

DJELOVANJE FRANJEVECA II

DJELOVANJE
FRANJEVACA
U BOSNI I HERCEGOVINI
ZA PRVIH ŠEST VIEKOVA NJIHOVA BORAVKA.

NACRTAO

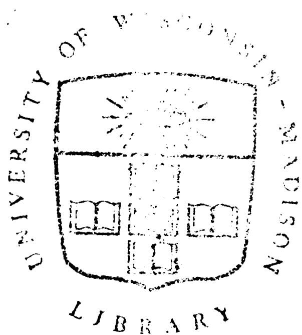
FRA MIJO VJENCESLAV BATINIĆ
BOSANSKI FRANJEVAC.

SVEZAK III.

PROVINCIJA (1700—1835).

U ZAGREBU
TISKOM DIONIČKE TISKARE.
1887.

Ciena 1 forint.

UNIVERSITY OF WISCONSIN - MADISON
LIBRARY

Napomena.

Evo napokon i trećega svezka ovoga djela, oslonjena ponajviše na neizdane izvore, imenito na razne arhive i ljetopise. Harnost me sili, da ovdje hvalu i čast dadnem ponajprije v. leučenomu otcu fra Eusebiju Fermendžinu, generalnomu definitoru reda u Rimu, koji mi je mloge bilježke i čitave dokumente velеdušno ustupio, da ovo djelo bude čim podpunije, a zatim mojemu nezaboravnomu prijatelju, sada već pokojnomu otcu fra Blažu M. Kulijeru, koji mi je iste prepisao, te mi pomagao vaditi znamenitije podatke iz Vjeroplodničina arhiva. Hvala budi i drugim učenim muževom i prijateljem, a osobito bosanskomu povjestničaru g. Vjekoslavu profesoru Klaiću, te velečastnomu otcu fra Stiepi Zlatoviću, Dalmatincu, koji su mi blagohotno ustupili njeke svoje podatke.

Cieli ovaj trud bio dragomu Bogu na slavu, mojemu redu na čast, a mojoj redovničkoj državi na korist. Sjećali se viekom naši potomci uzvišenih primjera svojih predja, kao i gorkih kušnja, koje ovi pretrpiše, da nam očuvaju poklad sv. vjere i narodni ponos.

Malo Selo kod Bugojna na Svesvete 1887.

XVI.

Posliedice karlovačkog mira po bosanske Franjevce.

(1700—13.)

Ako je dugotrajni bečki rat uzrokovao mnogu nevolju, zadao mnogu ranu i promienio lice bosansko-franjevačke države, to je karlovački mir, uglavljen na 25 godina, medju Austrijom, Poljskom i Mletci s jedne strane, a s druge medju Turskom, davao makar i prividnu nadu, da će se kroz to vrieme moći oporaviti od udaraca, koje je za netom minuvših burnih doba u svakom pogledu pretrpila, imenito, da će oni dielovi, koji su rečenim primirjem pod kršćanske vlade podpali, mirno odahnuti, postepeno se razvijati, a tiem da će i braća, koja ostaše pod turskim jarmom, liepo se moć okoristiti. Ovo uhvanje podržavao je donjekle i sadržaj karlovačkoga ugovora, jer medju ostalimi članci osobito su se izticali oni, koji su osiguravali kršćanom u Turskoj podpunu slobodu vjere, te se je Porta bila obvezala, da će uzdržat u podpunoj krieposti sve milosti i povlastice, koje je igda katolikom svojih zemalja podielila, pa bile one ma kako zastarjele ili iz običaja izašle. Osim toga Turci su pristali na uslov, da neće iziskivati od krštenih podanika nikakova danjka, koji bi njih same tištio, te da će dozvolit popravljat i prinačinjat sgrade za bogoštovje opredieljene, gdje bi se mogli mirno kršćanski obredi obavljati. Koliko je to kršćanom u Bosni i Hercegovini koristilo, tečajem ovog poglavja, vidit ćemo, i uvjerit ćemo se, da je azijatska dvoličnost i nesnosljivost ove pogodbe naprosto mimoišla, gledajuć samo, da se iz škripca, u koji ju je strmoglavio

dugi i nesretni rat, čim čitavija izvuče, te i ne misleći, da ugovorene točke izvede. Ovaj ugovor u prvi mah sve su stranke jednakom radošću pozdravile, natječuć se, koja će svečanije proglasiti žudjeni mir. Imenito se je turska radovala, da je razmjerno malo štetovala i oslobodila se razsula, koji joj je prietio, te premda je Austriji, Mletčićem i Poljskoj morala ustupiti znamenite pokrajine i gradove, a s Rusijom sklopiti primirje, ipak je u odmoru nazirala oporavak i produženje života. Nitko ne bijaše zadovoljniji mirom nego li sultan Mustafa II., pak s toga najprije u Jedreni, a zatim u Carigradu učini velike svečanosti, obavi zahvalne molitve i obdari prijateljske poslanike, a veselje, koje Turci po svuda oćutiše s ove zgode, po svjedočanstvu samih njihovih povjestničara, bijaše toliko, da nije slična nigda doživilo njihovo carstvo. Glavni dobitak ovoga mira za Tursku sastojao je u činu, da su savezne kršćanske vlasti tada razriešile svoj savez, koji je bio uzdrmao iz temelja obstanak turske carevine i malo da ju nije iztisnuo iz Evrope. Pak buduć je i nakon tolikih kobnih poraza turske vojske dosta častan se mir sklopio s tolikimi neprijatelji, bila je dovoljno spašena čast prorokove zastave. Medjutim za kratko je medju Turci potrajalo ovo veselje, jer isti brzo uvidiše veličinu svoje štete i sramotu, koja im pade na obraz sa ostvarenja karlovačkog ugovora. Mnoge jake tvrdjave, znameniti gradovi i bogate pokrajine, plodovi pobjeda od njekoliko stoljeća, sada se izmakoše izpod sultanske vlasti na žalost Muhamedovim sliedbenikom, pak buduć još mitila bojazan, da će se zaratit s Perzijom, ovo nezadovoljstvo medju Turci do čas pretvori se u očitu bunu proti vladaru, čijoj su slaboći prepisivali sve, što je u karlovačkom miru neugodna za Tursku uglavljeno. Uslied ove pobune sultan Mustafa izgubi najprije priestolje, a malo kašnje i život, carsko pak dostojanstvo zapade (1703) bratu mu Ahmetu III., koji odmah pedepsa buntovnike i pohiti da uvjeri nove prijateljske vlasti o svojoj miroljubivosti i točnu vršenju ugovorenih dužnosti. Posve je naravno, da je ovo nezadovoljstvo zahvatilo i bosanske muhamedance, koji su do sada uviek bili predstraža i najpouzdaniji borci osmanske sile, te kojim je pripadala glavna zasluga, da se je Turska prama jadranskomu moru i aujstrijskoj priestolnici bila pružila, ovo pak nezadovoljstvo u ogorčenost obraćale su nebrojene turske porodice, koje su iza nesretnog mira iz

Ugarske i Slavonije povukle se u nutrnjost Bosne, te kojim je oduzeta na ovaj način i nada, da će se igda povratiti u svoj stari posjed. Još ovomu ako dodamo, da su katolici preveć jasno dokazali u ovome ratu, koliko im je omrzlo tursko gospodstvo, te da su i s oružjem u ruci nasrćali na svoje gospodare, pomagali na svaku ruku savezne vojske i bježali glavom brez obzira u kršćanske zemlje, lahko ćemo pojmit sdvojnost jednih a divljaštvo drugih, sve da i nebi o tome imali inih podataka. Donajposlje opazit nam je, da je upravo ovog vremena javnim oblastima nestalo svakog ugleda i da su bosanski muhamedanci pomislili na njeku samoupravu u gradjanskom i vojničkom pogledu, da se sami za se brinu i upravljaju, kada već carigradska vlada ne ima snage, da se odapre kršćanskomu oružju i kobnim po njih namjerama. U ovih okolnostih tražit nam je prvi zametak onoj separatističnoj težnji, koja je ovog doba, pa do danas razvijala se i mnogo jada zadala carigradskoj vladi, a ovi isti nutrnji odnošaji medju vladom i muhamedanskim stanovničtvom, te medju muhamedanci i kršćani, koliko su bili po ove štetonosni, pero ne može dovoljno orisati.

Medjutim ovo žalostno stanje katolika u obće, a Franjevaca napose, razabire se iz lista fra Franje Travničanina, tadanjeg provincijala, koj je on upravio Vjeroplodnici dneva 29. rujna 1701 i obaviestio isti sv. sbor, kako je po mogućnosti uzpostavio redovito stanje u svojoj državi. Ponajprije iztiče, da je već minulo dvadeset godina, da nijedna crkvena oblast nije posjetila ni puka, ni redovnika, ni crkava, ni samostana; nu da je on u tu svrhu dobavio od sultana ferman, s velikom dakako mukom i priličnim troškom, te da je pohodio sve samostane, koji se nalaze u turskoj carevini. Isti se je na svoje oči uvjerio, da su mu braća u očitoj pogibelji, da se razsele, jer ni odkle ne imaju nikakve pomoći nit se mogu više uzdržavati, dapače tako su kukavno izgledala, da su blizu gola i bosa hodala, buduć su dala i crno iza nokata nemilosrdnim Turcima. Već dotle su više puta bili franjevci i katolici u strahu, da ih silom ne privjere ili utamane, izdajući čas po čas oglas, da će sve okrenut u roblje, a imanja im oduzeti, ako se kroz njekoliko dana ne izturče. Da bi odvratili ovu nesreću od sebe i od svog naroda, franjevci su bili već založili svojim vjerovnikom sve samostane, a uduženim novcem podmićivali su uplivnije muhamedance, pak tvrdi,

*

da će ovdje brzo nestat katoličkog imena, ako im se od strane sv. stolice čim prije ne pruži dovoljna novčana podpora. On je osobito računao na milosrdje i darežljivost vjeroplodničkog sbora, inače, da će redovnici bit primorani povuć se u kršćanske zemlje, ne moguć više odolit silnim nametom i svakovrstnu tlačenju Napose moli isti sv. sbor, da ih očuva u zakonitu posjedu župa medju Savom i Dravom, te medju Dunavom i Tisom, počem su iste kroz dva vieka i pol držali, ne bi li barem na taj način izbavili se duga i očuvali samostane, kojim prieti toli očita propast. Napokon prosi, da bi Vjeroplodnica naredila dotičnim biskupom, da puste fratre mirno uživati župe, koje su sve dosad, uz mučeničke patnje, držali.[1] — Ove navode potvrjuje i talijanac fra Ivan Krst. od Vietri, koji je sedam godina kasnije u Bosnu dolazio, te čije smo izviešće dielomice izcrpili pri svrhi II. svezka ovoga djela.[2]

Ovim toli riečitim i žalobnim jadikovkam nije bilo ni odkud odziva, pak ni od Vjeroplodnice, jer valjda ni u njezinoj blagajni ne bijaše novca na razpolaganje, a sva pozornost sv. stolice svrnuta je bila na razpre ugarskih i hrvatskih biskupa, koji su se prepirali o obsegu svojih biskupija, od kako su ove došle pod vlast kršćanskog vladara. Napose bosanska stolica stajaše izpraznjena, osobe pako, kojim se je htjelo povjeriti biskupsko dostojanstvo, nisu bile u stanju razpršiti sve brige ovostranih katolika, koji su dobro predvidjali, bude li izabran koji prekosavac, da će oni i nadalje biti ovce bez pastira i da neće taj smjeti prenieti noge u Bosnu, ter čuvši, da će bosanski definitorij držati svoju skupštinu njegdje u rujnu god. 1701., onamo dodjoše i mnogi kršćanski glavari iz svih važnijih mjesta, moleći sakupljene otce, da potraže od sv. stolice, neka im čim prije naimenuje biskupa, nu rodjenog Bošnjaka, kako to žalostne okolnosti i njihova preimućtva zahtievaju, inače da će vjera kvarovat. Definitorij uvaži ovu prošnju i u svoje službeno izviešće uvrsti i ovu želju. Posebnim predstavkom to isto učine i ovi izaslanici, obrativ se izravno na Vjeroplodnicu, u kojoj se ponajprije tuže, da od dvaestak godina nisu vidili medju sobom biskupa, sada pako čuvši, da su cesar i stožernik Kolonić naumili

[1] Dokumenat u Starinah, knj. 17, str. 84—5.
[2] Dokumenat IX ondje, str. 86—98.

učinit biskupom njekog Magjara, koji ne poznaje domaćeg jezika, mole da to ne bude, jer predvidjaju po se neugodne posljedice, već nasuprot da bude koji iz Bosne. Za podkriepu ove želje navode, da je Bosna jezgra istoimene biskupije, te da se na nju više obzira uzme nego li na kraj, koj ništa ne trpi. Pri svrhi ove molbe harno se spominju svih dobročinstva, primljenih od sv. sbora za prošlih viekova.[3] Ovu molbenicu podpisali su prvaci iz važnijih katoličkih mjesta, imenito: iz Kreševa, Fojnice, Sutjeske, Olova, Jajca, Travnika, Visokog i Banjaluke, i to koji su znali pisati starobosanicom, a ostali su upisani talijanskim jezikom. Ne mogu znati, koj je to bio Magjar, na kog su oni ciljali. Sigurno nisu mislili na Petra Crnkovića, koj bi naimevan cesarem njegdje početkom god. 1702., rodom i jezikom Hrvata, nu koj prije umrie nego li mu stiže potvrda od sv. stolice. Moguće, da je i cesarski dvor doznao za ovaj zahtjev bosanskog svećenstva i puka, ter odustao od naimenovanja, koje ne bi bilo po ćudi nit sv. stolici, nit narodu.

Kraj svih ovih nevolja, u kojih se je nalazila bosanska država, bugarska braća još su joj zamierala snagu, te su potražila, da se na novo sjedine s bosanskimi franjevci. U tu svrhu bugarsko-vlaški provincijal fra Marko Pejačević opunomoći fra Antu Gungića i fra Blaža Marinovića, da osobno otišav u Bosnu, uglave spojitbu, najviše za to, što je ona država uslied duga rata i kruta progona spala na ništicu.[4] Medjutim bosanski definitorij većinom glasova odbije ovu želju, kako se to vidi iz odpisa bosanskog državnika fra Grge Gabrića, izdana dne 27. svibnja 1703; razlozi pako tomu ležali su u onodobnih okolnostih.[5]

Donajposlje ni novo zaokruženje tursko-austrijske granice nije ostalo bez uticaja na odnošaje braće u Bosni. Ponajprije potraži zagrebački biskup, da se njegovoj biskupiji povrati obseg, što je imala prije provale turske u Slavoniju. Ovomu zahtjevu ne htjede udovoljiti bosanski biskup, držeći, da mu pravom pripadaju sva mjesta, koja su njegovi predšastnici za najcrnjih dana služili i u vjeri očuvali. Ne mogavši se medju sobom poravnati, učine priziv

---

[3] Dokumenat ondje str. 85—6.
[4] Archivium Devensis Conventus.
[5] Ramus etc. p. 100—1.

na ugarskog primasa Kolonića, kao prvog dostojanstvenika ugarsko-hrvatske države, a ovaj, premda je stvar sudbenim putem izvidio, ne usudi se ipak izdati konačne odluke, prije nego li se sporazumije sa papinim poslanikom u Beču De Via. Rečeni poslanik ne htje o tome ni čuti, da ugarski primas riešava ovu parnicu, smatrajuć ju stvarju posve crkvenom i po crkvenih kanonih spadajuću u djelokrug sv. stolice, i ovo tiem više, što je priziv na istog poslanika već bio uložen. Nasuprot stožernik i primas Kolonić poricao je razmirici značaj eminentno crkveni, dokazivao je, da se to više odnosi na nutrnje ugarsko državno pravo, a u koliko se odnosi na crkvene odnošaje, takodjer da je nadležan razmiricu prekinuti, jer Ugarska ima naslov „apostolske kraljevine", a dosliedno i preimućtva, koja joj i u tome pogledu osiguravaju njeku samostalnost. Ovimi razlozi nije se dao sklonuti papin poslanik, te je već bio naumio iztragu i nagodbu o cieloj stvari povjeriti dvojici biskupa, kojih bi mnenje podastro na potvrdu sv. stolici,[6] kad iznenada stiže mu tužna viest, da je bosanski biskup fra Nikola Ogramić od razbojničke ruke ubijen. Ovaj pako neugodni dogodjaj za njeko vrieme odgodi riešenje rečene prepirke.

Što se tiče same smrti Ogramića, Vjeroplodničin arhiv sadržaje važnih podataka, koji dovoljno razjasnjuju sačuvane medju nami bilježke. Polag tih izvornih pisama doznajemo, da su njeki razkolnici bili čuli, da spomenuti biskup ima silni novac i da stanuje sam u svojoj kući u Djakovu, te u sporazumku s njekimi zločestimi katolici istoga mjesta provale mu u stan dne 14. kolovoza 1701 u tri sata noći, i zadavši mu sabljom jednu ranu u bedro, drugim udarcem odsjeku mu glavu, pokupe sve, na što su se mogli namjeriti, bez da se je moglo poslje doznati za imena ovih svetogrdnih ubojica,[7] kako nam to svjedoči fra Franjo Travničanin, bosanski provincijal, i Ivan Grlišić, mjestni župnik, koji je bio prisutan ovomu zločinu i jedva se tada ukrio od smrtonosna nasilja. Rečeni papin poslanik javi 27. kolovoza r. g. u Rim, da su njeki zločinci od njemačkih generala pohvatani, i da se je našlo kod njih 30.000 forinti;[8] naš očevidac ovo medjutim nieče, ter se ne smije

[6] Mon. slav. mer. ab Aug. Theiner II, p. 238.
[7] Vjeroplodničin arhiv sv. 4.
[8] Theiner Mon. slav. mer. II, p. 238.

pripisat ovoj viesti nikakva važnost. Iz istih spisa razabiramo, da je Ogramić isti dan obavio jubilejsku pobožnost, a dne 16. kolovoza bio pokopan u susjednoj crkvici braće franjevaca, koju je isti biskup malo prije toga napravio iz turske džamije, te da se je osušila desnica onoga, koji mu je glavu odsjekao.[9] Ostanci ovoga grozno umorenoga crkvenog dostojanstvenika bili su koncem iste godine (dne 12. prosinca) podignuti iz privremene grobnice i preneśeni u Našice, gdje je stajao znamenit franjevački samostan. Ovomu prenosu prisustvovala je i jedna njemačka vojnička četa, koja je o tome sastavila odmah zapisnik, svjedočeći, da su mu našli čitavo tielo, bez ikakva neugodna vonja i kao da spava.[10] A rečeni provincijal za cigla četiri dana kasnije pišući Vjeroplodnici potvrdjuje ove navode, dodajući, da je tielo biskupa Ogramića odihivalo preugodan miruh, bilo gibljivo i živu prilično.[11] Nad novim grobom braća mu urezaše ovaj kratki, nu riečiti nadpis:

Hoc jacet in tumulo praesul Plumbensis inique
Quem dedit innocuum dextra inimici neci;
Iste suis ovibus ter denis praefuit annis
Doctrinae radiis et pietate nitens.

Koliko se dade suditi iz ovog nadpisa i ostalih mu čina, muž je bio veoma gorljiv u svojoj službi, u bogoslovju naobražen, a u vladanju okretan i odvažan, koji je cieli svoj burni život posvetio vjeri i crkvi, kojom je upravljao punih trideset godina. Nije znao uzmicati pred potežkoćama, te ako je koji put došao i u sukob, njega su ravnali nesebični obziri; a koliko mu je na srcu bilo dobro vjere i domovine, vidi se iz njegova sudjelovanja pri oslobadjanju Slavonije, te iz čina, da je odmah iza protjeranja Turaka držao sinodu njegdje g. 1690., kojoj su prisustvovali i mnogi bosanski gvardijani i župnici.[12] Donajposlje vidi se, da je posljednjih godina znao živiti u slogi s braćom franjevci, pak zato i ova htjedoše mu u svome krilu sahraniti častne ostanke.

Izgubivši toli dična i odana druga, franjevci osjetiše hiljadu inih nezgoda od strane svietovnjeg svećenstva, koje se je dielom

---

[9] Vjeropl. arhiv sv. 4.
[10] Ramus vir. olivae p. 98.
[11] Vjeroplod. arhiv sv. 4.
[12] Ondje.

vraćalo u postojbinu, a dielom se umnožavalo, te kako je svaki biskup tražio obnoviti stari obseg svoje biskupije, isto su tako i svietovnji svećenici htjeli iztisnuti dosadanje franjevačke župnike, a kad to nije pošlo milom, upotriebiše mjestimice silu i klevete, te počem nije moguće bilo franjevcem svagdje naći u dotičnom biskupu zaštitnika, obraćali su se na ugarskog primasa i sv. stolicu, od kojih bješe uviek ljubezno saslušani i zbiljno poduprti. Tako se potuži fra Franjo Travničanin, provincijal, na svećenike zagrebačke biskupije, a osobito na prepošta sv. Petra Kaptolskoga, što je pod globom od četiri vola zabranio svojim podanikom primat u kuću franjevce, davat im milostinju ili otić njihovoj misi; dapače isti prepošt pomoćju vojničkom gonio je franjevce sa župa, te pravom požali isti provincijal, da se to čini onim, koji su kroz dva i pol vieka uzdržali ondje vjeru Isusovu, zamolivši Vjeroplodnicu pri svrhi lista, da ona preporuči franjevce ugarskim i hrvatskim biskupom, jer inače ne imaju odkle hranit se ni odjevati.[13] Glavni razlozi ovako neprijaznu postupku razabiru se iz svjedočba, koje su franjevci u prvom i drugom desetku ovoga vieka dobili od mnogih biskupa, ureda i občina, a navlastito iz lista biogradskog biskupa Luke Natalisa, koji upravi neposredno na papu Klementa XI. pod danom 3. svibnja 1712, i u kojem nabrojivši sve, što je učinio za dobro svoje biskupije, tuži se, da su bosanski franjevci neuki i netočni u vršenju pastirskih dužnosti.[14] Koliko je u ovoj i sličnih joj tužba bilo istine, lahko ćemo razabrati, zavirimo li samo u ogromno povjestno gradivo, koje se nalazi u tiskanih i netiskanih izvorih. Mi ovdje ne ćemo navadjati izviešća fra Ivana Krst. de Vietri i to onog diela, koji se bavi prekosavskom braćom, da ga tko ne obiedi pristranošću; nego ćemo na brzu ruku pregledati svjedočbe i izjave svietovnjih i crkvenih oblasti, koje su otisnute u često spominjanom djelu fra Emerika Pavića,[15] i koje samo sačinjavaju mali dio pučkih i uredovnih izjava, učinjenih u prilog i obranu bosanskih franjevaca, i to samo njeke, da prije priedjemo na dalnje

[13] Ondje.

[14] Theiner, Mon. slav. mer II, p. 239—40.

[15] Ramus viridantis olivae in arcam militantis ecclesiae relatus, seu paraphrastica et topographica descriptio Provinciae nuper Bosnae Argentinae, jam vero s. Joannis a Capistrano, Budae 1766.

crtanje franjevačkog poslovanja. Izjave naroda stvorene su stranom na javnih skupštinah, kao što su one brodskog i veličkog stanovničtva, stranom su pako izdane od mjestnih poglavarstva, i sve su podpisane po sudcih, prisežnicih i glavarih dotičnih obćina, te se osobito iztiču svjedočbe i molbe gradova Budima, Broda i Gornjeg Osieka, zatim stanovničtva Velike, Iloka, Ljube, Pakladina, Sota Gibarca i pleterničkog kotara, u kojih se harno priznaju napori i patnje bosanskih franjevaca, jer da su ovi narod u katoličkoj vjeri učuvali, mnoge inovjerce k istoj obratili, kod njih revno pastirsku službu obavljali i u svakome pogledu pohvalno se vladali, pak s toga mole i zaklinju cesara, te sve ostale crkvene i svietske oblasti, da ih ni odsele od njih ne razstavljaju, već da im se dopusti uz franjevce živiti i umrieti, kao što su i njihovi otci s istimi franjevci živili i pomrli.[16] Ove pohvalne izjave slavonskog puka potvrdjuju vojni i gradjanski upravitelji zemalja, koje su netom bile oslobodjene izpod turske vlasti, a po kojih se je pružala bosanska država. Mi spominjemo samo izprave iz prvog desetka XVIII. vieka, imenito one, koje izdadoše Ivan Sekula, vrhovni kapetan u Kobašu, Alexander Kallaneck, predstojnik i sudac raškog naroda po Slavoniji, barun Theodor Nehem, vojni zapoviednik u Petrovaradinu i ciele Slavonije, te Juraj Vajda, kameralni zastupnik u Maloj Vlaškoj. Ovi svi jednoglasno tvrde, kao nadležne oblasti, da su bosanski franjevci dovoljno učeni, revni u duhovnoj službi, izgledni u življenju i gorljivi u obavljanju službe Božje. Osim toga svjedoče, da su isti redovnici posagradili i prinačinili mnoge crkve, da ništa ne iziskuju od naroda, već da živu o dobrovoljnoj milostinji, dosliedno, da ne ima proti njima nikakve tužbe, nego dapače da su i katolikom i inovjercem omilili tako, da bi oni radje sve pregorili i pretrpili, nego li bi se od s v o j i h o t a c a f r a n j e v a c a dali razstaviti. Ako li se pako, veli rečeni kobaški kapetan, što slična proti izričnoj volji onoga naroda pokuša, onda predvidja mnoge neugodne posljedice i boji se silnomu nazadku u moralnom životu slavonskog stanovničtva.[17] — Ovako sjajne svjedočbe i vatrene molbe morale su stigivati i na bečki dvor, a natucnuti politički obziri imali su

[16] Idem ibidem p. 45, 46, 173, 175, 187—9.
[17] Ibidem p. 90—1, 166—9.

obratiti pozornost cesarske vlade na ovaj znameniti priepor, koji bi mogao za čas dati povoda novim zamršajem i nove stečevine izložiti očitoj opasnosti, pak s toga nalazimo sve redom vladare počam od Leopolda I., pak do Marije Terezije, kako se brinu, da franjevcem ugode, uzimljuć njih i bosansku državu pod svoju cesarsko-kraljevsku zaštitu, i gdje naredjuju ugarsko-hrvatskim biskupom, da bar dotle puste franjevce držati župe, dok ne podignu dovoljan broj samostana i ove ne obskrbe sredstvi za obstanak. Takovu naredbu izdao je bio već god. 1691. Leopold I., dakle u vrieme kada su se stopro počeli uredjivati crkveni i gradjanski odnašaji u hrvatsko-ugarskoj državi. Ovu istu naredbu ponovi Josip I. poveljom od 3. studenoga 1705, a da kasnije ne nabrajam, ovo sve potvrdi Karlo VI. listom od 28. svibnja 1712, po primjeru Leopoldovu, uvažujuć crkvene i političke zasluge bosanskih franjevaca.[18] Toli vrućim željam naroda, oblasti i samih vladara odazvali su se mnogi ugarsko-hrvatski biskupi, koji su u lipnju god. 1712 bili okupljeni radi krunitbe Karlove u Požunu, te ne samo da franjevce potvrdiše na župah svoga područja, nego još javnom izpravom priznadoše franjevačke zasluge, blagoslovno djelovanje i dobroizgledno ponašanje, svjedočeći, da su s njimi podpuno zadovoljni, a ti bijahu: fra Emerik Eszterhazy, biskup zagrebački, Vilhelm grof de Nesselrod, pečujski, i Oto grof Volkra, vesprimski. A počem tu ili ne bijahu ili ne htješe svi, kojih se je ticalo, primas ugarski Kristijan August Saksonski zauze se za bosanske franjevce i listom od 20. lipnja r. g. pohvalno se izrazi o franjevcih po Ugarskoj i Hrvatskoj, ter na temelju ovom i carskih naredaba preporuči ih svim biskupom krune sv. Stjepana. Htijući pako podat i od svoje strane dokaz naklonosti, potvrdi uz budimski samostan skopčanu župu, i dotične filijalke u Tabanu, Neustiftu i svoj budimskoj okolici, gdje uzbude slavenskog (srbsko-hrvatskog) stanovničtva, tiem više što su slavenski žitelji ovih mjesta plačuć to od njega molili, govoreć, da će dragovoljno sve prije pretrpiti, nego li se s franjevci razkrstiti.[19] Ove crkvenih dostojanstvenika svjedočbe i riešitbe uručene su fra Petru Pastireviću, provincijalu, koji se je tada u

[18] Ibidem p. 129—44.
[19] Ibidem p. 156—8, 160—3.

Požunu bavio, da izposluje povoljan konac ovog drugog priepora, te valjda mislio upotriebiti i vladarsko posredovanje, kad mu nebi hrvatsko-ugarski biskupi htjeli uvažit molbe. Donajposlje imamo veoma pohvalan dopis same Vjeroplodnice, koji izdade stožernik prefekt dne 12. rujna r. g., u kojem doslovce veli: „Obzirom na dobra izviešća, upravljena na sv. sbor od gosp. stožernika Piazza, apostolskog nuncija u Beču, o poslovanju bosanskih otaca manje braće od obsluženja, koji upravljaju župami u sriemskoj vojvodini i u drugih susjednih predjelih: ovaj sv. sbor ostaje sazidan u tizih dobrih redovnicih, podpunim pouzdanjem da će uztrajat u svetoj odluci.“ [20] Ovaj list, namienjen rečenomu provincijalu, jasno svjedoči, da je apostolsko poslaničtvo dobilo najpovoljnije izjave od hrvatsko-ugarskih biskupa, imenito od sriemskoga, a tiem bivaju oprovrgnuti navodi biskupa Luke Natalisa, kao i svih ostalih franjevačkih ozloglasioca, te su po sriedi sasvim druge svrhe nego li je spas duša i korist crkve. I doisto, ne smjemo ni pomisliti, da su svi spomenuti biskupi bili neupućeni o stvari, počem oni sami iztiču izviešća svojih generalnih vikara, a još manje da su bili od ovih zavedeni, ili pako da su svi franjevci bosanske države pohvalno svagdje se ponašali, osim u biskupijah biogradskoj i sriemskoj, kad baš iz Sriema došli su toli povoljni glasovi apostolskom poslaničtvu i to u isto doba. Neukost i netočnost u pastirskoj službi najsjajnije su oprovrgnute ovim što smo naveli, a tomu imamo još i drugih važnih dokaza. Medju ostalimi spomenut nam je, da je fra Mijo Radnić, bivši bosanski provincijal, od cesara Leopolda I. imenovan cesarskim bogoslovom [21] i duhovnim savjetnikom; te da je bosanski biskup Juraj Patačić izdao franjevcem vrlo laskavo pismo, kojim ih prilikuje bajoslovnim Atlantom, počem su i oni uz neopisive težkoće vjeru Isusovu u onih krajevih učuvali, [22] kao što ćemo nižje viditi. Ovaj gorljivi nadpastir, koji je naše franjevce najbolje mogao poznavati, buduć je medju njima živio i oni mu bili jedino svećenstvo, može nam služiti za vjerodostojna svjedoka u ovoj stvari. Iz svega toga sudeći, rekli bismo,

---

[20] Ibidem p. 177.
[21] Ibidem p. 61.
[22] Ibidem p. 311—2.

da je najbližji povod ovog napadaja ležao u okolnosti, da su sada brojno se umnožali svietovnji svećenici, te da su zavidnim okom gledali goleme i koristonosne župe u rukuh franjevačkih, te kad ih ne mogoše odtale iztisnuti kao starosjedioce, poslužiše se nepristojnimi sredstvi i pritiskom na biskupe, da se lakše dočepaju cilja. A što se je zbivalo u Hrvatskoj i Ugarskoj, to se je isto dogadjalo i u Dalmaciji, nu tamo još se odvažnije zauze narod za svoje stare pastire, i prinuka mletačku republiku, da ostavi franjevce u miru posjedovati župe, znajuć dobro, da će puk radje vratit se staromu gospodaru, nego li primiti nove i tudje mu dušobrižnike, osobito počem je predvidjala, da će se na skoro ponoviti borba s Turčinom, koji nije mogao pregoriti svojih poraza i ogromnih gu bitaka.

Medjutim što se tiče bogoslovne naobrazbe bosanskih franjevaca, možemo dopustiti, da nije bila u svih na onoj visini, kako bi to trebovalo i dolikovalo svećenstvu, te premda su i za najburnijih godina išli na nauke u Italiju, ipak u vrieme toli dugih i krvavih ratova nisu mogli posvetiti svu svoju mladost znanju i nauci. Nu tu krivnja ne leži na Franjevcih, već na suvremenih političkih okolnostih, dapače se moramo čuditi, da su mogli i misliti na pomladak; puk pako u vjeri dovoljno upućen, i toliki krivovjerci u katoličku crkvu povraćeni svjedokom su, da naobrazba većine franjevaca nije bila toli nizka, da je nuždno bilo drugim osobam povjeriti župe, koje su franjevci revno služili i pomnožavali. Sasvim tim i samo redovničko stariešinstvo bosanske države odmah iza karlovačkog mira svu je pomnju obratilo na to, da stranom nove zavede, stranom dosadanje zavode preustroji, kako bi čim prije i više dobilo strukovno naobraženih mladića, prama novim okolnostima i stvorenom položaju. S toga je isto zaključilo u svojoj skupštini, držanoj u Osieku dne 19 siečnja 1708, da se dječaci sa obe strane Save, koji se prijave, da žele stupit u franjevački red, priberu u našički samostan i tu se osobito u slovnici latinskoj poučavaju, a kad ovaj tečaj svrše, tada istom da se pripuste u novicijate, obstojeće u Brodu, Iloku i Velikoj. A buduć je to bilo skopčano s mnogim troškom, odredjeno je, da se svake godine po svih župah, svietovnjih i redovničkih, kupi milostinja; a ovu odluku potvrdi tečajem iste godine fra Celestin Milanac, namjestnik

vrhovnog povjerenika reda, naloživši, da se višak, ako bi koji bio, utroši na potrebe filozofijskih i bogoslovnih zavoda.[23] Za cigle pako dvie godine kasnije ovaj isti fra Celestin obaviesti Vjeroplodnicu, da su nauci u Bosni dovoljno uredjeni.[24] Iz dometka fra Celestinova k definitorijalnoj naredbi o uzdržavanju našičkog zavoda, smjemo zaključiti, da su već tada obstojale u krilu bosanske države učione za filozofiju i bogoslovje, a ini spomenici svjedoče nam, da je tog upravo doba mnogo bosanskih mladića bilo na naucih u Italiji. Osim toga Franjevci tražeć kod bečkog dvora, te ugarskih i hrvatskih biskupa, da im ostanu prekosavske župe, obećavali su i uvjeravali dotične oblasti, da će i oni na skoro dobit strukovno naobražen pomladak, računajuć sigurno na domaće zavode.

Težka u svakome pogledu i dugotrajna bijaše ova borba za obstanak, koja se poput crne niti provlači kroz cielu prvu polovicu XVIII. vieka, i tiem nepogodnija, što se je tu imalo boriti sa crkvenimi oblastmi, prama kojim trebalo je imati osobite obzire, štovanja i odanosti, a uz to se čuvati, da se nebi po čemu sami puk zaveo na kakvu stranputicu. I premda su za ove preveć otegnute borbe naši franjevci tužno gledali, kako im se izmiče izpod nogu zemljište, koje su oni i njihovi otci krvju i suzami obilno natopili, te gdje im se sužuje blagotvorni djelokrug, ipak ni ova navala nije mimoišla, a da nije iza sebe ostavila i njeke dobre posljedice. Puk težkom mukom rastajuć se od svojih dosadanjih pastira, ublaživao im je žalost nad nepravdom ljudskom; oblasti pako natječuć se u izrazih harnosti i zadovoljstva nad franjevačkom djelatnošću, odavale su ovim patnikom zadnju počast, kako je to i dolikovalo nesretnim, ali hrabrim širiteljem pravovjerja. Al više nego li te sve sjajne svjedočbe i dokazi narodne privrženosti vriedilo im je gorko stečeno izkustvo, da im je odsele na drugi način osiguravati obstanak, te zaboravivši na odmor i počinak u oslobodjenih pokrajinah, većom požrtvovnošću prilagodit se turskomu jarmu i okaniv se politike, posvetit se jedino vjeri i narodu, koje su još većim žarom odsele obuhvatili. Medjutim moć i ugled bosanske države nije nimalo kroz to malaksao, nego dapače protivnici su ostali pokunjeni i poniženi.

[23] Ibidem p. 63—5.
[24] Vjeroplod. arhiv sv. 5.

Dočim su na ovaj način bosanska braća bila u kut potiskivana u skoro izbavljenih zemljah ugarsko-hrvatske krune, te se naprezala, da spase svoje zakonito zauzete položaje, dotle su Turci sliedili na svaku ruku ih tlačiti i guliti. Njekoliko vezirskih bujruntija, učuvanih u fojničkom arhivu, svjedokom su, da su ovih godina franjevci bivali usilovani, da plaćaju harač poput ostale raje, te je trebovalo mnogo puta dokazivati veziru, kako su oni i njihovi ukućani prosti od svih državnih danjaka.[25] A nije manjkalo ni potvora. Fojnički muhamedanci osvade mjestne franjevce, da su okrenuli prozore i šetališta prama kućama turskim, i da su plot samostanski spustili do nad njihove ulice, te da su im haremi izvrženi pogledu fratara i njihovih sluga. Da se ova tužba izvidi, dodje glavom sarajevski mula, franjevcem pako drugo ne preosta, doliš mitom ublažiti vrhovnog sudca i domaće muhamedance, koji pismeno posvjedočiše, da im nisu neprilične samostanske sgrade i vrtlovi, i da se ne spominju, da su igda doznali ili čuli, da su franjevci oli njihovi sluge počinili kakve hrdjave poslove.[26] Svim ovim i mnogim drugim napadajem bijaše uzrokom tadanji bosanski paša, koji je vanredno mrzio katolike, njih progonio i krvoločno vladao Bosnom, kako to javi Vjeroplodnici provincijal Gabrić, listom od 6. travnja 1703. Po njegovu pripoviedanju već u početku svoje vladavine uzeo je od svakog samostana po 500, a od svake župe po 100 talira, osim inih nesnosnih nameta, koje naprti katolikom u tolikoj mjeri, da bi se pod njihovim bremenom izturčili ili razselili, kad ih nebi franjevci tješili i hrabrili. I sami Gabrić morao je dati veziru 100 talira, dok mu je dozvolio, da smije posjetiti državu.[27] Dapače sutjeski imenik umrle braće pod danom 11. svibnja 1700 spominje fra Šimuna Vladimirovića, župnika u Sarajevu, koj je u istom mjestu s njekoliko katolika mnoge muke, a napokon i mučeničku smrt pretrpio. — Za ovog istog vezira dokončana je i parba medju fojničkim samostanom i Kasum spahijom iz Kasapovića, kod Travnika, kojemu su ramski franjevci bili dužni 1700 groša, i buduć su g. 1687. prebjegli pod mletačko

[25] Ondje sv. VIII.
[26] Ondje sv. IV.
[27] Vjeroplod. arhiv sv. 4.

okrilje, zahtievao je, da fojnički samostan, kao najbližji Rami, izplati golemo dugovanje. Da se fojnička braća rieše toli težka tereta, obratila su se na samog cara, dokazujuć, da ona nisu bila ni u kakvu savezu sa opustošenim manastirom u Rami, da nisu znali za njegov zajam i da se nisu nimalo okoristili biegom njegovih stanovnika. Nu prije nego je stigla carska odluka, kojom se riešava parba u prilog fojničkih franjevaca, ovi biše primorani izplatit jedan dio duga, davši tužitelju 30 oka bakrenog posudja, nješto sira i masla, te njekoliko ovaca. Za ovaj isti dug i g. 1690. bi obnovljena parba i učinjena nagodba, dovrši se pako istom god. 1703. pred mletačkim generalom, koji naredi Fojničanom, da plate dug, a bivšim franjevcem u Rami, neka za odštetu ustupe im svoje župe u Bosni, što odobri i državno stariešinstvo.[28] Ovaj sami slučaj dovoljno svjedoči, da nisu hasnili franjevcem ni carski fermani proti samovolji bosanskih činovnika, te da im se nije pravda krojila ni u istom vezirskom dvoru, već su svaki čas bivali globljeni i zlostavljani, čim se je tomu i najmanji povod pružio.

Pa kao što su ovog doba bosanski franjevci bili vriedjani u cesarskoj i otomanskoj oblasti, isto su tako imali trpit i od mletačke vlade. Ova, vierna svojim političkim predajam, nije htjela izkazivati gostoljubja tudjim podanikom, ter svojom naredbom g. 1703. naloži dalmatinskoj braći, da se odreknu župa u Turskoj, a sliedeće godine strogo zabrani Bošnjakom, stanovati u obsegu mletačke Dalmacije.[29]

Ove i mnoge druge, dielom utješljive, dielom nepovoljne viesti morale su stigivat vrhovnoj upravi reda u Rim, koja htijuć bit na čistu glede pravog stanja ovostrane braće, izasla god. 1708. svoga pouzdanika u osobi fra Ivana Krst. de Vietri, muža savjestna i pobožna, koji riedkom pomnjom upoznade se sa svim potankostima ove razgranjene države, ne štedeć nikakva truda, nit se žacajuć od pogibelji, kojim je bio izvrgnut kao kršćanin i tudjinac, te je svoje opazke vierno ocrtao u obširnu izviešću, kašnje podastrtu samoj Vjeroplodnici, tomu središtu vjerovjestničkog poslovanja. Mi smo pri svrhi drugog svezka imali zgodu crpiti iz njega njeke podatke te njime popunili sliku nutrnjeg i vanjskog života bosanske države,

[28] Vladić Uspomene o Rami str. 84—5.

a ovdje izlažemo pregled župa, koje su tada služili bosanski franjevci, te ćemo nadovezati biljezke o njihovoj poslenosti.

Buduć se je tada bosanska provincija pružala i izvan granica Bosne i Hercegovine, on dieli svoje izviešće na tri diela, naime na nove mletačke, zatim cesarske zemlje, ter na strogo uzetu Bosnu i Hercegovinu, stojeće u okviru turske carevine. Sliedeć njegovu osnovu i red, evo bosanskih župa:

Mletački kraj:

Broj tek.	Ime župe	Biskupije	Samostana	Služi ju:
1	Brač	makarske	makarskog	Fra Ivan Spliećanin
2	Vrdol	"	"	Fra Antun Dučep
3	Ugljani	"	"	Fra Antun Poić
4	Makarska	istoimene	istoimenog	Gvardijan
5	Zovija	makarske	živogostkog	Fra Antun Matosović
6	Igrane	"	"	Fra Andrija Rosić
7	Živogošća	"	istoimenog	Gvardijan
8	Neronta (Vid)	"	zaostrožkog	Fra Bono Baljilović
9	Desne	"	"	Fra Franjo Stunić
10	Settigoro (sv. Jera)	"	"	Fra Franjo Makaranin
11	Vrgovac	"	"	Fra Stjepan Beljun
12	Bačina	"	"	Jedan iz samostana
13	Zaostrog	"	"	Gvardijan
14	Borgo di terra (Varoš)	šibeničke	šibeničkog	Fra Bono Pavinović
15	Borgo di mare (Dolac)	"	"	Fra Andrija Ripić
16	Borgo dentro terra	"	"	Jedan iz samostana
17	Kastel Venier i okolica	"	"	Tri otca iz samostana
18	Visovac	skradinske	istoimenog	Gvardijan
19	Dubravice	"	visovačkog	Fra Ljudevit Ančić
20	Velim	"	"	Fra Antun Fabri
21	Perušić	ninske	"	Fra Antun Pletikosić
22	Oborac	"	"	Fra Juro Lavija
23	Buonissa	"	"	Fra Bono Nović.
24	Jasenice	"	"	Fra Bono Vranasović
25	Miljevci	šibeničke	"	Jedan iz samostana
26	Promina	"	"	Jedan iz samostana

Broj tek.	Ime župe	Biskupije	Samostana	Služi ju:
27	Derniš	šibeničke	visovačkog	Tri iz samostana
28	Mirilović	„	„	Fra Mijo Šušljević
29	Vrlika	spljetske	„	Fra Ignac Vukasović
30	Kijevo	„	„	Fra Šimo Pačušić
31	Sinj	„	sinjskog	Gvardijan
32	Turjake	„	„	Fra Stj. Vučemilović
33	Hržana	„	„	Fra Pavao Ramljak
34	Otok	„	„	Fra Mijo Buljan
35	Prugovo	„	„	Fra Juro Čović
36	Ogorje	ninske	„	Fra Luka Vukasović
37	Neuster (?)	„	„	Fra Lovro Marković
38	Suvidolac	„	„	Jedan iz samostana
39	Brštanovo	„	„	Fra Šimo Filipović

Bosanski kraj:

Broj tek.	Ime župe	Biskupije	Samostana	Služi ju:
1	Sutjeska	bosanske	istoimenog	Gvardijan
2	Vareš	„	sutjeskog	Fra Ante Olovčanin
3	Dubočac u Slavoniji	„	„	Dva otca nepoznata
4	Sibinj	„	„	Fra Ilija Neretvak
5	Svilaj	„	„	Fra Ivo Ivaščanin
6	Kreševo	„	istoimenog	Gvardijan
7	Mostar	„	kreševskog	Fra Anto Kreševljak
8	Broćno	„	„	Fra Stjepan Jajčanin
9	Gradac (Villa)	„	„	Fra Ivan Posušjanin
10	Blato i Mokro	„	„	Fra Marko Brodjanin
11	Fojnica	„	istoimenog	Gvardijan
12	Banjaluka	„	fojničkog	Dva svećenika
13	Motike	„	„	Dva svećenika
14	Jajce	„	„	Dva svećenika
15	Travnik	„	„	Fra Petar Lašvanin
16	Rama	„	„	Fra Bariša Ivanović
17	Duvno	„	„	Fra Bernard Dobretić
18	Livno	„	„	Dva bezim. misnika
19	Dolj. Tuzla (Soli)	„	istoimenog	Gvardijan
20	Imotski	makarske	istoimenog	Gvardijan
21	Gorica	„	imotskog	Fra Aug. Madžarević
22	Drizzeni	„	„	Fra Šimo Čomarić
23	Kamen Most	„	„	Fra Stiepo Varić
24	Podbila	„	„	Fra Martin Krainović

Cesarski kraj (Prekosavski):

Broj tek.	Ime župe	Biskupije	Samostana	Služi ju:
1	Gradiška	zagrebačke	istoimenog	Gvardijan
2	Obriz	"	gradiškog	Fra Antun Oblačić
3	Cernik	"	istoimenog	Gvardijan
4	Požega	"	istoimenog	Gvardijan
5	Velika	"	istoimenog	Gvardijan
6	Pranpolić (?)	"	veličkog	Fra Ant. di Castor
7	Vučindol	"	"	Fra Josip Veličanin
8	Kraljeva Velika (cittá regia)	"	"	Fra Jakov Požežanin
9	Insavich (?)	"	"	Fra Ant. Gradišćanac
10	Pakrac	"	"	Fra Franjo Požežanin
11	Stražeman	"	"	Fra Augustin Jaharić
12	Kaptol	"	"	Fra Marijan Veličanin
13	Orihovac	bosanske	"	Fra Juro Požežanin
14	Oriovac	"	"	Fra Jozo Veličanin
15	Garčin	"	"	Fra Bernard Tuzlak
16	Vranovci	"	"	Fra Lj. Kaptoljanin
17	Oprisavci	"	našičkog	Fra Blaž Brodjanin
18	Sela četiri kraj Djakova	"	"	Fra Petar Tuzlak
19	Našice	zagrebačke	"	Gvardijan
20	Varoš	"	"	Fra Anto Brodjanin
21	Drenje	"	"	Fra Filip Marinić
22	Valpovo	"	"	Fra Stiepo Pečnjac
23	Miholjac	"	"	Fra Mijo Osječanin
24	Osiek (njeko bliž-nje selo,	bosanske	istoimenog	Gvardijan
25	Brod (njeka sela bližnja)	zagrebačke	"	Jedan iz samostana
26	Vukovar	sriemske	"	Gvardijan
27	Otok	"	vukovarskog	Fra Nikola Petrović
28	Drenovci	"	"	Fra Juro Tuzlak
29	Blata	"	"	Fra Juro Minisual (!)
30	Ilok	"	istoimenog	Gvardijan
31	Morović	"	iločkog	Fra Franjo Iločanin
32	Cenuteni (?)	"	"	Fra Mat. Temišvarac
33	Šarengrad	"	istoimenog	Gvardijan
34	Vinkovci	"	šarengrad-skog	Fra Petar Sarajlija
35	Cerna	"		Fra Bernard Tuzlak

Broj tek.	Ime župe	Biskupije	Samostana	Služi ju:
36	Mohač	sriemske	istoimenog	Gvardijan
37	Budim	strigonske	istoimenog	Jedan iz samostana
38	Tovarnik	sriemske	mohačkog	Fra Jozo Silitović
39	Sotin	„	„	Fra Mijo Tuzlak
40	Katolik (?)	„	„	Jedan iz samostana
41	Petrovaradin	„	istoimenog	Gvardijan
42	Kopanica	bosanske	„	Gvardijan
43	Kopanička okolica	„	kopaničkog	Fra Grga Paperić

Kako je spomenuti izaslanik bio nevješt svakomu slavenskomu nariečju, a pismo nije dosta čitljivo, nisam siguran, da sam kraj svega truda i sravnjivanja s današnjom topografijom svagdje pogodio pravi smisao, dapače bio sam primoran njegdje ostaviti imena, kako stoje u izvorniku, jer nisam mogao ni nagadjanjem doći do kakva vjerojatna zaključka. Nu ova netočnost odnosi se samo na neznatan broj mjesta, u cielosti pako izviešće je podpuno i s mnogih obzira veoma važno. I doisto, iz njeg dosta jasno razabiremo obseg i tadanje granice bosanske države, kao i samostanska okružja, dapače i prostor pojedinih biskupija, u kojih su tada poslovala bosanska braća.

Svakomu odsjeku svoga izviešća izaslanik je nadodao primjetbe o djelovanju franjevaca dotičnog kraja, te o nabožnosti i ćudorednosti povjerenog im puka. Mi smo imali priliku pri svrhi drugog svezka ovoga djela poslužit se njekimi viestmi ovog znamenitog spomenika, ovdje nam je pako posve izcrpit ih, u koliko su važne i zanimive.

On ponajprije iztiče, da su bosanski franjevci u oslobodjenih pokrajinah svuda podigli župske crkve, dapače na mnogih mjestih po dvie i po više. Nadalje spominje, kako isti franjevci svuda drže učione, poučavajući djecu u kršćanskome nauku i slovnici (valjda latinskoj), kada samo ukradu vremena; dapače su u Dalmaciji sa školskom mladeži i sv. časove kadikad, a večernju pobožnost uviek obavljali, te na svrhi pjevali Gospine letanije. Uzprkos daljini pojedinih sela i krševitosti zemljišta našao ih je veoma točne u vršenju pastirskih dužnosti i dieljenju svetotajstva, ter su, osobito oni u Hrvatskoj i Dalmaciji, liep broj inovjeraca svake godine privodili u krilo katoličke crkve. Ova revnost u širenju pravovierja potvrdjuje

se i inimi izpravami, koje su učuvane do danas u dalmatinskih samostanih. Glede Slavonije i mi jednu saobćujemo u dodatku, nu bit će ih možebit više, do kojih nismo mogli doći. Nadalje istim franjevcem u zaslugu broji, da je puk posvuda strogo ćudoredna života i da pomnjivo obavlja sve svoje vierske dužnosti. Godilo mu je takodjer što je našao medju njimi patriarhalan život, te da su pojedine obitelji bile mnogobrojne, a ipak skladne i stariešinam pokorne, čega nije bilo u njegovoj domovini. — Pak i što se tiče nutrnjeg života bosanskih franjevaca, bio je nesamo zadovoljan nego, tako rekav, sazidan njihovom pobožnošću i redovničkom stegom. Primjećuje naime, da braća u svih samostanih točno čitaju sv. časove koli dnevne toli i noćne, takom pomnjom i oduševljenjem, da bi se ganula na pobožnost i najtvrdokornija srca; što bi nas ovlastilo zaključiti, da se je tada obdržavao starinski redovnički običaj, da bi jutrenju o polnoći molili. Mimo ostalih samostana odlikovali su se u toj službi visovački, sutjeski i kreševski, tako, da su mu izgledali zemaljskim rajem, a visovački bio je utočište onim, koji su želili strožije živiti i točnije obslužiti propise franjevačke regule. Završujući ovo dosta obširno izviešće, dodaje ove za nas zanimive rieči: „izpoviedam istinu, da sam u ovom kratkom izviešću uzkratio mnogu pohvalu, koju dugujem onim redovnikom, da me tko ne obiedi pristranošću. Velim samo, da sami Bog i koj je bio u onih krajevih može pojmit znoj, što se ciedi s čela redovnika sv. Franje.“ [29]

Prije nego ostavimo na stranu ovaj spomenik, vriedno je povaditi i broj redovnika svakog pojedinog samostana, kako ih je on gdje našao, da i odatle razaberemo, koliko su se naši franjevci okoristili ovom malom stankom u progonu i povoljnijimi za se političkim okolnostima. Po kazivanju rečenog izaslanika bijaše:

u makarskom	samostanu	25	redovnika,
„ živogostkom	„	16	„
„ zaostrožkom	„	22	„
„ šibeničkom	„	28	„
„ visovačkom	„	38	„
„ sinjskom	„	30	„

[29] Dokumenat IX. Starine k. 17. p. 86—98.

u kninskom	samostanu	4	redovnika,
„ sutjeskom	„	12	„
„ kreševskom	„	15	„
„ fojničkom	„	18	„
„ tuzlanskom	„	5	„
„ imotskom	„	9	„
„ gradišćanskom	„	6	„
„ cerničkom	„	5	„
„ požežkom	„	7	„
„ veličkom	„	40	„
„ našičkom	„	17	„
„ osječkom	„	12	„
„ brodskom	„	13	„
„ vukovarskom	„	10	„
„ iločkom	„	10	„
„ šarengradskom	„	6	„
„ mohačkom	„	6	„
„ petrovaradinskom	„	7	„
„ kopaničkom	„	4	„
„ budimskom	„	20	„
	U sve	384	redovnika.

Ja držim, da su ovdje ubrojena, bar kod većine samostana, i ona braća svećenici, koji su služili na župah dotičnoga samostana; pošto je stavljeno više braće u onih samostanih, koji su imali i više župa, očit dokaz, da su i vani služeći svećenici uvršteni u ovaj izkaz, a drugčije veličķi, visovački, sinjski i šibenički bili bi preobterećeni osobami, tim više, jer ne znamo, da su bili oni od ostalih providjeniji. Svakako se opaža velik prirast članova reda, odkad je obustavljena bojna vatra izmedju Turaka i kršćana.

Ovo toli povoljno izviešće moralo je umiriti koli upravu reda, toli Vjeroplodnicu, uvjerivši jednu i drugu oblast crkvenu, da franjevci odgovaraju svim zahtjevom pastirske službe i redovničke stege. Sumnjiti o istinosti ovih navoda bilo bi posve nerazborito, jer možemo predmnievati, da je vrhovni upravitelj reda poslao na to čovjeka mudra i pouzdana, a tiem manje o tome dvojimo, pošto se ovo izviešće podudara s drugimi viestmi, koje su tada stigivale

u Rim ili su u obliku svjedočba uručene bosanskim franjevcem.

Nu Vjeroplodnica imala je i drugih prilika, da se uvjeri o poslenosti i gorljivosti bosanske braće. Baš g. 1708. obrati se na sv. stolicu fra Andrija Zvirić, moleći ju, da mu dozvoli proći cielom Bosnom, na apoštolsku propoviedati javno sv. evangjelje nevjernikom i obraćati inovjerce.[30] U isto doba na njekom italskom sveučilištu svršio je bio liečničke nauke fra Petar Bustrović i promaknut za liečnika, što je istomu sv. sboru bilo veoma ugodno, dozvolivši mu vršiti liečničku službu, a valjda ga je u tome i novčano pomagao.[31] Uz to ovdje ne ponavljamo sjajne svjedočbe, koju im izdade ovog vremena bečki nuncij,[32] buduć smo to prije spomenuli.

Dok su ovako naši franjevci s jedne strane bivali potiskivani, a s druge branjeni, na bosanskoj stolici od g. 1704. sjedio je Juraj Patačić, veliki dobrotvor franjevaca, koji je toliko ih milovao, da su ovi zaboravljali uvriede, što su im od drugud nanosile se. On posvetiv se dobru svoje crkve, prva mu bijaše briga, da očuva cjelokupnost svoje biskupije, imenito, da iztisne protuzakoniti uticaj spljetskoga nadbiskupa na Livno, a makarskog biskupa na Hercegovinu i njeke dielove Bosne, pa je bio posegnuo i za turskom Dalmacijom, naime imotskim kotarom. Naredbom od 23. ožujka 1706 zabrani župnikom u Livnu radi crkvenih poslova obraćat se na spljetskog nadbiskupa, tobože što je bližji,[33] a to isto morao je zabranit i onim, koji su se podvrgavali makarskomu biskupu, imenito dušobrižnikom u Rami, Ljubuškom, Bielom Polju, Mostaru i Imotskom, kako se to vidi iz lista dvojice zagvozdskih župnika, upravljena na Vjeroplodnicu, kojim nastoje dokazati, da se je ovda od pamtivjeka protezala vlast makarskog biskupa, podkriepljujuć ovo tiem, što je Patačić veoma udaljen, a makarski biskup Bianković bliz te za prošlih gladnih godina dielio im žito.[34] Ne znamo, kako se je svršila ova razmirica, nu po svoj prilici ostalo je sve pri starom, dok Patačić nije smio prelaziti Save. Tiem više brinuo

[30] Vjeropl. arhiv sv. V.
[31] Ondje.
[32] Ramus vir olivae p. 177.
[33] Vjeropl. arhiv sv. VI.
[34] Ondje sv. IV.

se je slavonskim krajem. Godine iste u dneve 18. i 19. svibnja držao je diecezansku sinodu, popravio i preuredio stolnu crkvu u Djakovu, nabavio u nju zvona i činio pastirski pohod, kud nije gazila turska noga.[35]

Medjutim nije zaboravljao ni na svoje franjevce. Godine 1709. blagoslovio je temeljni kamen njihovoj crkvi u Osieku,[36] a sliedećeg ljeta predade im župu Djakovo, zemljište za samostan i njekadanju tursku džamiju, koju je on pretvorio u crkvu bezgriešnog začeća bl. Djevice Marije. Dotična darovnica toliko je za nas znamenita, da ju mi u prevodu donašamo, te glasi:

„Mi Juraj Patačić, Zajezdski, Božjom i apoštolske stolice „milošću bosanski biskup i. t. d. Obznanjujemo svima, kojih se tiče, „da smo po svojoj dužnosti i rad većeg sjaja bogoštovja prinukani „velikimi razlozi, a napose obzirući se na apoštolski trud braće „obslužujuće sv. Franje, države srebreničko-bosanske, koji blizu od „dvjesta godina pod težkim turskim jarmom brinuć se spasom duša, „nebrojene pogibelji uztrajno pretrpiše, i vjeru rimo-katoličku u „ovih krajevih kao pravi Atlanti sami uzdržaše, dali i prepustili „istoj braći u ovom našem gradu Djakovu (u kojem su i davno „imali samostan ili konvent) njegda tursku džamiju, a sada crkvu, „našim troškom popravljenu i ukrašenu, pod imenom bl. djevice „Marije bezgriešno začete, sa obližnjom kućom i prostorom, „dovoljnim za samostan, u obsegu istoga grada obstojećimi, kao što „i ovim listom dajemo, prepušćamo i na vieke darivamo. I buduć „u ovih krajevih tolika je oskudica svietovnjeg svećenstva, da se „ni jedan sposoban župnik naći nit se tomu lahko nadati može, „zato po svojoj pastirskoj dužnosti, brižni za stalno dušobrižničtvo, „istomu djakovačkomu samostanu sami grad Djakovo sa obližnjimi „seli Budrovci, Piškorevci, Selce, Pavezinac i Nabrdje „u duhovnih poslovih podvrgavamo, povjeravamo, i sa svimi pravi „i župskimi dohodci prilažemo, sjedinjujemo i vječito spajamo, pri„držajući sebi glede biskupske vlasti, što nam po odredbah i pro„pisih sv. tridentskog sabora pripada. Koja sva, da budu na slavu „prevelikog i predobrog Boga, spas duša nama povjerenih i nas

[35] Schematismus dioec. Diakovensis 1870, p. 33.
[36] Ibidem p. 35.

„prežalostnog griešnika, Božje Veličanstvo preponizno molimo, ovo „darovanje vlastitim podpisom i biskupskim pečatom podkriepljujući.“ [37]

Ovoj darovnici rečeni biskup priložio je i molbu na sv. stolicu, da isto darovanje odobri, a bosanski provincijal i njegov definitorij uprave drugu, da Vjeroplodnica dozvoli im ovo primiti, ter ista ukazom svojim od 12. sibnja 1711 to sve potvrdi, dozvolivši franjevcem podići ondje samostan, polag želje darovatelja.[38]

Pa kao što je bosanskom crkvom upravljao muž franjevcem veoma odan, isto je tako na čelu bosanske države sada stojao čovjek osobite okretnosti i ugleda, naime fra Petar Pastirević, kojemu imamo s veće strane zahvaliti, da nisu protivnici tako lahko postigli svoga cilja, te da su franjevci sa svih strana tada obsipani bili dokazi vanrednog priznanja i naklonosti, koliko od strane svietovnjih, toliko i crkvenih oblasti. Nu dočim je izvan Bosne franjevcem suživan djelokrug, dotle je u Bosni samosilje činovničko bilo prevršilo svaku mjeru, iziskujući od franjevaca obične harače i danjke, a po vrhu paša je sebi uzimao dviesta, petsto, njegda pako i preko hiljade talira. Ove ogromne namete nisu mogli drugčije namirivati nego zajmivši opet od muhamedanaca novac i plaćajuć im za to mjesečno 10 na 100. Odtale nastali dugovi pali su s veće strane na tri središtna samostana, to jest na fojnički, sutjeski i kreševski, a bili su toliki, da je početkom godine 1712. mnogo braće dopalo turske tamnice, te su u njih čamili još i u srpnju iste godine, jer i tada su još dugovali 5000 talira. I u toj nevolji uteče se provincijal Pastirević milosti cesara Karla VI., koj svojim riešenjem od 12. srpnja r. g. naredi upravi ugarskih kameralnih dobara, da im se dadne 400 ranjskih forinta, kao milostinja, uzimajuć obzir na zasluge istih franjevaca i njihove patnje, te bojeć se, da ne budu isti usilovani ostavit bosanske katolike i samostane turskomu bjesnilu.[38] — Neznatna je ovo bila podpora za ovostrane toli zadužene samostane, nu da nije obilnija, uzrokom su bile i ratne okolnosti, u kojih se je nalazio sami Karlo, nastavljajuć borbu s Francezkom, radi španjolskog priestolja. — Osim ovih, bijaše i

[37] Ramus vir olivae p. 311—3.
[38] Domenat X. Starine 17 str. 98—9.

drugih neprilika, koje su otežčavale položaj rečenog Pastirevića i njemu podredjenih redovnika. Petar Veliki, car ruski, naviestivši g. 1711. rat Turskoj radi Azova, najznamenitije tvrdjave na Crnom moru, obrati se s mitom i molbom na Crnogorce, da bi i oni zaratili se s Turčinom, a u svoje kolo privukli susjedna slavenska i albanezka plemena, ne bi li tako pociepanu i oslabljenu tursku vojsku lakše na obe strane savladali. Ovomu pozivu odmah se odazva Crnagora, a za njom se povedoše i obližnji sliedbenici grčko-iztočne vjere, kojim su prednjačili sami vladike, popovi i kalugjeri, koji, zapustivši svoje crkve i samostane, obsjednu grad Nikšić i oružjem u ruci potraže svoje oslobodjenje. I albanezkim Klimentom podare u tu svrhu 500 ugarskih dukata, nu ovi kao katolici ne usudiše se pomagat im, bojeć se, da nebi ovaj savez naškodio interesom njihove katoličke vjere, od koje Srbi i Crnogorci toliko zaziru, premda su i sami oružanom rukom borili se proti Turčinu za slobodu svog vjerozakona.[39] Posvuda, a osobito Turci u Bosni prestraviše se od ovog ustanka, držeći, da je već kucnuo zadnji čas njihovu gospodstvu na balkanskom poluotoku, i u toj stisci jedne su čete kretale se prama Carigradu, a druge proti Crnojgori, čineć kršćanom obijuh vjera velike neprilike. Za tih bojnih priprava više je puta ljuto nastradao spomenuti Pastirević, pohadjajuć bosanske samostane.[40] Tomu ako dodamo, da se je ratu bila pridružila i kuga, koja je po svoj Bosni morila, možemo pojmiti cielu tegobu žalostna položaja tadanjih franjevaca.

---

[39] Theiner Mon. slav. mer II p. 240—1.
[40] Vjeropl. arhiv sv. 4.

XVII.

Nove nutrnje nevolje po franjevce.

(1714—1736.)

Slabo pretajivana zloba Turaka prama susjednim kršćanskim vlastim i svemu što je nosilo kršćansko obilježje nadje oduška u obnovljenu ratu najpre s Mletčići, a zatim i s cesarom. Carigradski dvor tražio je povoda tomu, a što tko traži, to obično i nadje. Crnogorci svojim ustankom, u doba kada je Petar Veliki naviestio Turkom rat u Evropi, stavili su u brigu sve, osobito pako bosanske i albanezke muhamedance, da u slučaju premoći ruske, cielo kršćansko stanovničtvo ne ustane proti dosadanjim gospodarom i ne protjera ih odkle su i došli. Čim pako Rusi sklopiše sramotni falački mir (1711), odmah se turske čete obore na Crnugoru; nu biše potučene i suzbijene. Ovu medjutim sramotu opra Numa-paša Ćuprilić, došav sa 100.000 momaka i nadvladav Crnogorce, koji dielom razbjegnu se po svojih nepristupnih brdih, a dielom, i s njimi vladika Danilo, umaknu u Boku, na mletačko zemljište. Sad stanu Turci zahtjevati, da im se predaju bjegunci, imenito junački vladika, a kad to ne postigoše, planuše osvetom i mržnjom na gostoljubive Mletčane. Ovaj dogodjaj dobro dodje velikomu veziru Ali-paši, koj je odavno vrebao zgodu, da se zarati s mletačkom republikom, uzdajuć se, da će lahko sada preoteti Moreu i grčke otoke, koje je toliko žalio. Strašivi i miroljubivi sultan Ahmet opirao se je dugo tomu, al napokon morade popustiti ratobornomu veziru, koj mu je znao predočiti slaboću protivnika i veoma povoljne okolnosti u Evropi za ovo poduzeće. I doisto, Mletčani bijahu osamljeni, cesar još se nije bio izmirio s Francezkom radi španjolske krune nit je

bio uredio sa svojimi narodi pitanje o nasljedstvu na priestolje, kada se je Turska odlučila na rat. Porta je upotriebila cielu godinu 1714., da se spremi za navalu, krijuć svoju namjeru tako, da je cesar Karlo VI. s početka mislio, da će na njeg nasrnuti. Istom na Vodokršće g. 1715. stiže iz Bosne turski ulak dalmatinskomu providuru Angjelo Emo u Sinj, gdje je ovaj, kod franjevaca, tada boravio i javi mu, da je veliki vezir naviestio Mletčanom rat zato, što su isti zaklonili crnogorskog vladiku. Ovoj viesti kao da su se obradovali zagorski Dalmatini, jer za pet ciglih dana kasnije vidimo ih za borbu spremne i oduševljene, gdje raztjeruju turske straže, namještene oko cetinjskog mosta kod Hana, a zatim izagnaše Turke iz Garduna, Čačvine i Prologa. Ovomu junačkomu razpoloženju mnogo je dopriniela čežnja za prvom domovinom — Bosnom i Hercegovinom, buduć su još mnogi živili, koji su tamo bili prebjegli, da čekaju konačno oslobodjenje otačbine, a zaista ovu su vatru razpirili njihovi jedini dušobrižnici franjevci. Dapače su im prednjačili u pripravah; jer je sinjski gvardijan fra Pavao Vučković odmah poklonio cielo gradivo, koje je bio nabavio radi dogradjenja crkve i samostana, da njim providur popravi gradske bedeme, a jednu i drugu sgradu ustupi narodu, da u njih smjesti živež i dragocienosti izpred turske navale.[1] Borba odpoče s mora, a veliki vezir glavom je upravljao vojskom, koja je imala osvojiti Moreu i grčke otoke, dočim su kopnene čete pobirale se u Bosni, imenito na Kupresu, da odovuda podupru napadaj ratnog brodovlja na Zadar i ostale dalmatinske gradove. Bosanskom vojskom zapoviedao je Mustaj-paša Ćelić, ostale pako odjele predvodili su arnautski paša, maročki paša i Kavra sultan, tatarski car. Već iz ovih podataka vidimo, da se je cieli turski sviet podigao, da osveti pretrpljene poraze i obnovi svoje gospodstvo nad iztočnom polovicom Evrope. Ciela ova vojska brojila je do 60.000 momaka, ter svak može lahko pojmiti, šta su bosanki kršćani, a s njimi i franjevci pretrpili od ovih divljih četa, dišućih mržnjom i osvetom na sve što je bilo kršćansko. Iza dvodnevnog čarkanja udare Turci na Otok u Cetini, kamo se je bilo zaklonilo 360 čeljadi i župnik im fra Stjepan Vu-

[1] Matas: Prvo izviešće o c. k. državnom nižem gimnaziju u Sinju 1872/3. Spljet 1873, str. 20.

čemilović. Prvoj navali kršćani sretno odoliše, nu drugoj podlegoše, napunivši Cetinu neprijateljskim lešinam i poubijavši preko hiljade. Razjareni napadaći sasjekošc hrabre odpornike, a nejač i žene zarobiše. Sada se glavna turska sila oko Sinja sleže i opasav ga gustimi redovi, započe jurišati. U sedam dana četrnaest puta Turci nasrnuše, poslednji pako napadaj potraja punih pet sati. I toj tolikoj sili oduprie se svaki put junačka posada, koja je iznosila samo sedam stotina za boj sposobnih ljudi. Nu što im je manjkalo u broju, to je bilo naknadjeno oduševljenjem, koje su podržavali deveterica franjevaca. Od ovih su njeki molitvom se bavili, njeki besjedom tješili i hrabrili, a trojica, poimence: fra Pavao Vučković, fra Stjepan Batarelović, Varešanin, i fra Nikola Brčić, sabljom u ruci borili su se sa svojim pukom, te je ovaj zadnji u toj očajnoj borbi poginuo. Četrnaesti dan kolovoza bijaše svakako crn po jedne i druge, a u isto doba prispje gradu pomoćna vojska, vodjena generalom Emom. Na čelu četa, koje su jedva iznosile petnaest hiljada momaka, bilo je, kako pripovieda hrvatski povjestničar, nekoliko stotina redovnika, vodje im nadbiskup spljetski i biskup makarski. „U istinu veličajan momenat, gdje sve svećenstvo vodi podložni si puk u krstaški boj, da neviernoga neprijatelja bace od svetih svojih ognjišta. Ova vojska zadje Turkom za ledja u onaj čas, kada su se oni 15. augusta na poslednji juriš spremali. Turci se nadju medju dvie vatre, i premda mnogo jači na broju pokušaše uzmaknuti, ali naši ih ljuto progoniše. Nezna se pravo, tko je jače sjekao, da li redovita vojska ili svećenička.“ [2] Oko deset hiljada Turaka osta tu mrtvih, sila pako prtljage, hrane i strieljiva dopade kršćanskih ruku. Poraz napadača bijaše velik, a još veća slava i zasluga bijaše junačke posade. Dalmacija za ovu godinu mogadiaše mirno spavati na sinjskoj lovorici, ne strahujuć od nove navale.

Medjutim republika nije se dala zanieti ni ovim uspjehom, već brže bolje obnovi obrambeni savez s cesarom Karlom, koj se sklopi u proljeće g. 1716. Za obnovu saveza i rata proti Turčinu zauzeo se je bio i papa Klement XI., muž vriedan one visoke časti. Razumivši, da je cesar sklon tomu poduzeću, obrati se na francezkog

---

[2] Smičiklas: Poviest hrvatska II, str. 301.

i španjolskog kralja, te na sve kršćanske vladare i genovsku republiku, da bi svi pomogli ratujućim državam proti Turskoj. Nadalje pisa velikomu meštru maltezkih vitezova, da odpremi svoje brodovlje u pomoć mletačke mornarice, koja je otok Tenos obsjedala; cesaru Karlu ponudi svoje posredovanje za izmirit ga sa Španjolskom; ponukova njemačke knezove, da zbiljno podupru cesara u tome spasonosnom poduzeću; biskupom ugarskim i hrvatskim naloži, da ustupe kralju svoje desetine za prve tri godine, a Evgena podtače, da i sada hrabro vojuje vojnu gospodnju.

Odvaživ se Karlo na rat, poče na brzu ruku spremat se i vidiv se dovoljno pripravnim, dade razumiti Porti, da je s Mletčani u najužjem savezu. Na njegov zahtjev, da Turska izprazni Moreu i vrati republici, odgovori veliki vezir vojničkim pohodom u cesarove zemlje; ciela sila brojila je do dviesto hiljada momaka, pred kojimi podje glavom Ali-paša. Koncem srpnja prekoračiše Turci Savu, a nakon omanjih okršaja otvori se kod Petrovaradina glavna odlučna bitka, u kojoj princ Evgen na mjestu ostavi mrtvih 20.000 Turaka, a medju njimi velikog vezira i jenjičarskog agu. Cieli turski tabor dopade ruku kršćanskih. Ova pobjeda, koliko je god obradovala cesara, ništa nije manje papu, koj u tu svrhu drža stožerničku skupštinu, krasnimi riečmi opisa to slavje i posla Evgenu blagoslovljeni mač i klobuk, daklen odliku, koju su riedki vojskovodje dobili iz ruku otca kršćanstva. Slavni vojvoda primi svečano te znakove i zahvali mu listom, punim sinovske ljubavi.[3]

Iza ove bitke priedje Evgen u Banat, da ga očisti za uviek od Turaka, naredivši zapoviednikom hrvatske vojske grofu Ivanu Draškoviću, banskomu namjestniku, pukovniku Petrašu i karlovačkomu generalu grofu Rabatti, da uznemiruju diljem granice bosanske Turke i prieče ih smetati ga u njegovoj osnovi. Imenito se iztače Petraš u obrani i navali, jer je bacio preko Save travničkog pašu, koji se je bio zaletio u cesarske zemlje, potuče Turke kod Dervente i osvoji s obe strane Save svekolike tvrdjave. Koncem iste godine prodrie i Drašković u sjeverno-zapadnu Bosnu, doprvši do Krupe i Starog Majdana. Naravna posljedica ovog postupka

[3] Fleury: Historia Ecclesiastica t. LXIX. Aug. Vindelicorum 1782, p. 377—87, 400—1.

Evgenova bijaše predaja Temišvara i uzmicaj turskih razpršenih četa prama Biogradu.

Ni g. 1717. nebijaše ništa sretnija po Turke. Vojvoda Evgen obsjede Biograd, a na pomoć gradu doleti novi veliki vezir, vodeć opet oko dvjesta hiljada ljudi. U oči Velike Gospojine, kako pripoviedaju bosanski ljetopisi, upali se Turkom džebana i učini mlogi kvar narodu i gradu, obsadom i tako stiešnjenu. Videć Turci, da se ne mogu više braniti, predadoše dne 22. kolovoza grad, s ugovorom ipak, da ponesu sve, što tko ima. Bojni materijal i sve što je sultanovo bilo, dodje osvojiteljevih ruku. Ujedno je Evgen znamenitom i krvavom bitkom razpršio tursku pomoćnu vojsku i prisilio ju na bieg. Ovog istog mjeseca bi postignut njeki uspjeh i u Dalmaciji. Bogati mostarski trgovac Šoić uskočivši pod okrilje mletačko, stavi se na čelo njekoj četi, koja je zamislila iztjerat Turke iz imotske krajine. Pak budući je tu trebovalo i topova, a mletačka vlada nije htjela stavit u pogibelj svoga oružja, Šoić gotovinom plati topove, ako bi ih po čemu izgubio. Dne 2. kolovoza r. g. podje mu za rukom prisiliti imotsku posadu, da ostavi grad i okolicu, te se povuče u Hercegovinu.[4] Obsada Biograda, koliko je god ustravila Turke, osobito Bošnjake, koji su držali osedlane konje, da na prvu viest o kršćanskoj pobjedi stave se u bieg, toliko je opet obradovala kršćane, nadajuć se odtale podpunom porazu turske sile i vlasti u Evropi. Upravo zanosito piše dne 13. srpnja r. g. o toj nadi Ivan B. Conventali, dubrovački nadbiskup, izviešćujuć njekog prijatelja stožernika u Rimu o bojnih priprava u ovih stranah. „Ja izgledam," rieči su nadbiskupove, „velikom neuztrpljivošću viest o zauzeću Biograda, da svojim očima vidim na novo posvećenu kraljevinu bosansku i vojvodinu hercegovačku, zvanu inače sv. Save, koje graniče s ovom državom, gdje je njegda dubrovački nadbiskup imao mnoge područne crkve. Čudne li radosti, čudne li utjehe viditi džamije okrenute u crkve, razkolnike obraćene u katolike, a Turke u kršćane!"[5] Za cigla dva dana kasnije mogadiaše isti u Rim javiti, da je mletački general Mocenigo dovoljnom vojskom i sa šest topova zaputio se u Hercegovinu, da

[4] Domaći ljetopisi.
[5] Theiner Mon. slav. mer. II, p. 251—2.

obsjedne Mostar, dočim su druge čete imale zauzeti Trebinje, došav iz Novoga, a tada pokušati osvojit Ulcinj i Bar. Medjutim čekale su obje vojske na pad Biograda i onda istom nalazimo Mletčane pod Mostarom, te premda popališe mostarska predgradja, ipak moradoše se povući odtale ne obavivši posla; a da se nije uspješnije tamo vojevalo, medju ostalimi bijaše oskudica novca i neuredne plaće.[6] — I ciele ove jeseni Bosna je bila razbojištem. Spomenuti Petraš spao je bio s vojskom do Zvornika, nu bivši ranjen pod koljeno, morade poć kući na liečenje, a svoje čete ostaviti, da biju grad. U isto doba i Hrvati s Niemci obsjedoše Novi bosanski, te premda nije bilo nikakva izgleda, da će se Turci tako lahko predati, ipak se počmu prepirati čiji će biti, cesarev ili banov. Videći Niemci, da kane Hrvati i ovamo razširiti svoju vlast, ne htješe im pomagati, već zlobno odstupe. Hrvati sada ostanu sami pod gradom, al u zao čas po se, kako vele domaći izvori, jer Osman-paša Ćuprilić, bosanski vezir, razasla svoje ljude po svoj Bosni i zapovjedi pod izgubljenje glave, da brže bolje svak ustane na oružje, te skoči malo i golemo, koji ne imadoše oružja, odoše sa sikirom ili toljagom. Jedan dio ove vojske ode s Ćuprilićem, da brani Zvornik, a drugi s Ahmet-alajbegom, Skopljakom, u pomoć Novomu. I jedna i druga hordija razpršila je obsadne kršćanske čete i oslobodi dotične gradove. Pod Zvornikom pogibe što vojske, što ostaloga svieta oko deset hiljada: samih ratnih sužanja bi sasječeno na jednu hrpu tri stotine, radi čega princ Evgen osvadi vezira cesaru, a ovaj potuži se u Carigradu, te ga sultan digne s Bosne. Malo manje krvi pade i pod Novim, jer i tu izginu jedne i druge vojske oko osam hiljada, a sužanja tko nije htjeo nije ni uhvatio.[7] — Ni ovimi uspjesi ne zadovoljiše se bosanski muhamedanci, već odlučiše i duždeve zemlje oplieniti. U tu svrhu bilo se je sabralo do 80.000 ljudi i jur bijahu se zaputili, nu na Kupresu stiže ih carska naredba, da se povrate svojim kućama.[8]

Porta napokon uvidi, da joj se nigdje sreća ne smije, te poče nudjati mir obojici saveznika, ovi pako na oči su zatezali, a u

[6] Idem ibidem p. 252.
[7] Ljetopisi Lašvaninov i Benićev.
[8] Ondje.

istinu težko dočekali, buduć cesaru opet planuo u Italiji rat, Mletčićem pako ponestalo sredstva za ratovanje. Primirje bude sklopljeno u Biogradu dne 21. srpnja 1718, u prisutnosti zastupnika svih evropskih velevlasti. Ono je glasilo samo na 24 godine i držano je načelo: što je tko zauzeo neka i uživa. Po tome Turci su cesaru odstupili Banat, dio Vlaške do Alute i nješto Srbije, a prama Bosni Sava posta opet granicom, premda su cesarevci bili osvojili njeke tvrdjave i s ovu stranu Save. Rieka Una ipak osta u obsegu hrvatske kraljevine, počem je nješto zemljišta ustupljeno pobieditelju. Mletćani su takodjer povećali svoj posjed, jer im je priznata ciela današnja Dalmacija. Medju pogodbe mira i ovaj put uvršten je članak, kojim se Porta obvezuje, da će redovnici i katolici, koji pod sultanovom vladom ostaju, bit slobodni u podizanju crkava i kuća, da će im bit prosto javno vršit svoje bogoštovje i da se neće opozvat dozvole, ugovori i povlastice, koje su im igda podielili sultanovi predšastnici. Veoma je jasno, da su pri tome ugovarajuće sile mislile na bosanske i palestinske franjevce, te je ovdje za nas utješljivo, da su u obzir uzeta njihova preimućtva (privilegia), prijašnjimi sultani podieljena. — U obće govoreć, uslovi ovoga primirja bili su povoljniji za Tursku, nego li po saveznike, koji su, gledeć na svoje pobjede, mogli očekivat i veće ustupke. To je bolno uvidjao cesar Karlo, ter je u listu od 20. kolovoza r. g. upravljenom na papu Klementa XI. slabi uspjeh ovoga rata prepisao Španjolcem, koji su mu onda u Italiji bacili klip pod noge, kada je namjeravao u srce Turske prodrieti; a što je i toliko postignuto, čestita papi, koji je novcem ga pomagao, ter mu i glavna slava za to pripada.[9] Isto su tako i Mletčani bili nezadovoljni s primirjem, te prije nego li su na njeg službeno pristali, saobćiše papi sadržaj ugovora i razloge, koji su ih pri tome vodili, a ovaj odgovorajući mletačkomu vieću, gorko požali, da se odustaje od toli svete borbe, za koje je providnost božja vanrednim načinom pomagala kršćanskomu oružju na kopnu i na moru, te je sve, a osobito njega ovaj rat napunjavao nadom, da će se sad oli igda skršiti i uništiti turska sila, ter se povući u svoje granice. U toj nadi on je svakovrstno podupirao saveznike, te bi bio pripravan i druge žrtve doprinieti.

[9] Theiner Mon. slav. mer. II, p. 253—4.

Što je promašen toli svet cilj, odbija na svoje i ostalih kršćana griehe, a tješi ga uvjerenje, da je rečeno vieće mudro pri tome postupalo i ono postiglo, što su mu okolnosti dopustile, od njega pako zahtjevala korist vjere i domovine.[10] I ova jadikovka jasno svjedoči, kolikom su ljubavju pape obuzimali evropejski iztok i koliko su nastojali, da se balkanski narodi oslobode dugotrajnoga robstva.

Bosna s Hercegovinom osta i opet u vlasti carigradskog sultana, te izčeznuše i ovaj put sve nade, koje su bile polagane u savezne kršćanske sile, a dotični mir bi proglašen stoprv u siečnju g. 1719. po telalu i njekomu Pavlu Despotoviću, iz Omiša.[11] Ne imamo obilnih viesti o tlačenju i progonstvu bosanskih franjevaca za ove dosta duge i krvave borbe, al ne ćemo se prevariti, uztvrdimo li, da su isti mnogo pretrpili od samovolje turskih činovnika i razjarenosti onih divljačnih horda. Ovo ponješto razabiremo iz dvie vezirske bujruntije, koje se nalaze u pismohrani fojničkog samostana. Jedna je iz g. 1717., te je izdana u Biogradu, kojom se strogo naredjuje bosanskoj vladi, da skine s fratara džulus, koji su dotle davali s glave na glavu po dva dukata. Druga je izdana sliedeće godine, te zabranjuje muhamedancem padati na konak i užine u franjevačke kuće, što nam je dokazom, da su ovi nezvani gosti u veliku broju i često padali fratrom na noćiše, pak ove prisilili, da se obrate na vezira. U istoj pismohrani imamo popis dugova, koje fojnički samostan dugovao Turkom g. 1715. do 1718., a dotične svote, bez sumnje, uzete su, da se drugim tražbinam muhamedanskim zadovolji. Dapače i okolnost, da su sada (1720) potražili potvrdu svojih sloboština i povlastica,[12] bio bi njeki dokaz, da se na njihova preimućtva nimalo nije obaziralo, te da nije tomu tolika bila uzrokom promjena na priestolju, koliko nužda.

Što se napose bosanskih katolika tiče, imamo dokaza, da su njihova lična sloboda i obiteljska čast bile izvržene najvećim povriedama. Fra Ludovik Ivačić pripovieda nam, da su ovog doba muhamedanci toliko se bili proti kršćanom izkrenuli, da su otimali

[10] Fleury Hist. Eccl. t. LXX.
[11] Domaći ljetopisi.
[12] Fojnički arhiv.

nesamo kršćanske djevojke, nego i žene od muževa odvodili, pak ih turčili, samo ako bi se kojemu od njih dopale. Njegdje g. 1719. isti fra Ludovik, kao jajački župnik, vjenča Luciju Barevac za njekog katolika, što čuvši Turci, pozovu njega i djevojku na sud, te fra Ludovika na tri sata pritvore, a Luciju predadu turkinjam, da ju na odpadnuće nagovore. Počem su žene dojavile, da je uzalud milom ju od vjere njezine odvraćat, Turci planu gnjevom, te narede, da Luciju svakojako pate i silom joj metnu knja, što je prvi obred muhamedanskog vienčanja, dočim oni na novo pritvore i u gvoždje okuju župnika i šest katolika. Ova zlostava četiri dana kašnje bi ponovljena u Travniku pred pašom, koji Luciju odpremi u svoj harem i stavi ju na svakojake muke, samo da cilj poluči. Nu njezina stalnost odoli svim napastim, ter nju i župnika puste na slobodu nakon 72 dana sveudiljnog straha i patnje. Pri tom fra Ludovik štetova 800 talira, a 30 travničkl katolici, podmićujuć uplivnije muhamedance.[13] Zamjerivši se ovako Ivačić domaćim muhamedancem znao je šta ga čeka, pak s toga odmah prebjegne u Dalmaciju, a s njime iz nepoznata uzroka fra Ivo Jaranović, ter oba zapute se u Rim, da izvieste sv. stolicu o stanju bosanskih katolika. Putem se navrate spljetskomu i zadarskomu nadbiskupu, te mletačkomu patriarhi, koji preporučiše i poduprieše njihove želje glede Bosne, a za njih zamolište kakvo odlikovanje, pak valjda zato je kasnije Ivačić i postao exprovincialom.[14] — I premda je ovo samosilje bilo obćenito i često, ipak bi bosanski katolici ovo lakše podnosili, kad ih nebi druge tuge morile. Ponajtežje im bijaše, da im biskup nikako ne dolazi u pohode, ter se g. 1720. gorko potužiše samomu papi, javljajuć mu, da nisu od g. 1684. vidili svog nadpastira, i moleći, da im koga pošalje, koji će sv. redove i potvrdu dieliti.[15]

Pa kao što su braća u Bosni i Hercegovini, isto su tako i ona u Dalmaciji i Slavoniji imala svojih neprilika, koje su tim težje bile, što su dolazile od jednoviernika. Skradinski biskup bijaše naumio na nove župe, a kašnje možebit i na stare staviti svietovnje

[13] In sexu fragili victoria a. P. Ludovico Ivacich. Venetiis 1722, gdje je napose opisan cieli dogodjaj.
[14] Vjeropl. arhiv sv. 5.
[15] Ondje.

svećenike, nu buduć su dotle cielu njegovu biskupiju, kao što i za turske dobe, služila tri visovačka franjevca, zabrani mu duźd ove ukloniti iz duhovne pastve.[16] I makarski biskup Bianković počeo je bio dolazit u sukob s franjevci. Jedini spljetski nadbiskup Cupilli obuhvaćao je ove svom ljubavju i pažnjom. Njegovim nagovorom bosanska provincija prenese svoju višju učionu, na kojoj se je filozofija i bogoslovje predavalo, iz Šibenika u Spljet, ter je učiteljem i učenikom hranu i obskrbu davala blagajna spljetske prvostolne crkve, povjerivši im i odgoj svietovnjega svećenstva. Plod ove brižljivosti brzo je dočekao, jer već g. 1718. mogadiaše posvjedočiti franjevcem, da revno i uspješno vrše svoje dužnosti, te se nadati, da će odtale nesamo spljetska nadbiskupija, nego i ciela Dalmacija crpit osobitu korist, počem neće više trebovat crkovnoj ni svietovnjoj mladeži, da idje u inostrane zemlje za tražit znanosti.[17] — Dodajmo tomu okrutan rat i veliki glad, koji je g. 1717. u Dalmaciji biesnio, pak ćemo imat sliku stanja dalmatinske braće.

Sličnih neprilika i utjeha doživiše i Franjevci u Slavoniji. Njetko bijaše osvadio Franjevce u Rimu, da su sa slavonskih župa odtjerali svietovnje svećenike i onda oni njihova mjesta zauzeli. Ovu neosnovanu tužbu oprovrgoše Aleksander pl. Kallaneck, upravitelj Slavonije, i Nikola Seng, kameralni protustavnik, svjedočeći listom od 29. ožujka 1716, da svietovnji svećenici drže i sada župe, koje su zauzeli, a u tome da ih nimalo ne smetaju bosanski franjevci. Dapače, vele, mnoge bi župe, osobito na granici, prazne stajale i puk bi bio bez duhovne službe, kad nebi bilo franjevaca, što će do potrebe i narod posvjedočiti. Iz iste izjave doznajemo, da nije ni bilo mnogo svietovnjega klera, naime jedan svećenik u Gudincih, jedan u Malovocu, jedan u Lovasu i dva u Niemcih.[18] Odklonivši ovako od sebe težku potvoru, franjevci su primili od svietovnjih oblasti njeke naknade. Vojvoda Evgen osvojivši Temišvar, našao je tamo fra Miju Budimljanina, koji je za cielo vrieme rata ondje katolikom služio i uz pogibelj života razpirivao odanost prama cesaru. Vrhovno povjerenstvo uvažujuć njegove i braće mu zasluge,

[16] Farlati t. IV, p. 33—4.
[17] Matas Izviešće itd. str. 28. Šib. arhiv.
[18] Prepis u vukovarskom arhivu.

*

učini ga naredbom od 15. ožujka 1718 bogoslovcem unije i poglavarom onih grčko-iztočnih svećenika, koji se izjaviše pripravnimi stupit u katoličku crkvu te nastojat o prelazu cielog onog puka. U tu svrhu ustupljena mu je mala džamija kod Evgenovih vrata, označena mu porcija kruha i mjesečnih 12 forinti, a to sve, što je ušao u volju svemu stanovničtvu.[19] Što je ovaj činio u Temišvaru, to su druga braća po ostalom Banatu činila, samostan pako petrovaradinski duhovnu je službu činio katolikom u Biogradu.[20] Uzprkos tolikoj požrtvovnosti i ovog trećeg desetka XVIII. vieka, s jedne je strane nastojalo svietovnje svećenstvo, koje se pod cesarskim štitom sve to većma množilo, da potisne sa svih župa franjevce, a s druge strane narod i oblasti zauzimali su se za njih, izrazujuć svakom prigodom svoju harnost i priznanje za njihove dosadanje trude i neopisiva stradanja. Medju najlaskavije izjave spadaju svjedočbe, dotično molbe temešvarskog,[21] požežkog[22] i budimskog poglavarstva,[23] zatim orihovačke posade[24] i grofa Nadasdy-a čanadskog biskupa,[25] koji jednodušno u zviezde kuju gorljivost i zasluge bosanskih franjevaca. A kada (1722) htjedoše braća u Vukovaru podići novu crkvu na čast svetih apoštola Filipa i Jakova, poglavarstvo pako posvjedočilo, da su oni tu od pamtivieka stanovali, pečujski biskup Nesselrode ovlasti svog vikara Kapoczi-a, da im to dozvoli, obziruć se pri tome, kako sam veli, na svoju osobnu naklonost, koju nosi prama serafinskomu redu i na franjevačke trude i brige, uložene za dobro vjere i onoga puka.[26] Baš iz ove dobe imamo popis duša, koje su (1700—23) bosanski franjevci u Slavoniji i Dalmaciji što pokrstili, što iz raznih krivovierskih sliedba u u katoličku crkvu preveli. On je sastavljen vrhovnim franjevačkim starješinstvom, na temelju izvornih sviedočba i potvrdjen je od c. k. provizora u Požegi, pak neće bit s gorega, ako navedemo

[19] Pavić Ramus virid. olivae. Budae 1766, p. 254—6.
[20] Ibidem p. 374.
[21] Ibidem p. 256—7.
[22] Ibidem p. 186—7.
[23] Ibidem p. 172.
[24] Ibidem p. 91—2.
[25] Ibidem p. 44.
[26] Vukovarski arhiv.

imena braće, mjesto obraćanja i broj obraćenih.[27] U cesaru podložnim krajevom pokrstili su, dotično obratili:

fra Vjenceslav Hausner u Aradu . . .	duša	71
„ Luka Parsić u Brodu	„	14
„ Ivo Jaranović u Brodu	„	5
„ Domin Rudić u Brodu	„	13
„ Pavao Fabri (Kovač?) u Brodu . .	„	1
„ Filip Marušić u Brodu	„	1
„ Petar Spahić štogdje	„	20
„ Ivan Kap. Križanić	„	7
„ Mijo An. Budimljanin u Šimotornji	„	10
„ Juro Dubravešević	„	1
„ Anto Zucz u Aradu i Biogradu . .	„	60
„ Jozo u Bogdanovcih	„	50
„ N. Marković štogdje oko	„	1000
„ Jako Tvrtkovčanin štogdje	„	337
	U sve duša	1601.

U Dalmaciji pako na katoličku vjeru obratili su sliedeći:

fra Juro Bogić	duša	21
„ Mijo Mikić	„	15
„ Mato Vukasović	„	2
„ Lovro Ljubušak	„	3
„ Jerko Kovačević . . .	„	12
„ Šimo Komarić	„	3
„ Pavao Petrehević . . .	„	2
„ Juro Vukmić	„	5
„ Nikola Gozaković . . .	„	1
„ Franjo Pančović . . .	„	2
„ Stiepo Vrlić	„	25
„ Anto Mršić	„	4
„ Juro Harbić	„	8
„ Šimo Franjić	„	6
„ Bartul Harbić	„	17
„ Jako Dragićević	„	4
„ Anto Raosavljević . . .	„	7

[27] Dokumenat u Vjeroplodničinu arhivu sv. VII.

fra	Šimo Tvrtković	duša	3
„	Andrija Nagnanović . .	„	2
„	Ilija Mamić	„	1
„	Anto Drušković	„	1
„	Luka Smoljanović . . .	„	1
„	Bono Badžaković . . .	„	3
„	Andrija Marinović . . .	„	4
„	Brno Pavlović	„	2
„	Andrija Mršić	„	3
„	Juro Čelik	„	3
„	Šimo Tomašević	„	14
„	Ivo Turić	„	4
„	Frano Jelavić	„	6
		U sve duša	184.

Imenito što se tiče poslenosti braće u Dalmaciji, ovaj popis je nepodpun, te ćemo ovo smatrat samo neznatnim prinosom, dok njihova poviest ne ugleda svietla.

Premda su na ovaj način naši franjevci svuda gorljivo i blagotvorno djelovali, te svagdje bivali cienjeni i željeni, ipak je tadanji bosanski biskup Petar Bakić (1716—49), kako prije svoga povišenja, tako i sada neprijazno se prama njima ponašao. On ih osvadi kod sv. stolice, da su neuki i nemarni u vršenju svojih dužnosti, te da bi trebovalo zamienit ih drugim svećenstvom. Vjeroplodnica ne htje mu naprosto molbu i želju uslišati nit povjerovat njegovim navodom, već se obrati na bečkog nuncija, da ju ovaj izviesti o temeljitosti obtužbe; a ovaj listom od 12. kolovoza 1724 odgovori sv. sboru, da je propitao o svemu dva plemića, koji su tada iz ovih krajeva u Beč prispjeli; zatim biskupe zagrebačkog, sriemskog i pečujskog, te od svih dobio je odgovore, koji opravdavaju i služe na čast franjevcem: svi se naime slažu, da su bosanska braća veoma zaslužna za crkvu, jer da prkose svakoj pogibelji, pak i samog života, kao što su mnogi dokazali trpeći tamnice, okove i udarce, pa i krv prolievajući, da im je na srcu vjere i širenje kraljestva istine. Osim toga, po svjedočanstvu istih, vješti su onomu puku i njegovim običajem, pak ih ovaj toliko ljubi, da nebi mogao podnieti, da im se fratri drugimi svećenici zamiene; pače toliko se

je ovaj narod njima priviknuo, da bi odtale mogla sigurno izleći se pogibeljna buna. Priznaju naravno, da ima i njih, koji malo odgovaraju svojoj dužnosti, al odmah dodaju, da su te stvari obične u svakoj obćini, a kamo li da toga ne bude u tolikoj množiji, kao što ima franjevaca (do dviesta osoba). Nasuprot ima medju njima puno dobrih, izglednih i svetih, a na začudjenje nalazi se tako naučnih i rječitih, da bi mogli na prvih sveučilištih sjajno se odlikovati, da su malo bolje školovani. Oprovrgavši ovako sve obtužbe, dodaje bečki nuncij, polag izjave svojih pouzdanika, da bosanski biskup ne ima drugog svećenstva i bez franjevaca da ne može bit, te da rečeni Bakić ne ima nikakve taktike nit se zna ponašati prama redovnikom, kako bi trebalo.[28] Ovakim odgovorom posve se je zadovoljila Vjeroplodnica, te je valjda u tome smislu opomenula biskupa, da prama svomu jedinomu svećenstvu nješto obzirniji bude. Nu svakako ovo izviešće spada medju najsjajnije svjedočbe, koje su bosanski franjevci ovog vriemena dobili, te počem potječe od osoba dobro upućenih i nepristranih, a uz to bez franjevačkog znanja, možemo se pouzdano na njeg osloniti.

Kako prije, tako i sada glavni su razlozi bili onim, koji su htjeli bosanske franjevce potisnuti u neprovidjene i siromašne samostane, što su tobože nevješti sv. bogoslovju, a medjutim nisu se htjeli obazirati na tužne okolnosti, u kojih je njih većina provela svoju mladost, nit na to, da je kroz ono razdobje od karlovačkog mira pa dotle i kod njih bogoslovna obuka liepo napredovala, da su im se pravedni motrioci divili. Da se i ovim prigovorom digne svaki povod, te da domaći redovnici ništa ne zaostanu u znanju za svietovnjim svećenstvom, iz petnih žila nastojalo je državno starješinstvo, izdajući čas po čas naredbe, koje su to promicale. Buduć je šiljanje klerika u Talijansku i druge inostrane zemlje bilo skopčano sa štetom duhovne pastve, a nije ni odgovaralo svojoj svrhi, na predlog bosanske provincije Vjeroplodnica odredi, da se god. 1722. otvori bogoslovni tečaj u budimskom samostanu, a tu odredbu sa svoje strane provede vrhovna uprava reda.[29] Sliedeće godine stupi na kormilo države fra Augustin Tuzlak (Soljanin), muž veoma po-

---

[28] Vjeropl. arhiv sv. 5.
[29] Pavić, Ramus p. 65—6.

božan, dobar govornik i pjevač, koji je u bosanskom puku mnoga praznovjerja izčupao.[30] Ovaj svom snagom zauze se, da se redovnička mladež čim temeljitije obučava u svih potrebitih znanostih. U tu svrhu svojom okružnicom od 24. lipnja 1725 javi, da su otvorena četiri nova filozofijska zavoda, i to u Našicah, Gradiškoj, Djakovu i Baji,[31] dočim je takov tečaj već bio zaveden u Brodu, gdje je filozofiju prvi predavao fra Domin Rudić.[32] U isto doba mnogi su drugi bosanski franjevci zauzimali učiteljske stolice u državi i u inostranstvu, a kao taki na glas su bili izašli sa svoje učenosti i književnih djela. Izmedju ostalih ovdje spominjemo: fra Bonu Gradiščanca († 1733), fra Šimu Mecića († 1735), fra Lovru Bračuljevića († 1737), fra Nikolu Kesića († 1739), fra Stiepu Vilova († 1747) i fra Antu Markovića.[33] A kada god. 1733. podje sa sriemske na kaločku stolicu barun Gabrijel Patačić, zaiska od provincijala Markovića dva franjevca, koji bi u kaločkom sjemeništu predavali bogoslovje i filozofiju, a za njeku naknadu primi dva bosanska klerika, da ih tamo u sjemeništu odhrani. Starješinstvo odazva se toli častnoj želji, te posla fra Petra Lipovca, da predaje bogoslovje, a fra Mirka Budaya, da naučava filozofiju, muževe, bez sumnje, u tih strukah uvježbane i vladanjem uzorne. Ovo je za nas nepobitan dokaz, da su dotle njeki franjevci odlikovali se u filozofijskoj i bogoslovnoj nauci, ter kako prije u Dalmaciji, tako i sada u Magjarskoj služili su na ponos dotičnim zavodom i svojoj državi. Važno je to za nas i s toga, što su ušli u volju biskupom, ili, kako isti Patačić sam o sebi veli, dična bosanska provincija toliko mu je bila na srcu, da je on želio tiem njezinu slavu i čast povećati.[34] Nješto kašnje spomenuti Patačić dade novi dokaz svog ocienjivanja vrlina bosanskih franjevaca, učinivši fra Stjepu Vilova svojim bogoslovcem i prisjednikom duhovnog stola kaločke nadbiskupije, ne toliko iz svoje naklonosti prama franjevačkomu redu i ovoj državi, kako izrično napominje, koliko radi osobite učenosti, znanja i

---

[30] Laštrićev zapisnik i domaći ljetopisi.
[31] Bajski arhiv.
[32] Ramus p. 328.
[33] Ibidem p. 57—9, 61, 68—9.
[34] Ramus p. 68.

mudrosti rečenog franjevca.[35] Već sami ovi podatci svjedoče, da su samo zavidnici mogli predbaciti bosanskoj braći, da su nenaobraženi i neuki. Toli odlične službe valjda se ni tada nisu podieljivale nevriednim, a još manje predavao se odgoj svećenstva u ruke, koje nisu prije posvjedočile svoju vrstnoću. Franjevačku naobrazbu donjekle zasvjedočava i okolnost, da su toliko novina dobivali iz Italije, da bi njekad po petere jednom poštom stigivale, te počem je u oči to udaralo, provincijal Tuzlak zabranio je listom od 24. studenog 1725 predbrajat se na talijanske listove, da ne bi tiem pali u kakvu sumnju i izgubili pravo na bezplatnu poštu.[36] Toliko zanimanje dnevnimi političkimi pitanji baca nješto svietla na onovremeno kulturno stanje i ujedno razabiremo, kolikimi je milostmi obasula franjevce cesarska i ugarska vlada, kada ih je oslobodila od poštarskih pristojba. I nasliednici Tuzlakovi promicali su naobrazbu i budući je već god. 1725. bilo na višjih naucih do stotine klerika, vikar državni fra Šimo Tomašević zabrani više od 3—4 obući, a i ti da budu dobro poučeni strogo zapovjedi.[37] Redovničke mladeži toliko je tada bilo, da već nije mogla stajati u opredieljenih za to samostanih, te je bio primoran provincijal fra Ivo Stražemanac proglasit i bajski samostan naukovnim zavodom, da klerici nebudu lendohanit.[38] Napokon želju za naukom i gorljivost u vjeri bjelodano dokazuje i sliedeći čin. God. 1723. zamoliše sv. stolicu franjevci: Andrija Kutjevčanin, Petar Pastirević, Ivan Sriemac, Mijo Paunović, Ivan Stražemanac, Frano Našićanin i Frano Sigećanin, svi profesori ili činovnici bosanske provincije, da im se dozvoli držati i čitati zabranjene krivovjerske knjige, u svrhu, da mogu krivovjerje pobijati. Njihova molba pretresana je u skupštini generalne inkvizicije, držanoj pod papinim predsjedanjem, te im bi dopušteno, nu samo u Ugarskoj i uz nuždne opreznosti, a poslie smrti, da se dotične knjige predadu biskupu, radi uništenja. I s tom prigodom biše ovlašteni na pet godina, da mogu odriešivati krivovjerce i one, koji budu držat zabranjene knjige, dapače od

[35] Ibidem p. 69—70.
[36] Bajski arhiv.
[37] Ondje.
[38] Ondje.

svih papi zadržanih grieha. Dozvolu je podpisalo trinaest kardinala.[39]

Veoma su oskudne viesti, koje su do nas doprle o političkom i vierskom stanju u Bosni iz cielog trećeg desetka ovoga stoljeća. Nu i ovo malo podataka baca dovoljno svietla na tadanje odnošaje.

Još je najviše katolike i franjevce bosanske žalostilo, da ne mogu viditi svoga biskupa, pak zato polazeći g. 1721. fra Andrija Kutjevčanin u Rim, da kao provincijal prisustvuje obćoj skupštini reda, uvrati se putem u Zadar i tamošnjem nadbiskupu Zmajeviću stavi pred oči sve nevolje, koje potječu iz odsutnosti nadpastira. Ovomu se sažali nad stanjem crkve u Bosni i predade mu preporučno pismo na Vjeroplodnicu, u kom ju moli i preklinje, da providi s bosanskimi katolici.[40] — Danjak džulus davao se je i sada bez ogovora, a pošto je fojnički samostan imao više župa, dogovoriše se g. 1722. sva tri gvardijana, da u buduće od toga nosi fojnički trista groša, sutjeski pako i kreševski po dvjesta, a što bude više, to da nose pojednako.[41] I premda ovako zapušteni i neprestanimi globami posve osiromašeni, nisu se ipak zaboravljali ni onih viernika, koji su što više od njih trpili. Pak buduć dvie tri katoličke familije i sada se nalazile u Srebrenici, a Turci im nisu dopuštali, da im dodju franjevci, da ih provide svetotajstvi, prošlo bijaše punih trinaest godina, da im svećenik ne zaviri, kada god. 1724. odvaži se fra Anto Biogradjanin, te plativši veziru dozvolu i uz to jaku pratnju, sastojeću od samih Turaka, onamo ode i duhovne poslove obavi. Tamo je našao 12 čeljadi za sv. pričesti, a djece od četiri godine nekrštene.[42] Samostan sv. Petra u Doljnjoj Tuzli bit će, da je prestao i kukavno bitisati, jer se više o njem nigdje ništa ne spominje. Spomenuto priečenje, da franjevci ne pohadjaju srebreničkih katolika, dokazom je, da su bili svuda stegnuti u vršenju svojih pastirskih dužnosti, počem su domaći muhamedanci sve to silniji počeli bivati, a javna vlast počela gubit svoj ugled i upliv.

---

[39] Bajski arhiv.
[40] Vjeropl. arhiv. sv. 5.
[41] Državni arhiv.
[42] Vjeropl. arhiv.

Stoprv ove dobe počeše izlazit na javu kojekakvi znaci nepovjerenja i plemenske mržnje medju domaćimi Turci i doseljenimi Osmanlijami. Bosanski muhamedanci gledajući, kako iz dana u dan sve to većma propada tursko carstvo, prorokov barjak uzmiče pobiedjen, a Muhamedovi sliedbenici gube pokrajinu za pokrajinom, cielu krivicu svaljivali su na stambolsku tromavost i nemar, te počeše pomišljat na njeku samoupravu, da se tada sami brane od susjednih kršćanskih vlasti, kad im već nisu u stanju pomoći carigradski vlastodržci. — S ovim još tajnim narodno-političkim pokretom po svoj prilici bila je u savezu i nasilna smrt Sali-paše Kulenovića, bihaćkog kapetana, te Sagrgića, kadije travničkoga, koje po carskoj zapoviedi zadavi u Travniku (13. lipnja 1723) Avdullah-paša, pošto suvremeni ljetopisci ne znaju navesti ni jedne krivice.[43] Svakako prvi znak nezadovoljstva proti nametnutomu tudjinu najbolje se opaža u sliedećem dogodjaju. Došavši g. 1727. iz Carigrada šestdeset i četiri tovara jaspri, da se pišu sejmeni proti Perziji, popis mirno započe dne 8. ožujka, a vojska se otisnu dne 2. travnja, koju je predvodio poznati nam Ahmet-paša Alipašić. Polazeći iz Travnika, pobune se proti veziru, a pošto je ovaj stanovao u svom logoru na travanjskom polju (buduć paše u vrieme rata ne smiju stanovati u svojih dvorovih), to oni kao biesni navale na njegov čador, i ne našav tu vezira, cieli čador na sablje i nože raznesu. Nu čega ne mogoše izkaliti na paši, to izvršiše na siromašnoj raji, koja im je takodjer kriva bila za tadanje odnošaje, te „idjući težak zulum činjahu“, kao što veli ljetopisac.[44] — Od ove godine počmavši sve to češće susretat ćemo se sa sličnimi dogodjaji, koji su bili samo izliev plemenske mržnje i takmenja, nu i duboko uvriežene vierske gorljivosti, koja je neprestano upućivala bosanske muhamedance, da su oni jedini vierni prorokovi sliedbenici. Težnja, da se izvinu iz tudjih ruku i uz to da ostvare ideju Muhamedovu o svietskom gospodstvu, s jedne strane odtrgivala je njih od ostalih jednovjeraca, a s druge nije ih nimalo približivala inovjernim sugradjanom, a zato su postali osamljeni i za svaki otvoreni odpor nesposobni. Dapače bi rekli, da je ovo bio jedan

[43] Ljetopisi Margetićev i Benićev.
[44] Benić: Lašvanin.

korak pogriešan i sa vierskog pogleda, koji je vodio ne toliko k samostalnosti, koliko k odpadnu ću od glavnih muhamedanskih načela. Prvaci bosanski ne poznajući, kao što treba, duha i misli svoga proroka, držali su, da im je prosto trgati svezu sa kalifom, koji je u podpunom smislu rieči crkveni i politički poglavar, budué Muhamed izbrisao sa države, koju je utemeljio, svaki narodni biljeg i tiem usredotočio svietsku i duhovnu vlast kod svojih pristaša. Riečju, nedosljedna bijaše ova borba medju bosanskom vlastelom i osmanlijskim življem, jer je trebovalo ili podat se sliepo sudbini i upravi stambolske gospode ili sav narod, kršteni i nekršteni, na samostalnost i neovisnost uputiti, zapostavivši tomu cilju svaki vierski obzir. Osamnaesti viek pun je bio najljepših prilika, da se Bošnjaci osove na vlastite noge, samo da je bosansku gospodu vodio pri tome razbor, kao što je bila puna dobre volje i srčanosti. I carigradska vlada, kao da je uvidjala, da od toga brašna ne bude pogače, te ako je njekad gledala i ugoditi rogobornoj vlasteli, do čas pokazala bi joj, da su još uzde u njezinih rukuh. Mjesto dakle da pedipsa uvriedu nanešenu carskomu namjestniku, pokuša posve drugim putem Bošnjake opet k sebi priljubiti, odazvavši s Bosne pouzdanog Avdullah pašu, a vezirski čin podielivši rečenomu Ahmet-paši, koji se je sada (proljećem 1728) vraćao iz Perzije s malim ostankom svojih četa, koje su dolazile kućama razpršene i bolestmi osakaćene.[45] Tri pune godine on je upravljao Bosnom, nastojeći ugoditi vladi i jednomišljenikom. Da se udvori caru, započe dizati bedeme u duljinu i širinu grada Sarajeva, oborivši cieli teret i trošak na bosansku raju. U tu svrhu proljećem g. 1729. dodje glavom u Sarajevo i sam stade rukovoditi gradnju. Suvremenici kažu, da je to stalo velike patnje i muke za jadnu raju, a on se najposlje morade okaniti ogromna i uzaludna posla.[46] Medjutim dozvolu dobavio je kreševskim i sutjeskim franjevcem, da poprave koli crkvu toli samostan, te se po tome vidi, da nije bio katolikom posve protivan.[47]

Ovom dozvolom napose okoristiše se sutjeska braća, jer su crkvu blizu iz temelja ponovili, lučevom šimlom pokrili, a iznutra

---

[45] Ljetopisi Lašvaninov i Benićev.
[46] Ondje.
[47] Ondje.

pošišetili, buduć dotle nije bila šišećena. Za oprave oba samostana dadoše oko 2500 groša. Kad su blizu sve popravke dovršili bili, iznesoše Turci na Sutješčane mnoge potvore, a medju ostalimi, da su fratri pod zidove sakrili njekoliko topova. Sad se porodi velika parba, dodjoše vezirski mubaširi i htjedoše izobarati zidove. Okolo petnaest dana sjediše tu u kuhinji, al se ne može s njimi posao viditi. Najposlje, počem gvardijana ne bijaše kod kuće, vikar fra Lovro Seočanin uzmavši blaga 600 groša, otidje k paši, te davši mu 500 groša, a ostalim Turkom dvjesta, stvar ulila i utrnu.[48]

Kao da su stupanjem odvažnog sultana Mahmuta I. na priestolje kalifa i u Carigradu promienuli svoje držanje napram bosanskoj gospodi. Ova proslavivši kasno u jesen god. 1730. povišenje Mahmutovo, sliedeće godine u prvo proljeće ču viest, da je oduzet vezirski čin Ahmet-paši, te kako joj Porta šalje jednog za drugim svoje paše, koji će pouzdanije voditi javne poslove u smislu osmanske politike. Ovo je učinjeno i zato, da se lakše mognu poduzeti krvave odmazde, na koje su sbiljno pomišljali, a donjekle i postigli.

Medjutim kuga, koja je ove (1731) godine počela morit po Sarajevu i Jajcu, a sliedećega ljeta zarazila svu Bosnu, svratila je cielu pozornost na se; jer ne bi grada ni sela gdje nije bilo velikog pomora. „Mučno je znati," veli očevidac Lašvanin, „broj onih, koji pomrieše od ove kuge; ovo znam, da u velikih mjestih, kakono: u Sarajevu, Mostaru, Banjojluki i. t. d. na dan bi se po trista mrtvaca kopalo.[49] A Benić tvrdi, da je mnogo kršćanske čeljadi pomrlo, a turske bez broja.[50] Oba pako ljetopisca ističu svetu smrt fra Petra Lašvanina, izsluženog provincijala, koj se dobrovoljno posveti službi okuženih u rodnoj župi, ter tu i smrt ga snadje. A kada je kuga najžešće biesnila, franjevci i katolici posebnimi predstavkami obratiše se na Vjeroplodnicu, da im se jednoč dade posebni biskup; nu i ova molba osta neuspješna, valjda radi oporbe cesarskog dvora i bosanskog biskupa, koji su u tome nazrievali povriedu svojih prava.[51]

---

[48] Protocollum Induit. Conv. Sutj.
[49] Ljet. Lašvaninov.
[50] Ljet. Benićev.
[51] Državni arhiv i domaći ljetopisci.

I braća u Slavoniji imali su svojih nezgoda. Kada naime (1728) umrie provincijalni namjestnik fra Šimo Tomašević, krajiške oblasti ne dopustiše prekosavskoj braći ni obaviti izbora novog stariešine u kojem samostanu, gdje bi mogli doć i oni iz Bosne, već to moradoše učinit na obalah Save, u debelu hladu, stojeć daleko jedni od drugih i to pod pazkom zdravstvene i pogranične straže, te ovu čast podieliše fra Petru Karapandži.[52] Nesigurnost po život i imetak bijaše i sada u Slavoniji tolika, da je katoličko svećenstvo u neprestanom strahu živilo, a krivci tih zločina bili su obično sliedbenici grčko-iztočne crkve. Tako biskup Bakić gorko se tuži Vjeroplodnici (dne 26. ožujka 1729), da su isti zlotvori sriemskog biskupa u vlastitoj kući oglobili, slično učinili opatu de Vasca, biskupa smederevskog u njegovom stanu ubili, a i on da nosi dvie rane, dobivene od ovake vrste ljudi.[53] Od poginulih franjevaca spominje se fra Grgo Knežković.[54] — Uz ove nevolje uživali su i nješto utjehe. Cesar Karol VI. uzmavši u obzir učenost, odanost i druge prednosti fra Šime Mecića, izsluženog profesora bogoslovije i filozofije, poveljom od 2. ožujka 1731 učini ga svojim cesarskim bogoslovcem i duhovnim savjetnikom, s namjerom, da u njem odlikuje i samu bosansku državu.[55] — Ništa manje radosti nije prouzročila ni naklonost sriemskog biskupa Gabrijela baruna Patačića, kada listom od 12. lipnja r. g. pridieli mitrovačku župu iločkomu samostanu. Zanimivo je čuti povod ove odredbe. „Počem je," veli, „pastirska služba po cieloj blizu Slavoniji i sriemskoj vojvodini povjerena serafinskomu redu slavne države srebreničko-bosanske od mnoge druge gospode biskupa u njihovih biskupijah, i počem ovu službu oni (franjevci) velikim dobitkom duša, izglednim duhovnim sazidjivanjem puka, sjajnim napredkom i svojom obilnom zaslužbom kod Boga svagdje obavljaju, i mi, koji smo i dosada vlastitim izkustvom osvjedočeni bili o njihovoj gorljivosti i nastojanju, te i u buduće izvjestnom nadom u tome osigurani, otcima rečene države i reda častnog iločkog samostana . . . . . . dušobrižničtvo mjesta Mitrovice . . . . našom biskupskom i redovitom oblašću predali smo,

[52] Šibenički arhiv.
[53] Vjeropl. arhiv sv. 5.
[54] Imenik umrle braće u fojn. sam. d. 11. stud. 1728.
[55] In bene meritae Provinciae Tuae decus . . . Ramus p. 293—5.

da stan za mjestnog župnika sagrade dozvolili smo, kao što i sada predajemo, dozvoljavamo i naš otčinski blagoslov istim u Gospodinu podieljujemo.“ [56] Ove iste godine i pečujski biskup Nesselrod podieli dozvolu, da se u Mohaču sagradi nova residencija [57] U isto doba radilo se je o prosliedjenju osiečkog, o podignuću temišvarskog samostana i o dogradnji budimske crkve; [58] dosliedno, na sve se je strane ako ne razmicala, a to bar tvrdila bosanska provincija u novo osvojenih pokrajinah.

Al vratimo se opet na bosansko zemljište, kamo nas pozivaju znameniti crkveni dogodjaji, koji su znatno uplivali na kašnje djelovanje naših franjevaca. I godine 1734. nalazimo gori spomenutog Avdullah-pašu, gdje Bosnom upravlja. Medjutim bijaše već struhnuo krov na samostanu i crkvi u Fojnici, te se franjevci okrenu, da od paše dobiju preporoku, a od Porte službenu dozvolu. Vezir, da bolje operuša fratre, ne htje s početka ni čuti o tomu, ter se ovi obrate na pašina liečnika (ekimbašu) Dominika Castelli, rodom Zadranina, i na pašina sina. Zagovorom ovoga, a nastojanjem prvoga zbilja stigne ferman, za koji dadoše silni novac, te premda je već bila mrtva jesen, ipak nit je krov mogao čekati proljeća, nit fratri smjedoše s tim odgadjati već dne 18. listopada r. g. poče se tesat šimla, dne pako 5. siečnja 1735. dovrši se cieli posao.[59] U isto doba vezirov silihtar bijaše nametnuo silne danjke na fojnički kadiluk, tako, da mu siromaš nije mogla nadavati blaga. Dotuživši svietu tolika nepravda, skupi se više od hiljade ljudi, pobune se i malo je falilo, da nisu u kamen zasuli silihtara i kadiju Bećira Krivića. Ovaj se sakri izpred razjarene svjetine, a silihtaru ne da-

[56] Quoniam vero pastoralis . . . cura per totam fere Slavoniam et Ducatum Syrmii Seraphico Ordini Almae Provinciae Bosnae Argentinae per complures alios DD. Episcopos in suis dioecesibus concredita habeatur, quam cum magno Animarum lucro, exemplari populi aedificatione, eximioque profectu, suo quoque locuplete, apud Deum merito ubique administrant: Nos etiam de eorum zelo, et fervore quemadmodum hactenus experientia nostra certi, ita in futurum quoque spe certa securi, dictae Provinciae . . . curam dicti loci Mitrovica . . . commisimus. Ramus 269—70.

[57] Ibidem p. 364—6.

[58] Ibidem p. 209, 210, 235, 257.

[59] Ljetopisi Benićev i Lašvaninov.

doše ni ramazana omrsiti, već ga zatjeraše iz varoša. Do malo stav dignu se proti paši Visočani i Sarajlije, te obtuživ ga, dignu s Bosne, a nastupi mu Ali-paša Ećimović, vrstan vojnik i po narod veoma dobar čovjek.[60] I ova pučka pobuna, kojoj su na čelu stajali domaći muhamedanci, samo nas potvrdjuje u misli, da je silno nezadovoljstvo u zemlji tinjalo proti tudjinskomu gospodstvu.

U ovo isto doba koliko sv. stolica toliko i vrhovna uprava htjedoše čim podpunije znati šta i kako se radi u bosanskoj državi, koja se je ponosito širila skoro po cielom slavenskom jugu, svojim brojem izpunjavala redove svietovnjeg svećenstva te uživala veliki ugled nesamo kod rimskih kurija, već i kod vladarskih dvorova u Beču i Mletcih. U tu svrhu bi imenovan apoštolskim i redovničkim komisarom fra Kajetan Ab Interaquis, da osobno posjeti ovdje trudeću braću, a o svemu obaviesti Vjeroplodnicu i glavnog upravitelja reda. Nu počem je bečka vlada budno pazila na sve, što je Bosne ticalo se i iz daleka, to je ovaj ljeti g. 1733. najpre došao u Beč, noseć preporučno pismo na papinog nuncija Passionei, da mu ovaj izposluje dozvolu prieći u Bosnu i obaviti naredjeni mu posao. Ovomu je trebovalo dugo obtrkivati, dokazivati i moljakati oko dotičnih krugova, dok ih je uvjerio, da se ne misli naškoditi vladinim namjeram, već jedino koristiti crkvi i redu. Osim cesara i povjerenstva oslobodjenih zemalja vodili su pregovore dvorsko ratno vieće i ugarska vlada, buduć su bosanski samostani nalazili se u krajiškom i ugarskom području. Istom kada su stigle povoljne obaviesti od graničarskih oblasti, bi dozvoljeno fra Kajetanu, da odpočme svoj službeni posjet Koncem rečene godine isti prispije u Osiek, pošto je prije obašao ugarske samostane, te je odtale mogao javiti nunciju, da nije našao tolikih zloporaba, kolikim se je pribojavao, a i ono što je opazio prekršaja, uzrokom je bio slabi nadzor državnog starješinstva,[61] koji je bio onemogućen obsegom države, dalečinom jednog samostana od drugog i opasnošću putovanja; pak s toga iztače predlog, da se provincija na dvoje podieli, te da Bosna s Dalmacijom sačinjava jednu, a zemlje pod cesarem nalazeće se drugu državu. U slučaju, da ne bi htjeo bečki

[60] Lašvanin.
[61] Theiner mon. slav. mer. II, p. 259.

dvor dati Bosnu odciepiti od pokrajina cesaru podložnih, tada neka Dalmacija postane za se, a ostale za se redovničke provincije. Ako nije fra Kajetan, kao što se nagadja, od kuće pošao s ovom namjerom, to je njegov predlog bio jednodušno primljen od rimskih upravnika. Nu ne tako u Beču. Ondje su se njeko vrieme smišljali, izmicali i stvar zavlačili, bojeć se kakvih neugodnih posljedica. I opet je nuncij uvjeravo, da je to spasonosno po crkvene i političke odnošaje, te velikom mukom izmami od cesara privolju, pod uvjetom, da Bosna ostane pripojena cesarskim pokrajinama. A pošto se nije ni s ovom privoljom hitilo, nuncij je neprestano preporučivao fra Kajetanu, da hotomice razvlači svoj posjet, dok on svog cilja ne postigne.[62] Posve je jasan uzrok ove cesarske izjave, uz koju kašnje pristadodoše dvorsko ratno i ugarsko vieće. Još su svi vladajući krugovi disali ratobornošću i sanjali o razsulu Turske, da njezinom ostavštinom pomnožaju nove posjede, imenito bacali su oči na Bosnu i Srbiju, od kojih su jur ključe u rukuh imali, pri tome računajući na odanost i upliv bosanskih franjevaca, koji su i u nedavno doba toliko doprienieli k oslobodjenju preotetih pokrajina.

Istom sada fra Kajetan pristupi k oživotvorenju svoje osnove; nu nabasa na velike potežkoće i oporbu kod ciele države. Sva braća s jedne su strane uvidjala, da je provincija odveć prostrana i počem se je sterala u tri mrko se gledeće države, obćenje medju starješinstvom i podložnici da je postalo nemoguće, te da bi mnogo bolje bilo po nutrnju stegu, kad bi se mjesto jedne osnovale dvie ili tri redovničke pokrajine, uzmavši obzir na tadanje političke granice. Oviem bi se umanjili bili i obći troškovi, a nebi toliko smetnje trpila obća stvar od kontumacije, pogibljivih puteva i stotinu inih zaprieka. Al s druge strane žao im bijaše prekinuti davnu svezu i odreći se svih koristi, koje su potjecale iz toli velike zajednice. Da lakše savlada ovu oporbu, fra Kajetan odluči najprije pojedine dielove sklonuti na ovu diobu, a tada istom predložiti svoju osnovu obćoj skupštini. U to ime dne 17. siečnja 1734 držao je njegdje u Slavoniji dogovor sa slavonskimi i ugarskimi otci, gdje izjavivši, da je to volja sv. otca i Dalmatinaca, prisutni pristadoše na diobu

[62] Idem ibidem et p. 260.

i podpišu svi rečenu odluku. Sada se zaputi u Dalmaciju i stane na svaku ruku Dalmatince odvraćati od Bošnjaka, nudeć im samostalan položaj; nu ovi ne htješe o tom ni čuti, već su jednako zahtievali, da s Bosnom ostanu u redovničkoj zajednici. Odovuda njegdje ljetom r. g. razbijenih dlana dodje u Bosnu, te stane oštriti braću proti braći, tako, da su Bošnjaci napokon pristali na to, da se odiele od Dalmatinaca. Da su se tomu dugo opirali, uzrokom je bila dosadanja ljubav, koja je vladala medju jednimi i drugimi, njeka sličnost ćudi, srodnost po zavičaju i veći pristup na obe strane, te samo izrična volja cesarova i tri župe, koje je sutjeski samostan preko Save držao, skloniše bosansku braću, da opet ostanu s Prekosavci, ostavivši simpatične im Dalmatine, od kojih su se težkim srcem razstajali.[63] Polovicom listopada vrati se fra Kajetan na novo u Slavoniju i tu početkom sliedeće godine drža obću skupštinu, u kojoj podieli bosansku državu na tri diela, davši svakomu naslov provincije. Prva provincija imala je sastojati iz samostana u Ugarskoj, Banatu, Sriemu i Srbiji; druga iz onih u Slavoniji i Bosni, a treću imali su sačinjavati dalmatinski samostani. Ovu razstavu iliti diobu on obavi na ime sv. stolice, te odmah imenova i tri provincijala, a takovim označi za slavonsko-bosansku državu fra Šimu Mecića, za ugarsko-sriemsku pako fra Luku Karagića. Ovo ciepkarenje medju braćom stojećom pod istim vladarom nebi po ćudi ni jednoj strani, te buduć osmi dan poslje izbora umro bosanski državnik, obe države se opet sobom spojiše i priznaše Karagića zajedničkim starješinom[64]. Ovakoj diobi pribavi fra Kajetan potvrdu od strane uprave reda, koja poveljom od 26. ožujka 1735 uzakoni ovu uredbu, bivši na to izrično opunomoćena papom i stožernikom pokroviteljem. Kao glavni povod ovoj dielitbi navadja silni obseg i prostranost bosanske države, koja je obuhvaćala Bosnu (s Hercegovinom), Hrvatsku, Ugarsku, Banat, Sriem, Srbiju i Dalmaciju. Osim udaljenosti mjesta, još se spominje gorovitost dotičnih pokrajina, množtvo velikih rieka, opasnost putovanja i neprijaznost pučanstva prama katolikom i franjevcem, a to je sve uzrokom bilo, da nisu mogli provincijali redovito pohadjati samostana nit braće,

[63] Lekušića biljezke u šibeničkom arhivu. Ab Occhievia Epit. p. 13.
[64] Ab Occhievia Epitome vetust. p. 17.

podložnici sa stariešinom obćiti, a definitori držati svoje skupštine. Iz iste povelje doznajemo, da su ostali u bosanskoj državi sliedeći samostani, naime: u Sutjeskoj, Fojnici, Kreševu, Velikoj, Našicah, Požegi, Brodu, Gradiškoj, Cerniku, Djakovu, Osieku, Budimu, Baji, Baču, Tolni, Aradu, Radni, Vukovaru, Šarengradu, Petrovaradinu, Iloku i Biogradu; a uz to još residencije: u Čuntiću, Temišvaru, Mohaču, Pakšu, Feldvaru i Somboru. U sve dvadeset dva samostana i šest residencija, osim prostih župa. Dalmatinska država bila je stavljena pod zaštitu sv. Kaje pape i mučenika, rodjenog Dalmatinca, te je sastojala iz devet samostana, koji su se nalazili: u Visovcu, Šibeniku, Makarskoj, Zaostrogu, Živogošću, Sinju, Omišu, Kninu i Karinu; residencije pako imala tri i to: u Spljetu, Sućurju i Braču.[65] Ako i mimohodice bacimo pogled na pokrajine i mjesta, gdje su se nalazila ova prebivališta, uvjerit ćemo se o veličini bosanske države i o udaljenosti jednih samostana od drugih. Ali prama množtvu samostana bio je i broj naukovnih zavoda. Vrhovna uprava reda ravnala je bogoslovnimi školami: u Budimu i Šibeniku, država pako pravila je bogoslovnimi zavodi: u Osieku, Petrovaradinu, Živogošću, Biogradu, Sinju, Visovcu i Makarskoj. Nadalje filozofija predavala se je: u Budimu, Baču, Sinju, Aradu, Zaostrogu, Požegi, Kninu, Makorskoj, Brodu i Vukovaru; novicijat pako bio: u Velikoj, Iloku, Visovcu, Živogošću, Fojnici, Sutjeskoj i Kreševu. Broja redovnika u to doba, kao ni redovničkih župa i duša njim povjerenih, ne možemo ni odkle doznati. Imamo medjutim popis iz god. 1723., po kojem je bilo tada u Slavoniji i Ugarskoj 80.000, u Dalmaciji 30.000, a u Bosni samo 25.000 katolika, kojim su bosanski franjevci duhovnu službu činili.[66]

Iz ove dielitbe gledala je svaka stranka čim više koristi postići, a buduć su političke granice imale biti i granice pojedinih provincija, Dalmatinci na temelju njekih povjestnih podataka zatražiše od spomenutog apoštolskog povjerenika, da im prizna pravo na Hercegovinu, Duvno i Livno, sve do rieke Rame, ako bi se kada ove zemlje oslobodile izpod turskog jarma i pripojile kojoj

[65] P. Carolus M. Perusinus, Chronologia historico-legalis Ser. Ord. t. III, P. II, p. 202—3.
[66] Šibenički arhiv.

*

kršćanskoj državi.[67] Priko znanja bosanskih otaca izdade fra Kajetan ovu naredbu, nu njoj se uzprotiviše oštećena braća, kao što ćemo nižje viditi.[68] Dosliedno, uzpostavljeno je opet načelo, da tadanje političke medje budu mejaši obim državam i po tom Bosna i Hercegovina poče sačinjavati s prekosavskimi krajevi, a Dalmacija od Nina do Kleka posebnu redovničku provinciju.

Bosanska braća bila su upravo ucviljena ovom diobom, koja ih je na uviek razstavljala od Dalmatinaca. Al u isto doba utješeni su bili viešću, koju su dobili u veljači r. g. od zadarskog nadbiskupa Zmajevića, da je Vjeroplodnica odlučila izpunit im davnašnje želje i jednog od domaćih sinova počastiti čašću i naslovom biskupskim, ujedno pako da im je poslala znatnu svotu misnih namiena.[69] Izbor medjutim obavljen je istom koncem godine, te je pečatnicom od 12. prosinca papa Klement XII. imenovao fra Matu Delivića, rodom iz Kreševa, bolinskim biskupom i vikarom apoštolskim u Bosni i Hercegovini (duvanjskoj biskupiji), to jest u krajevih Turkom podložnih.[70] Ovim je sadašnja Bosna s Hercegovinom privremeno iznimljena izpod vlasti redovitog bosanskog biskupa, te je providjeno bilo najprešnijim potrebam puka i svećenstva, možebit i zato, da se ovo lakše umiri glede diobe.

Kada je ovaj glas u Bosnu došao, i katolici bijahu u velikoj neprilici. Turska vlada, ratujući proti Perziji, bila je izpraznila blagajne i uništila bojne sile, te se je sada obratila i na kršćane u Bosnu, da se dignu na oružje i podju na Perziju. Katolici jednodušno uzkratiše posluh te ni jedan cigli od njih ne ode, već se novcem izkupiše. Ovoga oni ne učiniše iz straha od vojevanja, kako svjedoči spomenuti Zmajević, nego zato, što su smatrali Perzijanca velikim dobrotvorom kršćanstva, koji uznemirujuć Tursku u Aziji, nije joj davao vremena ni oduška, da udara na Evropu.[71] Neima sumnje, da su ove i slične misli potekle od franjevaca, koji su još uviek uzpirivali nadu, da će turska carevina brzo podleći udarcem, što su odasvuda na nju padali, samo ako i kršćani ne budu sebi

[67] Epitome Vetustatum p. 14.
[68] Chronologia hist. legalis t III, p. 208.
[69] Vjeroplodničin arhiv sv. 5.
[70] Farlati t. IV, p. 84—5.
[71] Vjeropl. arhiv sv. 5.

kovali lance, u kojih će ih Turci još bolje sapeti, kad liepo odvrate svaku pogibelj. Ova nada u skoro oslobodjenje još im je osladjivala život; inače bi duhom klonuli i sdvojili, videć se mrženi i progonjeni.

Viest o naimenovanju Delivića za apoštolskog vikara, sa naslovom, čašću i vlašću biskupskom, veoma obradova bosanske franjevce i katolike, a ovi odmah pohitiše da pismeno zahvale zadarskomu nadbiskupu Zmajeviću, što im je tu davnu želju podupro kod sv. stolice i dotičnu milost izprosio[72]. I Delivić je to najvećma pripisivao Zmajeviću, pak budući je isti nosio naslov apoštolskog posjetitelja i za Bosnu, a vjerojatno uplivao i na njegov izbor, zaputi se u Zadar, da tamo primi biskupsku posvetu. Ova je bila obavljena u nedjelju presv. Trojstva (dne 27. svibnja 1736) i to u prvostolnoj crkvi sv. Anastazije, uz prisutnost mnogobrojnog puka i podvorbu dvojice kaptolskih dostojanstvenika, u mjesto biskupa[73]. Još isti dan saobći Delivić Vjeroplodnici svoju posvetbu i obeća joj posluh u ovisnosti od zadarskog nadbiskupa, kojemu su tada bile preporučene sve latinske crkve na balkanskom poluotoku; a u isto doba javi krute progone i tlačenja, koje trpi njegov puk i svećenstvo[74]. Sliedećeg dana pisa i Zmajević istomu sv. sboru kako je posvetio Delivića i dao mu na ime Vjeroplodničino 200 talira, da nabavi potrebitu biskupsku odjeću, ter ga hvali kao revna svećenika i vriedna podieljene mu časti[75].

Ovo medjutim veselje radi osnutka apoštolskog vikarijata bi veoma kratko po franjevce i katolike, a Deliviću ogorči se početak same službe. Susjedni dalmatinski (spljetski i makarski) biskupi ustaše proti ovomu zaokruženju vikarijata, držeći, da su tiem narušena njihova prava i sužene njihove biskupije. Imenito se oprie ovoj odredbi spljetski nadbiskup, tvrdeći, da Livno, Glamoč i Grahovo sačinjavaju od vajkada sastavni diel njegove nadbiskupije, u kojih su, ne samo on, već i njegovi predšastnici vršili podpunu pastirsku vlast, pak da bi on to mogao i u buduće činit bez ikakve

---

[72] Ondje.
[73] Farlati tom. IV, p. 85.
[74] Vjeropl. arhiv sv. 5.
[75] Ondje.

zaprieke, a po tom, da nije bilo ni potrebe ove prediele od njega oduzimati i novomu apoštolskomu namjestniku podredjivati. Makarski biskup i dalje podje u svojih zahtjevih, te poče svojatati cielo Duvno, Hercegovinu i Ramu, sve do njekog mosta pod planinom Zecom, valjda onoga, štono stoji sada porušen na rieci Banjalučici. Dapače spljetski nadbiskup dodje osobno u Livno, da tiem osigura svoje pravo, a oba svoje tužbe i dokaze podnesoše Vjeroplodnici, koja uzmavši na novo u pretres cielu stvar, dosudi, da Delivić za njeko vrieme ne idje u Livno, al da ine prieporne predjele posjećuje i upravlja, tiem više, što zavedenjem apoštolskog vikarijata nije se namjeravala osnovati nova biskupija na štetu susjednih, već je duhovna uprava nad katolici u Bosni i Hercegovini privremeno bila povjerena apoštolskomu vikaru, poradi osobitih okolnosti i uzroka, koje svak lako razabire. Proti ovoj novoj uredbi ustadoše i katolici u Duvnu, Hercegovini i Rami, ter molbom od 20. prosinca r. g. zamoliše vjeroplodnički sbor, da i nadalje ostanu pod makarskim biskupom Blažkovićem, jer da ovomu oni lahko izprose dozvolu od turske vlade te dolazi javno, dieli nabožne darove i drži svečano službu Božju, na začudjenje samih Turaka, koji ga tada prate od župe do župe, pak neće trpit u tome promjene; dočim Delivić tajno dohodi i kriomice obavlja sv. potvrdu[76]. Ovo potvrdjuje i Delivić, al je to činio iz straha od Turaka, koji su priekim okom gledali sve neobične sastanke; nu dodaje, da je već do 4. rujna r. g., dakle kroz cigla tri mjeseca svoje službe krizmao preko tri hiljade katolika, izmedju kojih četvrtina bila je izmedju 60 i 80 godina[77]. Posve su drugčije primili ovu crkvenu uredbu livanski katolici, buduć listom od 9. listopada istoga ljeta njihovih dvanaest glavara zamolilo sv. stolicu, da se i oni priluče bosanskomu vikarijatu, pošto je već minulo 60 godina, da im nije dieljena sv. potvrda te ima preko tri hiljade nekrizmanih[78]. Ova dva posljednja pisma, te izviešća zadarskog nadbiskupa utvrdila su Vjeroplodnicu u njezinoj odluci, pak je odsele još odlučnije branila apoštolske vikare i čuvala u cielosti obseg njihove duhovne

[76] Ondje.
[77] Ondje.
[78] Ondje.

vlasti, tako, da su i protivnici morali odustat od svojih tužba. Nasuprot veliku su utjehu crpili ostali bosanski katolici od prisutnosti novoga biskupa, ter su od veselja plakali starci, gledajuć Delivića urešena biskupskom odorom[79],

Nova čast i mučna služba ne mogaše Delivića toliko raztresti, a da se ujedno ne pobrine braćom i njihovom budućnošću. On je s njimi zajedno gorko žalio, što su Bošnjaci odciepljeni od Dalmatinaca, te je neprestano radio i molio, da se odiele od prekosavskih a sjedine sa dalmatinskimi franjevci. U listu pisanu Vjeroplodnici na dan svoje posvetbe živo predoči korist, koju su bosanski samostani uživali od onih u Dalmaciji, a ujedno potuži se na hladne i udaljene Magjare, tvrdeći, da će se bosanska braća brzo uništiti, ako se oba kraja (dalmatinski i bosanski) čim prije u jednu državu ne spoje. Istu molbu ponovi i pismom od 4. rujna r. g.[80] i premda na oba lista osta mu dužna odgovor, on za to ne odusta od svojega nastojanja, već još istoga ljeta pozva i dalmatinsko starješinstvo, da i ono sa svoje strane radi nadovezati netom prekinutu svezu[81]. Da se nije zadovoljilo tolikim prošnjama, uzrokom je bila izrična želja cesareva, koji je htjeo po franjevcih vršit njeki upliv na Bosnu i Hercegovinu, koje je želio viditi sjedinjene u svojoj kruni.

Osnutak apoštolskoga vikarijata i dioba redovničke države za sobom su povukli njeka pitanja, koja se nisu mogla riešiti medjusobnim sporazumkom dotičnih činbenika; pak s toga su braća bosanske kustodije obratila se na Vjeroplodnicu, da ona izravna sve prepirke. Njihov utok pretresivan je u skupnoj sjednici istoga sv. sbora od 23. srpnja (1736), te premda ga neimamo u izvoru, ipak je izcrpljen bio u predlozih kardinala izviestitelja, koji su sadržani u zapisniku dotične sjednice. Ovdje se ponajprije ističe, kako spljetski nadbiskup, zatim biskupi bosanski i makarski svojataju njeke župe u Bosni i Hercegovini, te dočim jedan odobrava predloženog župnika, drugi ga skida, na smutnju i nepriliku koliko redovnika,

[79] Arhiv. ap. vikarijata u Bosni, spržen g. 1878.
[80] Vjeropl. arhiv sv. 5.
[81] Šibenički arhiv.

toliko i puka. Nadalje, tuže se, da im je zabranjeno prosit po Ugarskoj i Dalmaciji, kada ih vjerovnici sile na uplatu ogromnih dugova, i da im je oduzeto pravo slati klerike u Italiju na nauke. Napokon mole, da se opet sjedine s Dalmatinci ili bar da Pekosavci ustupe jednu župu osiromašenomu kreševskomu samostanu, te da se Hercegovina trajno pripoji Bosni, a po tom da se uništi naredba skorašnjeg apoštolskog povjerenika, kojom je Dalmatincem osigurao pravo na Hercegovinu do rieke Rame, u slučaju da bi ove pokrajine došle pod kršćanskoga vladara. Vjeroplodnički sbor udovoljio je blizu svim ovim prošnjam: imenito rieši glede neprilika, koje su bosanski franjevci imali sa susjednimi biskupi, da se ovostrani samostani povjere brizi i podpori apoštolskog vikara, koji bi ih uzeo pod svoju zaštitu. Osim toga dozvoljeno je Bošnjakom, da odsele mogu slati u Italiju dvanaest mladića na nauke, od kojih samo trećina ili naviše polovina smjela bi se premješćati; a u isto doba komisarevu odluku glede Hercegovine stavi izvan krieposti. Ostala pitanja biše ustupljena vrhovnoj upravi reda, da ih ona u najbližjoj obćoj skupštini pretrese i rieši, a svoje zaključke podastre istomu sv. sboru[82]. Medjutim upravitelju reda ne bi ni malo po ćudi, da su braća u Bosni stavljena pod okrilje apoštolskoga vikara, te nazirajući u tome suženje svoje i provincijaleve vlasti, potraži razjasnjenje, a Vjeroplodnica mu ogovori, da tiem nije namjeravala okrnjit prava redovničkog stariešinstva, već osigurat bosanske franjevce proti sdvoranjim neprilikam[83]. Ovako naši patnici nadjoše i ovaj put zaštitu kod sv. stolice, kojoj su pouzdano odkrivali sve jade i nevolje, štono su ih odasvuda snalazile, te ih je samo pouzdanje u njezinu nepristranost i blagonaklonost kriepilo i hrabrilo, da ne smalaksaju u tolikih nepogodah.

U isto doba progoni i svakojake nepravde bile su na redu, nu tužbe na njih bile su umukle pod pritiskom rečenih crkvenih i redovničkih razmirica. Turska nesretno je sada ratovala s Perzijom, a Rusi su pobjedonosno napredovali u Krimu proti njezinim

---

[82] Chronologia hist. legalis Ser. Ord. Perusini, tom. III. P. II. p. 208.

[83] Ibidem p. 209.

saveznikom Tatarom, gdje im dopadoše ruku gradovi Azov i Perekop, dapače i tatarska priestolnica Bagčiserai. Ovi porazi veoma smutiše sve, a napose bosanske muhamedance, da su ovi planuli mržnjom na kršćane, a cielu krivnju za rusku navalu obarali na domaće franjevce, te su na njih izkaljivali svoju osvetu, kako to svjedoči biskup Delivić u spomenutom rujanskom listu[84]. U kolovozu stiže viest, da je Porta službeno naviestila rat Rusiji, a ujedno stiže mlogo blago, da se pišu sejmeni i bešlije, a kada se popisaše, odoše s njimi mnogi bezi i neferi, vodjeni od četiri bosanska alajbega, tako, da sve tri čovjeka odpremiše četvrtoga. Da nisu otišli bez velike neprilike i po kršćane, možemo sami nagadjati, a to dokazuje i sliedeći dogodjaj. Pri polazku sutjeski susjedi Neimarevići navedoše 40 spahija u obližnji samostan, obiju velika vrata i unutra uvedu konje, čineć po Sutjeskoj i po samostanu velike štete. Braća ne smjedoše im izać na oči, a oni, kad unoća, stanu pucat iz pušaka u njihove prozore, te zadadoše veliki strah, i sutradan njekako odoše[85]. Od ove turske samovolje trpili su im i drugovi u Fojnici. Bivši se poturčili Antun Lovrić-Bolo i njeki Stevo iz Sutjeske, stadoše oba progoniti fratre i katolike tako, da očevidac ne uztručaje se uzporedit ih s Antikrstom. Kroz više dana ni jedno kršćansko čeljade u Fojnici ne smjede se na dvor pomoliti, buduć su obojica neprestano hodala po varošu, praćeni od mnogih turskih brezposlenjaka, s bubnji i sviralami, a višeput i pokraj samostana prolazili, psujuć i pogrdjujuć sve, koje bi sreli, kuće lupajuć i prozore razbijajuć, uz kriku: „Hoćeš se poturčiti“.[86] Ovi i slični napadaji na osobnu sigurnost ponavljali su se širom sve Bosne i Hercegovine proti fratrom i kršćanom, a da tomu nije bilo lieka od strane državne oblasi.

I iz ovih kratkih crta može čitatelj stvorit sebi pojam o tadanjem položaju bosanskih franjevaca. Odtrgnuti od pristupne Dalmacije te na novo pričvršćeni braći stanujućoj po doljnjoj Ugarskoj i Slavoniji, osiećali su se osamljeni više nego igda prije, a svoje

---

[84] Vjer. arhiv sv. V.
[85] Benićev ljetopis.
[86] Lašvaninov ljetopis.

interese zapostavljene političkimi obziri. Sava je bila nepregazivi Rubikon usljed njemačke nepovjerljivosti i turske dvoličnosti, ter su naši franjevci samo po imenu sačinjavali jednu provinciju s onimi preko Save. Ni osnutak vikarijata nije bio bez velikih uzgona; riečju: svak se je htjeo okoristit žalostnom sudbinom Bosne i Hercegovine, a dosliedno i nevoljom ovdašnje braće. Ovo pretiskivanje uza zid dokončavali su domaći muhamedanci, svakovrstno tlačeć i progoneć krštene sugradjane, i u tomu su davali oduška svojoj ratobornosti, a ujedno i mržnji proti kršćanom.

XVIII.

Potvore.

(1737—1743).

Jedna od najcrnjih doba franjevačke prošlosti u Bosni jest ova, koju počimamo crtati. Uviek, a navlastito ovog vremena tolike se izmišljotine skovaše, tolike potvore prosuše se na domaće franjevce, da bismo skoro pomislili, da su se javne oblasti i posebni muhamedanci sročili, da nadju kakvog takvog povoda zatoru franjevačkih samostana, tih neosvojivih bedemova katoličke crkve u Bosni, proti kojim uzalud se je borilo nasilje i azijska lukavost. Franjevcem se je u grieh upisivalo trajno nastojanje Austrije cieloga ovoga vieka, da Bosnu i Hercegovinu pripoji habsburžkoj dinastiji, a po tom sve turske ratne nesreće bile su po mnenju domaćih i nedomaćih muhamedanaca uzrokovane potajnim šurovanjem katoličkog svećenstva sa neprijateljskom velevlašću.

Prvi povod svim ovim potvoram pruži se Turkom u tako zvanom „banjalučkom ratu“. Rusija, sklopivši podpuni obrambeni i navalni savez s Austrijom, zarati na Tursku radi Azova, dok se je ova još hrvala s Perzijom. Uzalud je cesar Karlo VI. nastojao izmiriti obe ratujuće stranke, jer Porta odbi svako posredovanje, te Austriji drugo ne preosta, do skočit u pomoć svomu savezniku i oružanom silom izvojštit mu zahtjeve, uzdajuć se, da će razdvojenjem turske bojne snage lako i sama što zadobiti, imenito, da će osvojit Bosnu i Hercegovinu, a Srbiju i Vlašku bolje osigurati, pak se tako oštetiti za nedavni gubitak Napulja i Sicilije. Nu preračuna se. Princ Evgen Savojski već je bio zaklopio oči (1736), a s njime kao da je na jednoč nestalo u austrijskoj vojsci ratne

spremnosti, bojne vještine i junačkog oduševljenja. Držeć da je sve još u dosadanjem stanju, diže se jaka vojska i poreda se duž tursko-austrijske granice, vrhovna vojna uprava bi povjerena knezu Hildburghausenu, a na desnom krilu imali su vojevati Hrvati pod svojim banom Eszterhazy-em. Glasovi o namjerah bečkog dvora i kretanju austrijskih četa prama Bosni brzo dopriešе ovamo, te se odmah uzvrpože Turci, tiem više, što su netom prošlih godina mnogi otišli i zaglavili u Perziji, a i proti Rusu bilo dignuto 5000 spahija, osim inih neredovnih četa. Vezir Ali-paša nastojao je umanjiti strah, premda se je i sám bojao, da ne dodje do rata i na ovom kraju carevine, pak je propitao se i kod velikog vezira za uzrok ovog naoružanja; nu ovaj mu odgovori, da je Porta u dobru odnošaju s Austrijom te da se nije ništa od nje bojati, a sva priprema, da je obična državna opreznost. Ni ova toli ugledna izjava nije mogla umiriti vezira, koji je dnevice dobivao viesti o primicanju cesareve vojske k bosanskim granicama, ter pošalje svoga poklisara do maršala Hildburghausena, da mu razjasni postupak svoje vlade. On se je istina, izpričavao da ne zna tomu uzroka i natucnuo, da se nada istom na Petrovdan jasnijoj naredbi, nu poslanik je ipak razabrao, da se kriju pod tim izgovorom posve neprijateljske namjere, te vrativ se u Travnik, obaviesti o svemu vezira. Ovaj sad stoprv uvidi cielu pogibelj, koja prieti Bosni od kršćanske navale, te brže bolje pozove sve striše, pogranične zapoviednike, uglednije činovnike i poglavare koli vojne i gradjanske, toli i vierske struke, ter im stavi pred oči vjerojatnost rata s Austrijom, a nemogućnost, da im vlada išta pomogne, pak potraži njihovo mnenje. Svi se jednodušno izjave, da im je sveta dužnost ustat na obranu vjere i carevine, pak s toga odlučiše, da se odmah svak pozove pod oružje, počmav od kadije i imama (turskog župnika), pad do zadnjeg seljaka muhamedanca, a koji ne htjedne poći, da se objesi o kućnih vratih. Nadalje imenovaše za preostavše u Bosni spahije nove Alaj-bege (konjaničke pukovnike), a za oružanje ostalog naroda, da se izašalje u svaki kadiluk (sudbeni kotar) po jedan ratu vješt čovjek, koji će ustrojiti i predvoditi svoju četu. Napokon bi odlučeno narediti svim pograničnim oblastima, da vezira obavieščuju o svakom kretanju

neprijateljske vojske, a ujedno da drže u pripravi i dobru redu sve bojne sprave, hranu i strieljivo[1].

Čim bi razpuštena ova narodna skupština, a možebit i u njoj, Turci planuše mržnjom na franjevce, kao da oni izazivaju ovi sukob ili bar da stoje u službi bečke vlade, te ih potvoriše da su im samostani puni bojnog oružja, barjaka, škriljaka i drugih ratnih potreboća, koje je cesar poslao, da se naoruža i raja proti Turčinu[2]. Bosanskim prednjakom svidjalo se je to izmišljotinom sve dotle, dok ne čuše da je Austrija njegdje početkom srpnja otvorila neprijateljstvo, udarivši sa sjevero-zapada na Staru Ostrvicu, a sa iztoka na Lešnicu i Zvornik. Sarajevski mullah, vraćajuć se iz Travnika u Sarajevo, navrati se dne 14. srpnja u fojnički samostan, te sobom pregleda svu crkvu, samostan i svaku sobu, ne bi li što našao; a kad ništa neopazi, podje u Kreševo da isto učini; nu u putu stiže mu viest, da su cesarevci pošli i prama Banjaluci, te odleti na vrat na nos u Sarajevo, da digne na noge i svoje okružje.

Neopisiva žurba i bojazan zavladaše svom Bosnom. Njekoliko janjičarskih i drugih satnija ode prama Zvorniku, a i vezirev čaušlar-aga i deli baša pokupiv nješto vojske po Travniku, podju jedan u Skoplje drugi u Jezero, te podigavši sve što je moglo poći u boj, polete u pomoć Ostrovici, vezir pako stane žurno pribirat vojsku iz ostalih kadiluka, da ju sam sobom predvodi. U prvi mah kršćani nisu bili zvani, da s Turci uspored vojuju, al su zato morali dati obilnu podporu, dapače posudit i oružje. Tako sami sutjeski samostan, osim što dade s narodom zajedno, bi prisiljen uručiti novim vojnikom četiri puške, dvie sablje, oku praha, tovar pšenice, jednoga konja, tri sindžirlije, dvie kabanice i još koješta[3]. Isto su tako i druga dva samostana imala nješto dati, nu toga ne nalazimo zabilježena. Buduć je pako bilo odlučeno u gore spomenutom vieću, da se dovrše utvrde oko Sarajeva, koje je bio počeo

[1] Osim Benićeva ljetopisa služi nam ovdje osobito „Die Kriege in Bosnien in den Feldzügen 1737, 1738 und 1739 beschrieben von dem . . . Kadi Omer Effendi, aus dem Türkischen übersetzt von Johann Nepomuk Dubsky. Wien 1789,

[2] Benićev ljetopis.

[3] Ondje.

Ahmet-paša Skopljak, cielo je breme te radnje palo kršteni narod, osobito pako na raju oko Sutjeske, Fojnice i Kreševa, te je naš ljetopisac Benić predvodio svoju župu i 15 dana ostao u Sarajevu, dok su se obavili nuždni poslovi, župljani pako dali su u to ime 100 konja i 50 ljudi[4].

Medjutim krenu i vezir iz Travnika, te pade na prvo noćište pod planinu Karaulu, gdje mu stiže viest, da su Austrijanci suzbijeni izpod Ostrvice. Veselje, koje zavlada medju vojskom, za čas obrati se u skrajnju ogorčenost proti franjevcem i katolikom. Bivši uhvaćen njekakov hrišćanin i upitan, zašto Niemac udari na Turke priko vjere, odgovori: „To su kriva vaša raja i njihovi fratri.“ „Čuvši ovo Turci, mamom se pomamiše“, veli ljetopisac Benić, „i sva vojska grakuu suprot raji i nama siromahom fratrom. Ali-paša bijaše čovjek pametan, pak im reče: hajdete da idemo prija Niemca razbiti, pak inšallah* kad se povratimo, što je do sedam godina, pod sablju, a što žensko u roblje ćemo okrenut. Kad čusmo te žalostne glase, može svak pametan pomisliti, kolika tuga i žalost pade svrhu srca naših; medjutim posjekoše Turci rečenoga vlaha“. Vezir, krenuvši odatle u Jajce, doznade da su Banjalučani porazili austrijsku prednju stražu, te pošto razumi od prispjelih sužanja, da je neprijatelj u ogromnu broju, ode na Podražnicu i tu ustavi vojsku, dok mu ne stignu i ostale pomoćne čete, da može i priuba računati na pobjedu.

Austrijska je vojska medjutim prispjela pod Banjaluku i počela sa dvie strane pucati na tvrdjavu, tako da vojna pomoć, koju je vezir bio poslao gradu na obranu, nije imala zgode sjedinit se s obsjednutimi četami, nit smjela zametnut borbe s neprijateljem, već se je zadovoljila gradnjom splavi na gornjem Vrbasu, čekajući na ukupni vezirev dundar. Banjalučki muhamedanci uplašeni ovom navalom, prebjegli su u grad, a kršćani, držeći da je nadošlo vrieme njihova oslobodjenja i turskoga poraza, provališe u prazne kuće i raznesoše sve bolje pokućtvo, koje Turci u hitnji ostaviše[5].

---

[4] Ondje.

* Ako Bog da!

[5] Enchiridium etc. R. P. Matthaeo Christichevich M. S. existens Fojnicae, p. 62.

Vezir izčekujuć svoje čete, provede na Podražnici petnaest dana i ču, da su Austrijanci, odnosno Hrvati obkolili Cetin i Bužin, te stade se pridomišljati kamo da okrene vojsku. Ni bosanski prednjaci nisu se znali odlučiti šta im je prečje, ter morade paša riešiti zagonetku. On odabra Banjaluku, da najpre iz nutrnjosti Bosne protjera neprijatelja, a tada istom poleti na obranu granice. Našavši na Vrbasu gotove splavi, bijaše mu lahko vojevati na obe strane Vrbasa. Dne 4. kolovoza otvori se bitka, te počem je austrijska vojska bila za boj nepripravna, Turci pako neopisivom brzinom i zanešenošću udarili, za čas pobjeda pripade napadačem, te osim gvoždja i praha vojevao je za Turke i brzi Vrbas, progutavši u svojih valovih mloge kršćanske vojnike, dočim njihovi drugovi s protivne obale nisu im mogli nikakve pomoći pružiti[6]. U gluho doba noći povuku se Austrijanci prama Savi, te se ulogore tri sata daleko od Banjaluke. Njeke bosanske i arnautske čete polete za njimi u potjeru, ne pazeći na vezirevu zabranu, al naopako po se, jer mlogi zaglaviše, a ostali vratiše se krvavih glava[7]. Ova bitka nije bila tako odlučna, da su morale austrijske čete uzmaknuti, dapače one su uzprkos toj silnoj navali zadržale dobre položaje, pak je začudno, da su ostavile bojište i ne pokušav još jednoč bojnu sreću. Naš Lašvanin i Kristićević to pripisuju višjoj naredbi, pak vele, da bi to morali Austrijanci učiniti, sve da su i osvojili Banjaluku. Gubitak medjutim bio je velik na obe strane, te nije padalo na um Ali-paši da progoni bježećeg neprijatelja. Turski povjestničar priča, da je odmah iza ovoga okršaja stiglo u pomoć i pet stotin kršćana iz Sarajeva koje je mullah poslao, nu da ih je vezir vrnuo kući, kao suvišne[8]. Naši ljetopisci Benić i Lašvanin premda su pomnjivi u bilježenju suvremenih dogodjaja, ipak to ni jednom riečju ne spominju, pak bi rekli, da su to bili sliedbenici iztočne crkve, kojim nije u volji bilo širenje Austrije po balkanskom poluotoku, počem je bečki dvor nosio na sebi biljeg izrazito katolički, te je tada promicao misao o ujedinjenju obijuh crkava.

---

[6] Ljetopisi Lašvaninov i Kristićevića.
[7] Lašvanin.
[8] Omer-Effendi, Die Kriege in Bosnien S. 119.

Glas, da su Turci razbili kršćansku vojsku i počeli se slavodobitni vraćat svojim kućama, tužno odjeknu u srcih katolika, a napose franjevaca, te su mrli od straha, poznajući krvoločnost i bies svojih gospodara, kad im se pruži i najmanji povod, da se razgnjeve. Prvi biše na redu banjalučki kršćani, koji su se polakomili za plienom, te čim se razidje vojska osloboditeljica, mjestni muhamedanci učiniše vieće, kako da im se osvete. Nakon duga dogovora prevlada savjet starijih i umjerenijih, da se ništa ne čini za to kršćanom, govoreći: „Ako je naša raja i skrivila plieneć naše kuće, ona će to i nadoknaditi; ako li ju pako izsječemo, ostat će nam kuće za uviek prazne, dapače i srušit će se, buduć je nama mrzko raditi, a neuputno prositi“ [9]. Posve su drugačije govorili oni muhamedanci, koji su bili iz sredine Bosne, a sada se vraćali na svoja ognjišta. Oni su smrću i zatorom prietili koliko franjevcem, toliko i katolikom radi tobožnje izdaje. I najbližja okolina vezireva hlepila je za osvetom, te premda je Ali-paša bio čovjek u svakome pogledu mudar i oprezan, morade popustiti obćoj razjarenosti, pak dozvolit najstrožiju iztragu i obećat strogo pedipsat krivce. Stigavši u Travnik, prepusti cielu stvar svomu ljubimcu Mehmed-paši iz Korče, a ovaj povjeri svomu sinu, davši mu u tu svrhu pašinu keskin-bujruntiju (oštru zapovied), da ode u sva tri samostana i dovede povezane gvardijane, te sve ostale „koji se konopom pašu“. Videći to franjevci u Fojnici i Kreševu, dadnu mloge jaspre vezirevu izaslaniku, samo da pusti u miru biskupa Delivića i drugu braću, dapače skočiše i njeki susjedni Turci te se ujamče za fratre, da nisu o izdaji radili. Medjutim pašalije odvedu oba gvardijana, fojničkog i kreševskog u Busovaču, da tu dočekaju pašu, koji je imao tuda proći u Sarajevo i sobom stvar izviditi. Obavivši ovako nasilje na rečena dva samostana, isti izaslanik ode s pratnjom i u Sutjesku, kamo dodjoše pjevajući, pak odsjedoše pod jednim bristom. Izaslanik pozva gvardijana Benića i Turke susjede, pak proštivši naredbu, zapoviedi, da se svi fratri na put spreme. Nu pustimo, da Benić sám dalje pripovieda: „Ja učinih“, rieči su njegove, kó što su i oni gvardiani učinili: dadoh mubaširu 80 groša, da ne vodi ostalih fratara i ja bijah ćefil (jamac) za sve, te izpo-

[9] Kristićević.

izpoviedivši se, sutradan ne imadoh kada ni misu reći, već pričestivši se *per modum viatici* (na način sv. poputbine) s Filipom Trgovčevićem odoh, blagosovivši (se) s familijom, koja bijaše tada u manastiru[10]. Kad bismo niže Kaknja, skobismo njekoliko Turaka, koji idju u Kakanj na pazar, te jih upita mubašir: Gdi je paša s vojskom pao"? Odgovoriše mu: „Sad je u Busovači i govore da će ondi fratre smicati, koji su ktili Bosnu izdati kaurom. Proesabi sada striele u srcu; ali mene mubašir razgovara. Kad bismo u busovačkom polju na Carini, nad putem u ljeskovini ona dva gvardiana, s njima dva mubašira i Ago Turčin iz Fojnice. Ovde veliki mubašir mene priteslimi (uruči) i priluči s onom dvojicom gvardiana, a on ode kazati svomu otcu, velikomu Korči, koji je tada s vezirom naporedo Bosnom upravljao. Medjutim mi smo se gvardiani poljubili medju se i jedan drugog junačili plačuć i uzdišuć. Malo posli vrati se k nama isti mubašir i reče nam: Ti iz Fojnice i ti iz Kreševa smirit ćete se; al ovi iz Sutjeske mučno, jerbo mu neima iz džemata (turska obćina) ćefila, to je jedno; a drugo, njegov je fratar bio prid vojskom kaurskom pod Banjalukom. Ja mu odgovorih: Beg, znaš li kako je? Mogu ljudi hasumi (zlobni) svašto govoriti, ama ti barem možeš razumiti, da to nije istina, nit će se to ikada naći. Džemata nije bilo doma, a bili bi svi ćefili za me; već beg, molim te, ti budi ćefil za me, dok ja najdem koga drugoga ili iz džemata ili iz nahije (kotara) visočke ili iz bzeničke". Ele Gospodin Bog dade ter isti beg bi ćefil, iza toga bi Ago i gvardiani[11]. Ondi nektiše nas izvoditi prid pašu, već poslaše nas obnoć na Fojnicu, ter na Kreševo, odkud povedoše nas ćefili u Sarajevo i prid Pašića velikoga Korču izidjosmo u Blažuiću. Došav s njime u Sarajevo, mahom nas metnuše sve trojicu u jednu sobicu na ćumur (ugalj), te dadoše sve trojici jedan pokrovac u kući Kazančevoj, a paša istom malo prija nas biše unišao u grad. U tome apstu (tamnici) bismo

[10] Njeliko braće već dotle poslao je (Benić) u selo Borovicu, a njekoliko u Pogare kraj Vareša, davši svakomu po nješto novaca ... nebi li se oni spasili, a drugim što Bog dade. Mikićeva bilježka.

[11] Radi šta Benić pokloni begu konja, na kojem je dojašio, nu on ne htje ondje ga uzeti, već istom onda kad se je iz tamnice oslobodio. Benićeve bilježke.

deset dana, a svaki dan dolazili su haberi, da će nas na kolac nabiti sve trojicu[12]. Mi se medju se izpoviedamo, kriepimo, tješimo i u istinu sve kao izvan sebe, jerbo nam već bijaše krv umrla od straha. Ele već jednoč u večer zovnu nas Mehmedpašić veliki prida se i poče nas pitati za Kaetana *ab Interaquis,* jur komisara apoštolskoga i reče: „Ono je bio vaš uhoda i vi ste dočekivali, pak ste znali za ovu vojsku. I mi znademo kakav je bio, pliešive glave" . . . Mi mu odgovorimo, da nit je koji izime toga dolazio, nit smo mi ni naši stari ikada izdajstva čestitomu caru učinili, a ono što je prošao oni čovik, bio je musafir (gost), a bio tada mir medju vladari i gospodom, pak išli Turci radi trgovine po zemlji kaurskoj, a kauri slobodno po Turskoj; ele mi nikada nismo ništa znali. Medjuto on skupi jedan dan svu u l e m u (višje svećenstvo) sarajevsku i mullina naipa (namjestnika) u iste dvore Kazančeve, te mlogo nješto prije viećaše, pak nas izvedoše medju se i pitaše, kakono i Pašić, a mi sve isto odgovaramo. Opet nas poslaše u apst, oni pako načiniše i l a m dobar po nas i Pašić ga odnese k paši, a paša nam ga liepo bujurisa (potvrdi) i mi dadosmo ondi blaga tri kese i pô. Kad nam jednu večer dade i z u m (dozvolu), da idemo, reče da se pazimo od baša te nam dade dva svoja momka i dopratiše nas do Latinluka, a mi kad se dobavismo konja, da vidiš kako se po noći bježi doma"[13].

U isto njekako doba postradao je i biskup Delivić. Čineć pastirski pohod po Hercegovini te krijuć se po kršćanskih kućah, dodje i u župu Posušje, selo Vier, pak htjede pod stablom odpočinuti, kad na jednoč oćuti viku: „Bježi, gospodine, bježi, eto Turaka". Preplašen poleti u obližnju kuću, a Turci za njim, obiju vrata, stanu ga tamo amo povlačiti, biti i psovati, te mu skinu i biskupski prsten s ruke. Tu bi ga zaisto i ubili, da ne priletiše u pomoć kršćani i pokazali im vezirevu dozvolu, a povrh toga odkupili ga kojekakvimi darovi i novcem. Vjeroplodnica, čuvši za ovu nesreću, posla mu drugi prsten, a on kraj svih tih nevolja osta uz

[12] Turci su u Sarajevu tada javno govorili: „Nitko ne diže Niemaca proti nama nego fratri". Bog i prijatelji ne dadoše, da se razkopaju crkve i manastiri, kako su njeki htjeli. Ljetopis Lašvaninov.
[13] Benićev ljetopis.

svoje viernike, premda ga je Zmajević nudio, da se koje vrieme zakloni u Zadar i udalji se od turskoga pogleda[14].

Medjutim neprestano stigivali su nepovoljni glasovi u Bosnu o napredovanju kršćanskog oružja i turskimi porazi. Bosanske muhamedance najviše raztuži viest, da su njihove čete u Krimu listom zaglavile. O tomu fojnički ljetopisac sliedeće pripovieda: „Uzmavši Rusi na vjeru Azov (Oziju), počeše pušćati Turke iz grada brez ikakve zaprieke; nu njeki od Bošnjaka, da pokažu svoje junačtvo, trgnuše sablje i stanu sjeći Moskove; al u zao čas po se, jer ih opet sve vrate u grad i što bijaše proste vojske izsjekoše, a što gospode zasužnjiše. Medju ovom bijahu mnogi bosanski bezi, da ih nije nigda više dopalo robstva“[15]. — Nu imali su i bližjih neprilika. Austrijanci su dne 2. kolovoza osvojili bili Niš, zatim Pirot, Ak-Palanku, Novi Pazar i Valjevo. A kada obsjedoše i Užice, bosanski vezir diže malo i veliko opet na oružje, da zaprieče prolaz kod Višegrada i oslobode Užice. Prije nego je mogla stići bosanska vojska, Užice se predadoše, a Bošnjaci da se ne vrate praznih ruku, oplieniše i porobiše pograničnu raju i odtale mnogo roblje dovedoše[16]. Ovako se svrši g. 1737., ostavivši iza sebe crnu uspomenu. A počem su ove i sliedeće dvie godine bosanski muhamedanci bili posve ostavljeni samim sebi, te da carigradska vlada, kako tvrdi rečeni turski ljetopisac, nije znala ni šta se radi ovamo, nit čija je postala Bosna, vlastela je uvjerila se o svojoj moći te je precienjivala svoju bojnu snagu, a bezobzirno tlačila inovjerne podanike, osobito pako franjevce, nazirući u njih najpogibeljnije neprijatelje turskoga gospodstva u Bosni i Hercegovini.

Po tome i sliedeća godina (1738) izpunjena je sveudiljnim četovanjem, kojim su upravljali bosanski prvaci. Već dne 20. veljače podjoše Bošnjaci na novo pod Užice, a pred njima Ibrahim-paša Alipašić iz Skoplja, te grad na vjeru uzeše, cesarevce liepo izpratiše prama Biogradu, a kukavnu raju izsjekoše, povješaše i u roblje okrenuše. Vrativ se kući, prikupiše još silniju vojsku, naime begove, spahije, baše, sejmene i nefere, te uzeše u pomoć i Arnaute, koje

---

[14] Arhiv bos. vikarijata, polag bilježke biskupa Markovića.
[15] Lašvaninov ljetopis.
[16] Ljetopisi Benićev i Lašvaninov.

su predvodili tri paše, dočim su bosanske čete upravljali bosanski vezir, spomenuti Ibrahim-paša i Kulenović, te se zapute prama Uni, da robe banovinu (Hrvatsku). Suzbijeni kod Zrinja, priedju natrag Unu kod Novoga, te zateku 3600 Tatara, koji su im bili pošli u pomoć. Sramotno se je činilo tolikoj vojsci vratit se ne opravivši ništa, pak s toga paša pusti Tatare i četerdeset hiljada ostale vojske, da se ogledaju s kršćanskimi četami. Dodje do mlogih okršaja, nu blizu svaki put izpadoše zlo po Turke. Krbava, Lika i predieli okolo Rače bili su izvrženi turskim napadajem, nu i Ličani oplieniše Unac i Grahovo, a u prosincu dva puta spadoše u livanjsko polje.[17] Usried ovih borba stiže viest, da je Oršava pala Turkom u šake, ter velikim veseljem bi proslavljen ovaj uspjeh otomanskog oružja, osokolivši ih na dalnja poduzeća.[18]

Za ovogodišnjeg neodlučnog ali ljutog hrvanja težki danjci, komore, džulusi, tevtiši (pregledbe samostana), primeti i trista drugih nevolja, kô što veli suvremenik Benić, bilo je pritislo jadne katolike, da se više ne mogadjaše nikako podniet ni nadavat, koliko na kapiji (dvoru vezirevu), toliko muselimom i kadijama, riečju: ni obnoć ni obdan mirno nije bilo.“ Sutjeski samostan klonuvši pod teretom vojničkog i domaćih Turaka nasilja, bi usilovan uteći se k veziru, da ga on svojom moćju zaštiti, te ovaj posla pašaliju Mataradžića u Sutjesku, da ondje pazi i ne da Turkom proći u samostan. Ovaj srećom bijaše čovjek dobar, pošten i strog, te nije dao zločestim Turkom ni pokazat se blizu manastira. — Ovaj isti zaklon snadje i druga bieda. Ahmet-baša Tabaković, prateć samostansko vino preko rieke Bosne, na poljičkom gazu utopi se, te premda mu braća parbe ne činiše, sestra težkom se mukom ušutka, uzmavši kojekakva pokućtva, državni pako činovnici oglobiše samostan u 500 i više groša.[19] Još ljuće nastradaše kreševska braća. Ovu potvori posuški kadija, da su u njegovu kotaru sakupili na hiljade kršćana, s kojimi su tobože namjeravali udariti na tursku carevinu. Ova osvada veoma uznemiri sve Turke, a osobito baše; nu srećom jedan od ovih bi podmićen sa 400 talira, te ih on

[17] Lašvanin.
[18] Benić i Lašvanin.
[19] Benić.

opravda. Ovomu dade povod posjet biskupa Delivića po Hercegovini, a kreševski manastir morade odgovarati zato, što je Posušje spadalo u njegovo područje.[20] Slična nevolja snadje i fojnički samostan. Njegdje mjeseca studenoga bi našasto u kući eminovoj zaklano momče Arnautče, dok mu je gospodar bavio se u Sarajevu. Ciela krivica i ovaj put obori se na mjestne franjevce i katolike, a vezir izasla jedanaest svojih čauša,* koji bez iztrage i dokaza vrgoše u tamnicu gvardijana Gabrića i sve glavare od mahala (ulica grada), te ih htjedoše odmah mećat na muke, al skoči sve kršteno na noge, stane vikat i plakat, a žene s djecom obkoliše kuću, gdje su bili pašalije, te svu noć probdiše ložeć vatru na trgu. Kadija videći toliku pobulogu ne smjede ih mučiti, već ih oglobi, uzmav nješto sebi, a nješto vezirevim ljudma, te sami ovi primiše hiljadu groša. Na ovome bi se i svršilo, da emin ne obnovi parbe, govoreć, da mu je tom prigodom ukradeno 5000 groša. I premda iztraga dokaza, da je to bila gola izmišljotina i da mu nije ništa odnešeno, ipak vezirovi čauši udariše jednomu kršćanskomu momku 300, a drugomu 20 štapa. Za ove nesretnike ujamči se cieli varoš, a za varoš i gvardijana ciela turska obćina, emin pako uze sebi 200 groša i tako stvar se dokonča.[21] Ni biskup Delivić ne provede ove godine bez neprilike. Došavši u Sarajevo radi dieljenja sv. potvrde i ne buduć tu još župske kuće, odsjede kod njekog imućnijeg katolika. Hrišćanom, a napose njihovu vladici bijaše zazoran dolazak katoličkog biskupa, te podgovore sarajevskog muteselima, da ga odmah protjera. Uprav kada je biskup s njekoliko ljudi sjedio za stolom, nahrupe zaptije (oružnici) u sobu i htjednu povest biskupa na sud. Prisutni katolici ne dopustiše biskupu izać iz kuće, bojeć se kakve zasjede, nego se oni ponude za jamce i mjesto njega odu u zatvor. Sutradan rano i biskup bi doveden pred muteselima, da kaže, tko je i odkle je. Delivić odgovori, da nije tudjin, a ni zao čovjek, već Bošnjak i katolički glavar, koji poučuva svoje vjernike u zakonu. Navode biskupove potvrdiše i mnogi Turci. Muteselim videći, da ne može ništa postići, začim je hlepio, odpravi ga

[20] Lašvanin.
* Čauš odgovara evropejskom hussier, portier, kućni stražar.
[21] Lašvanin.

do mulle (vrhovnog sudca), a ovaj pokaza biskupu tužbu, koju su hrišćani proti njemu podnieli, kao da nije ovlašten posjećivati katolika, na što tuženik pokaza pismenu dozvolu vezirevu. To bi dosta mulli, da ga izgrdi i odtjera izpred sebe, a ovu tobožnju uvriedu platiše sarajevski katolici zatvorom i globom.[22]

Sami ovi navodi dovoljni su, da nam predoče žalostno stanje franjevaca i katolika u Bosni i Hercegovini, te da iz njih uvidimo, kako su radi razpaljene ratobornosti bili napadani i od onih, kojim je bila dužnost štititi slabe i pravdu krojiti svima bez razlike. Ovo je pako stanje nastavilo se i u g. 1739, kao što se je nastavila i borba medju Austrijanci i bosanskimi muhamedanci, a ovi tiem radje prosliediše, pošto su u veljači stigla im tri tovara dukata, da se pišu sejmeni. Već početkom ozujka razviše se barjaci, novi upisnici primiše u ime tromjesečne plaće po 22 groša i uz to redovite obroke počeše uzimati. Prvih dana svibnja ostavi i vezir svoje dvorove i razape čadorove u travničkom polju, u znak, da još traje rat. Budući pako Pavao Pilašević iz Kotora upisao se u sejmene, a zatim pobjegao od svoga buljuk-baše (satnika), Turci ga uhvate i dovedu pred pašu kao ratnog bjegunca i izdajicu. Ovaj mu htijaše oprostiti, ako bi se poturčio, nu Pavao ne htje o tom ni čuti, već volide život izgubiti. Njekoliko dana iza pogubljenja paša se namjeri na njegovo tielo i opaziv ga biela i ciela, zapovjedi, da se pristojno sahrani, što se nije činilo s onimi, koje bi državna oblast na smrt odsudila.[23] Isti paša skova mnogo sidra u Kreševu i Fojnici, te digavši silnu vojsku i mnoge topove, ode put Šabca, a odtale pod Biograd, te je mnogo doprinijeo predaji ove znamenite tvrdjave, a medju punomoćnici, koji su ugovarali mir, izticao se je i ovaj glasoviti bosanski vezir, kao serasker (sborni komandant).

Pri obsadi i predaji Biograda poviest spominje i franjevce. Tako doznajemo, da su pri prvoj navali Turci nemilo ubijali kršćane, koji bi im ruku došli, pak da su uhvatili jednog franjevačkog lajika iz Bosne, dvojicu bugarske braće i s njimi svećenika, koji

[22] Bilježka biskupa Markovića, crpljena iz bivšeg arhiva bosanskoga vikarijata.
[23] Lašvanin.

su radi prošnje tuda hodali, pak da su jih izprebijali i malo žive pustili.[24] Drugi su u gradu duhovnu službu vršili, sve do polazka austrijskih četa i tada s posadom izašli, noseć napried krst, koji se još čuva u zemunskoj franjevačkoj rezidenciji. Poimence tu bijahu fra Petar Osječanin i fra Vjenceslav Raichorth, oba sinovi bosanske države.[25]

Gubitak rečene tvrdjave raztuži i ogorči bosanske franjevce, a domaći ljetopisci to nazivlju „sramotom po kršćanstvo." I ne gledeć na način od predaje, sama strategička važnost Biograda, kao ključa od srednjeg Dunava i ciele Evrope, morala je nepovoljno djelovati na kršćane u Turskoj, videći i ovaj put razpršene sve liepe nade i želje, da se natrag potisne otomanski polumjesec, koji je svuda za sobom navlačio tamu, mrtvilo i stezao slobodu narodom, padnuvšim u vlast carigradskih sultana, tih vječitih samosilnika.

Žalost za Biogradom još ne bijaše zaboravljena, a već druga nesreća zadesi katoličku crkvu u Bosni. Dne 22 lipnja 1740 preminu u Kreševu biskup Delivić, muž učen, okretan, uman i obdaren svimi pastirskimi i redovničkimi krieposmi u 74. godini zaslužna života, ter bi pokopan u samostanskoj crkvi.[26] Mjesto izabirat novoga biskupa i apoštolskoga vikara, većina je uplivnijih otaca bila toga mnienja, da se izbor odgodi na bolja vremena, kad neće bit svećenstvo toliko progonjeno i potlačeno, a po tom ni biskup neće bit priečen u vršenju svoje službe. Posve je drugčije o tome mislio zadarski biskup Zmajević, ter je njegovim posredovanjem postao apoštolskim vikarom u Bosni i Hercegovini, te naslovnim biskupom Diumskim, fra Pavao Dragićević, rodom s Tješila kod Fojnice, a od istog primio posvetbu dne 29 lipnja sliedeće godine i bio pohvaljen kod Vjeroplodnice, kao revan i veoma dobar svećenik.[27]

U isto doba, odmah njekako iza smrti Delivićeve, bosanski franjevci dodjoše u novu nepriliku. Pećki patrijarha poznajući ko-

[24] Pavić, Ramus virid. olivae p. 377.
[25] Ondje.
[26] V. Mrtvačke zapisnike u Kreševu, Fojnici i Sutjeskoj pod danom 22 lipnja.
[27] Vjeroplodničin arhiv sv. V. — Farlati t. IV. p. 86.

liko su Turci ozlovoljeni na katolike, kao pristaše austrijske politike i vlade, izvadi u Carigradu ferman, da mu se odsele podvrgne katolički puk i svećenstvo u Bosni, te da može pobirati danjak od 7 marijaša za svaku mužku glavu, kao što su mu davali sliedbenici iztočne crkve. I sada se odapru tri gvardijana, pak miteć i masteć kojekuda, potroše dvie hiljade dukata, nu i predobiju za svoju stvar sudce i uplivnije muhamedance, tako, da su se nadali povoljnoj presudi. Oni su već dotle druge dugove naprtili bili na se i za nje plaćali dvadeset postotne kamate, pak su za sigurno i ovu svotu, uz iste lihvarske uvjete pozajmili, samo da od sebe i svojih viernika odklone pogibelj po pravovjerje i sačuvaju slobodu bogoštovja.[28]

Izmakav se i ovaj put iz škripca pomoćju novca, zaprieti pogibelj cielokupnosti vikarijata, a po tome i bosanske države. Spljetski nadbiskup nije nikako mogao pregoriti Livna niti ga ustupiti novomu vikarijatu, te premda nije smio prelaziti Tursku granicu, dozivao bi ondješnje kršćane u Dalmaciju, pak im tamo dielio potvrdu. Dapače bio je poslao u Livno svećenika Matu Bakotića, u svojstvu vjerovjestnika, da ondje obavlja uz franjevce duhovnu službu, za koju mu je Vjeroplodnica obećala davati po 20 talira na godinu.[31] Parba se na novo zametnu pred vjeroplodničkim sborom, a za franjevce se zauze i nadbiskup Zmajević, imajuć pred očima ne toliko biskupijska prava, koliko sgodu i korist katoličkog naroda u onome predielu. Na prigovor, da nije po volji mletačkoj kao ni turskoj vladi, da spljetski nadbiskup služi s ovu stranu državne mejašnice, isti je odgovarao, da će dolazit svake godine u Hržanu ili Vrliku, pak tu i livanjskim katolikom dielit sv. potvrdu, a da će uviek držat kojeg domaćeg sina u svom sjemeništu kod Omiša, te ih promicati za svietovnje svećenike.[32] Uzprkos svim dokazom i obećanjima, Vjeroplodnica na vrieme dodieli prieporni kraj bosanskomu vikarijatu i podvrže Dragićeviću, to jest samo dotle, dok ne bude moguće spljetskomu prilazit u Livno, a čim ovaj stane osobno dolaziti, da i Dragićevićeva oblast prestane.

---

[28] Vjer. arhiv sv. V.
[31] Ondje sv. VI.
[32] Ondje.

Uslied te odredbe bosanski vikar posjeti ovaj kraj u ljetu g. 1742, te nadje u cieloj okolici 446 katoličkih familija i 3960 duša, koje su služili dva franjevca. On je na licu mjesta iztraživao, da li je osnovan zahtjev spljetskog nadbiskupa, te je pronašao, da su samo sela Lipa i Vražerala njemu pripadala od davnina, i to po predaji, a ostala mjesta da li su bila njegova, nije se moglo ničim dokazati.[33]

U isto doba razne potvore i tlačenja nisu nimalo smalaksavala. Početkom srpnja (1741) Visočani nagovoriše njekog Hasana, neka osvadi sutjesku braću, da su ga malena uhvatili i prodali njemačkomu kralju. Ovaj to učini i uruči svoju tužbu novomu veziru Ajvaz Mehmed-paši, koji odmah posla svog mubašira u Visoko, da stvar izvidi. Vezirski izaslanik dobavi gvardijana, s kojim dodje i fra Vico Hadžija, te obojicu zatvori, poslavši, da se dovedu i ostala im braća. Na ovaj drugi poziv dodjoše fra Mato Čović i fra Mijo Gjondraš, koji takodjer biše zatvoreni. Tada je Benić bio župnikom u Varešu, te čuvši za ova utamničenja, podje k paši u Travnik, da mu se potuži. U putu ga srete visočki vojvoda i došavši u Visoko, pripovjedi mubaširu i prvakom, da je Benić otišao uprav do vezira. Medjutim je ovaj stigao gdje je želio, te se je isti dan prikazao uplivnijim osobama na pašinom dvoru, poimence, Mehmed-efendiji Niemcu, kapetanu Magjaru i Dukatareviću. Po savjetu ovih svojih znanaca podje da načini žalbu, i dočim je čekao dok pisar (arzohaldžija) ustane, dolete delije iz Visokog, tu ga svežu i povedu bosa uz Ilovaču, da ga stave pred njegov redoviti sud. Kad su bili kod Zlatarevića kuće, Benić zapomaže što je bolje mogao, na što izlete turske žene i otmu ga iz delijskih ruku. Videći to travnički delije, polete u pomoć Visočanom, a u isti mah stignu na lice mjesta i dva čohadara spomenutog Magjara, te izbavivši našeg patnika, svežu gvozdenim lancem i bace u tamnicu. Vezir ne znajući tko je kriv tko li prav, pozove iz Visokog nesamo tužitelje već i franjevce, da stvar sobom razpravi. Putem ovi biše grozno izprebijani, a ponajgore pade gvardijana. Premda na sudu nije mogao Hasan ništa dokazati, ipak Turci fratre tako okriviše, da bi i glave pogubili, da nije kapetana Megjara, te uzmavši

[33] Ondje.

oko 500 groša, ovomu ih tobože pokloniše.[34] Jedva se toga oslobodiše a već ih zadesi druga nevolja. Ibrahim-efendija Vilić i Mehmed-aga Buturović zakupivši carinu (gjumruk) dobaviše ferman, da mogu i od vina pobirat pristojbu (hamriju), čemu se franjevci odaprieše, te kad ne htješe na liepo dati, Vilić dodje s pašinim mubaširom u Fojnicu, te dobavivši tu sva tri gvardijana, stavi ih u tamnicu i drža ih jedanaest dana, to jest sve dotle, dok mu ne dadoše dosti para i ne usilova, da mu u to ime daju po 25 groša na godinu. Ovom zgodom uze i mubašir 370, kadija 40, a emin 20 groša. Jedva biše pušćani na slobodu, gvardijani se dogovore, kako da se potuže samomu paši na toliko nasilje i nepravdu, te po dva fratra iz svakog samostana podju u Travnik, pa uzmavši sa sobom i dva travnička kapelana, obukav se u redovničku odjeću i uztakavši na glavu velike kape, dodju pred vezira i zavape u jedan glas: „A m a n, gospodaru, zar u carevu zdravlju, a pod tvojim skutom da se taki zulum (nasilje) čini carskim beratlijam“? Čuvši to vezir, skoči i natjera Vilića i sve one, koji su šta uzeli, da vrate novce, davši franjevcem strašnu bujruntiju, kojom strogo zabrani išta od njih tražiti ili ih uznemirivati[35]. Ovo je, koliko znamo, prvi čin pravednosti i nepristranosti od strane carskih namjestnika, a da se nije novcem iznudio. Benić nam opisuje ovoga pašu, kao čovjeka po fratre dobra i pravedna, nu počem je dobro pio sladka pića, mnogo bi zavisilo i o njegovu razpoloženju, da stvar dobro ili zlo izpane[36].

Uzprkos ovoj naklonosti i nepristranosti vezirevoj Turci su ipak franjevce strašno globili i progonili; kada bi se pako prozvali na svoje fermane, izsmjehavali bi ih, jer da su tobože stari i po tom ni od kakve vriednosti. Da se i tim prigovorom doskoči, saberu se ugledniji otci u Sutjeskoj, te odrede, da fra Bono Benić i fra Marko Bakračević odu u Carigrad i rade o potvrdi svih povlastica, dosliedno, da izrade i kod tadanjeg sultana Mahmuta I. ferman sličan onim njegovih predšastnika. Namjestnik provincijalev iz obzira štedljivosti ovo kašnje preokrene, te posao povjeri Hadži-

[34] Benićev ljetopis.
[35] Ondje.
[36] Ondje.

Stjepanu Mančukoviću, rodom iz Sarajeva, koji je tada radi svojih stvari polazio u Stambol, davši mu u to ime 150 mletačkih cekina i preporuku na Luku Lukača, dubrovačkog poslovodju kod Porte. Željenu potvrdu dobiše franjevci, nu moradoše još stotinu dukata dati i trista sv. misa na odluku Hadži-Stjepanovu izgovoriti.[27] Evo kako su skupo plaćani oni fermani, koje naši patnici tečajem četiri vieka izprosiše od turske vlade, a po tom nisu jeftinom cienom oslobodjeni od državnih danjaka.

Kroz ovo vrieme pojavi se kuga u Sarajevu, te je već sliedeće godine (1742) zaredala srednjom Bosnom, osobito pako morila je po Kreševu i Fojnici. I skupoća hrane, kako je pečela banjalučkim ratom, još je trajala. Uz to su i domaći muhamedanci zadavali kojekakvih neprilika nesamo krštenomu narodu, već i svojoj vladi, te je ova bila prinukana poslati ovamo stroga vezira, da uzpostavi ugled državne vlasti. Došavši koncem listopada Gjumruk-Mehmed-paša, pri prvom koraku zadade veliki strah bosanskoj gospodi. U malo da ne zatvori sarajevskoga mullu u grad, te pred sobom dotjera u Travnik pješe u papučah busovačkog i lužkog imama, zatim fojničkog emina, dočim po druge krivce posla svoje punomoćnike, da ih pod pratnjom dovedu njemu na sud.[28]

Kraj sve ove pašine strogosti i pravednosti, podje za rukom spomenutomu Viliću, da preko vezireva ćehaje (namjestnika) i haznadara (blagajnika) osvadi fratre, da imadu topove i ostalo bojno oružje, pa da kane Bosnu izdati Niemcem. Vezir ustravljen dosadanjim borbama, a ne poznajuć Vilićevu zlobu i lukavost, posla mubašira u Fojnicu, a ovaj kada pregleda cieli samostan i ne nadje ništa, povede trojicu fratara sa sobom natrag, da pravdu potraže. Ćehaja videći, da je zlo učinio, poboja se svojoj koži, te brže bolje posla čitavu četu novih izviditelja, naime, jednog muveliju, četiri svoje sluge i osamnaest drugih Turaka, koji čim dodjoše u Fojnicu, baciše u tamnicu biskupa Dragićevića, gvardijana i tri druga franjevca, očitom nakanom, da iste kako tako okrivi. Parnica se diže u Travnik, a fra Bono Benić primi se zadaće brani-

[27] Ondje.
[28] Ondje.

telja i odvjetnika, sudbena pako razprava odpoče dne 17 siečnja 1743, povukavši na se pozornost ciele bosanske države. Nakon podulje parbe, dodje opet pašin iztražitelj, pretraži cieli samostan, te ne našavši ni sada ništa kažnjiva ili sumnjiva, drugi dan povede sa sobom i kadiju Alićatića, da o tome sastavi službeni zapisnik; nu ovaj ne htje izdati nikakva izkaza, da tim ne obori franjevačke neprijatelje, koji su samo izvodili, što su svi želili, radeći e propasti ovog kukavnog zakloništa, štono je svima bio trn u oku. Kad nebi druge, peterica fratara i njekoliko uglednijih katolika odoše u Travnik, a dvojica braće ostadoše u fojničkoj tamnici. Do malo dana i oni biše odvedeni pred pašu, a s njimi i kreševski vikar, noseć ovaj put dobar kadijski i l a m. Haznadaru podje za rukom nagovoriti pašu, da zatvori okrivljene franjevce, na što im sudrugovi i cieli katolički narod stanu pred pašin dvor te mu predadu svoju žalbu. Vezir uvidi, da je stvar zamašna, te preuze stvar u svoje ruke. Na divan biše dovedena četiri franjevca, jer peti bijaše se razbolio, pak im bi dozvoljeno, da se brane od potvore. Najviše su i tu imali odlučiti službeni dokazi, pak budué kasniji kadijin ilam bio dobar po fratre, a prvašnji nepovoljan po iste, vezir se razsrdi i reče: „Vodite i ta četiri, pak ih zatvorite, a ja ću poslat, nek se opet razvidi, i ako se nadje iznova i jedna čivija preko fermana, neka se obori.“ Ovu iztragu povjeri travničkomu kadiji, a s njime posla svog bašagu, bešlagu i prvog mubašira, koj sobom ponesoše pun tovar sindžira, da povežu sve džematlije (turske obćinare), koji za fratre i jednu dobru rieč progovore. S ovimi povjerenici odoše i ona peterica fratara, koji su bili zatvoreni u Travniku, i čim dodjoše u Fojnicu, na novo biše bačeni u tamnicu. Sutradan iza dolazka digoše se svi Turci za iztražiteljima i sužnjima u manastir i prometnuše cieli dan tražeći štogod iz nova načinjeno, kad nisu mogli naći bojnih sprava. Pred ovo povjereništvo izadje biskup Dragićević, praćen svojim tajnikom fra Matom Lašvaninom, bratom našega ljetopisca, te pokazaše ferman i druge službene oprave, na temelju kojih samostan bio je prikriven. Kad vidiše Turci, da ne mogu ni za što zapeti, stanu govoriti: „Kamo vam dozvola za sobe i ostale prigradke?“ Oni odgovore: „Mi bit ne moremo brez soba i prigradaka, a to se u

ferman i ne meće, već samo da zid od manastira ne bude širji ali višji . . .“ Pred mrak povedu iztražitelji biskupa i sve fratre u zatvor, a ti bijahu: fra Pavao Lozić, fojnički gvardijan; fra Andrija Čatić, sutjeski; fra Ivo Ivić, kreševski vikar; fra Mato i fra Nikola Lašvani, fra Mato Kmetović, fra Bono Ramljak i fra Anto Ćurić. Punih pet dana oni su stajali u tamnici, a medjutim letili su vezirevi Tatari čas po čas u Travnik i natrag, dok ne dodje vezireva naredba, da se puste na slobodu. Ravne tri hiljade groša, dakle preko tisuće dukata, moradoše izdati sva tri samostana, da podmire sve troškove i obećana mita, koje jim naprti zloba Vilićeva i njegovih zaštitnika, carskih činovnika.[19] A da mjera žalosti bude punija, okuži se fojnički samostan, te pomrie od kuge šest svećenika, sedam djece i 67 kršćanske čeljadi u varošu.

Medjutim ustopice sliedile su i druge neprilike. Stigavši bo u studenom 1744 zvornički Ali-paša, da zastupa novoga vezira Ali-pašu Ećimovića, franjevci prvi mu polete u susret, da ga pozdrave i dadnu mu običajnu čast. On videći, da mu ne daju džulusa, strpa ih u tamnicu, i to: fra Pavu Lozića, fojničkoga gvardijana; fra Miju Aljinića, sutjeskoga, i fra Antu Neilemovića, sarajevskoga župnika. U to stigne i kajmekam vezirev, te čuvši za što leže u zatvoru, ne htje ih puššat, dok ne uze hiljadu groša, a uz to odsjedište deset dana u zatvoru. Pa ni tim ne zadovolji se, već htjede još izaslat mubašire, da pregledaju manastire, da ga velikim mitom gvardijani ne ublažiše. Ova kajmekamova popašnost za novci i mržnja proti krstu podtače zloglasnoga Vilića, da na novo pokuša uzeti franjevcem vinarinu. I opet mito i molbe učiniše, da su činovnici odbili mu zahtjev. Al Vilić ne htje odustat, već zdogovoriv se s kadijami u Visokom i Fojnici, opanjka fratre, da su nabavili topove i da čine mnogo koješta proti carskim naredbama. Čuvši to naši patnici, silni ih strah obuze, te ureku javne i posebne molitve, dapače i obhode (procesije), da milostivi Bog odvrati od njih nagomilanu oluju. Službeni izviditelj pregledavši svaki kut trijuh samostana ništa ne nadje, što bi bilo zazorno, pak nesamo da ništa ne uze franjevcem za svoj trud, već još usilova oba kadije, da opozovu svoje prijave, toli krive i ne-

[19] Ljetopisi Lašvaninov i Benićev.

istinite. Vrućim molitvama i osobitoj zaštiti Božje Providnosti pripisuju domaći ljetopisci, da su ih ovaj čas mitile globe i progonstva.[40]

Dok su tako turske oblasti i pojedini muhamedanci potvorami, globami i nepravdami izsisavali krv i zadnji novčić franjevaca, biskup je Dragićević, prkoseći sveudiljnim pogibeljima, obilazio svaki i nesetni kraj ciele Bosne i Hercegovine, dielio sv. potvrdu i hrabrio u vjeri svoje nevoljno stado. Na žalost, vatra je uništila vikarijatski arhiv, a inače imali bi važnih podataka za crkvenu povjest ove dobe, uzgred pako i o njegovu apoštolskome djelovanju. Ipak srećom je očuvano njegovo službeno izviesće o stanju katoličkog pučanstva, kako ga je naime on (biskup Dragićević) našao izmedju g. 1741—74 na svome pastirskome posjetu, koji je trajao pune tri godine. Mi ćemo redom navesti pojedine župe, kako jih je on obilazio. Naime:

Župa	Fojnica	brojila	je	duša	586
„	Skoplje	„	„	„	949
„	Rama	„	„	„	857
„	Jajce	„	„	„	1196
„	Lašva	„	„	„	2364
„	Dobretići	„	„	„	763
„	Kotar	„	„	„	970
„	Banjaluka	„	„	„	477
„	Vodičevo	„	„	„	460
„	Sasina	„	„	„	789
„	Ivanjska	„	„	„	2471
„	Bihać	„	„	„	442
„	Livno	„	„	„	3968
„	Duvno (Sevnica)	„	„	„	3801
„	Sutjeska	„	„	„	1891
„	Vareš	„	„	„	1110
„	Komušina	„	„	„	1402
„	Štrepci (Zovik)	„	„	„	684
„	Tuzla	„	„	„	1292

[40] Benićev i Lašvaninov ljetopisi.

Župa	Biela	brojila	je	duša	1768
„	Velika (Plehan)	„	„	„	956
„	Podvučjak	„	„	„	307
„	Kreševo	„	„	„	1704
„	Sarajevo	„	„	„	367
„	Žepče	„	„	„	626
„	Čerigaj-Blato	„	„	„	1558
„	Mostar	„	„	„	1215
„	Veljaci (Ljubuški)	„	„	„	618
„	Posušje	„	„	„	1610
„	Gradnić	„	„	„	1878
„	Ružići	„	„	„	1056
				Svega	43822

Po tome bio je ukupni broj župa u Bosni i Hercegovini 31, a katoličkih stanovnika 43822. Iz istog izviešća doznajemo, da je bilo pet crkava u obe pokrajine, naime, tri samostanske i dvie župske, u Varešu i Jajcu (Podmilačj)u. Nadalje, razabire se, da je 61 svećenik duhovnu pastvu obavljao, a samo 8 klerika i lajika bilo. Od rečenoga broja odpada na Hercegovinu 7 župa i 11736 katoličkih duša.

Uz ovako službeno izviešće poslao je biskup Dragićević i opis sliedećega dogodjaja, koji se je sbio u Fojnici g. 1743. Njekomu Hasanu Skenderu dodje rukuh drven križ s razpelom, te ga u svojoj vjerskoj zanešenosti baci u zahod. Ponosit s ovog nedjela, želio je da i katolici doznadu za to njegovo smionstvo, ter zovne njih njekoliko, a medju ostalimi i Martina Ćolića, mladića dobra i pobožna, da mu očiste zahod. Čim ovi počeše obavljat posao, Hasanova i druga obližnja turska djeca saberu se, da na rug uzmu kršćane, kad u tako nedostojnu mjestu nadju znak svoga odkupljenja. Rečeni Martin prvi se namjeri na sv. križ, a kad ga stadoše djeca izsmjehivati, ljutito im rekne: „Smijte se, smijte; jeste veliko junačtvo učinili, što ste pogrdili moga i svoga stvoritelja. U to doleti i Hasan, te reče: „Što se čudiš? Što li se ljutiš? Nečist valja da i stoji tu.“ Na to poleti k Martinu, da ga obori i da mu otme križ, a ovaj našav se bržji, poljubi sv. znak, opra ga u vodi i brezobzirce pobježe s njime kući. Iza toga na njekoliko sati na-

pane na Hasana strašna muka, stane se valjati po zahodu i pregršćem zasipat se ljudskim izmetom. Ukućani videći to, zatvore ga, nu on stane svoju nečist žderati obima rukama. Tri dana trajala mu je ova strašna i gadna bolest, te napokon u najljućih mukah dokonča mu život. I mrtav je pokazivao očite tragove Božje osvete, pocrnivši i otežčavši, da se je svak čudio. I sami muhamedanci javno su govorili, da ga je to snašlo, što je križ tako bio pogrdio. Ovi obezčašćeni križ uze biskup sebi, a Martinu dade drugi dragocjeniji.[41]

---

[41] Benić, Lašvanin, Arhiv Vjeroplodničin i vikarijata bosanskog.

XIX.

Povod bašaluka i njegove posljedice za Franjevce.

1744—1757.

Posljedice bojnih poraza, koje zadesiše Tursku pri izmaku prošloga (XVII.) stoljeća, nametnule su bosanskim muhamedancem uvjerenje, da je već osmanska zviezda nagela k svome zapadu, te da se moraju posve u se pouzdati, ako žele očuvati s ove strane carstva neokrnute granice. I kašnje nedaće turskog oružja utvrdiše ih u tom njihovom osvjedočenju, a tim je bio uzdrman ugled državne oblasti. Odtale ono svedjer tinjajuće nezadovoljstvo bosanske vlastele, a njekada i preveć jasni pojavi ogorčenosti i nepovjerenja prama sultanovoj vladi, što je sve ukupno pogibeljno djelovalo na družtvene i vjerske odnošaje u Bosni, vukuć se poput crvene niti kroz ovu polovicu osamnaestoga stoljeća, da plane jednoč vatrom, koja bi naškodila svima probitcima ove preveć izkušane zemlje.

Prvi povod narodnim nemirom dade i opet Porta, koja, iznemogavši pod bremenom nesretnih vojnih poduzeća, potrostruči porez na seoske muhamedance i kršteni narod. Ta zadaća bi povjerena obljubljenomu Ali-paši Ećimoviću, koji u travnju 1745 stiže u Sarajevo, i odmah razpisa trojstruke danjke, tako, da su odsele seoski muhamedanci morali davati šest, mjesto dva groša. Njeki kadiluci (sudbeni kotari) odmah dadoše, nu mlogi se i odaprieše, imenito Prozor i sva Hercegovina; al naopako po se, jer paša na to izasla delibašu Vlahinjića, koji strašno oglobi narod kršćeni i nekršćeni. Sad ne preosta drugo do molbami sklonuti pašu na drugi postupak i mnoga svjetina svrvi se u Sarajevo sa svih strana. Videći to lukavi paša, zapovjedi, da samo pametnije pred njega iza-

šalju, koji će znat pristojno govoriti, te dočepavši se prednjaka narodnih, poveza ih i spremi u grad, govoreći: „Ajte tamo i malo se odmorite, ondje zuluma neima"; što kada vidiše ostali, utekoše glavom brez obzira. Mimo sve najupornije se odaprieše gornji Hercegovci, medju koje i opet dodje delibaša Vlahinjić te oglobi do žalostne majke, a prednjake poveza u lance i sobom povede. Čuvši pako, da je narod ubio brata hercegovačkog paše i još njeke vladine pristaše, trgnu sablju i poče sjeći povezane i sve, koje mogaše stignuti. Tu poginu do 60 prvinaca, sve aga i kapetana, nu pade mlogo i kršćana. Napokon ovo sve bi prijavljeno u Carigrad, na što dodje carski komornik (kapigjibaša) i diže pašu još u listopadu iste godine, nebi li se na taj način sleglo nezadovoljstvo naroda, koje bijaše do razjarjenosti doprlo.[1]

Al ni njegovu nastupniku Sulejman-paši nije pošlo za rukom uzpostaviti ugled državne oblasti, pošto je bosansko plemstvo upotrebilo ovu vladinu nepriliku za svoje separatistične težnje, domoljubni Sarajlije stavili se na čelo pokreta, baše pako, ti domaći jenjičari, koji su uz vojnički naslov pobirali i nješto plaće, a kod svojih kuća živjeli u vrieme mira, stali su na stranu bosanskih nezadovoljnika. Naprama ovoj neredovitoj, ali mnogobrojnoj vojsci bila je preslaba vezirska tjelesna straža, a uz to i nepouzdana, pošto je sastojala većinom iz domaćih sinova. To je morao brzo uviditi i vezir, a prvi javni odpor dogodi se u Visokom, gdje budući Kalajdžija barjaktar i Sali-baša Semiz ubili Mijata Franjića iz Vareša, poruči paša po njih, nu sarajevski Turci skoče, oslobode ih i ne dadnu voditi jih u Travnik.[2]

Ovaj i mnogi im slučajevi uvjeriše vezira, da je prevratna vatra toliko buknula, da ju ne more sâm utrnuti. Još mu je ostala neuzdrmana vlast nad rajom, a tu je vršio na podpuno zadovoljstvo buntovnika. Polovicom srpnja r. g. biše obtuženi fojnički franjevci, što su pod svojim samostanom usadili križ preminulomu fra Miji Kumiću, pak da ne mogu Turci tuda konja projahivat, jer im se tobože konji od toga plaše. Paša na to posla mubašira u Fojnicu, a ovaj dozovnuvši prida se gvardijana Vučevića i vikara

---

[1] Benićev i Lašvaninov ljetopis.
[2] Benićev ljetopis.

fra Nikolu Pavlovića prošti vezirsku bujruntiju i obojicu zatvori. Do malo stav podje na lice mjesta, vodeći oba zatvorenika, a za njime pristadoše mnogi muhamedanci i katolici. Ovi počnu glasno plakati, govoreći: „Ja gdi ćemo se odsele kopat, kad nam nedate u našem groblju?“ Na to se pomami kadija Krivić, te poče zatvarati fratre i kršćane. Videći to narod, diže se malo i veliko te odoše k paši u Travnik, da se njemu izplaču, što im se diže ondale groblje, a prid njima fra Mato Lašvanin, biskupov tajnik. Nu prije njih stiže kadijski ilam te kad ovi podnesoše žalbu, srdnu se paša i reče: „Sve je laž, što ste u tužbi naveli, to je zloba, koju nosite proti pravu kadiji. Stoga ja ću poslat ljude i ako bude križ na novo usadjen, gvardijanu ću doskočit; ako li nebude, nek se kadija drži.“ I doisto odpravi travanjskoga kadiju Isaka i svoga čohadara na brzotecih (menzilile),[1] a zatvori spomenutog fra Matu, fra Lovru Ojdanića i petoricu katolika. Izaslanici ne nadjoše kadije kod kuće, jer je prije čuo za pašinu prietnju te se uklonio. Sva fojnička ulema, osim njekoliko fratarskih prijatelja, izadje s mubaširima, da stvar izvidi i krivicu poveća, parbio se je pako glavom fojnički ljetopisac, fra Nikola Lašvanin, te je dokazao, da je zemlja crkvena, da je groblje veoma staro, te da je i križ od starina malo više stajao, te da nije nikomu na putu. To sve javi mubašir u Travnik, a paša naredi, da mu sada pošalje sve franjevce; nu srećom odvedoše samo gvardijana, fra Filipa Teševljaka i fra Franju Rajčevića, lajika, buduć se drugi, medju kojimi i biskup Dragićević, posakrivaše. Čim jih dovedoše u Travnik, odmah ih baciše u tamnicu, gdje odsjediše jedanaest dana, dok se stvar izravna.

Medjutim i ovi u tamnici i oni kod kuće veliki strah podnesoše, jer su Turci svakako tražili, da bar koji fratar glavom plati. Silno blago i ovaj put ode franjevcem, a sve na pravdi. Slična nevolja zadesi i sutjeski samostan. Dne 4. rujna stiže u Visoki pašin mubašir (izviditelj), koji je po svemu pašaluku pregledao crkve i samostane, te po Visokom počini mnoga nasilja. Napokon

[1] Za službeno obćenje do nedavno obstojale su menzilkane (pojate za poštanske konje), i to na cesti medju Carigradom i glavnimi pokrajinskimi gradovi, te su isti konji nesamo poštu prenašali od vezira k Porti, već kadikad služili i za brzo putovanje.

poruči i po sutjeskoga gvardijana, mjesto kojega dodje poznati nam Benić, kao vikar, te mu pokaza pismo pašina ćehaje, kako je već za onu godinu plaćena pregledba, koje podera i baci, a naredi, da se Benić iztaba. Srećom se opet predomisli, te mu oprosti udarce, nu zatvori ga. U to stigoše kadija i srdar, te opravdaše fratre, al se potroši i tom zgodom 120 groša. — Skuplje zadje ostala dva samostana, jer su i onamo bili zatvorani franjevci, te morali dati po kesu para (500 groša). Po vrhu pako uze još paša po jedan džulus od sva tri samostana.[4]

Dok su ovako franjevci u Bosni bili proganjani i zlostavljani, njihova braća u Slavoniji i Ugarskoj bivala su obasuta mnogim utjehama. Tako su bajski, zemunski i požežki stanovnici izdali im kroz to vrieme sjajne svjedočbe o onjihovoj radenosti i požrtvovnosti. Nu svakako najznamenitija je bila izjava djakovačke župe, kojom dne 7. kolovoza 1746 posvjedočiše, da su mjestni franjevci za turske i kršćanske vlade, s pogibelju života i prolićem krvi previerno i pregorljivo služili na obće zadovoljstvo, dapače da će njim (župljanom) i njihovoj djeci bit do konca života poćudni. „Nigda pako", rieči su izjave, „nismo popa imali nit priznavali za pastira, pa ni u buduće nećemo priznavati ni imati." I vojničke posade natjecale su se, da čim ljepšu svjedočbu izdaju ovim požrtvovnim duhovnikom. Medju ostalimi posada Velike i Gradiške pohvalno se izraziše o poslovanju bosanskih franjevaca i unutar bojnih tvrdjava.[6] Ove toli sjajne i dobrovoljne izjave te obće mnenje uvaži i kraljevska dvorska komisija, koja se je bavila uredjenjem državnih daća u novo-zauzetih zemaljah, svojom riešitbom od 24. listopada 1743 iznimilo je imanje veličkog samostana od svih danjaka;[7] kameralna pako blagajna produljila je dopisom od 17. kolovoza 1745 godišnju pripomoć od 30 forinti braći u Gradiškoj.[8] Napokon kraljevski komisar za Slavoniju Aleksander Pa-

---

[4] Fojnički i sutjeski ljetopisi.

[5] Nunquam vero hactenus Petrinum pro parocho nostro vidimus aut agnovimus, nec amodo agnoscere aut habere desideramus. Ramus vir. olivae p. 313—4 — 208. 310. 378.

[6] Ibidem p. 346. 358.

[7] Ibid. p. 345.

[8] Ibid. p 357.

tačić odlukom od 31. srpnja 1746 oslobodio je sve slavonske samostane od poreza na nekretnine.[9] — Svietske oblasti nisu medjutim bile osamljene u dokazih svoga osobitoga priznanja prama zaslugama franjevačkim, već su to isto činili i mnogi biskupi. Kaločki nadbiskup Patačić oslobodio je temišvarski samostan od davanja četvrtine ukopa.[10]

Na ovaj način samo je tretina bosanske provincije trpila ovoga razdobja kojekakve neprilike i zlostavljanja od strane javnih oblasti, ostali dio, premda je naporno branio jedini uvjet svoga obstanka, naime župe, ipak je po malo pridizao se i zaboravljao na tužnu prošlost.

Kao što su franjevci u Bosni gorko osjećali posljedice muhamedanske pobune, isto je tako i Porta žalila, da joj nije moguće na liep način umiriti bosanske janjičare. S toga odluči latiti se oštrijih sredstva i pribaviti pošto po to ugled svojim naredbama. U proljeće god. 1747 izadje carski kapidžija, da metne sobom na Bosnu nove poreze, al u malo da ga Sarajlije ne kamenovaše. To bi povod Porti, da strogo odsele postupa proti buntovnikom, te i po treći put izasla u Bosnu Ali-pašu Ećimovića. Novi vezir poče i opet liepom kumit i molit, da vrate Sarajlije kapidžiju i razporežu novi porez; nu Sarajlije ne htješe o tom ni čuti. Ovako naljućen vezir ode u Travnik, njeko vrieme ošuti, kao da ništa nije ni bilo, te u rujnu pozove k sebi sarajevskoga mulu, asećiju, age i barjaktare, pa ih liepo pričeka, a zatim pogubi dva barjaktara, kadiju pako Abib-efendiju drža vazdan u tamnici, te ga progna u Vranduk. Ovu strogost pokaza i na Džafer-begu Ceriću, novskom kapetanu, koji je na miru zalazio u Hrvatsku i robio sela, narušavajući mir medju obe carevine.

Iza ovog strogog vezirevog postupka nasta prividna stanka bašinskih nasilja, da onda jačje potresu državnom sgradom. I doista već u siečnju sliedeće (1748) godine pobuniše se mostarski baše protiva Tešimu, koga bijaše poslao paša, da podieli plaću neferom (vojnikom u službi), zahtjevajuć, da dadne plaću i onim, koji nisu bili neferi, već na dopustu i samo se brojili u vojsku. Tešim se

[9] Ibid. p. 148—9.
[10] Ibid. p. 262—4.

oprie tomu, videći pobunjenu svietinu, uteče u kuću kapetana Vučjakovića, baše pako osvoje topove nad mostom i trista zala počine gradu. Borba se krvava zametne s obe strane, u kojoj pogine Tešim i drugih do dvjesta ljudi. — Čuvši to sarajevski baše, ne htješe bit posljednji u tome pokretu, već udare na kuću muselima Jusufbegovića, te premda ništa ne odnesoše, da im se tobože ne rekne, da su to iz koristi počinili, sasvim tim sve mu uništiše, tamnicu otvoriše i sužnje na slobodu izpustiše. Pa ni tim se ne zadovoljiše, nego i dalje prednjačiše u nepokornosti prama državnoj vlasti. Čuvši bo da ima u Dženetića njekakov dobar hatišerif od vladajućeg cara, kojim se umanjuju danjci, oblete oko njega, da im ga dadne. A pošto je bio već odavna obolio, napominjali su mu, da bi zaradi toga čina mogao i ozdraviti. Pošto ne koristiše molbe ni nagovori, zapriete da će mu kuće razkopat, ako im ga ne bude uručiti. Dobivši na taj način carski ferman, kodom se oprieše, učiniše od njega prepise i poslaše ih na sve strane, poručujući, da ga se dobro drže i podpišu tužbu protiva veziru. U to kolo uvedoše i mulu, koji se kašnje pridomisli i uteče put Carigrada, nu sklone ga ćehaja, te ode u Travnik, da se pred pašom opravda. Munjevnom brzinom razprostrie se na sve strane odpor i ogorčenje proti veziru, te ovaj mjesto latit se gvoždja, udari u molbe. Dne 7. ožujka stiže i u Fojnicu vezirska bujruntija i mulina murasela, opominjući, da se svak prodje nemira, a da se neće više tražiti novi nameti, ama kò što veli naš Benić, kad sviet na zlo ustane, mučno je umiriti. Turci su jednako vikali: „Nedamo, te nedamo novih poreza, pak da car glavom dodje". Kao što paša, tako ni njegovi ljudi nisu više uživali nikakva ugleda, dapače nastradaše i oni, koji su držali vezirevu stranu. Baše u Visokom, prid kojim je bio Selim-baša Oroz skočiše i razoriše kuće dvojice kadija i visočkog imama, a kad ovi odoše veziru na tužbu, odgovori im: „Da vam nisu oni to učinili, vrgao bih vas u grad; jer sam i ja s takih na muku udario". Malo prije toga paša bio je poslao svog mubašira, da pregleda župski stan u Varešu, a ovaj sobom uze kadiju i srdara visočkog; al ih dočekaju baše, da su jedva žive glave iznieli. Videći paša, da molbe ne pomažu, pokuša oružanom silom pribaviti poslušnost višjim naredbama. Već je u Neretvi pošlo mu za rukom pedipsati buntovnike, a u Skoplje Duvno i Livno izasla svog Delibašu Vlahinjića

sa 70 konjanika. Došavši ovaj u Skoplje pogubi njekoga Ponjavića i još jednoga buntovničkog prvaka, kuće im razkopa, ostale pako baše razbaši i oglobi. Sličnim načinom postupao je Vlahinjić u Livnu i Duvnu, a odavle polazeć na Kupres povede svezana i duvanjskog župnika fra Pavu Lozića, da je tobože svoju sinovku primetnuo u Dalmaciju. Dok se izbavi tamnice štetova 300, brat mu pako 70 groša Tomu biegu i šteti uzrok je bio katolik Hrnjaković, koji je bio silom doveo dotičnu djevojku, a ona se izmakla i preko granice pobjegla. Htjede rečeni delibaša otići i u Prozor, nu čuvši da su Sarajlije pošli onim u pomoć, ode s Kupresa u Travnik, noseć sobom silno blago.

Premda je ovako jedan kraj Bosne bio umiren, ostali dielovi zadavali su Porti veliku brigu, pak zato diže omraženoga vezira i posla po četvrti put Avdullah-pašu; nu ni on nije pobudio nikakva pouzdanja u bosanskim bašama, te mu sarajevski prvaci ne htješe ni na susret izaći.[11]

Ovi nemiri u početku su izgledali, kao da i sami muhamedanci žale siromaš, te se bore za čim lakše poreze, pak se opaža i na samim ljetopiscima, da je narod svih vjera podupirao ovaj domoljubni pokret, poduzet namjerom, da se olakša osmanlijski jaram i pribavi zemlji velika polakšica. Šteta, da su kolovodje ovog ustanka brzo sašli s puta, koji je vodio k slogi, slavi i pobjedi cieloga stanovništva, te da su pogrieške i slabosti državne vlasti upotriebili u posve sebične svrhe, razuzdavši sve moguće strastri u sebi podčinjenih vojacih. Mjesto da obćeg tlačitelja proganjaju zajedno, baše su poput gladnih vukova napadali na imetak, čast i život krštenih suplemenika, te učinili, da su ovi brzo poželili uništenje bašinske moći, a u tudjinu nazirali najboljeg branioca njihovih čovječanskih, nu tada pogaženih prava.

Novi medjutim vezir za kratko vlada, jer umrie dne 25. travnja 1749, pogubivši samo jednog mostarskog bašu, koji je napadao jednako na Turke kao i na kršćane. Mjesto njegovo zauze Bećir paša, koji ne htje ni unići u Sarajevo, već noći na Gorici, ljuteć se osobito što su mjestni muhamedanci odtjerali muselima s fermanom, a drugog po sebi učinili bili. Osobitu pako mržnju

[11] Domaći ljetopisi.

pokaza napram franjevcem, uzmavši dvaput džulus, naplativši teftišlemu (pregledbu), izmlativši šakama i zatvorivši sva tri gvardijana, tako, da je pri tom sami sutjeski samostan štetovao 526 groša.[12]

Nješto pravedniji bijaše mu nasliednik Avdullah-paša, koji dodje dne 7. lipnja 1750, da povrati mir u zemlji. Njegov kajmekam dodje na mjesec dana prije, te se pokaza dobrim po sviet, al bašama veoma strog, koji opara u Sarajevu bašinske jake (ovratnike), a dvanaestericu diže na vješala. I paša se pokaza u prvi mah neumoljiv bosanskim janjičarom, te došavši u Sarajevo, potraži izkaz svih onih zlih ljudi, koji su bili prid narodom, a kad mu to uzkratiše, naredi, da se uhvati bašinski prvak, imenom Muharemija i da mu se kuća razkopa. Vezirova naredba naidje na silni odpor, zametne se borba, pri kojoj i mula stane uz pašu, te buduć pod istim pao konj, Sarajlije misliše da je mula poginuo te preplašeni razvrgoše kavgu. Al i vezir uvidi, da neima dovoljnih sredstva, da ukroti baše, pak odtale obode u Travnik, da tu liepo šuti i nad rajom vrši vlast, koju mu Turci više nisu poznavali.[13]

Silničtvo bašah osjećat su počeli sada u najvećoj mjeri franjevci, a mi ćemo navest samo koji slučaj, da odtale doznamo kako se je ovaj čisto narodni pokret izvrgao u progon i zlostavljanje krštenih suplemenika. Baš ove godine njegdje oko 20. kolovoza podjoše fra Filip Teševac, fra Nikola Glavočević, fra Domin lajik i djete Tadija, da pregledaju u fojničkoj dolini ležeća polja i livade, nu došav pod Šavnik, tu navale na njih Sali-baša Šumežović, Jusup Tekelić i Muho Mačković, stanu ih nemilice tući, a napadnuti zvat u pomoć i branit se, te velikom mukom pobjegnu. Odtale fra Nikola otidje na Bare k vršiocem, a Sali-baša doleti u varoš te zajauče, da su ga fratri prava zdrava izprebijali. Na njegovu pomaganju skoči preko 50 muhamedanaca, i naoružani podju u potjeru, namjerom, da fratre na nože raznesu. Našavši na Baram sama fra Nikolu, htjednu ga ubiti, da nije opet Šumežović rekao, da ga ovaj nije bio, već branio. Sa svim tim odvedu ga u tamnicu, prieteć mu, da će njega i oba mu druga sutra sasjeć na komade. Pred mrak pustiše ga na slobodu, al da dodje gvardijan i stvar namjesti.

---

[12] Benićev ljetopis.
[13] Domaći ljetopisi.

Ovaj došavši uzalud je nudio po 20 groša eminu i Sali-baši, oni se ne zadovoljiše, već fratre osvade kod mulle, koji opet cielu parbu povjeri fojničkomu kadiji, a ovaj gvardijana oglobi i drža sedam dana u zatvoru. — Još u veću nepriliku dodjoše fojnički franjevci početkom sliedeće (1751) godine. Polovicom siečnja putovao je fra Ivo Gabrić, travnički župnik i fra Filip Teševac iz Travnika u Fojnicu. Kod jezera medju Vitezom i Busovačom sretoše Hadži-Osmana Cigića, rodom iz Sarajeva, koji opazivši mlada i pristala Teševca, poleti da na njem izvrši protunaravni blud. Nije bilo hasne moliti ga ni preklinjati, a ni bježati, jer je sliepo srtao; napokon Teševcu ne preostade drugo, do silu silom suzbiti, pak potegne pušku iz potaje i na mjestu ostavi ga mrtva. Premda su stranputicom odtale bježali, zapazili su ih njeki Turci, te našav mrtva Cigića, krivnju obore na fratre i sve to jave u Sarajevo. Hadži Sulejman Cigić, brat ubijenoga, razdraži sarajevske baše, moleć ih, da odu i razkopaju fojnički samostan. Al ni franjevci nisu mirovali, te ne uzdajuć se mnogo u tursku pravdu i svoju nevinost, dadnu mu bratu 620 groša, moleć ga, da im nebude protivan. Premda je ovaj malko se umirio, paša ipak posla svoga mubašira u Fojnicu, koji dovede svezane k njemu u Travnik gvardijana, Gabrića i Teševca, nu buduć sa sobom donieli od kadije povoljno izviešće, naime, kako se ne nalazi u sudbenih spisih, da su fratri ikoga igda ubili, biše brzo oslobodjeni, al moradoše ipak dati paši tri kese para (= 1500 groša), 250 groša ćehaji, toliko još mubaširu, a bašama i što komu ne more se ni znati.[14]

Uz to oskudica redovničkoga svećenstva ozbiljnu je brigu zadavala svim višjim oblastima, koja je nastajala odtuda, što nisu imali franjevci u Bosni višjih bogoslovnih učiona, te što su braća prekosavska s novih okolnosti bila takodjer u stisci za obstanak, a talijanske države nisu takodjer bile voljne primati bosanske sirote i njimi se brinut na svoju štetu. Vjeroplodnica sažaljivala je ovaj biedni kraj, i buduć nije mogla franjevce kao franjevce smjestit u svoj zavod, pomisli, da bi još jedino sredstvo bilo za pomnoženje svećenstva, kad bi se bosanski mladići za svietske svećenike naobražavali u njezinu svesvietskome kolegiju, te kad bi ovi pomalo

---

[14] Fojnički ljetopis.

preuzimali duhovnu pastvu u svoje ruke, pošto je franjevcem postalo skoro nemoguće pohadjati višje bogoslovne učione. U tu svrhu potraži mnenje od biskupa Dragićevića, navadjajući tomu za jedini povod, što bosanske klerike ne primaju više talijanske države, a kod kuće ne imaju zgode, da se dovoljno naobraze. Ovaj revni pastir nit je shodnim ni potrebitim obnašao, da se izvede promjena u svećenstvu, pošto se je narod priljubio franjevcem i svikao njihovu prostom poučavanju. On se je bojao, da bi svaka preinaka mogla dati povoda inovjernikom, da još većma uznemiruju katolike, a u novih svećenicih nazirali bi inostrane izaslanike, pak savjetova, da se Bošnjakom dozvoli izvan Italije, al u blizini iste, naći sebi prilike izučiti višje nauke.[15] Ovo mnenje bosanskog apoštolskog vikara bilo je uvaženo od rečenog sv. sbora, te su od sada bivali i u Rimu skloniji, da Bošnjaci i u drugih državah pohadjaju bogoslovne učione, a da tizim neće se škoditi crkvenoj i redovničkoj stegi.

Zloglavost baša jednako je rastla, te kada koncem 1751 i početkom sliedeće godine silna trešnja stade uznemirivati svu Bosnu, a najskoli Sarajevo, sami Turci to su pripisivali očitoj Božjoj kazni, a opačini jenjičarskoj. Kolovodje ovog ustanka to isto pomisliše i mlogi se sami po sebi bašinskog imena otresoše, a koji ne htješe, te narod pohvata i u gradske tamnice pobaca. U Sarajevu se takodjer dogodi, da židov Kalibatina opsova tada Isukrsta, pa radi toga Turci ga objese, premda su sarajevski jevreji davali silu novaca, da ga odkupe.

Za kratko je trajalo ovo obraćenje, a čim je prestao zemljotres i bosanski su baše udarili u stare diple. Novi vezir Ćuprilić htjede ih silom pokoriti, pak sabravši nješto spahija u Travnik, naumi na njih udariti, kad razabra, da se je Skoplje, Neretva, Duvno, Livno i Glamoč pobunio, da su tamošnji baše udarili na Firdusa, livanjskog kapetana, pobjedili ga i ubili, sve pako da predvodi Čorbić i već svoju vojsku da je sveo u Skoplje. Sad mu drugo ne preosta do razpustiti spahije, pošto su i ovi mlogi bili uz baše, te nije mogao računati na pobjedu. I Čorbić na to odgovori razpustom svoje čete. Nu tim paša nije namjeravao ostavit

---

[15] Vjeroplodničin arhiv sv. 5.

nekažnjene bosanske nakomice, već dobavi iz Carigrada vanrednog izaslanika, pod imenom Sul-čauša,[16] koji bi na ime sultanovo mir uzpostavio u ovoj prevratnoj zemlji. Ovaj čim dodje, razasla po sve kapetane i sarajevske prednjake, a kad ovi mu dodjoše i pokornost izjaviše, posla eski baše po kolovodje nemira, koje odmah posmica, medju ostalimi: Čorbića iz Skoplja, Rasodžu iz Tešnja i Džindžafa iz Tuzle, te uzmavši od drugih mlogi novac, vrati se u Carigrad. Već ova okolnost, da su pogubljena dva iz dolnje Bosne radi ovoga odpora, dokazom je, da je nezadovoljstvo razširilo se bilo svuda, te da su i na sve strane franjevci, po gotovu katolici, mlogo trpili od ovih odpornika, samo što naši ljetopisci nisu mogli pobilježiti sve muke i nevolje svoje braće, pak se zadovoljavali onim, što su sami podnieli ili na svoje oči opazili.

Nije se ipak mogao Sul-čauš pohvaliti Porti, da je ukrotio bosanske baše i povratio mir u ovim zemljama; jer on bijaše još na putu, kad su bosanski jenjičari opet pridigli glave i uzkratili njegovim eskibašam nove danjke. U to stigne za vezira Mehmed-paša Kukavičić, polag njekih rodom iz Foče u Hercegovini, a polag drugih iz Plevlja (= Taslidže) u Staroj Srbiji. I njemu bijaše prva briga pokupit novo-nametnute poreze, al se baše i opet odaprieše, smatrajuć ga tudjom prilizicom.

Kroz to vrieme osobito je trpio sutjeski samostan od Mandžar-Alije iz Dobuja. Medju ostalimi njegovimi nedjeli ponajtežje bijaše ono, što počini dne 18. listopada. Taj dan dodje sa svojim drugom Komja-agom, Sarajlijom, u Sutjesku, te iz puške raniše u bedru fra Filipa Laštrića, a gvardijanu fra Nikoli Glavočeviću dva zrna kroz rukav protjeraše. Sliedeće noći ubi Madžar-Alija Komja-agu pod Seocima, a beg Bielopoljković prenese lješinu po noći u Sutjesku, te hudi fratri na pravdi štetovaše 500 groša. Al ni ubojica nije se nanosio glave, jer pohvaliv se u Sarajevu, da je i jednog Turčina pogubio, skoče se baše i udave ga na mjestu.[17]

Medjutim i novi vezir Kukavičić bio se je smjestio u Travniku, a baše sklonuo, da novcem odkupe svoje buntovničke zločine, pa htjede same baše oguliti. Ove namete prvi poče pobirati zvor-

---

[16] Sul = mir, čauš = vratar i vrst tjelesne straže.
[17] Benićev ljetopis.

nički kapetan, al se skoči Muharemija, žepački kadija, rodom Zvorničanin, podigne mloge baše i udari na Zvornik. Nakon kratke borbe osvoje grad, svoje drugove oslobode, a kapetana uciene. Ne mogaše vezir ovo oprostiti, već sabravši eskibaše i uzmavši ih na ruku, glavom se odputi u Zvornik, razbi baše, pogubi Muharemiju, a glavu mu posla u Carigrad. Sada, okružen viernom vojskom, stade strogo postupat proti bašama i množtvo ih potuši, da se nisu smjeli kašnje ni živi kazati, a kamo li bašami se nazivati. A da u klici uguši ove nemire, sliedeće (1753) godine preseli se u Sarajevo, to leglo bašinsko, gdje su glavnu rieč vodili: Morić, Alibašić i Sali Murat. U isto vrieme morila je i takozvana „mala kuga", te rat i kuga zadavali su mnogo jada svemu, a najskoli kršćanskomu stanovničtvu.

U to nadodjoše i drugi politički dogodjaji, koji svrnuše na se pozornost ne samo vezirevu, već i bosanskih baša. Baš godine 1754 počeše napadati Crnogorci u pogranična mjesta prama Hercegovini. Mehmed-paša, digavši svoj alaj i nješto bosanske vojske, udari na njih i podharači ih. Čim se utiša s ove strane, baše se opet pojaviše, nu sada na Glasincu, gdje su i nadvladali. Kukavičić odleti u pomoć svojoj četi, a vraćajuć se desnom obalom Bosne od Visokoga u Travnik, noći u Alivojvodićih. Tu mu njetko rekne: „Eto sutjeska tekija (samostan) blizu, a gvardijan te baš i ne poznaje". Na to se paša razsrdi, te pošalje po njega, koji našav ga prava, uzme mu 600 groša, dakle preko 200 dukata. Kad bi vezir iznad Seoca, izidjoše mu svi fratri iz Sutjeske u susret i poklone mu se, a to paši bi veoma drago.[18]

Nješto žalostnija bi godina 1756, jer bi dosta globe i tamnice. Bivši dignut paša Kukavičić u Salonik, bi imenovan bosanskim vezirom Ahmet Ćamil-paša, pridjevkom Soppa. Prije njega stiže Kajmekam, koji odmah uze od franjevaca džulus, a pošto je ovaj do deset dana umro, propadnu i novci. Odmah iza toga dodje vezirski mubašir u sva tri samostana te naredi gvardijanima, da izidju u susret paši čak do Foče. Ne bi druge, već slušati što im se zapovieda. Sasvim tim vezir čim razjaha u Travniku, držao je prvom svojom dužnošću pokazati na franjevcih, da je on carski namjestnik.

---

[18] Benićev ljetopis.

S toga odmah pozatvora franjevce i dosta ih namuči, dok mu džulus ne izdadoše. Al ni muhamedancem nije bio bolji. Bivši plahovite ćudi, posmica mloge bašinske prvake i zadade veliki strah svima.

Uzprkos tomu baše se opet osokoliše u 1757 godini. Poslavši bo paša u siečnju svoje mubašire u Fojnicu, da pokupe od Turaka danjke, mlogi to uzkratiše i s njima se pobiše, pri čemu padoše dvojica od naroda, a njekoliko ih mubaširi žive pohvataše i u Travnik odvedoše, gdje četvorica glavom platiše svoj odpor. Čuvši to sarajevski baše, kao biesni doletiše u Fojnicu, te udare na one, koji su na vezirevoj strani bili, pa im kuće razore. Još gorje prodjoše pašini ljudi u Visokom, medju kojimi bijaše i nješto Arnauta. Tu Oroz-baša pobuni sav kotar, pašinu vojsku razbije, pogubi arnautskog barjaktara i otme strieljivo. Ni ovomu paši drugo ne preosta do vlast nad kršćani, pak s toga uzimajući džulus, preporuči franjevcem, da se ne druže s bašama, pošto ih je naumio satrti.[19]

Ovako su politički nemiri zadavali strah i trepet franjevcem prošlog i ovoga desetka tekućeg stoljeća, te ih priečili u vršenju nesamo duhovne službe, već i u uživanju najvećih čovječanskih prava, u sigurnosti života i posjeda, bivši izvrgnuti svakojakim nasiljem, od strane onih razuzdanih rulja, koje su nosile ponosito bašinsko ime.

Ove vanjske borbe, ili boljma rekavši napadaji, nisu bili sami, već im se pridružiše i nutrnje neprilike. Nadbiskup spljetski još je jednako svojatao Livno i trudio se, da odtale izključi bosanske franjevce, a da mjesto njih uvede svjetsko svećenstvo, odgojeno u Omiškom sjemeništu. On je rado priznavao, da mu nije moguće zalaziti u Bosnu nit obavljati na turskome zemljištu svoje duhovne službe, al obećavao je svake godine dolaziti na granicu, te u Hržanu, Otičiće oli Vrljiku prizivati viernike iz Livna, da im tu dieli sv. potvrdu i redi kojeg urodjenika. Zadarski nadbiskup bijaše posve protivnog mnienja. On izjavi Vjeroplodnici, da nije mogao naći nikakva dokaza, koji bi ovlastio spljetskog mu sudruga, da vrši pastirsku vlast na Livno, izuzam sela Lipu i Vražerala, pod planinom Kamešnicom, pa i to po predaji; inače da Livno podpada samo njegovoj metropolitskoj vlasti. Napomenuvši, da su tu od vajkada

[19] Domaći ljetopisi.

bosanski biskupi pastirski posjet činili, Vjeroplodnica trajno dodieli rečeni kraj bosanskomu vikarijatu.[20]

Nu bilo je i žešćih nutrnjih razmirica, koje su sapinjale djelatnost bosanskih franjevaca. Bosanska provincija pružajuć se u dvie medju sobom neprijateljske države, od kojih jedna još je bila zabavljena vidanjem rana, koje joj zadavaše dviestoljetne borbe s drugom, te uredjivala agrarna i crkvena pitanja, druga pako bila uznemirivana nutrnjimi bunami i nezadovoljstvom naroda svih razreda. Po tome prekosavski dio bosanske države s jedne je strane trpio od zamašitih zahtjeva crkvenih oblasti, koje su po malo suživale franjevački djelokrug, s druge opet osjećao se je sretnim pod novom vladom, uživajuć sigurnost života, blagodati zapadne prosvjete i vjerske slobode; dočim su bosanska braća još stenjala pod turskim jarmom, lišena svih sredstva za napredan i udoban život. Uz to buduć im je provincija sastojala iz članova raznih narodnosti, posve je bilo naravno, da se nisu mogli medju sobom slagati rad razlike težnja i ćudi, a ovo tim manje, pošto nisu bili nikojim obzirom napućeni jedni na druge, te je redovnički odnošaj postao slabom svezom, kada su drugi odnošaji posve drugo iziskivali. Nesporazumak medju franjevci s jedne i s druge strane Save rastao je iz dana u dan. Već na obćoj skupštini reda, držanoj u Valladolidu g. 1740 Bošnjaci su preko Vjeroplodnice molili, da se odciepe od hrvatsko-ugarske braće, a sjedine s Dalmatini, buduć je ovamo bio lakši pristup, iskreniji prijatelji i veća po tom korist jednim i drugim od ove sveze; nu njihova prošnja ne bi uvažena, pošto je vrhovna uprava reda bila posve drugoga mnenja, nadajuć se baš od ove zajednice većoj koristi po bosanski kraj. Iza toga njeko vrieme kao da su i bosanski redovnici većma se bili priljubili prekosavskoj braći, uživajuć odtale i njeku korist. Sutjeski naime samostan imao je s onu stranu Save tri župe, koje su mu bile skoro jedina podpora u ona tužna vremena, da može snositi sve terete i globe, koje su ga pritiskivale, te da ne malakše pod ogromnimi izdatci, sav pako bosanski dio provincije uživao je tu pogodnost, da je njekoliko i svojih mladića mogao slati u prekosavske samostane, da se tamo na filozofskih i bogoslovskih zavodih usposobe

[20] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

za svećeničku službu. Nu dočim su ovi zadovoljili se novim položajem, Prekosavci nasuprot počeše svakom prilikom izticati kako su im Bošnjaci neprilični, te videći se brojem i položajem sretnijimi, počeše ove prikraćivati u njihovih pravih. Ponajprije (1745) odluče, da neće više davat Bošnjakom tretinu glasova u državnom definitoriju, te po tom ukinuše stari običaj, oslonjen i na pisane zakone, potvrdjene samom sv. stolicom, naime da svaki treći provincijal uzme se iz Bosne. Ovo bi težko bosanskoj braći, te odmah prosvjedovaše proti tomu zaključku, ne htijući se zadovoljiti ciglimi jednim glasom, dakle šestinom. Ipak ine materijalne koristi sklonuše ih, da sada nepokušaju prekinuti ove zajednice. Prekosavci podjoše i dalje, te u Beču počeše raditi, da se oduzmu one tri slavonske župe. Za odkloniti ovu štetu, te da se uvjeri cesarski dvor koliko o zakonitu posjedu rečenih župa, toli o silnoj oskudici bosanske braće, biše poslani u Beč fra Filip Laštrić i fra Nikola Lašvanin, oba muža znamenita i ugledna, a nama poznata. Carica Marija Terezija već je bila odlučila popustit molbama i predstavkama ugarsko-hrvatskih biskupa, te im predati sve župe franjevačke, koje nisu bile spojene sa samostani, da tamo stave svietske svećenike i ujednostruče duhovnu upravu, pak zato nije htjela činiti iznimke ni za bosanske župe u Slavoniji. Ništa nemanje uvidjajući pravednost bosanskih zahtjeva i skrajnje siromaštvo ovostranih samostana, rieši, da se dopita sutjeskomu samostanu u to ime novčana podpora od 300 godišnjih forinti, koju bi izplaćivala im vjerozakonska zaklada od časa, kada prieporne župe zauzmu svietski svećenici, dosliedno, ostavljeni su privremeno Bošnjaci u mirnu posjedu dotičnih župa.[21] — Ove česte zadjevice uvjeriše napokon braću u Bosni, da im nije više moguće ostati u zajednici s prekosavskimi drugovi. Tomu nadodjoše i drugi povodi. Sve od banjalučkog rata bijahu prekinuti prijateljski i trgovački odnošaji medju Austrijom i Turskom, te je ova pod izlikom, da u cesarevih zemljah traju kužne bolesti i odtud ovamo prelaze, držala zatvorenu granicu, te je posebna pogranična straža bdila na oba kraja, pak su morali putnici podvrći se kvaranteni, koja bi trajala 20, a višekrat i 40 dana. Ovom prilikom pretraživani su bili, da ne nose sumnjivih ili čak

[21] Ab Occhevia Epit. vetust. p. 19—20.

zabranjenih stvari, poimence pisama, te su više puta nastradali bosanski franjevci, bivši potvoreni, da su kršćanski uhode i da rade o izdaji turske države. Njeko vrieme mogli su se izgovarati, da imadu s onu stranu Save svoje župe, al kada i ove priedjoše u ruke svietskoga svećenstva, obćenje s prekosavskom braćom posve otežča. U takih političkih okolnostih nisu mogli više provincijali prelaziti u Bosnu, nit podložnici s njime dopisivati, a po tomu trpila je ponajvećma redovnička stega, slabila sloga i jedna braća od druge se otudjivala, tako, da su odsele Bošnjaci neprestano molili i tražili, da se posve odciepe od Prekosavaca. Ne mogući drugčije postignut cilja, napokon odlučiše ne činit nikakve promjene u samostanih i ne sudjelovat u državnih skupštinah, dok im se molba ne uvaži, te su njeki gvardijani četiri i pet godina ostali u službi. Medjutim su čas po čas obraćali se na Vjeroplodnicu, to jedino svoje utočište, i na starješinstvo reda, a napokon i na obću skupštinu držanu g. 1756 u Murciji, gdje, po svoj prilici, otci cieloga reda odlučiše, da se zadovolji toli razložitoj želji. A budué je tu trebovalo i papine privole, Benedikt XIV. listom od 23. svibnja 1757 dozvoli fra Klementu Palermitanou, tada generalu reda, da izvede ovu diobu, kako mu se bolje svidi; ovaj pako poveljom od 8. lipnja r. g. podieli bosansku provinciju na dva diela, te iz svih samostana preko Save napravi jednu provinciju, pod zaštitom sv. Ive Kapistrana, a iz bosanskih samostana stvori kustodiju, iliti pokrajinu redovničku nižjega reda, kojoj bi pripadale sve katoličke župe u Bosni i Hercegovini, nalazeće se pod oblašću turskom. Ovako stvorenoj kustodiji stavi na čelo za kustosa fra Marka Dobretića, a za viećnike naimenova: fra Franju Bogdanovića i fra Tomu Miletića; ostavivši kustodiju pod zaštitom sv. križa.[22]

Ako i jest bila ova dioba u načelu po ćudi bosanskoj braći, neugodno ih se ipak dojmi, da sada sačinjavaju državu drugog reda, i po tom, da je Bosna, koja je tečajem četirijuh stoljeća izrodila tolike druge provincije te zauzimala odlično mjesto u sboru svojih drugarica, da odsele njezini predstavnici sjede na zadnjemu mjestu. To je pravom smatrano poniženjem i zapostavljanjem, koje se nije

---

[22] Chronologia historico-legalis seraph. Ordinis coll. P. Augustinus M. Neapolitanus. T. IV Romae 1795 p. 250—2 — 305—6.

dalo opravdati ničim, a po gotovo ne maloćom bosanskih samostana, pošto mjesto ovih morale bi se uzeti u obzir tolike župe, koje su takodjer franjevačka prebivališta. Suvremeni pisci svjedoče, da su bosanska braća bila silno uzrujana i ogorčena ovim generalovim postupkom, te da su to smatrala korakom k njihovoj izgibelji. Kako su ipak bila nadahnuta sinovskim pouzdanjem u pravednost rimskih vlastodržaca i proniknuti pravednošću svoje stvari, poslaše odmah u Rim fra Filipa Laštrića, da i bosanskomu dielu izposluje naslov provincije, te da se ova smatra majkom, i kao taka ostane na svom starom mjestu u redu inih država, nova pako (kapistranska) da zauzme niže mjesto, prama dobi svoga ustanovljenja. Došavši Laštrić u Rim i stupivši pred visoke krugove ponajprije pobijao je mnenje, da je u Bosni premalo redovničkih stanova, te dokazivao, da osim tri stara samostana imadu još šest ovećih prebivališta, koje mogu u svako doba pretvoriti u prave samostane, a ti da su: u Varešu, Sarajevu, Travniku, Jajcu, Ivanjskoj i Doljnjoj Tuzli; samo kad ne bi se bojali, da se u istome razmjerju ne povećaju i danjci, koje Turci potražuju od samostana. Uz to je izticao, kako se na daleko i na široko pruža i bosanska kustodija, naime po svoj Bosni i Hercegovini, kako imadu trideset župa, u njih 50.000 katolika i blizu 150 redovnika. Napokon podkriepi svoju molbu zaslugami, koje su stekli i neprestano stiču boreć se za pravovjerje u ovih nesretnih krajevih. Ovi i drugi razlozi sklonuše najpre generala reda, a zatim i novog papu Klementa XIII., te su oba listovima od 24. studenoga i 15. prosinca g. 1758 bosanskoj kustodiji povratili naslov provincije, prednost pred kapistranskom, i sve povlastice skopčane s tim naslovom. U isto doba naimenovaše Dobretića provincijalom, njegove viećnike definitori, dodavši im još drugu trojicu, naime fra Bonu Benića kao kustoda, a kao definitore: fra Marijana Aljinića i fra Ivu Ivića.[23] — Ne da se lahko opisati veselje i oduševljenje, koje zavlada medju bosanskom braćom s ove riešitbe, put Laštrićev naličio je slavodobiću a sa svih strana dodavan mu pridjevak „uzkrisitelj

[23] Idem ibidem. Ramus p. 104—10. — Ab Occhevia p. 18—20. — Benićev ljetopis.

provincije". Svi kao da su se bili zaboravili tužna sužanjstva i domaćih nevolja, te su se natjecali u izrazu svoje odanosti prama sv. stolici i harnosti prama vriednomu Oćevcu.

* * *

Razstajući se ovdje s prekosavskimi franjevci, zanimivo je svakako obazrieti se na političke i crkvene prilike, zatim na kulturne i redovničke odnošaje starodavne bosanske provincije, kako su obstojali za prve polovice XVIII. stoljeća i zadnjih godina pred samu diobu, da lakše pojmimo stanje, u koje su sada stupila bosanska braća, te da nam budu jasniji daljnji dogodjaji, kao i predjašnji, u koliko su se doticali bosanskih franjevaca.

Bosanska provincija, iza odieljenja od sadanje kapistranske, ograničila se je na današnju Bosnu i Hercegovinu. Jezgru su sačinjavala tri davna samostana u Sutjeskoj, Kreševu i Fojnici, u kojih je bio usredotočen redovnički život, biskupov i provincijalev ured, srednje učione za franjevački pomladak i ujedno služili su za utočište starijim ili obnemoglim svećenikom. Oveća redovnička prebivališta u Travniku, Jajcu, Ivanjskoj, Varešu, Sarajevu i Tuzli bila su središte dotičnih krajeva, gdje bi se župnici iz obližnjih župa sastajali te crpili potrebite naputke i utjehe; ove pako residencije bile su odasvuda obastrte župami, koje su se sterale po istih krajevih, kuda se i danas nalaze katolici, samo tada u manjem broju. Ako se dakle obazremo na samo vanjske lice, ono je uzprkos diobi ostalo ugledno, granice obsežne, a uz to naravne, te je davalo siguran izgled, da neće tako lahko bit suženo. I sada su franjevci bili jedino katoličko svećenstvo u Bosni i Hercegovini, pošto desetak svietskih svećenika, koji su franjevcem bili podredjeni, a u naobrazbi zaostajali za njima, nije se ni u obzir uzimalo.

Pa kao što je obseg bosanske provincije bio dosta velik, tako i franjevačka zadaća bila je više pastirska služba, nego li ti redovnički život. Al da se ni ovaj nije smećao s uma, imademo dovoljno dokaza. Kako je bilo početkom ovoga stoljeća uzorna redovnička stega, imali smo priliku razabrati iz izvješća fra Ivana Krstitelja de Vietri,[24] čije navode u bitnosti potvrdio je i fra Kajetan ab Inter-

---

[24] Batinić. Njekoliko priloga k bosanskoj crkv. povjesti, Zagreb 1855, str. 9—22.

aquis, koji je 25 godina kašnje Bosnu posjetio, te pošao s mnogimi predsudami o razslabljenosti redovničkog života u Bosni, al došav ovamo, morao je izpovjediti, da nije našao kakovih prestupaka proti stegi, kao što se je pribojavao.[25] Dapače okružnice državnoga starješinstva svjedoče, da se je strogo pazilo na točno i strogo vršenje franjevačkog pravilnika. I pošto je najsavršenije ubožtvo temeljem franjevačkog života, nalazimo, da je izpunjenju ovoga glavnoga zavjeta osobita briga posvećivana. U tu svrhu bila je u svakome samostanu jedna soba, gdje su redovnici imali u pohrani obćenitu odjeću i stvari kao gaće, marame i ponjave prtene, te bi odtale po potrebi odnosili, a da nije nitko imao posebne prtenine, već bi se obično zamjenjivale ove stvari, pošto su bile obćinske. Ostalu suknenu odjeću dobivali su u naravi, a u tu svrhu bila je suknara u Osieku, pa zato posebni redovnici nisu mogli primat ni od dobrotvora ni od samostana i šta u novcu, nego su se zadovoljavali najnuždnijim stvarima, te bili sretni, što mogu golotinju pokriti.[26] Uz to su zabavljali se i molitvom, te su bili dužni ne samo revno ići u crkvu na molenje sv. časova, već i na razmišljanje nebeskih istina. Zimi iza Te Deuma morao je izaći jedan klerik te naložiti vatru u blagovaonici, da iza obavljene glasne molitve mognu braća tu nastaviti sv. razmatranje. Ljeti i u toplija doba godine to bi se obavilo u crkvi, a jutrnja (*Matutinum cum Laudibus*) tada bi počimala u pol noći, po primjeru najstrožijih redova.[27] Sriedom bi se obavljala posebna pobožnost na čast presv. bogorodice, da bi ih Bog občuvao od kužnih bolesti.[28]

Pak i inače bdilo se je, da redovničko ponašanje bude prema njihovu stališu. Tako bijaše franjevcem bosanskim zabranjeno ići na svjetovnjačke sobete i tu nazdravljati,[29] a po tom i bratimit se.[30] Da pako braća na župah ne bi skrenula stazom razslabljenosti, gvardijani dužni su bili dvaput u godini posjetit župe svoga samostana,

---

[25] Theiner, Mon. slav. mer. II. p. 132.
[26] Bajski arhiv.
[27] Ondje.
[28] Osječki arhiv.
[29] Šibenički arhiv.
[30] Bajski arhiv.

a dotični župnici bar toliko puta doći u nadležni samostan, da duh saberu i okriepe dobrim izgledima samostanske braće.[31] Nadalje gledano je, da franjevci posvuda budu jednoliki u nošnji, običajih i crkvenih obredih, poimenci hvali se provincijal (1751—7) Janković, da se je time osobito starao.[32] Pak nije ni čudo, da se je pazilo na sve redovničke strogosti, pošto su njeki provincijali ovoga razdobja odlikovali se upravo svetošću života, te umrli u glasu svetinje, kao fra Petar Lašvanin i fra Augustin Tuzlak, a o Laštriću je zabilježeno, da je cielu provinciju pješice obilazio.[33]

Vanredna briga bila je posvećena umnomu i nabožnomu napredku redovničke omladine. Svaki je samostan uzdržavao po njekoliko dječaka, koji su želili stupit u red sv. o. Franje, te su bili podučavani u čitanju, pisanju i latinskoj slovnici. Strogo se je bdilo, da takovi budu poštena roda, ugledna stasa i obličja, te da neimaju više od 13 godina, osim ako su već vješti bili knjizi.[34] Sami državni definitorij prisustvovao bi izpitim zrelosti, te bi nepripravne izključivao od ulazka u red.[35] Klerici, obavivši godinu novačtva pod strogom stegom i pazkom, nastavili bi i drugu godinu u istih nabožnih vježbah, te prešavši i na višje filozofičke i bogoslovne zavode, bivali nadzirani i napućivani, da i srce uzpored s duhom bude oplemenjeno uzvišenimi načeli kršćanske vjere i redovničke savršenosti.[36]

Kako su se uspješno njegovale spekulativne znanosti, poimence filozofija i bogoslovje, imali smo prilike razabrati iz već spomenutih dogodjaja. Napose nam je iztaknuti, da su prekosavski samostani, osobito oni, u kojih su bili smješteni naukovni zavodi, bili popriŝta nauke, pak je zato i mogao vikar provincijalni fra Šimo Tomašević g. 1728 zabraniti kriomično dobavljanje dozvola od vrhovnog starješinstva reda, da klerici i mladomisnici idju na daljnje nauke u Ita-

[31] Šibenički arhiv.
[32] Osječki arhiv.
[33] Domaći ljetopisi.
[34] Bajski arhiv.
[35] Ondje.
[36] Šibenički arhiv.

liju, „pošto sposobnijim i vrstnijim i u državi ne manjka zgoda učiti se.“[37] I doisto imamo dosta primjera, kako su bosanski franjevci prionuli za knjigu i nauku. God. 1731 bi učinjen fra Filip iz Pečuha počastnim definitorom, što je punih šest godina pohvalno predavao spekulativno bogoslovje;[38] što nas ovlašćuje uztvrditi, da su dotle bili i shodno uredjeni naukovni zavodi. Nadalje nalazimo, da je fra Antun Glavaš, učitelj filozofije, držao dne 3. kolovoza 1749 javnu znanstvenu razpravu pred kraljevskim povjerenicima;[39] tri godine pako kašnje fra Filip Penić posta apoštolskim protonotarom, sa svimi znaci i povlasticami, nu samo za crkvene i redovničke parnice.[40] A kada (1753) htjede starješinstvo reda otvoriti i u bugarskoj franjevačkoj državi višji naukovni zavod, natječajni izpiti biše povjereni fra Josipu Jankoviću, bosanskomu provincijalu, neka bi to obavio u kojem Bugarskoj blizom bosanskom samostanu; u slučaju pako da Bugari nebi imali učitelja vrstnih za oponente pri razpravama, tada neka uzme kojega Bošnjaka, koji je pune tri godine predavao filozofiju;[41] a to je dokaz, da su dotle bosanski franjevci stekli vriednih učitelja, koji su bili izašli na glas rad svoje učenosti, a taj da je pukao svuda, pak dopro i do Rima. Izpražnjene učiteljske stolice popunjivane su bile prema propisom reda strogimi izpiti, medju kojimi znamenit bijaše onaj od g. 1756, obdržavan u Budimu, kojemu je predsjedao fra Modest Dominković, medju sudijam pako sjedili su fra Emerik Pavić i fra Luka Matošević, uz četiri učena franjevca marijanske provincije.[42]

Kraj ovih ozbiljnih nauka nisu se bosanski franjevci zaboravljali ni svoga narodnoga jezika i pisma, već kao sinovi puka brižno su čuvali narodne svetinje. Koliko su cienili bosanicu, vidi se iz okružnice provincijala fra Luke Karagića, izdane 1. srpnja 1737, gdje u 6. točki na svoje i svoga definitorija ime zabranjuje pisat hrvatski latinskimi slovi, pak ni za privatnu porabu, prieteći, da

[37] Cum capacioribus et habilioribus etiam in provincia locus non denegetur. Bajski arhiv.
[38] Ondje.
[39] Fermendžinove bilježke.
[40] Ondje.
[41] Ondje.
[42] Ondje.

će postom i pokorom pedipsati one, koji bi se to više usudili činiti, a tomu za razlog navadja: „Pošto su i slova dar božji narodom i jezikom vanredno podieljena, koja su mnogim uzkraćena, ako ih budemo prezirat, lišeni ćemo bit i većih milosti.“[43] Provincijal pako Janković okružnicom je naredio (1754), da se muka hrvatski pjeva.[44] Ljubeći ovako svoj jezik, izučavali su i druge, te je mogao Margetić početkom ovoga stoljeća pisati: „U nas u Bosni neima redovnika aliti uba malo, koji ne umiju tri ali četiri jezika najmanje.“

Kada bi se dakle za mjerilo naobrazbe smjelo uzeti samo znanje inostranih jezika i duboko proučavanje filozofičnih i bogoslovnih znanosti, to bi već dovoljno bilo, da tadanjim bosanskim franjevcem podielimo svjedočbu naobraženosti i velikog umnog napredka pod novimi povoljnijimi okolnostmi. Nu to su oni i drugčije zavriedili, te su nam dali nepobitnih i vječitih dokaza svoje umne djelatnosti, ostavivši iza sebe množtvo koje tiskanih koje netiskanih knjiga, sve plodove svoga znanja i neutrudive radinosti. Mi ćemo ih redom navesti, a djela u kratko spomenuti, u koliko to naša svrha iziskuje. A ti su:

I. Fra Stjepan Margetić

napisao je bosanicom: *a)* „Fala ot svetih aliti govorenja ot svetkovinah zabiliženi priko godišta, takojer govorenja sverhu evangjelja u sve nedilje priko godišta, istomačeno iz razlikih knjigah latinski, a složeno u jezik illirički . . . u Mnecie 1708 kod Nikole Pecana, 4°, str. 296.“ Drugo izdanje kod istog g. 1788. — *b)* „Homilie na cielu godinu,“ rukopis, čuva se u fojničkoj knjižnici. I *c)* „Kronika“, u kojoj su zabilježeni dogodjaji, koje je većom stranom sám doživio.

II. Fra Lovro Sitović, Ljubušak

tiskao je latinicom: *a)* „Grammatica latino-illyrica. Venetiis 1713“, djelo kašnje višekrat pretiskano. Zatim *b)* „Piesan od pakla, navlastito od paklenoga ognja, tamnosti i vičnosti, koju iz sv. pisma

---

[43] Cum etiam litterae dona Dei sint specialiter nationibus et linguis datae, quae multis non dantur, si contemptores horum donorum efficiemur, majoribus etiam donis privabimur. Bajski arhiv.

[44] Osječki zapisnik.

staroga i novoga zakona u harvatski jezik i pivanje složi." Mletci pri Bart. Occhi 1727, 8°, str. 74, prikazana Vicenciu Zmajeviću, nadbiskupu Zadarskomu. *c)* „Nauk karstjanski," u osmini.

III. Fra Marijan Lekušić,

rodom Mostaranin, obielodanio je: „Bogoljubna razmišljenja otajstva odkupljenja čovječanskoga s. Bonaventure kardinala, prie mnogo vrimena u jezik slovinski od jednog Bugarina prinešena, a sad iz nova prištampana"... Mletci 1730, 16°, str. 158. — Osim toga ostavio je u rukopisu sve dogodjaje i promjene, koje su se sbile u bosanskoj državi, odnosno u dalmatinskome kraju, bilježke važne za kulturnu franjevačku povjest, koje se čuvaju u šibeničkom arhivu.

IV. Fra Jerolim Filipović,

porietlom iz Rame, izdao je mnogo djela katehetičnog i propovjedničkog sadržaja poslje odciepljenja bosanske i dalmatinske države; nu prije toga oglasio se je knjižicom: „Put Križa", štampanom u Budimu 1730, 12°, str. 106.

V. Fra Lovro Bračuljević

na svietlo je dao: „Uzao serafinske goreće ljubavi, tri put svezan". U Budimu 1730, u 4°, str. 578.

VI. Fra Nikola Kesić (r. 1709, † 1739)

činio je otiskati: „Epistole i Evangjelja priko sviu nediljah. U Budimu 1740, 8°.

VII. Fra Tomo Babić

dao je pod tisak: *a)* „Cvit razlika mirisa duhovnoga." U Mletcih 1726, u četvrtini. Isto djelo, buduć od puka veoma obljubljeno, doživi izdanja g. 1736, 1839, 1849 i 1851, a svako je već davno razpačano. Prije toga je štampao: „Prima Grammaticae institutio, pro tyronibus Illyricis accomodata. Venetiis 1712 in 8°, p. 128.

VIII. Fra Antun Bačić († 1759)

dao je pod tisak: *a)* „Istina katoličanska iliti skazanje upravljanja spasonosnoga žitka karstjanskoga i zabiliženjem zabludjenja garčkoga odmetničtva iliti garčkie eresiah, u koje su upali, odkada su

se od rimske carkve oddilili.“ U Budimu 1732, 4°, str. 557. — Uz to sgotovio za tisak: *b)* „Život majke Božje, kraljice i gospoje naše, prisvete divice Marie .... očitovan i objavljen službenici svojoj Marii od Agride, duvni manastira neoskv. začetja, serafinskoga reda svetoga otca Franceška, najprije u jezik španjski pisan, pak u talijanski i latinski prinešen, i najposli u ilirički skupljen i sabran. U Petčuhu 1773, u 4°, str. 404. Djelo posmrtno izdao o. Velikanović. *c)* „Život majke Božje.“

IX. Fra Stjepan Badrić

obielodanio je: *a)* „Ukazanje istine medju carkvom istočnom i zapadnjom, koje napravi i dade na svitlost novim latinskim slovi za veću slavu ..... razširenje sv. carkve katoličanske i spasenje dušah karštenih“. U Mletcih 1714 u 8°, str. 119. Ovo djelo bilo je pretiskano g. 1745, 1756 i još jednoč u Dubrovniku nepoznata ljeta. — *b)* „Pravi način slišati sv. misu“. G. 1714.

X. Fra Stjepan Vilov

izdao je: *a)* „Razgovor priateljski medju karstjaninom i ristjaninom pod imenom Franceška i Teodora nad plemenitim i ugodnim nazivanjem Faljen Isus!“ U Budimu 1736, u 8°, str. 73. — *b)* „Životopis otca fra Lovre Bračuljevića“. — *c)* „Njekakva znanstvena razprava, u nepoznatu mjestu i ljetu tiskana.

XI. Fra Luka Čilić

dao je na svjetlost: „Pravi put u nebo“, u Budimu u 12°. Godina nepoznata.

XII. Fra Jerolim Lipovčić (1717—79)

tiskao je sliedeća djela: *a)* „Dušu čuvajuće pohodjenje ili presvetoga trojstva i bogoljubnih promišljanja, uzdisaja i pjesnica sklopljena od tri desetine angjeoska krunica, koju Martin Birò de Padany, vesprimski biskup g. 1746 započeo, a sad po naredbi Njeg. Excellencie iz magjarskoga na jezik ilirički prenešeno.“ U Budimu 1750, 4°, str. XVI. 432. — *b)* „Stazica nebeska“, molitvenik u 8°. — *c)* „Treći sád, iliti iztomačenje trećega reda sv. o. Frane.“

Djelo posmrtno izdao fra Emerik Pavić. U Budimu 1769, u 8°, str. 313. Napokon *d)* „Način falu uzdati prisv. Trojstvu".

XIII. Fra Antun Papurlić

činio je otisnuti: „Sedam govorenja za sedam svetkovina blažene divice Marie".

XIV. Fra Luka Karagić

obielodanio je: „Molitvenu knjižicu."

XV. Fra Josip Janković

spisao je i štampao: „Promptuarium Commissarii Visitatoris. Ravennae 1742. Djelo je posvećeno fra Klementu od Laurina, tadanjemu generalu reda.

XVI. Fra Josip Mihić,

rodom iz Slavonije, tiskao je g. 1735. u osmini knjižicu crkvenih pjesama.

XVII. Fra Emerik Pavić,

rodjen g. 1716 u Budimu, izišao je bio na glas velika učenjaka, te se je do diobe oglasio sliedećimi djeli: *a)* „Exemplar encomiorum latinorum." Budae 1754 in 8°, u kojem ima 12 latinskih prigodnih govora. — *b)* „Jezgra nauka kerstjanskoga". U Budimu 1754. — *c)* „Kalendar ilirski" od g. 1754—80 u osmini. — *d)* „Obširni nauk kerstjanski s nadodanim duhovnim pismam"; Budim 1755. — *e)* „Tri dara duhovna na svetkovinu sv. Katarine". Budim 1755. — Kašnja mu književna djelatnost nespada ovamo.

XVIII. Fra Filip Laštrić,

rodom iz Oćevije, a zato i Oćevac prozvan, izdao je tiskom u ovome razdobju: *a)* „Koristan nauk dilovati molitvu od pameti." Mletci 1742, u 8°, str. 12. — *b)* „Testimonium bilabium seu sermones panegyrico-dogmatico-morales pro solemnitatibus Dni Sabaoth latine et illyrice elaborati". Venetiis typis D. Lovis 1755, 4°, p. 545., drugo izdanje 1766. — *c)* „Kratak način činiti put križa." U Rimu 1758, u 12°, str. 53.

Ovim književnikom još bi se mogli dodati i oni dalmatinski ili slavonski franjevci, koji su bar njeko vrieme pripadali bosanskoj državi, te odmah iza diobe tiskali kakva djela, a medju takove spadali bi: fra Andrija Kačić, fra Joso Banovac, fra Jacko Campion, fra Juro Rapić i mnogi drugi, kao njegdašnji članovi sjedinjenih pokrajina. — Napokon medju suvremene književnike uvrstit nam je i naše ljetopisce, fra Nikolu Lašvanina i fra Bonu Benića, koji su ovog doba revno bilježili crkvene i političke dogodjaje.

I iz ovog površnog nacrta književne djelatnosti, za ove prve polovice XVIII. vieka, dovoljno se vidi, na kojem je stupnju naobrazbe stajala bosanska država, odnosno bosanski fvanjevci, te se imamo čuditi koliko plodovitosti pisaca, toliko i brzomu razpačavanju dotičnih djela, od kojih su mloga višeput pretiskana, te je jasni dokaz, da je u puku bilo dovoljno čitatelja, a ovi da su to crpili samo od naših franjevaca, te uzprkos svim zapriekam, da su dobar dio svog prostog vremena upotrebljivali poučajući mladež u čitanju i pisanju. Sinovi i prijatelji svoga naroda širili su knjigu medju puk s velikimi žrtvami, kojih mi ni pojmit ne možemo. A što nas najvećma iznenadjuje, da su skoro sve knjige tiskane u Budimu i Mletcih, dakle u dva udaljena grada, od kojih jedan stajao je na skrajnjoj točki veoma prostrane bosanske države, a drugi bio izvan granica iste. Uz to pomislimo na ine težkoće, naime: na političke skroz nepovoljne okolnosti, slaba obćila, opasno putovanje, oskudicu novčanu, maloću svećenstva i druge neprilike, ter divimo se tolikoj radenosti i širenju knjiga. Pa kada su oni, toli udaljeni od tiskarskih gradova, toliko napisali i izdali, sami možemo zaključiti, da su još mnoga djela bila sastavljena i za tisak sgotovljena, nu ne ugledala svjetla radi spomenutih zaprieka; a još više da ih je bilo, koji su smetnuli s uma svoje liepe osnove o književnom poslovanju, videć mučnosti takoga poduzeća

Pred ovimi čini i navodi moraju se sve one tužbe na neukost franjevačkoga svećenstva staviti u red zlobnih potvora, književnost pako hrvatsko-srbska može se ponositi ovimi skromnimi, nu vrlimi širitelji narodne prosvjete. Nasuprot oni, koji su se toliko hvastali svojom naukovnom osnovom i umnom naobrazbom nisu ni prihvaćali pera, već uživali plodove tudjega uma i truda. Takovi su se mogli uvjeriti na svoje oči, da franjevački samostani nisu legla

brezposlenjaka, već gnjezda nauke i pobožnosti. Osamnaest smo nabrojili samih pisaca, a toga dvoje različitih knjiga, i to u ciglo pola vieka, ne brojeć ovamo česta preštampavanja predjašnjih i suvremenih djela. Napokon raznolikost sadržaja, ljepota jezika i strukovno obradjivanje predmeta povisuju cienu i nutrnjost ovih književnih plodova.

A što je za nas još zanimivije, da se na istih djelih odsjeva ljubav prama vjeri i narodu. Neke su knjige osobito ciljale na izgladjivanje oprieka, koje postoje medju iztočnom i zapadnom crkvom, te krčile put vjerskom ujedinjenju; sve pako izticale su se narodnim duhom, pošto se nisu stidili pisci svoga jezika i poriekla. Ovo nam je tim začudnije, počem je u ono doba svak htjeo i želio bit latinista, te su se mnogi tobožnji učenjaci rugali ovim fratrom, što pišu knjige u jeziku nenaobraženu. Uzprkos toj obćoj predsudi naši su franjevci svoj jezik nazivali slavnim,[45] svoju azbuku liepom štampom, te ovoj upisivali u zaslugu, da se je u Bosni održao zakon Isukrstov.[46]

Priznat nam je ipak, da se je ovovremena književna djelatnost bosanskih franjevaca ponajvećma izticala u askezi i duhovnom besjedničtvu, a tim da su odgovarali zahtjevom svoga poglavitoga zanimanja, naime duhovne pastve. Na ovaj način utisnute su bile pripovjedaocem rieči Božje u ruku mnoge knjige, da mognu vršiti kako treba svoje visoko zvanje, obilje molitvenika poplavilo je Bosnu, Hrvatsku i Dalmaciju, a duhovne pjesme Babića, Margitića te inih dosadanjih književnika bile su najmilija zabava onovremenoga naraštaja, pa iz njih sve je crpilo utjehu i pobožne osjećaje. Domaći ljetopisi imenito hvale kao vrstne pripovjedaoce Margitića, Delivića, a najskoli fra Augustina Tuzlaka († 1729), koji je svom silom svoje bujne riečitosti triebio iz katoličkog puka sujevjerje i čaratarije. O fra Petru Seratliću († 1758) napose piše se, kako je za cieloga svoga života poput Apoštola obilazio sela i gradove, navješćujuć pokoru i katoličke istine. Gorljivost franjevačku za širenje pravovjerja i kršćanskog ćudoredja zasvjedočavali su mnogi biskupi, gradske obćine, pa i sama Vjeroplodnica, kao što smo imali

---

[45] Vidi predgovor Babićev k djelu „Cvit razliki mirisa duhovnoga."
[46] Margitićev prvi uvod u homilije.

priliku osvjedočit se tečajem ovoga doba. Buduć je mladež u tudjini s veće strane svoje nauke izučavala, te s jedne strane bezbrižno živila daleko od turskih progona, a s druge naslućivala šta i njih čeka u domovini, često se je puta dogadjalo, du su takovi mladići nećkali se vratit u postojbinu i preuzeti toli nelagodnu duhovnu pastvu. Proti ovim malodušnim Vjeroplodnica upotriebi svoj upliv, te im oduze pravo glasa u redu, ako bi se sustezali vratiti i pastvu primiti.[47]

U ostalom tužno i žalostno bijaše stanje i položaj koliko svećenstva toliko i puka bosanskoga katoličke vjere. Baše su se već bili popeli na vrhunac svoje moći i bjesnila, ter su javno grabili kršćanske žene i djevojke, silom ih turčili, otimali katolikom kuće i zemljišta, zlostavljali ih na svaku ruku, činili svakojaka nasilja, a da nije mogla državna vlast pribaviti našim nesretnikom nikakve zadovoljštine niti zaštite. Dapače kadije su sebi prisvojili pravo vjenčavati i katolike, a koji bi to propustili, bivali su pedipsani kano priležnici i javni bludnici.[48]

Stegnuti na ovaj način u osobnoj slobodi, nesigurni za obiteljsku čast, imanje i isti život, koje čudo, da su bili priečeni u vršenju svoga bogoštovja? Osim trijuh samostanskih crkvica, još su u cieloj Bosni i Hercegovini obstojala tri molitvišta, naime, u Varešu, Podmilačju i Vodičevu; al ovo je bilo g. 1758 već opustilo i gotovo srušit se na tle, pak je Vjeroplodnica upitala biskupa Dragićevića, koliko bi trebovalo novca, da se dva zadnja poprave. U svih ostalih župa govorila se je sveta misa na dvoru, te su se sretnimi držali, kad bi mogli za kišnih ili sniežnih dana sklonit se u pojatu, i tu u suhu obaviti svoju pobožnost.

Pa i tako kukavnu slobodu bogoštovja plaćali su točno svakoga ljeta, a čestoput i višekrat priko godine ogromnom novčanom svotom od 5—600 mletačkih cekina, nebrojeć ovamo tevtišlema, mita i drugih iziskivanja. Ova da bi se mogla laglje snositi, katolici su početkom ovoga stoljeća dragovoljno se primili davati po dvie pare na svaku mužku glavu, a u pomoć preobterećenim samostanom.[49]

---

[47] Državni arhiv.
[48] Vjeroplodničin, sutjeski i fojnički arhivi.
[49] Sutjeski ljetopis.

Ovako ugnjeteni, a ne nalazeći drugog izlazka iz ovog nesnosnog stanja, bosanski su franjevci sliedili upirati oči na bečku vladu, koja se je svagdje izticala kano zaštitnica potlačenih katolika. Oni su u njoj nazirali takmicu Portinu i baštenicu razpadajućeg se turskoga carstva, te svu sreću i budućnost izgledali su od dobe, kada Bosna stupi pod okrilje habsburžkog vladajućeg doma; pak zato svakom su prilikom i ovoga razdobja podupirali cesarska bojna poduzeća proti Turčinu, iznosili na vidik svoju odanost prama bečkomu cesaru i radili za oslobodjenje potlačene domovine. S druge strane i bečki dvor mnogo je nade polagao na ove pobornike njegovih političkih osnova, te je upotrebljavao svoj upliv na njihovu korist, a kadikad i novčanu podporu pružio im. Rim je takodjer znao za ove usrdne odnošaje, te je sve tužbe franjevačke na progone i tlačenja upućivao u Beč, da se odovuda preduzmu potrebiti koraci.

Evo kakvo je bilo stanje kulturno, crkveno i političko polovicom XVIII. stoljeća, dosljedno, koje bijaše vanjsko i nutrnje lice bosanske franjevačke države. U takom položaju ostavljamo naše patnike, da dalje crtamo hudu im prošlost.

XX.

Drugi progon.

(1758—1774.)

Iza duge i oporne borbe za obstanak, a ponovna odciepljenja dalmatinske i prekosavske braće — pošto je starodavna bosanska država odgojila na oba kraja toliko pomladka i podigla toliko redovničkih stanova, da mogu svaki za se sačinjavati posebnu državu, bosanska provincija povrati se u svoje prirodne i političke medjaše, ovostrani pako franjevci bivaju na novo osamljeni i samim sebi ostavljeni, da brez vanjskog oslona i pomoći životare u svojoj užjoj, al nevoljnoj postojbini. Osiećali su oni, da su im se podlomila krila, nu opet su se tješili, da su im ostala netaknuta tobožnja preimućtva, ti ostanci njekadanje orijaške sgrade, uspomene na dičnu prošlost, a zalog bolje budućnosti.

Ovo skromno veselje bilo je brzo pomućeno sliedećimi dogodjaji:

Turskom je sada (1756—73) vladao ratoborni Mustafa III., te je budno pazio na Rusiju i Austriju, dapače gledao na svaku ruku, da svojoj carevini pribavi onu moć i ugled, koji je već tada bio potamnio usljed sloge rečenih dvijuh velevlasti. Da to postigne, trebovalo je i na ovoj strani države bit na oprezu i stajat pripravan na sve moguće dogodjaje, pak zato u listopadu 1759 bi dovešeno Savom 130 topova, množina strieljiva te 1300 deva, što se sve razdieli medju bosanske gradove. Istom prilikom stiže i bašama plaća u turskih cekinih, zvanih „funduklija", da u slučaju rata budu uz carsku stranu i pripravniji na polazak, kuda ih sultan

pozove.[1] Te bojne priprave pristraviše kršćansko pučanstvo, a bosanske jenjičare učiniše još objestnijimi, tako, da su sada njihova nasilja, a težke globe i česti džulusi već bili izsisali franjevačke samostane, da nisu znali odkle da podmire tolike zahtievane svote.

Počem već nije bilo nikakve iz vana pomoći, bosanski se franjevci obrate na trebinjskog biskupa, moleć ga, da im dadne jednu župu, nebi li se odtale što pomogli. Tada na čelu trebinjske biskupije stojao je Sigismund Tudisi, koji je imao priliku iz bližega motriti njihovu gorljivost za vjeru, požrtvovnost za narod i tužno njihovo stanje u ovih pokrajinah, te brez otezanja ponudi im Ljubuški; al da tamo stave dva svećenika, jednog kao župnika, drugoga kao duhovnoga pomoćnika. Redovničko starješinstvo toliko se je borilo s oskudicom svećenstva, da nije moglo ni ovomu toli razložitomu zahtjevu udovoljiti, pak s toga isti biskup zamoli Vjeroplodnicu, da mu se pošalje bar onaj mladić bosanski, koji je tada u Dubrovniku svršivao svoje bogoslovne nauke.[2] Mi ne znamo kako se je riešila ova stvar, nu skoro neima sumnje, da je udovoljeno biskupu, jer odsada nalazimo župu Ljubuški pripojenu bosanskoj državi, a propustom trebinjskih biskupa i bosanskomu vikarijatu, te je tako mučke na ovoj strani stegnuta trebinjska biskupija.

Ovu borbu za obstanak izoštrivao je i postupak višjega svećenstva grčko-iztočne crkve, koje je uztrajno išlo za tim, da bosanske katolike skuči pod svoje danjke, a po tome i pod svoju duhovnu oblast i upravu, pa kao što su pećki patrijarhe prošlih viekova o tome nastojali, tako su i sada Grci, zauzmavši onu davnu slavensku stolicu, gledali ostvariti tu samoljubnu zamisao, da svi balkanski kršćani, jedne i druge crkve njima podpadaju i njihove kese pune, Turska vlada išla je na ruku ovim grabiocem, smatrajući ih najboljim oslonom svoje vlasti i tlačitelji slavenske slobode. U tu svrhu u svibnju g. 1760 dodje u Sarajevo pećki patrijarha (valjda Gavrilo IV.) i Vasilija rumelijski vladika, te se stanu javno hvastati, kako su donieli nove oprave od sultana proti katolikom, pak da će biskupa, fratre i puk pritjerat silom u svoju vjeru i namet na njih navaliti. Franjevci kao da su se slutili tomu, ter su ovog doba bili

[1] Benićev ljetopis.
[2] Vjeroplodničin arhiv sv. V.

izaslali fra Antu Dobretića, da od novog sultana Mustafe III. izprosi ferman, kojim bi ih proglasio neovisnimi od grčkih vladika; nu prije nego je izaslanik mogao stići natrag, patrijarha dne 1. kolovoza r. g. krenu iz Sarajeva k veziru u Travnik, da parbu odpočme, i ne sumnjeći o uspjehu, pošto se je odlikovao smionošću, riečitošću i znanjem mnogih jezika. S puta pisa biskupu Dragićeviću: „Preslavni i prečastni brate, noćas smo noćili u Blažuiću, a sutra ćemo u Bilalovac.“ Ovo pisamce očevidno tom je namjerom pisano, da pristravi franjevce, a biskupa skloni, da mu izadje na put i tu mu se pokloni. Medjutim naši patnici nisu bili ljudi, koji su se dali zastrašiti ni većom silom, a vezir parbu zavede te posla tuženim pozivnicu, da dodju na sudbenu razpravu. Bijaše tada cieli definitorij u Fojnici, da bira novoga gvardijana, pošto je prvašnji preminuo. Pred ovako sabrano redovničko i crkveno starješinstvo stiže i vezirski glasnik, koje odredi, da od svakog samostana podju zastupnici, od kreševskoga i fojničkoga po dva vrstna svećenika, a od sutjeskoga tri, medju kojimi bijahu Benić i Laštrić, oba umna i razborita te prvaci u svakom pogledu. Razprava odpoče dne 13. kolovoza pred vezirem, al s ove strane onom odvažnošću i vatrenošću, koje mogu samo udahnuti najsveći osjećaji. I ovdje jasni sadržaj carske ahdname odluči parnicu, pošto se ovoj morade presuditi prednost nad prostimi fermani, a dotična odluka glasila je u prevodu: „Patrijarha i metropolit ne mogu imat oblasti svrhu franjevaca i puka rimo-katoličkoga, niti mogu na njih danjak nametnuti nit ikakov posluh od istih iziskavati, jer ferman nije nad hati-šerifom, niti je uputno, da u našem visokom i vječnjem carstvu novi načini i zakoni uvode se, niti se igdje to nalazi, da jedan vjerski glavar (miletbaša) starješi svrhu tudje vjere.“ Ova presuda bi poslana i u Carigrad spomenutomu Dobretiću, koji na temelju iste izvadi kašnje i sultanovu potvrdu, a uz put biše odobrena i druga franjevačka preimućtva.[3]

Srbski povjestničari, koji su do danas pisali o prošlosti svoje crkve u ovih krajevih, dotakli su se i ove vrste sukoba medju jednom i drugom crkvom, ali tako pristrano, da su svi nastojali to zaodjeti plaštem pravednosti i oduzeti im značaj vjerske nesnoslji-

[3] Benić i drugi ljetopisci.

vosti, kojim se jasno ističu. Dapače to opravdavaju, zlosrdeći se na katoličke pisce, koji to nazivlju nasrtajem i napadajem na vjersku slobodu. Imenito se je na to osvrnuo Jastrebov svojim člankom: „Sadržaj fermana,“[4] trudeć se dokazati pravo pećkih patrijarha na pobiranje crkvenih dohodaka i od bosanskih katolika, odnosno opravdati sve take pokušaje bosanskog i hercegovačkog metropolita. On za svoju tvrdnju crpi dokaze iz ahdname, koju je podielio osvojitelj Carigrada tadanjemu grčkomu patrijarhu, a kojom mu priznade i potvrdi vlast nad svimi sliedbenici grčke crkve u turskome carstvu; zatim to dokazuje iz dužkog fermana od t. g. 1104, a naše 1692, iz kog doznajemo, da je „mitropolit hercegovački Simeon prijavio u carski stan u Biogradu i tužio se, da su stanovnici Hercegovine, Mostara, Gabele, Rujana (valjda Duvna), koji su podložni upravi pećkog patrijarha i svi Latinī, Madžari, šokci, gvardijani, Lužani (?) i Arnauti, i drugog poriekla ćafiri i popovi, dosle plaćali na njih spadajuće mirijske danjke i novčanu rukopomoć za panagjure, ajazme itd., a sada se protive, kad se ovo od njih traži, govoreći da plaćaju Rim-papi.“ Dotični ferman predpostavljajući, da su istiniti ovi navodi, zaključuje riečmi: „Na temelju staroga zakona zapoviedam, da spomenuti šokci i latini moraju plaćati patrijarhu i mitropolitu sve, što je potrebno po običaju i pravilih njihove vjere, i da se nitko ne smje protiviti staromu zakonu, da se nitko ne mješa u poslove spomenutoga mitropolita, kad on kupi običnu miriju i vrši svoju dužnost po eparhiji.[5] Na ova dva dokumenta on oslanja svoju tvrdnju, a odtale crpi dokaze, da pred strogim sudom povjesti opravda sve navale prvaka svoje crkve na bosanske franjevce i katolike. Svaki nepristrani motrioc ovih dogodjaja, koji neima ni pojma o pravoznanstvu, a poznaje koliko je dubok jaz, koji na žalost dieli iztočnu crkvu od katoličke, priznat će, da svjetovna vlast, ma kako bila velika, nije mogla podieliti predstavnikom jedne vjere, da utiče u duhovnu upravu druge crkve, po gotovu da uredjuje strogo crkvene odnošaje i pobire pristojbe za čine čisto vjerske. To bi bilo očito nasilje i napadaj na savjest i nutrnje vjersko osvjedočenje, koje ne podpada

[4] Glasnik srbskog učenog družtva knj. 48, str. 405—18.
[5] Ondje.

nikakvu državnomu zakonarstvu. Uz to uzmemo li u obzir, da je sultan nekršćanin, posve je nelogično davat mu pravo, da riešava strogo kršćanska pitanja. Rado priznajemo, da je on i kao inovjerac mogao ustupiti dio svojih dohodaka svakomu, pa i pećkomu ili carigradskomu patrijarhu; nu usilovati, da katolici nose troškove uprave grčko-iztočne crkve, dakle tudje, s kojom katolici nisu bili ni u kakvu odnošaju, a borme nisu odtale uživali niti kakve koristi, nije pravedno bilo, da se podvrgavaju niti dotičnim teretom. — Zavirimo li pomnjivije u ovaj i slične fermane, naći ćemo, da su neistiniti bili razlozi, izlišan povod svim ovim naredbam, te da su turski sultani izdavali ovake fermane, a da se nisu u stvari uputili. Baš dužki ferman, na koji toliko računa Jastrebov, jasnim je dokazom, kako je turska vlada i ovaj put bila zavedena izmišljenim dokazima, da stegne slobodu svojih katoličkih podanika, a pošto se ferman osniva na neistini, i odredba gubi svoju važnost i zakonitost. Tako nije istina, da su katolici (latini, madžari, šokci, gvardijani) igda plaćali danjke grčko-iztočnim vladikama, već su se svaki put oduprli ovoj novotariji, kao što smo imali priliku višeput uvjeriti se tečajem ovoga djela. Isto tako neistinito je, da su bosanski katolici ikakve pristojbe slali papi u Rim, dapače nisu ništa davali ni svojim biskupima; već usuprot pape su slali novčane podpore svećenstvu i uzdržavali apoštolske upravitelje iz Vjeroplodničinih dohodaka. Očevidno to je natuknuto, da se razdraži sultan proti katolikom, znajući dobro, u kako su neprijaznu odnošaju osvajač i branioc zapada od više viekova. — Ovako su zaisto imale bit izkrivljene i neistinite i ostale tužbe grčko-iztočnih vladika, te koje čudo, da je turska vlada posve protivne fermane izdavala, i što bi na zahtjev vladika dozvolila, to na pritužbu franjevaca brže bolje opozvala; a to valjda činila je i zato, da podržava medjusobna trvenja i oslabi obe stranke. I Niketić predpostavlja, da je katoličko svećenstvo njegda podpadalo vlasti pećke patrijaršije, nu da je bilo oslobodjeno njegdje prije 1762;[6] medjutim glede fermana izdanih u prilog grčko-iztočnih crkvenih predstavnika, a proti bosanskim katolikom umjestno primjećuje, da „se ne može misliti, da su sve povlastice davane patrijarsima srpskim,

[6] Glasnik XXXI., str. 80 u opazci.

izticale iz sopstvenih pobuda carigradskih sultana."[7] Slažuć se u ovome s njime, te sve nasrtaje odbijajuć na samoljubne namjere patrijarka i vladika, ne nalazimo ni jednoga cigloga primjera u svoj prošlosti, da su franjevci igda platili ma i jednu samo pristojbu, a kamo li danjak; nasuprot uvidili smo, da je bio odbijen svaki napadaj novim fermanom, a takih spisa upravo je množtvo, dočim smo mi samo njekoliko spomenuli. Ne postoji ni druga Niketićeva predpostavka, da katoličtvo nije bilo priznano tada javnom vjeroizpoviedju; jer je za nas ahdname posve mjerodavan službeni čin, a taj najodličnije vrste spis sultanove pisarne baš poglavito naglašuje franjevcem i katolikom podieljenu osobnu i vjersku slobodu izrazi, da ih jasnijih ni želiti ne možemo. Mjesto da se ovako slabo brane grčko-iztočni arhijereji, bolje bi učinili srbski pisci, da to požale i pripišu vladohlepju istih ili bar vanrednim okolnostima, koje i danas postoje te ravnaju pripadnicî jedne i druge crkve, na uštrb željnoga jedinstva.

Za primjerom visokih crkvenih dostojanstvenika povadjalo se je i nižje svećenstvo grčko-iztočno, te je zadavalo našim franjevcem dosta neprilika. Iz lista biskupa Dragićevića upravljena na Vjeroplodnicu dana 1. srpnja 1758 doznajemo, da su mnogi svećenici grčko-iztočne crkve iz Bosne išli u Rim, ondje polagali katoličku vjeroizpoviest i bivali pomagani od Vjeroplodnice, a njeki su pripuštani bili čak i na jugoslavenski kolegij u Loretu, da tu izuče bogoslovje, obećajući, da će o povratku raditi na korist katoličke vjere; nu jedva bi stupili na bosansko zemljište, a već bi postali na novo oporni razkolnici i dapače ljuti progonioci katolika. Ovo je imenice učinio bio i sarajevski vladika Gavrilo, koji je malo prije toga umro u Sarajevu.[8] Ako s jedne strane mora nas žalostiti ovaj neprijazni postupak grčko-iztočnog svećenstva napram franjevcem i katolikom; s druge opet strane znamenito je, da su i sliedbenici grčkog razkola u Bosni i za prve polovice XVIII. vieka hodočastili u Rim, tu se izkazivali kao dobri katolici te se nisu žacali crpiti bogoslovnu nauku na zavodu papinu, katoličkimi nazori u sve i posve proniknutu, jer ako i jesu, vrativ se kući, po-

[7] Ondje.
[8] Vjer. arhiv sv. V.

stajali veliki protivnici katolikom, to bismo rekli, da su to činili više iz revnosti prama svomu obredu i narodnjemu jeziku, nego li iz načelne protimbe prama katoličkim vjeroistinama i uredbama. Medjutim imamo dokaza, da je ovo obćenje sa zapadom nješto uplivalo na rečeno svećenstvo, jer se je bilo pokušalo presaditi njeke crkvene običaje i ustanove rimske cerkve medju grčko iztočnim svećenstvom u Bosni. Tako spomenuti vladika Gavrilo bio je obtužen pećkoj sinodi i veziru Ćupriliću za premnoge prekršaje, na što ga ovaj liši eparhije. Crkveni sud sastojao je iz pećkog patrijarha Atanasije i od druga tri arhijereja, a u odsudi spominju mu se tri krivnje, naime: nepokornost prama patrijarhu, njeko novotarenje pri dielenju sv. pričesti i što je počeo brke nosit, a ostale vlasi brijati.[9] Odtale posve jasno razabiremo, da Gavrilo nije se mogao posve otresti nit katoličkog nauka nit zapadne stege.

Imenito, nije on u pećkom patrijarhu mogao nazrievati svog predpostavljenika nit pećku sinodu vrhovnom crkvenom oblašću, pošto je znao, da je rimska stolica glava svih crkava, a papa vrhovni pastir u crkvi. Isto tako nije nuždnim smatrao, da se puk u obe prilike pričešćuje, te je kao i katolici držao, da je dovoljna sv. pričest pod oblikom jednim i to kruha. Napokon nije mu se svidjala ni vanjska nošnja grčkoga svećenstva, te se je poveo za rimskim klerom, koji je prestao gojiti bradu i kosu. Svakako njegovo i drugih mu suvjernika hodočašćenje u Rimu odaje njeko poštovanje napram rimskoj stolici i njezinim predstavnikom, te svjedoči, da još nije bila izumrla ni medju bosanskim hrišćanima težnja za jedinstvom nit uvjerenje, da je rimska crkva glava ostalih pomjestnih crkava.

Uz to su potvore i globe bile na dnevnome redu. Iste godine (1760) sutjeski samostan štetova 34 groša pod izlikom, da je njeka sarajevska turkinja ulazila u crkvu, slike gledala i s fratrima ašikovala. — U isto doba i kreševski franjevci biše ucienjeni za 25 groša; nu buduć su potjerali parnicu, izgubivše 700 groša.[10] Ove iste godine barjaktar Ašlaković sa 15 drugih baša prodade u

---

[9] Glasnik srp. uč. društva, XXXV., str. 80—1.
[10] Benićev ljetopis.

Vrcih, u Neretvi, čifluk i vinograd fratara kreševskih, a da ga za to nigda ne zaboli glava, po svjedočanstvu kreševskog ljetopisca.

Prije nego nastavimo dalnje crtanje krutoga progonstva, osvrnut nam se je na njeke nutrnje razmirice i odnošaje, koji osvietljuju ovu dobu. — Biskup Dragićević, kao apoštolski vikar u Bosni i Hercegovini, bolno je osjećao, što mu je malobrojno svećenstvo i što redovničko starješinstvo samo sobom dokida njeke župe, koje ne bi moglo svećenikom providiti. On je nazrievao u tome prekoračenje djelokruga, te je dapače i sám pokušao suziti granice istoga starješinstva, priečeći gvardijane, da obavljaju župsku službu, pošto usljed svojih drugih poslova ne mogu se sasvim toj zadaći posvetiti. Ovomu nesporazumku donjekle bila je uzrokom vrhovna uprava reda, jer je ista ustavljala mloge bosanske mladiće u Italiji, da polože stroge izpite iz filozofije i bogoslovja, te da 13 godina probave kao učitelji rečenih struka. I buduć ove dvie oblasti nisu mogle medju sobom izravnati priepornih točaka; obrate se na Vjeroplodnicu, a ova odlukom od 17. siečnja 1761 zapovjedi: da uprava reda od onih 9 klerika, koji su imali tada u Italiji svoje nauke svršiti, samo tri zadrži, a šestericu odmah u Bosnu odpremi; pa čim i ona tri učiteljevanje dovrše, kući odpravi. Ovako puštenim zabranjeno je bilo zadržavat se u talijanskih samostanih. Nadalje zabrani ove promicati na časti reda i države, dok bar deset godina ne uzsluže u duhovnoj pastvi. Osim toga zabrani umanjivat broj župa, naredi pako, da i odsele državno starješinstvo predlaže biskupu župnike i duhovne pomoćnike, kojemu ostaje na volju, odobriti ih ili ne, kao što mu pripada pravo ovlastiti ih na slušanje sv. izpoviedi. I glede gvardijana rieši prepirku u smislu franjevačke želje, naime, da oni budu župnici, te da mogu drugomu kojemu svećeniku povjeriti župsku službu, na njihovu odgovornost.[11] — Ovim načinom izravnana je bila razmirica te je na novo uzpostavljena sloga medju obima crkvenim oblastima, tako, da je biskupa Dragićevića ugled i upliv rastao, a braća nazrievala u njemu svoj ponos i podporu.

Iz ove dobe (g. 1762) imademo i popis katoličkog pučanstva u Bosni i Hercegovini, a po tomu bilo je:

---

[11] Vjeropl. arhiv sv. VI.

U	župi	Sutjeska	kuća	255,	duša	1989
„	„	Vareš	„	236	„	1763
„	„	Tuzla	„	212	„	2074
„	„	Strepci (Zovik)	„	154	„	1317
„	„	Biela (Dubrave)	„	384	„	2839
„	„	Podvučjak (Potočani)	„	138	„	1270
„	„	Velika (Plehan)	„	269	„	2396
„	„	Komušina	„	178	„	2099
„	„	Žepče	„	104	„	845
„	„	Lašva (Travnik)	„	454	„	3529
„	„	Dobretići	„	98	„	1036
„	„	Kotor	„	103	„	1132
„	„	Banjaluka	„	93	„	730
„	„	Ivanjska	„	377	„	3842
„	„	Vodičevo (Volar)	„	55	„	511
„	„	Stari Majdan	„	138	„	1327
„	„	Bihać	„	110	„	905
„	„	Jajce	„	220	„	1428
„	„	Skoplje	„	143	„	1435
„	„	Rama	„	118	„	1167
„	„	Duvno	„	284	„	2771
„	„	Livno	„	734	„	6733
„	„	Blato	„	235	„	2453
„	„	Mostar	„	170	„	1535
„	„	Broćno	„	323	„	2888
„	„	Ljubuški (Veljaci)	„	111	„	849
„	„	Drinovci	„	147	„	1140
„	„	Posušje	„	204	„	1979
„	„	Roškopolje	„	90	„	1088
„	„	Sarajevo	„	100	„	665
„	„	Kreševo	„	413	„	2310
„	„	Fojnica	„	159	„	959

Ukupno kuća 5810, duša 58814.

Ako sravnimo ovaj izkaz[12] s onim od g. 1742—4, opazit ćemo, da je katoličko pučanstvo prirastlo za petnaest hiljada duša,

[12] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

što je svakako mlogo, osobito uzmemo li u obzir česte i velike kuge, koje su kroz to razdobje harale. Izporedimo li nadalje broj kuća s brojem duša, uvidit ćemo, da su katoličke obitelji patrijarhalni život provodile, u velikoj zadruzi, a po tom i u zamjernoj slozi živile, te da su iz te zajednice crpili snagu i odolivale svim progonom. Župa je brojem bilo malo tada, nu neima sumnje, da su katolici bili i onda u istih skoro selih, u kojih i danas, to možemo pojmit, kako je franjevcem bila tegobna duhovna služba, pošto su imali sela vrlo udaljena od župskih stanova. Osim toga njeke su župe bile i prenapučene, kao Lašva i Jajce, a najskoli Livno, te možemo sigurno uztvrditi, da tamošnji svećenici nisu se mogli kod svojih kuća ni smiriti. Župe su u obće bile prostrane, sela na sve strane razasuta, a uz to putovanje katolikom i svećenikom veoma pogibljivo, radi samosilja bosanskih jenjičara i nemoći državnih činovnika.

Medjutim su krovovi na crkvama i samostanima u Sutjeskoj, Kreševu i Fojnici već bili opali, da nije bilo moguće više s njima odgadjati. A pošto je za to trebovala sultanova dozvola, to je odaslano bilo poslaništvo u Carigrad, da izposluje carsku milost. U tu je svrhu provincijal Bogdanović naredio posebne molitve, da Bog nadahne i umekša srce vladarevo, te izpuni prešnu želju franjevačku, a o tomu je ovisio obstanak svih trijuh crkava i samostana. Usljed ove naredbe imao se je u svakom samostanu držati obhod i pjevana sveta misa, u vrieme, koje imali su primiti sv. pričest svi članovi redovničke obitelji, koji nisu bili svećenici; a župnici morali su očitati jednu sv. misu na istu odluku.[13] Već iz ovoga zaključit možemo, u kako su žalostnu stanje bile sve sgrade samostanske i kojom strogošću bdilo se je, da se kradimice štogod nepopravi. Ipak dok su poslanici obijali pragove carigradskih paša i moljakali dozvolu, bosanski vezir Mehmed-paša dopusti njekako franjevcem u Sutjeskoj, da promiene krov crkvi i samostanu. Da ih nije ova milost jeftino stala, svjedokom je njegova lakomnost i pohlepa za novcem, radi koje nije htjeo ni najveće krivce smrću kazniti, već bi se zadovoljio globom, govoreći: „Bolje je biti ku-

[13] Okružnica od 5. rujna 1762 u arhivu bos. provincije.

jundžija (zlatar) nego li kasap (mesar)." [14] Malo kašnje stiže dozvola i za druga dva samostana i odmah se dadoše na posao, da sgrade posve ne propanu.

Sad se vratimo na glavnu stvar i promotrimo s jedne strane ponašanje bosanskih baša prama franjevcem, a s druge opet kolikom su uztrajnošću ovi podnosili sva nasilja i bezakonja, ter sliedili vršiti svoju službu. Mi ćemo ovdje napomenuti samo njekoliko slučajeva, kako ih nalazimo pobilježene u listu biskupa Dragićevića, koji on upravi na Vjeroplodnicu pod danom 11. kolovoza 1764, a koji izrekom tvrdi, da je to samo maloća iz množtva drugih nepovoljnih dogodjaja.[15] U Tuzli, piše spomenuti biskup, oteli njeki katolici pomoćju Turaka jednu djevojku i jednu udovicu, a kad ih ne htjede župnik fra Franjo Blekić vjenčati, tuzlanski kapetan najprije nemilo ga izmlati štapom po ledjih, a tada prihvate ga njegovi sluge te ga namecaju buzdohanom, na zemlju obore i nogama pogaze, da su mu sve kosti satrli, te najposlje bace ga u tamnicu. Njeki dobri kršćani sažale ga, oslobode iz tamnice i u Sutjesku donesu; nu nije mogao priboliti udaraca, te je u to vrieme već ležao na umoru. Biskup sada pošalje druge misnike u Tuzlu, nu mjestni kapetan zaprieti im, da će im se krvi napiti, gdjegod ih habati; pak s toga su dugo vremena misnici se krili po šumi a obnoć posjećivali bolestnike, a sada počeli sa strahom izlaziti na bio dan.[16] Biskup nadalje pripovjeda, kako je župnik u Ivanjskoj bio potvoren, da radi o izdajstvu i zatvoren u Banjaluci, a platio bi i glavom, da nije gradski upravitelj naprasno umro i tako župnik oslobodjen. — U Livnu silovali njeki katolici župnika, da vjenča brez navještaja, a kad ovaj ne htjeo, tužili ga gradskomu kapetanu, koji ga izšamara, izgrdi i sa psima zatvori, naredivši, da mu se daje što i štenadma nit ga pusti iz zatvora, dok mu ne dade 15 dukata. Malo zatim isti župnik bio je osvadjen, da nije odrešio na sv. izpoviedi njeke, koji su s Turcima ubili njekoliko Dalmatina, pa i zato ogrize tamnicu i plati 20 dukata globe. — U Duvnu vjenča pop Toma Kolaković njeku curu, za kojom su i Turci ho-

[14] Benićev ljetopis.
[15] Vjeroplodničin arhiv.
[16] Oćevac op. cit. p. 93.

dali, te sada iznesu potvoru, da je ona bila rekla poturčit se, dakle da je turkinja vjenčana za kršćanina. Pop zato štetuje 50 talira, curu pako odvedu k paši, da ju prevjeri. Njoj podje za rukom prebjeći u Dalmaciju, a kada ju odtale protjera mletačka oblast, ona vrati se u Duvno i tu je kriomice stanovala. — Buduć došao iz Carigrada novi mullah, na ime fojničkoga samostana ode vikar, da mu čestita i dadne obične darove. Prije nego je ovaj mogao pred mullu izaći, njeki su Turci opanjkali fojničke franjevce; pak s toga izgrdi vikara što im zvona zvone, u crkvi pjevaju i tako glasno mole, da se čuje na javni drum, u čaršiju i čak u džamiju. Sit se nagrdivši, baci ga u tamnicu i drža punih 15 dana. Oslobodiv se ove, zapade u drugu nepriliku. Njekoliko dana kasnije htijući ovi isti franjevac otjerati turska goveda s manastirske njive, zvane „Bare“, turska djeca osvade ga, da im je psovao vjeru i zakon. Na taj zločin pobuni se ciela Fojnica, vikara uhvate, dovedu na sud i stanu zahtievati, da mu se odreže jezik ili glava odsieče. Nadje se ipak njekoliko muhamedanaca, koji su uvidjali obću pretjeranost i zlobu, te obnoć zaključe, da toli grozno ne kazne vikara, već jedino, da ga tabaju, dok mu ne odpane meso s nogu. I ova okrutna osuda izvrši se sutradan na očigled silnog množtva Turaka i kršćana, te dočim su ovi, a osobito žene im, gulile kose i prosili pomilovanje, Turci su vapili: „Neka pas krepa!“ Ovako osakaćena opet strpaju u zatvor, a kada dodje gvardijan s njekoliko drugih franjevaca, da ga izmole, i njih pobacaše u tamnicu. Preostala u samostanu braća odluče prizvati na veću vlast, ter brzim trkom njih njekoliko ode k veziru i zamole ga, da im on sudi, koji doznavši, da su franjevci posve pravedni, naredi, da se puste svi na slobodu.[17]

I domaći ljetopisci zabilježili su njekoliko sličnih primjera turske samovolje i nepravednosti, a svi skoro tiču se fojničkoga samostana, koji je ovog vremena bio trn u oku domaćim muhamedancem i predmet njihove zlobe i nenavidnosti. Baš ovog njekako doba (oko g. 1763) imam pavlovački (t. j. gornjeg diela Fojnice) zaišće od gvardijana, da posječe jedno od onih orijaških drveća, što no su do nedavno okruživala fojnički samostan, zakla-

---

[17] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

njajući ga od neprijateljskog pogleda i davala mu veoma čaroban izgled. Gvardijan mu uljudno odvrati, da mu nije moguće to učiniti, bojeć se, da to ne priedje u običaj i ne opustoši se onaj liepi gaj. Imamu se težko učini, da mu se uzkraćuje to, istina, jedno drvo, nu koje mu je trebovalo za majdansku kladu, a koje bi težko drugdje našao i tako lako dovukao. S toga učinivši vieće s drugimi Turci, obtuže fratre kod vezira, da su koješta u samostanu iznačinjali, šetališta nad varoš iznieli te crkvu na Selakovićih sagradili. Vezir željan ovakih parnica posla 15 pašalija, koji odmah fratre povezaše i u Travnik odtjeraše, gdje došavši, biše zatvoreni sve dotle, dok ne dadoše 6000 groša.[18] Malo za tim isti franjevci biše osvadjeni i kod sarajevskoga velikoga sudca (mullah), da su na svom obližnjem posjedu Selakovići crkvu načinili. Izaslani izviditelji nadjoše tu kuću, kao što i svaku drugu uredjenu i pećju providjenu, te izvjestiše mullu, da je to sve bila zloba i potvora, ter prema tomu bi izdana i vrhovna sudbena odluka.[19] Posve je pristranije s njimi i opet postupao bosanski vezir. Pošto su naime fojnički muhamedanci iz same mržnje okužili kršćanski dio varoši, stanu kušati, da okuže i samostan, ubacujuć okužene stvari i mažuć vrata od dvorišta kužnim gnjojem, a kada im ni to ne pomože, odu k veziru i bace mu ključe od sve tri domaće džamije, tužeć se, kako su fratri načinili još 70 soba, pojatu za hiljadu konja, druge kuće za oružane ljude, i tako se nesnosni učinili, da ne smiju ni oni ni njihove žene na dvor se pomoliti, da ne mogu s mirom ni klanjati, dapače, da se boje, da će jedno jutro svi bit na kamaru sasječeni, a njihova dobra doći u kršćanske ruke, budući su im i tako mnoga nepravedno oteta. Vezir čuvši ove gorke jadikovke, posla svog pouzdanika, da vidi, što je u stvari, a ovaj, premda ništa ne nadje, ipak podmićen od braće muhamedanaca primi na novo pismenu njihovu tužbu, fratre najpre zatvori u mjestu, a zatim sve povezane sobom otjera u Travnik gdje i okuje u lance i zatvori medju okuženike.

Puna dva mjeseca trajala je ova parba i zatvor, nit se mogoše izbaviti, dok ne dadoše vezirevu blagajniku prizuanicu na 5 kesa (2500 groša) duga, a toliko su dali i drugim svojim braniteljima,

[18] Ljetopis Kristićevićev str. 44.
[19] Fojnički arhiv.

dok je paša izdao osudu, da su pravedni.[20] Ne zna se, koliko je tu još nabrojeno kamata, nu svakako je žalostno, da su pravedni toliko štetovali, te da nisu mogli gotovinom se izkupiti; pak s toga valjda nije ni htjeo biskup Dragićević zimovat u Fojnici, već je još koncem prosinca 1764 stanovao u tiesnoj klieti župe Dobretićke; dočim je fojničke franjevce rečena bieda opasala u listopadu iste godine.[21]

Već sami ovi navodi dovoljni su, da shvatimo težki položaj naših patnika. Tomu ako dodamo, da je prošle godine (1763) bila silna suša, a ove glad i kuga, te da se je sviet razbjegivao, možemo reći s istim Dragićevićem, da žalostnije godine nisu zapamtili. Medjutim za nas je zanimivo, da se on hvali redovničkim i svjetovnjim svećenstvom, koje je gorljivo i pomnjivo dielilo svetotajstva. A malo niže veli doslovce: „Mogu slobodno reći na slavu Božju, da su moji suposlenici neumrlu hvalu zaslužili, osobito ove godine, pokazavši svoju gorljivost u največoj potrebi, s očitom pogibelju svoga života, nu po Božjoj milosti još ni cigli nije podlegao kugi, premda su njeki pomrli od drugih bolesti.[22] Ovo isto potvrdjuje i provincijal Benić okružnicom svojom od g. 1766, veleć, da je njekoliko stotina hiljada naroda u Bosni od kuge pomilo, a nijedan franjevac, premda su kužnike služili, po uredih hodali i s okuženimi u tamnici prebivali, te premda su mloge sluge i dječaci po samostanih od iste pošasti póumirali, što on punim pravom pripisuje osobitoj zaštiti Božjoj.[23]

Ako je g. 1764 bila kobna po fojnički, to je sliedeća bila neugodna po kreševski samostan. Dne 7. travnja, licem na Uzkrs, izgori do temelja samostan i crkva u Kreševu. Zapali se u vrieme svečane mise, a u dva sata bijaše sve sami pepeo, tako, da nisu mogli osloboditi ni blagajne od milostinje, a tom prilikom izgori

---

[20] Vjeroplodničin arhiv sv. VI. — Benićev ljetopis.

[21] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

[22] Posso dir liberamente a gloria del Signore, che i miei operari siansi immortalati particolarmente in quest anno, auendo eglino mostrato il loro zelo nel tempo della maggior necessità coll' evidente pericolo della propria lor vita, e per grazia del cielo fin ora non è mancato veruno di tal male, ben vero son mancati d'altre infermità. Vjeroplod. arhiv sv. VI.

[23] Državni registar okružnica.

mnoga dragocienost i važan spis, koji bi nam danas mogli razsvietliti mnogu tamnu točku bosanske prošlosti. Pored štete neopisive i odtuda nastavše nevolje, najteže je bilo svima, što su znali, da neće moći tako lahko dobaviti dozvolu, pridići ove nove ruševine. Duhom ipak ne klonuše, već dne 18. travnja r. g. saberu sve uglednije domaće i obližnje Turke, da im dadnu izviešće o požaru te o veličini prvašnjih sgrada. Potrošivši u tu svrhu 42 groša, odu k novomu veziru Ali-paši, da im dadne preporuku na cari gradsku vladu. Na njihovu nesreću tadanjemu carskomu namjestniku bio je o boku Smahil beg Dženetić, pripredeni Turčin, a po tom veliki neprijatelj kršćanski, tako, da o njem kreševski ljetopisac Bogdanović mogadiaše reći: „Kamo pusta sreća po vjeru kršćansku, da ga majka nikada nije rodila.“ Ovim protivnikom podgovoren vezir odpravi kreševske mučenike, da odu mulli po dozvolu, koj im i dade, uzmavši 403 groša i 20 para. S ovom propratnicom spreme ovaj put prijatelja Ibrahim-agu Mangurića, muhamedanca iz Visokog, davši mu troška 150 groša i obećavši drugih 60 kao uzdarje.[24]

Kroz to vrieme, naime o Ivanjdanu išli su Orašani[25] u Jajce na hodočašće, al putem se posvade i blizu varoša jednoga izmedju sebe ubiju. Jajački kadija uhvati tu priliku, da oglobi mjestne franjevce, krivicu na njih obori i sva tri zatvori, nit ih pusti, dok mu ne dadoše hiljadu groša.[26] Ovo je medjutim jedan od tisuću drugih nepobilježenih slučajeva, šta su franjevci po župah trpili od zlobe i popašnosti turskih oblasti.

Obćom se je ipak nesrećom smatralo, da kreševska braća u drvenih kolibah zimuju, a ni odkle ništa se ne čuje, da li će im se obnova sgrada dozvoliti. Početkom godine 1766 vrati se izaslani Mangurović, ne vidivši ni cara ni vezira. Sad ne preosta drugo doliš poslat nove izaslanike, te ovaj put ide definitor fra Ivo Domazet, a s njime Petar Kurtović iz Kreševa i Martin Čerkez iz Travnika, ljudi vješti turskomu jeziku, povedavši sobom i rečenoga Mangurovića, Uzalud su i ovi put vidili, jer u kolovozu vratiše se

[24] Kreševski ljetopis.
[25] Orašje, selo blizu Travnika.
[26] Benićev ljetopis.

brez ikakva uspjeha. Sultan Mustafa IV. ne htje ni čuti o tome.[27] — Franjevci u Jajcu i opet dodjoše u nepriliku. Buduć neki Turčin ranio kršćanina, jajački kadija svali svu krivnju na katoličkoga župnika. Ovaj čuvši za to, pobježe glavom brez obzira i ne uzdajuć se u pravičnost turskoga suda, te je više mjeseci slao darove kadiji, dok ga je stoga smetnuo.[28]

Ova kruta progonstva i težke nevolje svećenstva, zatim ulozi, s kojih je bio obolio, prisiliše biskupa Dragićevića, da se odreče uprave vikarijata i da se povuče u svoje rodno mjesto Tješilo, selo tik Fojnice. Vjeroplodnica primi mu ostavku i naimenova njegovim nasljednikom fra Bonu Benića, poznata nam sa okretnosti, učenosti i razboritosti. Benić se medjutim zahvali na toj časti, u isto doba, kada je biskup Dragićević o njem najbolje izrazivao se, te uz njega hvalio i ostalo svoje redovničko svećenstvo. Pošto je isti Benić kriepkimi razlozi opravdao svoje odreknuće, sv. stolica prinuka Dragićevića, da privremeno pridrži upravu vikarijata, dok mu se ne nadje drugi nastupnik. Vrhovna uprava reda preporučivala je za to dostojanstvo fra Martina Bjelavića, koji je bio učiteljem fiiozofije u Cremoni, a bogoslovja u Parmi, te već osam godina župnikovao u Bosni; nu Vjeroplodnica mimoišavši ovoga, naimenova fra Marijana Bogdanovića, kreševskog ljetopisca, biskupom ekinskim i vikarom apoštolskim u Bosni i Hercegovini.[29]

Dočim je ovako oprezno postupalo se pri popunjivanju biskupske časti, te dapače sv. stolica bila se zaprietila, da će poslat tudjinca, ako bi ovaj se odrekao ove tegotne tada službe, kreševski franjevci trudili su se, da dobiju željenu dozvolu za pridići pogorene sgrade. I buduć je u svibnju g. 1767 došao na Bosnu Mehmed Silivtar-paša, sultanov rodjak, odoše mu tri gvardijana s džulusom, a kreševski tom prigodom donese mullin ilam i muftijinu fetvu, dobivene za skupe novce, te izposluje vezirsku bujruntiju, davši 1500 groša, dakle oko 500 mletačkih dukata. Sad je trebovalo povjerenstvo, koje će označit visinu, daljinu i širinu pogorjelih sgrada, a tu posla mulla svoja tri čovjeka, kojim se pri-

[27] Kreševski ljetopis.
[28] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.
[29] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

družiše fojnički kadija i kreševski naip, te i ovi uzeše 1722½ groša. Pošto su pako u Sarajevu počeli se ljutit na tu obnovu, moradoše fratri dati i ondašnjim jenjičarima 234 groša. Sad na vrat, na nos prionu obnavljati crkvu i samostan, a kada ih dogotoviše, dodje na novo sudbeno povjerenstvo i sravni svoje mjere sa sadanjim stanjem, oglobivši samostan za 1932 groša.[30] Već sliedeće godine mogli su podastrieti redovničkomu starjošinstvu zaključne račune o dogradnji, po kojih dadoše Turkom za razne dozvole 8793 groša, za gradivo 1553 groša, majstorima 1760 groša, ukupno 12106 groša. Ovaj izdatak bio je pokriven milodarima u iznosu 10080 groša, suvišak od 2026 groša uložili su iz svoje prištednje. Posve je žalostno bilo pri tome, da su tri puta više izdali oblastima, nego li ujedno i za gradivo i za poslenike. Uz to džulusi i časti redovito su bili izplaćivani i naime one redovničke obćine, premda samostan nije ni po imenu obstojao.

A kada je sve dovršeno bilo, sarajevski mullah prizovne kreševskoga gvardijana, mjesto koga otidje fra Petar Alović. Ovomu reće mullah: „Čuj, fratre, imam ferman, da razrušim kreševsku tekiju, pak vallah billah uzjašit ću konja i na sried čaršije proučit ću ferman, pak onda perišan (u ništo) učiniti tekiju.“ Na to mu odvrati Alović: „Tvoja tekija, mi tvoji; ako ferman imaš, jaši konja, pak obori.“ Sad preuze mullah: „Ferman se može metnut pod jastuk (uzglavje), već šta bi ti dao?“ Fratar odgovori: „Dat ću 60 groša“ (t. j. 25 dukata). Mullah odgovori: „Dat ćeš, vallah, 1000 groša ili glavu; vodite ga u zindan.“ Turci, koji se desiše kod njega, začnu ga tobože braniti, a jedan se iztakne i reče: „Nemoj, čestiti mullah, oni su dobra raja; ako ti on ne dadne što išćeš, ja ću dati za njega, a ne dam, da ga pokaraš.“ Uzalud se je toj milosti fra Petar opirao; nakon osam dana uzmu na silu 300 groša, t. j. 125 zlatnih cekina.[31]

U isto doba i na isti način bivali su tlačeni i redovnici drugih dvajuh samostana, fojničkoga i sutjeskoga. Tako buduć početkom ožujka 1768 došla u Travnik sva tri gvardijana, da čestitaju paši potvrdu, ovaj naredi, da još dobave po dva najstarija fratra,

---

[30] Kreševski ljetopis.
[31] Kreševski ljetopis.

pak da se onda istom njemu prikažu. Kada su ovi došli i izašli na divan, vezir ljutit upita ih, zašto Crnogorci vojuju, te potraži listove, koji su im stigli od ruskoga cara. Srećom tu se desi Bećiraga Meterović, veliki fratarski prijatelj, te uze u obranu fratre, dokazujući, da oni ne imadu ništa s hrišćanima i da su Rusi katolikom protivni kolik i Turkom. Na to će vezir: „Onda ste vi mletačke vjere, pa mi kažite, radi čega i mletački dužd izkuplja vojsku na našoj granici?“ Kada mu odvratiše, da ne znadu, već da misle, da i on to čini, kako bi obuzdao Crnogorce, da nebi i njegove zemlje porobili. Tada im naredi, da uhode kuda znaju, al da mu do njekoliko dana jave, šta je tomu oružanju uzrok. Franjevci preplašeni jednoglasno odgovore: „Izsieci nas odmah ovde, dragi gospodaru, mi toga ne možemo učiniti, jer nismo nikada toga radili.“ Al vezir ne dade se od toga nikako odvratiti, već im dade roka od 40 dana, da dobave viesti iz Dalmacije, a 80 dana za one iz Mletaka, primjetivši: „Htjeo sam sve po trojicu na jedan kolac nabiti na sried čaršije, al neću, dok ne vidim, jeste li prava raja.“ I ovo dok bi, ode gvardijanima 900 groša. Franjevcem drugo ne preosta do izvršiti toli strogu zapovied, a pošto nisu htjeli uhoditi ni izdavati kršćanskih država, sastave nješto talijanski te naglase ono, što je sviet od sebe govorio, osobito tu iztaknu miroljubivost mletačke republike, pak to izruče veziru i tako se oslobode od ove neprilike.[32]

Odmah za tim i druga ih zadesi. Čuvši Turci, da je fra Bono Benić njekuda otišao, pozovu 9 franjevaca, da kažu kuda i porad čega je otišao. Buduć je on bio odputovao u Španjolsku na obću skupštinu reda, ne bijaše probitačno istinu kazati, već rekoše, da je otišao u Spljet na liečenje i tako jeftino prodju.[33]

Uz ove obće, sutjeski samostan imade i svojih posebnih neprilika. Buduć pobjegla žena njekomu kršćaninu iz sela Planinice, ovaj potvori franjevce u Sutjeskoj, da su mu ženu sakrili, te dok se opravdaše, štetovaše 197 groša. — Sad napadoše i visočki Turci, te obtuže fratre, da su te godine kupili 600 tovara groždja, pak i ta parba stade ih 85.200 jaspri.[34]

---

[32] Ondje.
[33] Vjeroplodničin arhiv i Benić.
[34] Ondje.

Medjutim su i Crnogorci se osilili pod Malim Šćepanom, da su stali uznemirivati Turke na sve strane, pak s toga u kolovozu g. 1768 diže se glavom bosanski vezir, a s njime svi spahije i krajišnici, napokon podjoše za njima nazorice i „ohole" Sarajlije. Po turskom kazivanju pribralo se je bilo pod crnogorska brda 28.000 bosanske, a 40.000 rumelijske vojske. Sve ratovanje ove bojne sile svršilo je u tome, što su porobili njekoliko svojih sela oko Crnegore i odtale poveli mlogo roblje, dočim Crnojgori nisu ni pera odbili. I premda ne pokoriše onih brdjana, ipak ih car bogato nadari: veziru posla dragocienu dolamu i čelenku dragim kamenjem posutu, a vojnikom podieli mlogi novac. Vrativ se kući bosanski muhamedanci, na vrat na nos pokupe od kršćana oružje i prodadu ga u bezcienje. Bojeć se, da im što ne ostane, prekopaše sve crkve i samostane, pak i taj svoj trud naplatiše, tako, da je sama sutjeska župa dala u to ime 230 groša, svotu u ono doba znatnu. Medjutim to ne htješe učinit krajiški kapetani u svome području, izgovarajuć se, da oni ne sumnjaju o svojoj raji, te da i ona pomaže im čuvati medju od kaura.[35] Odmah zatim počeše se pisati i baše protiva Rusiji, kojoj je Turska naviestila rat, zatvorivši njezina poslanika Obreskova u Jedikulu.

Crnogorska zadirkivanja i ruska nepopustljivost prama Porti dobro dodjoše ratobornosti sultana Mustafe III., a sve to do biesa razžesti bosanske muhamedance, dotle, da su fratri i kršćani bojali se, da će listom glave pogubiti. [36] I doista bijahu razvezane ruke svim turskim zločincem proti raji, a da se nisu imali bojat ni odkud kakva iztuka, još manje sudbene strogosti. Tako dne 22. studenoga dva brata, Trebe i Drinjak, poubijaše više kršćanske čeljadi kod Kreševa, te mjesto da obojica budu kažnjeni, sviet silno štetova.[37] Osobito se uzjoguniše fojnički vrćikapice, jer gdjegod bi sreli fratra na konju, usilovali bi ga, da sjaši.[38]

Kroz to vrieme Bosna je dobila novog apoštolskog upravitelja u osobi vrlog fra Marijana Bogdanovića. Pošto nije mogao biskup

---

[35] Domaći ljetopisi.
[36] Bogdanovićev ljetopis.
[37] Ondje.
[38] Fojnički arhiv.

Dragićević posvetit ga, ode on u Dubrovnik i tu primi posvetbu od Petra Budmania, stonskog biskupa, odtale ode u Zaostrog i Makarsku, te posjeti tamošnje samostane slavne uspomene i svagdje drža sjajne pontifikale, bivajuć dopraćen i odpraćen uz pucnjavu i zvonjenje, da mu je put nalikovao slavju. Preko Posušja vrati se u svoju biskupiju, a na putu mu Turci otmu dva barila vina, koje su mu prijatelji bili poklonili, kreševskomu pako samostanu ugrabe 20 ovaca.[39] Liepo zaisto znamenje već tim dobi, što ga čeka u ovoj tobožnjoj časti.

Već početkom g. 1769 svrvi se u Sarajevo silna vojska i mlogi se razviše barjaci. Al ni ova turska galama nije mogla bit brez štete fratarske. Nebrojeni age, barjaktari, baše i ostale vrsti vojnika poput gladnih skakavaca opljačkaše hudu raju, grabeći sve, čega bi se mogli dočepati. Imenito udariše na sutjeski samostan, tražeći novaca. Njekim se dade, dok je teklo, a mlogim nije bilo moguće ništa pružiti, a ovi opet izkališe svoju osvetu, pucajuć iz pušaka i bacajuć vatru na manastir; dapače njeki su kopali pod njim lagume, da ga svega od jednoč unište, te kako veli ljetopisac: „Mnogi strah podnismo, a pomoći od nikuda.“ Jedni se zaletiše u staje i konje razgrabiše brez ikakve plaće. Samoj trojici aga (Hasanu, Bećiru i Jašaru) dadoše 969 groša i tri konja badava; ter isti zaključuje: Onoga vremena (vakta) kako je bilo, nitko razumit ne može, osim koji je tada živio.“ Franjevcem ne bijaše tada moguće nikud maknuti, jer bi im otimali konje i s njih svlačili haljine; pak s toga ne mogoše ni džulusa veziru sobom predati, već poslaše po svjetovnjacih.[40] Sličnih napadaja doživiše braća i drugih dvajuh samostana. Ponajviše muke zadade Kurlan-aga. Ovaj na silu uze od fojničkog samostana 150 groša, pak htjede ucieniti i kreševski, da ne dodje od vezira bujruntija, kojom proglasi franjevce slobodne od svakog vojničkog davanja. Uzprkos toj vezirskoj izjavi Kurlan-aga zaprieti na novo fratrima i ovi mu dadoše istu svotu novaca. Malo zatim dodje Delalić iz Sarajeva i uze 40, a njegov odabaša Kezmo 30 groša i jednu čast izmakoše. Medju inimi bijaše se u Kreševu upisao u jenjičare i njeki Nuhan,

---

[39] Bogdanovićev ljetopis.
[40] Sutjeski ljetopis.

te stane iskati od ondašnjeg gvardijana vojničku plaću, a kad mu ovaj posla dva groša i jedan muket (tankn a dugu voštenu svieću), ne htje primiti, već onako biesan potegne pušku i ubije fra Luku Mikulića, novačkog učitelja, tako, da ga je biskup Bogdanović jedva mogao odriešiti. Za pregled uze kadija 90 groša, a Nuhanu ne htješe nikakve kazne odmjeriti, pošto je bio tobožnji vojnik, već ga na prosto poslaše u Sarajevo k njegovoj četi.[41] Istom u travnju krenu ova ciganska vojska, kako ju zove domišljati Bogdanović, i podje na Rusa, a brojila je 200 barjaka i 5000 bosanskih jenjičara. Dok se otisnuše, uzeše fratrim u Hercegovini pet konja, fojničkom i kreševskom gvardijanu po tri, a žepačkomu župniku jednoga. Bilo je zaisto drugdje i drugih nasilja, nu i ovo je dosta, da pojmimo svu tegobu položaja tadanjeg kršćanstva.

Dotle su već ratovanje zametnuli Tatari, dok još Rusi nisu bili spremni na odpor. Pri prvoj navali podje im za rukom mnogu zemlju poharati i preko stotinu sela porušiti; nu oštra ruska zima i svakovrstna oskudica prinuka ih, da uzmaknu u zimske stanove. Istom u travnju odpoče pravi boj; u isto pako doba dodje u Crnugoru njekoliko ruskih častnika, donesavši sobom izobilje novaca i nješto oružja, da ih podignu proti Turčinu i njegovu silu razdvoje. Pošto je veliki vezir Emin-paša oslobodio Kocim i prinukao kneza Galicina, da se povuče za Dnjester, Turci taj uzmak tumačiše kao kakvu odlučnu pobjedu, ter Šeik-ul-Izlam podieli sultanu Mustafi naslov El Gazi (pobjeditelj), a Turci bosanski dneve 10, 11 i 12 svibnja proslaviše velikim veseljem. Medjutim ova se radost preokrenu brzo u žalost, budući tečajem ovoga ljeta Moldavska i Vlaška dodjoše u ruke Rusom, dočim veliki veziri jedan za drugim padahu kao izdajice svoga gospodara, ustupajući mjesto odvažnijim i pouzdanijim pašama. Mjeseca studenog poče se vraćat i bosanska vojska, izgovarajuć se koječim, a ponajviše, da nisu imali dovoljno plaće i živeža. Posljedica ove nesretne vojne bijaše silni strah, koji zavlada medju bosanskim muhamedancima, da su, ko što veli Bogdanović, vrlo se pripali od Moskova i uvukli rogove.[42]

---

[41] Bogdanović.
[42] Ondje.

Jedva su tri mjeseca mirovali Turci, kad opet udariše u stare diple. Dne 7. veljače 1770 fojnički kadija uze od mjestnoga gvardijana 30 groša, da ga ne tuži mulli i ne prigleda mu crkve. Malo za tim izadje vezirev mubašir proti pivničarom, ter i ovaj uze 6 groša; a dne 24 ožujka dodje 25. sejmena (oružnika) u Kreševo i htjedoše oborit samostan, što da ne učine, dade im gvardijan po jedne opanke i po poldrug groš (vižlin).

Borba medju Rusi i Turci opet u proljeće razmahala se, pak zato početkom travnja stiže carska naredba, da se čim prije digne sve, što može pušku nositi i da ide proti neprijatelju. U prvi mah upisa se 3150 sejmena, nu bosanski prednjaci ne htješe dignut se na Rusa, bivši se lani nasitili bojne igre. Pravdali su se, da su i kod kuće potrebiti, pa da im treba čuvati krajine; a da pokažu svoju ratobornost, izpekoše 1050 tovara kruha dvopeka. U svibnju pobuniše se i sarajevske turkinje, ter izletiše kao biesne na čaršiju, kunuć, što se izvaža živež iz Bosne.[43] Vezir uvidi, da mu nije moguće silom ništa opraviti s bosanskim poturicama, ter se lati lukavštine. Čineć se i nevješt tomu neposluhu, stane i sam spremat se na Crnugoru. Sabravši nješto vojske, odpremi sejmene proti Rusu, koji je bio zapretio i samomu Carigradu, a spahije diže na Glasinac i prama Crnojgori, a zatim izdade proglas, kojim pozva sve Turke k caru u pomoć. I na ovu naredbu odgovoriše Bošnjaci, da ga ne mogu poslušati nit ostavit svojih žena i djece medju nevjernici, već da je potrebito i Bosnu braniti sa sve četiri strane. Ovako su bosanski muhamedanci na novo uzkratili vladaru posluh, pokazali svoju samovolju, a tiem slabili onaj vez jedinstva, kojem su njegda najveće žrtve doprinosili. Oni su dobro uvidjali slabost turske carevine, kao i to, da oni ju ne mogu spasiti od propasti, u koju je srljala sa svoga truleža, pak su htjeli svoje sile prištediti na obranu užje svoje domovine, a da nisu ni sada mogli se uzdići nad vjerske obzire, te u zajednici svih svojih sugradjana potražiti sredstva za narodnu i političku nezavisnost.

Nasuprot oni su svom mržnjom i opet uzplamtili proti krštenom narodu, čim su čuli za nove ruske pobjede, a posredovanje Pruske i Austrije u prilog savladane Turske. Imenito mjesec stu-

---

[43] Domaći ljetopisi.

deni bijaše koban po sva tri manastira. Najprije obtužiše Turci sutjeski samostan i okolni narod, koji u onu crkvu ulazi, da su katolici uhvatili Matu Matićevića, koji se je bio poturčio, a franjevci da su ga na novo pokrstili. Vezirev mubašir donese u Sutjesku ovu tužbu te uze samostanu 90, a 350 groša ostalim župljanom. Odmah iza toga obtuženi budu svi fratri, da su iz Moreje izašli njekakvi popovi, hodali po Hercegovini i Livnu, a najposlje sklonili se u tri samostana, buneći svagdje narod i spremajuć obći ustanak proti turskoj vladi. Vezir povjerova i ovoj potvori, te srdit naredi, da se pošalje 30 pašalija, koji će pretražit samostane i dovesti mu koli uhode, toli njihove zaštitnike. Srećom ćehaja vezirev bijaše pametan i pravedan čovjek, pak stane svom gospodaru dokazivati, da je to prisna laž i potvora, ter ga zamoli, da ne uznemiruje pravednih ljudi. Tim bi nješto ublažen vezir, al ipak posla oštre pašalije. Ovi dolete najpre u Fojnicu i potražiše od gvardijana tobožnje tudjince, a kad mu ovaj odgovori, da ne ima nikakvih sumnjivih osoba, poručiše i po onog iz Kreševa. Obojicu sada opravdaše domaći muhamedanci. Poglavica pašalija požali, da ne može ih naći krivimi, pa reče: „Vallah vidim, da ste pravi, ali oli meni dajte pet kesa, ili ću vas odvest svezane u Travnik.“ Gvardijani mu ponudiše 500 groša, da ih dalje ne muči, al on ne htje o tom ni čuti, već ih baci u tamnicu, a kada prizvaše na vezira, povezane potjera u Travnik. Došav u Busovaću, nagode se za 1200 groša, te dobiju od njega pismenu izjavu, kako ih je prave našao.[44] Rečena potvora bi raztrubljena po svoj Bosni i Hercegovini, te su mlogi župnici i katolici zapali u tamnice, a ciglih pet župa, koje biljež̌ke ne spominju, moralo je dati više od 3000 talira globe. Stanovnici ovako oglobljenih župa silno su osiromašili, tako, da oni, koji su imali četiri vola, ostali su sa dva, a koji dva, bacili su plug na tavan. „Ostali smo“, veli pisac, „živi, al ne znamo dokle“; a bilo bi i gorje, da nisu se i njeki Turci za njih zauzeli te svjedočili, da su posve pravi i nedužni.[45]

Iza toga diže se i vezir, a mjesto sebe ostavi Osman-pašu Skopljaka, o kojem veli kreševski ljetopisac ogorečeno: „Da je i

---

[44] Sutjeski i kreševski ljetopis.
[45] Propagandin arhiv sv. VI.

tražio goreg vraga, nebi ga ni u paklu našao.“ Pobližje mu ne nabraja zlodjela, nu sigurno je, da je i kroz kratko vrieme dosta zla počinio. Do njekoliko dana dodje i kajmekam novoga vezira, kojemu bi prva stvar, udariti na kreševske franjevce i potvoriti ih, da su brez carskog fermana popravljali crkvu, dočim nisu je se ni takli, već izpravili njeku podzidu, da se zemlja pod samostanom ne otiskuje. Ovdje ih sam emin opravda, nu gvardijan ipak štetova 150 groša.[46] Odmah njekako i sarajevski mullah poruči po kreševskoga gvardijana, da dodje i donese oprave, s kojimi se je usudio načiniti crkvu i samostan. Buduć je ovaj tada bio kod vezira u Travniku i prvašnju parbu smirivao, ne može otići k mulli, koji na novo obtuži fratre, da su brez ičije dozvole rečene sgrade ponačinjali. Na to dodjoše pašini ljudi i premda nadjoše i opet gvardijana prava, uzeše mu ipak 45 groša putbine.[47] Da u kratko nacrtamo bjedno stanje katolika i franjevaca u ovoj (1770) godini, poslužit ćemo se listom biskupa Bogdanovića, koji on upravi na Vjeroplodnicu dneva 24 ožujka 1771, a koji doslovce glasi: „Uzorita i prečastna gospodo! Ja doisto nisam u stanju, da tomu grimiznomu vieću vaših uzoritosti dajem koji nacrt stanja crkve bosanske u prošloj godini, jer bi mi trebovale čitave knjižurine. Ratne neprilike, strahovanje, prietnje, zlobe i uvriede, potvore, zlostavljanja, ubojstva, utamničenja, tlačenja i globe, koje katolici podnose od nevjernika, ne dadu se izpripoviedati. Ova su rastla za naše dobe, al ove godine dozlogrdila su, da ne mogu više. Predstoji očito uništenje ove uboge crkve Krstove. Ima devet godina, da nisu bili izaslani radi kuge i drugih važnih uzroka vjerovjestnici po ovom vikarijatu, koji, poleg svetih propisa, hvale vriednom običaju, a radi duhovne potrebe ovoga naroda moraju se izašiljati. Ja uzmavši to sve u obzir i scieneć, da se je malko utišala divljačka ćud, u sporazumu s ostalimi poslah dvojicu svietovnjih svećenika u gornje, a dvojicu redovnika u dolnje krajeve biskupije, da prije ciče zimske po običaju i mojimi naputci ovrše čine svoje svete službe. Ovi ubogi izaslanici pretrpili su od nevjernika, i to upravo od vojničkih ostanaka, tolika divljačtva, da su ih... upregli

[46] Bogdanovićev ljetopis.
[47] Ondje.

u plug poput volova, te da nije župnik s množtvom kršćana čas prije odmolio i odkupio ih, proklethici bi svoju nakanu izpunili. Ovi i slični su načini, kojimi nas naši zemljaci muče." Spomenuvši potvoru o morejskih popovih i globe njekih župa, prelazi na dogodjaje sliedeće godine, ter zaključuje ovimi riečmi: „Iz ovih i sličnih progona, potlačivanja i nevolja možete zaključiti, koli je težak položaj svećenika kod njihova stada."[48] Ovo donjekle popunjuje i naredba vezira Mehmed-paše, kojom zabrani na fratre tovarit danjke, činit ćešife, iskat koje šta badava i druge neprilike im činit, a dozvoli, da smiju i po kršćanskih kućah sv. misu govoriti, kako je to bio davnašnji običaj.[49]

Mi nećemo ništa tomu domećati, jer su dogodjaji toli rječiti, da ne trebujemo razglabati ih te iz njih povlačiti zaključke. Ovoj posve slična bijaše i sliedeća (1771) godina. Već prvi dani biše obilježeni progonstvom. U Travniku vjenča se jedna djevojka, o kojoj Turci prosuše glas, da je bila rekla poturčit se, i dva svjedoka na to izadjoše. Sama ta nakana bijaše dovoljna, da su mjestnoga župnika zatvorili i u gvoždje okovali, a uz to tako mučili, da je u malo dana potrošio više od stotine talira, da ublaži tamničare, i premda je obtužena djevojka odvažno to zaniekivala, ipak se je tražilo od župnika hiljada dukata. I druge dvie djevojke bile su iz istog uzroka u tamnici, koje su poput sv. Katarine, kako veli biskup Bogdanović, pred sudom se branile, govoreći: „Nit smo kada to rekle, nit ćemo igda reći, da ćemo se poturčiti, pa da nas na hiljadu komada sasječete, ni jedan komadić neće vam reći, da će se poturčiti." Uzprkos toj divnoj izjavi, Turci su držali tada u zatvoru druga četiri župnika i mloge katolike, dok nisu više od hiljadu talira dali za svoje oslobodjenje. A što je još žalostnije, ovake neprilike zadesivale su ih obično, čim bi naime koju pristaliju djevojku vjenčali.[50] Ne bijaše ništa lakše ni onim po samostanih. Dne 5. ožujka dodjoše petorica Turaka i udariše na kreševski manastir, zahtievajući, da im se otvori, a kad im to uzkratiše, stadoše pucat i ka-

---

[48] Njekoliko priloga k bosanskoj crkv. povjesti od Batinića. Zagreb 1885, str. 23—25.
[49] Fojnički arhiv.
[50] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

menje bacat na crkvena i manastirska vrata, dok napokon sami ne odoše, a da ih državna vlast i ne ukori.[51] Fojnički kadija Omer-efendija nalaga kod mulle, da su se fratri od cara odbili, da njemu ne daju ni unići u samostan, da su Kreševljaci veću crkvu napravili, a svi kako su veselje činili, što je Rus pridobio. Bila je pobijena ciela ova izmišljotina, nu fratri i ovaj put dadoše 45 groša globe.[52]

I carigradska vlada izkusila je ovu samovolju bosanskih muhamedanaca. Ovi kao da se nisu ni malo zanimali sudbinom turske carevine, kojoj je Rusija zadavala težke udarce uspjesima svoga oružja, pa kada u travnju stiže i novi mullah, te ih poče sve, a osobito upisne jenjičare pozivati pod oružje, oni ostaše pri tom, da neće vojevati izvan Bosne, dok im se ne dade plaća od četiri godine. Ono malo, što je s vezirom vojevalo kod Vidina, bili su potučeni, a uz to carska blagajna nije im mogla davati plaće, pak s toga razturiše se novi danjci po narodu, kojim se opriešе Fojničani.

Za toga ratovanja bijaše postalo veoma pogubljivo putovanje, a katolici iz dana u dan sve su se to više razbjegivali, divljali i zaboravljali se sa svojih dužnosti. Kroz to vrieme poginu u Vodičevu fra Andrija Čavlinović, bivši ubijen od njegog zlikovca, a da ga pravda ne osveti.

Ovo nesnosno stanje bijaše prevršilo svaku mjeru, a još se pogorša smrću biskupa Bogdanovića, koji preminu dne 7 siečnja 1772 od sušice u Kreševu, ostavivši nam svoj krvavi dnevnik, pun gorkih uspomena. Oduševljen za vjeru i svoj bjedni narod, vanrednom točnošću bilježio je svekolike svoje doživljaje, a njegove dosta oštre primjetbe svjedokom su, da su tadanje nevolje katolika i franjevaca pospješile konac zaslužna mu života. Suvremenici ga hvale kao muža miroljubiva i neprikorna života.[53] Još je medjutim bio u životu njegov predšastnik biskup Dragićević, premda uviek prikovan za postelju, pa i ovako boležljiva prinuka ga sv. stolica, da preuzme duhovnu upravu vikarijata, dok mu se ne nadje nasliednik.

---

[51] Bogdanovićev ljetopis.
[52] Ondje.
[53] Benićev ljetopis.

Jedva bi čovjek mogao vjerovati, šta su i ovoga ljeta pretrpili naši franjevci, kad nam nebi očevidci svjedočili. Vezir bosanski još se je nalazio na vojsci, a čas po čas iskao je novčanu pomoć iz Bosne. Narod se je tomu silno opirao, a Zeničani radi toga i ubiše svoga poglavara. Jedini franjevci redovito su izplaćivali težke džuluge, od kojih svaki iznosio je sada u gotovu novcu 800 groša, adžimabub (kamate 100 groša), teftišlema 200, svaki vezirev sluga uzimao po 6, ćehaja 200, čaušlaraga 50 groša. Pošto je pako dukat sada iznosio cigla $2^1/_2$ groša, to je ukupna svota imala bit oko 600 zlatnih cekina, osim dara u novcu, koji je bio davan novomu mulli. — Kraj ovih ogromnih, ali redovitih izdataka izplaćivane su bile i česte globe. Mi ćemo ih samo njeke spomenuti. U svibnju visočki srdar Omer-aga osvadi kreševske franjevce, da su na novo pokrstili Katu Brandinu, koja je kod njega izučila turske molitve, a dok se ta tužba sleže, potroši se 60 groša. Odmah iza toga ne stane zloglasnog Nuhana, a krivica obori se na kreševsku braću, pa i za to štetovaše isti 260 groša. Malo kašnje opet pogrijaše istu potvoru, nu ovaj put odu fratri, mlogi kršćani i osam žena te zaplakaše na toliku nepravdu, radi čega biše oslobodjeni, al ode i opet 80 groša.

Sada Porta udari posve drugim putem, da popuni razriedjene bojne čete i pribavi ugled svojoj vlasti. U tu svrhu posla mlogu bojnu spravu u sve bosanske tvrdjave, a silni novac podieli medju Bošnjake, imenito dade u ruke paša Skopljaka i krajiških kapetana, naredivši ovim, da podignu po hiljadu, a oni po 500 vojnika, a svim prviencim dade gizdavi naslov bimbašlija (tisućnika), svi pako da pohite u pomoć razbijenoj carskoj vojsci te spase carevinu. Kraj svega toga Bošnjaci ne htješe ni sada oduševit se za rat, već poslaše neznatnu pomoć, tako, da je sami tuzlanski kapetan poveo podpun broj, a Firduz, livanjski kapetan, po Travnikn i Zenici najimao je vojnike, dok je hiljadu namirio.

Medjutim stigivale su u Carigrad iz Bosne silne tužbe na samovolju jenjičara, koji su nekažnjivo činili svaki dan ubojstva, a da tomu nitko ne staje na put; pak s toga koncem ove godine stiže carski Kul-ćehaja, po imenu Ali-aga, u Sarajevo a drugi taki u Travnik, da uvede kakvu takvu sigurnost u zemlji i malko opametuje Bošnjake. Onaj što dodje u Sarajevo, bijaše strašan čovjek

i vrlo mudar, te premda je sa sobom doveo ciglih 20 ljudi, uplaši ipak svu Bosnu, tako, da su dobri odahnuli i zločinci kojekuda se razbjegli. Vršeć strogu pravdu nad svima, posjeće 12 sarajevskih baša, medju ovimi i njekoga Skembu, koj pošto bijaše star i sliep, baše bi ga donosili na rukuh u kavanu, da ih uči zlu; a da zato nije upitao ni mulle nit i koga. Ujedno diže bašama nože iza pasa, te smirivši po Sarajevu, posmica mloge po fojničkom, visočkom i drugim kotarima, tako, da nisu ni upisni vojnici smjeli nikakva zla činiti, te da si mogao srebrenu glavu, da si ju imao, svakuda pronieti. Kad bi mu koji ponudio novca, odturio bi i rekao: „Neću, meni je moj car dao više nego mi treba.“ Uredivši ovako baše, stade i ostale muhamedance dotjeravati u zakon, pa im zabrani piti vino i rakiju, dočim to dopusti kršćanom, od kojih nit koga pogubi nit komu na žao učini. Posve slično ponašao se je i onaj u Travniku, te obijici podje za rukom uzpostaviti red, mir i sigurnost u njihovu području.[54]

Mi sada ne znamo uzroka, da je ovako strogo postupano proti bašama, ako nisu franjevci našli put, da turska vlada dozna sva samosilja, koja su se ovdje nekažnjeno sgadjala. Medjutim vladajući tada sultan Mustafa III. bio je veoma neprijazan franjevcem, te je bio opozvao i čuvenu ahdnamu. A valjda se je bojao i nutrnje pobune od strane kršćana sada, kad je Rus sve sile napregao, da Tursku istisne iz Evrope i ujedno povrati slobodu jednokrvnim narodima.

Ako i odahnuše sada naši patnici od vanjskih nasrtaja, ipak su imali drugih neprilika. Zaslužni biskup Dragićević zaklopi oči u Fojnici dne 14 veljače 1773, o kojem u kratko mlogo reče fra Marko Dobretić, napisavši: „Živio je kao blaženik, a umrie kao svetac, brez duga i gotovine.“[55] A Benić veli, da je prezirao svietska, lako praščao uvriediteljem, ponizno hodio, siromaški se odjevao i bio blag, da se kazat ne da. Hvali ga uz to kao dobra pastira, koji je mloge stvari plemenito uredio te se odlikovao milosrdjem i pobožnošću, a do potrebe znao i braniti svoja prava.[56] Po tome

---

[54] Benićev ljetopis.
[55] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.
[56] Benićev ljetopis.

se vidi, koji je bio način života bosanskih biskupa: siromaški živući i odjevajući se, nisu mogli ništa prištediti, jer zaisto nisu mlogo ni dobivali, te da jim nije bilo hrane u samostanu, zaisto bi se i gladom napatili kraj svojih tobožnjih dohodaka. Ovo su za njih vremena bila, kada su biskupi katoličke crkve okruženi bili kaludjeri, a stan njihov bio manastir u pravom smislu ove rieči.

Posvo je naravno, da se nitko nije otimao za ovaka dostojanstva, te da je trebovalo siliti svaki put koga, da tu službu primi, skopčanu s neizkazanimi patnjami. Malo je ipak ovaj put bila izpražnjena biskupska stolica, počem je već dne 12. prosinca 1772 bio naimenovan fra Marko Dobretić eretrijskim biskupom i apoštolskim vikarom u Bosni, a službeni spisi stigli mu dana 12. travnja g. 1773, što je sve izvanredno obveselilo.[57] I opet je nastala mučnost, gdje da se posveti, pak i ovaj put ode novi biskup u Dalmaciju te primi posvetbu u Trogiru dne 6. lipnja r. g. po rukuh Franje Luke Garanjina, splietskoga nadbiskupa, sinjska pako braća sjajno ga dočekaju o povratku, ter je u Sinju izdao i prvu okružnicu na svećenstvo i puk svoga vikarijata.

Ovom prigodom počme od Livna i pastirski pohod, te preko Duvna skrene u Hercegovinu. Došavši u Posušje, pade Turkom u oči, da se franjevci oko njega skupljaju, pak ove potvore, da rade o izdaji zemlje, pak i nabrčali bi, da se nisu novcem odkupili. Sami kreševski manastir dade za župu Posušje sto dukata.[58] Uzprkos tomu on je gorljivo nastavljao svoj pohod preko ciele ove godine, tako, da je u veljači 1774 mogao javiti Vjeroplodnici, da je obašao svu svoju biskupiju, kako je duga i široka, te našao 8412 katoličkih familija sa 66.895 duša i krizmao 11.175 čeljadi, dakle svakog šestog katolika svoga vikarijata. I kada je došao u Travnik, muhamedanci su digli graju, obtužujuć ga, da kuje nove zakone i narod nagovara, da stoji uz Rusa, te su stali zahtievati ili hiljadu cekina ili njegovu glavu. Ovako uznemiren, pobjegne u planinu, valjda u Dobretiće, i tu se je sve dotle skrivao, dok se nije promjenio travanjski vezir.[59]

---

[57] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.
[58] Arhiv apošt. vikarijata.
[59] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

Medjutim na vojsku su bili pošli iz Bosne svi Turci, a ponajprije oni, koji su bili pijanci, zlo činili i uznemirivali narod. Oni pako, koji su ostali, zalazili su u samostane i tu na silu iziskivali piće, priečili nabavljati vino, tovare i bisage im prekopavali, riečju: nisu im dali u kući ni na putu dušom odahnuti.[60] A bilo je i drugih neprilika. Svrhom listopada buduć se digao vezir Musinović, a bio imenovan Ali-paša Dagistanlija, dodje ovoga kajmekam i odmah potraži za pašu poznati džulus. Gvardijani mu dadnu običnu čast, a ujedno ga zamole, da ih oprosti od džulusa, pošto ne mogu skucati tolikih novaca. Na toliku smionost srdnu se vezirski namjestnik, te dne 6. prosinca okova svu trojicu u gvoždje i baci u najgorju tamnicu, dapače htjede podliti vodu, da prije skapaju. Videći se gvardijani u muci, pozajmiše od Osman-age Kulanije 1300 groša i tako se oslobodiše dalnjega zlostavljanja.[61] Osim toga još sutjeski samostan štetova 300 groša poradi fra Martina Vazgeša, koji je išao u Italiju, potvorivši ga, da je iznio nove teskere i nabavio zvono za varešku crkvu, te rad stotinu drugih petljanija.[62]

Ratna sreća bila je medjutim nestalna, te sad naginjala Turkom, sada Rusom, imenito osvajanje tvrdjava ovim nije išlo za rukom, a ratna stranka u Carigradu silila je i sultana Mustafu III., da podje k vojsci i odluči jednoč pobjedu osmanskomu oružju. Pa to je on i namjeravao, da ga nije bolest obhrvala, od koje i umrie dne 24. studenoga (1773), a priestolje nasliedi brat mu Abdul Hamid I., vladar slab, koj postade igraćka u rukuh ratne stranke.

Uslied ove ratobornosti i početkom g. 1774 dizali su se bosanski muhamedanci na vojsku te se za čas upisa 12 hiljada baša, od kojih svaki dobio je po 50 groša plaće, sablju, a uz to malu i dugu pušku. Pošto nije mogla carska blagajna te plaće izdati, s toga Turci to medju sobom pokupe, ne potraživši od raje ni probijene pare. Ovo bijaše novi dokaz, koliko su se Turci bojali bosanskih kršćana, da ne pristanu uz neprijatelja, uvidjajući koliko svoju slaboću, toli pogrieške svoje pristrane vladavine. Medjutim kršteni narod, ako se i jest iz potaje radovao turskim nesrećama,

---

[60] Fojnički arhiv.
[61] Kreševski ljetopis.
[62] Benićev ljetopis.

bio je predaleko od bojnog poprišta, a da pomisli na kakov ustanak. Osim toga vjerom razciepan, nije mogao sjedinit se u jednoj političkoj misli, ter uzalud će bit sve dotle svako nastojanje, da slavenska plemena njekim pouzdanjem susretaju se, dok crkvena zajednica ne skopča sve, počam od ledenog do jadranskog mora i noričkih Alpa. Ovaj razkol otvorio je Turčinu put u srce slavenstva, čim ovaj prestane i njemu je ostaviti zadnji lapat slavenske domovine. Tada će istom Slaveni dobit ugled u svietu, a dok se to ne sbude, izprazne su rieči duševna uzajemnost i svaka druga sveza.

Premda je ovogodišnji rat od strane turske odpočet vanrednim sjajem, ipak malo im je trebovalo, da uvide pretežitost ruskoga oružja. Dne 17. srpnja r. g. bi podpisan ugovor mira u Kučuk-Kainardži, koji Rusiji razveza ruke, podieli upliv na nutrnje odnošaje Turske, a neznatno ju odšteti novcem i zemljištem. Ovim mirom presta Turčin biti strašilom Evrope, a Rusija pokaza neslućenu žilavost i snagu. Izim velikoga vezira svi Turci, a osobito bosanski, smatrali su ovaj mir sramotom i poniženjem svoje carevine, ter i opet se uvjerili, da sjaj osmanskog polumjeseca sve to većma tamni. Ovako pokunjeni i zabrinuti za ovaj obstanak nisu pravili mlogo neprilika franjevcem, samo što Turci u Kreševu dva puta nasrnuše na domaće franjevce rad nestaloga zloglasnoga Nuhanbaše, te uzeli im 828 groša, pošto ih nadjoše pravedne.[63]

---

[63] Domaći ljetopis.

XXI.

Dalnja nasilja.

(1775—1799.)

Smrt Mustafe III., tog mrzitelja kršćanskog imena i sretan po kršćane svršetak rusko-turskoga rata podtakoše bosanske franjevce, da se okoriste ovim političkim okolnostima te da potraže od novog sultana potvrdu svojih sloboština. U tu svrhu početkom ožujka g. 1775 zaputi se u Carigrad fra Petar Alović, a vezir mu dadne preporučno pismo na svoju vladu. Istog mjeseca digne se s Bosne Ali-paša, a dodje u svibnju za vezira Alil-paša, kog odmah nagovori mullah, da potraži od fratara sve oprave, a kad ih nadje u uredu, onda im uze hiljadu groša na pravdi.

Dok se je u Carigradu radilo za potvrdu starih povlastica, franjevci su u Bosni hrvali se s potvorami i zlobom svojih protivnika. Biskupu Dobretiću tri put su bili uhvaćeni listovi, a toliko ih put skupim novcem izkupi iz ruku turskih, koji su mu podmetali veleizdajničke namjere i prietili, da će ih paši odnieti. Bojalo se je, da ga na kolac ne nataknu, a druga braća da ne udare na sto neprilika; pak s toga isti zamoli Vjeroplodnicu, da pisma na njega upravljena uručuju kanoniku Vinku Radinkoviću, koji će ih omotat, da se ne vidi njezin veliki pečat, koji silno udara u oči bosanskim Turcima.[1] Pa kao što su zazorni bili listovi, koji su dolazili iz kršćanskih država, isto tako strogo je bilo zabranjivano prelaziti granice turske carevine, pa kad je htjeo neki bosanski

---

[1] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

franjevac poći u inostranstvo, da se lieči, bio je na medji uhvaćen, a sigurno bi bio i obješen, da ga nisu braća novcem odkupila. Radi toga ne mogoše nikoga poslati na obću skupštinu reda, koja se je ove godine obdržavala.[2]

Sa svim tim bosanski poslanik Alović izposlova velikom mukom potvrdbu svih povlastica i ujedno ferman, kojim se dokidaju sve franjevačke tegobe. Imenito dozvoli se popravljati sve sgrade do kapnice, diže se džulus i zabrani se mulli pobirati kojekakve danjke i globe.[3] Osta ipak sve pri starom, jer su džulusi i odsele redovito bili uplaćivani, dapače baš ove godine dana su tri džulusa mjesto jednoga, toliko je bila poštivana carska naredba od prvih carskih namjestnika. Koliko je pako stao franjevce ovaj neuvaženi ferman, razabiremo iz domaćih ljetopisa, koji potanko navadjaju troškove izaslanika, te koji ukupno iznose 437 dukata i 2 groša.

Za malo medjutim potraja i ova kakva takva tišina. Već godine 1776 sa starim bašinskim samosiljem, koji više nije mogao na uzdi držati ni pohvaljeni Kul-čehaja, koji je sada premješten u Rušćuk, da i tamo satare silu bugarskih jenjičara. Tako doznajemo, da je sutjeski gvardijan, idjući na veselje u Visoko, štono se je obdržavalo radi poroda jedne carske kćeri, morao dati bašama 40 dukata, da ga više ne globe i ne uznemiruju. Osim toga, budué gvardijani sami sobom ne donesoše džulusa, već poslaše po drugim, povrh toga dadoše 113 dukata i jedan groš. Iza toga, njegdje u studenom bio zovnut kreševski gvardijan u Fojnicu, a kadija ga ukori, da je skljuČio mlogo grožidje i brez dozvole načinio novu pojatu. Kad mu se stade gvardijan pravdati, reče: „Ja znam, da si prav, ali ako te odilamim (prijavim) u Travnik, štetovat ćeš mlogo više; već daj meni, pa budi miran.“ I tako plati na pravdi četiri dukata.[4]

Još više neprilika franjevci doživiše u sliedećoj (1777) godini. Carigradski patrijarha sa svojim sinodom pritužì se Porti na nje-kakve talijanske svećenike, koji su se bili nastanili u kotare plievljanski i priepoljski, jer da odvraćaju ondješnje grčko-iztočno sta-

---

[2] Državni arhiv.
[3] Kreševski ljetopis.
[4] Domaći ljetopis.

novičtvo od posluha prama hercegovačkomu mitropolitu, a privode ga u ovisnost od rimskoga pape, te pomoćju katolika čine ih Talijanci, pak zato neće više da primaju mitropolitovih popova, govoreći, da su oni Pavlićani i Latini, te da će po sebi proizvodit svećenike. Po navodu tužitelja bili su se uznemirili i drugi podanici evropejske Turske, njeki su prešli u Italiju, a po tome štetovala sultanova blagajna. Uslied toga izadje carski ferman na sve kadije i političke upravitelje Hercegovine, da strogo pedipsaju sve, koji bi nagovarali evropske podanike na talijansku sliedbu, a koji su već prešli, neka se takodjer oštro kazne, nepokorni pako da se prognaju. Nadalje sultan zapovieda, neka se ovi izaslanici rimskoga pape uhvate i tako se zaprieče u svojih buntovničkih namjerah.[5] Ovdje se istina govori o talijanskih svećenicih i talijanskoj sliedbi, ali ne znamo, da su kakvi Talijani ovog doba zalazili u Staru Srbiju i širili katoličku nauku. A pošto je ova zabrana uručena bosanskim franjevcem, ovi pako u Rimu se potužili na to, jer da je proti njima naperena, te ju u prevodu dostavili Vjeroplodnici, imamo temeljita razloga misliti, da je pod imenom talijanskih popova ciljalo se na bosanske franjevce, kao što je izvjestno, da se pod imenom talijanske sliedbe razumi katolička vjera. Mi ne imamo podataka, da su naši franjevci zalazili tada u Staru Srbiju; nu vjerojatno je, da njekoji pokušali srbski narod povratiti crkvenomu jedinstvu, njekolicinu obratili i u Rim k papi poslali, da se ukriepe u vjeri. Težka je medjutim osvada patrijarhina, da su oni pogubljivi po državu; nu ova više pada na obraz tužitelja, nego na tužene. Evo i novog dokaza, da bosanski franjevci nisu nikako smećali s uma vjerskog izmirenja, pa bi i uspjeh bio u razmjeru s njihovom željom, da nisu odonud stavljane zaprieke, odkle bi trebovalo, da polazi pobuda na ovaj spasonosni crkvi i kršćanskim težnjama korak. — Pa ne samo, da hercegovački metropolit posluži se ovim fermanom u Plievlju i Priepolju, već još i u Hercegovini, te kada ove godine dodje biskup Dobretić u Mostar, da dieli sv. potvrdu, bi obtužen kao prekršitelj carske zabrane. Turci saslušav obojicu, vladiku odbiju, al uzeše globe od fojničkoga gvardijana 543 groša, kojemu priskoči u pomoć sutjeski, davši 200

[5] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

groša.[6] Bilo je uz to i drugih globa. U travnju dodjoše u Kreševo fojnički kadija i mullin čohadar, ter zapečatiše pojatu, ćumurnicu i kokošinjak, govoreći, da je to sve načinjeno brez kadijine murasele, mullina znanja i careva fermana, uslied čega štetova gvardijan 446 groša. Još veća bi neprilika sliedeća: U kolovozu njeka muhamedanska djevojka iz Skoplja poželi pokrstit se, te pobjegne s jednim Dalmatincem na mletačko zemljište. Mustaj-paša Skopljak svali svu krivnju na franjevce, a medjutim pisa voljičkomu župniku fra Petru Škulji, da mirno sjedi kod kuće, da bi ga lakše objesio. Njeki Turčin to mu prijavi i on pobjegne u Posavinu. Čuvši to paša, obtuži tri gvardijana kod kajmekama Čengijića i zahtjevaše, da se sva trojica objese, nu srećom sve miti na 16 dana zatvora i 900 groša globe. Curu medjutim povratiše oblasti mletačke natrag, a Turci pogube četiri kršćanina i jednu ženu, okolnim pako seljacima uzmu 800 groša. Isti su muhamedanci poslije priznavali, da su pravi pogubljeni, te pripoviedali, kako su se liepo Bogu molili i mirno se na pogubilištu vladali.[7] Napose štetova onoga ljeta sutjeski samostan 36 groša, gonjajuć se s Hadži-Semizom za livadu Javorje; a kada ga nadopri gvardijan, on ode u Sarajevo i tuži fratre, da mešćemu (kuću sudskog ureda) ruše te u nju goveda utjeruju. Premda je stvar i u sebi nevjerojatna bila, a pošto blizu Sarajeva, nije trebovalo mlogo truda, da se o stvari uputi, to ipak mullah se razsrdi, pak dobavivši sutjeskoga gvardijana, ne htje ga ni saslušati, već odmah baci u tamnicu, iz koje ga izbavi Ibrahim-baša Ušćuplija, nu ode gvardijanu i tu 675 groša, dakle priko 150 dukata u zlatu. — Njegdje početkom rujna srete njeki baša fra Ambrožu Vučkovića, vareškog kapelana, stjera ga s konja i htjedne ga iztući, al to zapaze njeki katolici, skoče i bašu izbiju; a to stade župnika i župljane velike parbe i štete, župnik pako morao je deset dana odastat u sarajevskoj tamnici.[8]

U obće za vezirovanja Mehmed-paše, koji bijaše velika pijančina, osiliše svuda baše, jer im dozvoli pjančevati i kršćane tlačiti; jedino oni u Sarajevu bili su nješto mirniji, imajući za agu čovjeka

---

[6] Domaći ljetopis.
[7] Benićev i kreševski ljetopis.
[8] Benićev ljetopis.

stroga i pravedna.[9] U studenom dodje paša Dagistanlija te se pokaza u prvi mah nepristran, pa i on povrh džulusa uze od fratara 150 groša, bez ikakve izprike. Ovo nasilje bijaše zlom kobi po franjevce i katolike, da im neće ni pod ovim carskim namjestnikom ni malo se poboljšati stanje.

Već u travnju 1778 moradoše dati novi džulus, a uz put odastaše 9 dana u tamnici, kano kakvi zločinci. Pošto su pako i u kolovozu isti danjak platili njegovu nastupniku Mehmed-paši, to su u ciglih 12 mjeseci platili četiri džulusa, uzprkos najnovijoj carskoj zabrani. Osim toga morade kreševski gvardijan dati kadiji badava 180 groša, svi pako dadoše Miralemu, kajmekamu pašinu, uz džulus 200 groša, za njegovu osobu.

Ove i druge nepravde, koje nisu od ljetopisaca pobilježene, prinukaše franjevce, da se gorko potuže Vjeroplodnici, a ova saobći sve nevolje njihove papinu poklisaru u Beču, te je isti zamolio kneza Kaunitza, cesareva doglavnika, da bi preko svoga poslanika u Carigradu izposlovao našim patnikom ublaženje progonjstva.[10] Ova su dapače toliko bila dotežčala, da su se bosanski katolici stali seliti u Sriem i Slavoniju, te je bosanski biskup Krtica u Djakovu ponudio se papinskome nunciju, da preko njega šalje listove apostolskomu vikaru u Bosnu.[11] Medjutim prošlo je cielo ljeto, a da nije ni cesarski poklisar ništa mogao postići kod Porte; pa kada je papin poslanik dobio od biskupa Dobretića potanje izvješće o stanju svećenstva i naroda katoličkog u Bosni, koje je veoma žalovito crtalo jade i nevolje njihove, ter sve to predstavio barunu Thugutu, ovaj mu odvrati, da mu nije moguće ništa pomoći, pošto turska vlada zazire od austrijskog posredovanja i preko oka gleda svaki odnošaj austrijske vlade s bosanskim stanovničtvom. Njoj da je lakše zagovarati Armence, a bosanskim katolikom još je sva nada namjeravani savez kršćanskih vlasti proti Turčinu. Napokon Thugut kaza, da su prepisi ahdname i drugih fermana predani patrijarhalnomu namjestniku u Carigradu, a ovaj opet uručio ih franceskomu poslaniku, da izprosi potvrdu franje-

---

[9] Ondje.
[10] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.
[11] Ondje.

vačkih sloboština, kako bi bosanska braća želila i trebovala.[12] Na žalost i sada je najveća pogibelj prietila franjevcem od iztočnih arhijereja, te je dotle biskup Dobretić tri put bio na sud prizivan i svaki se put velikim mitom oslobodio.[13]

Ni sliedeće godine (1779) nije mirovao hercegovački metropolit, već osvadi katoličke župnike kotara (kadiluka) trebinjskog, blagajskog, mostarskog, ljubuškog, duvanjskog i ljubinjskog, da tobože uzkraćuju mu dužne pristojbe, te zamoli, da mu ih državna vlast podvrgne. Turci prizovnu sva tri gvardijana, i pošto ovi nisu imali nikakva novog fermana, a po tome niti od tadanjeg cara, obranili su se samom ahdnamom i mitom od 1300 talira, koje su uzeli pod težkim kamatnim pogodbama.[14] A pošto su franjevci uvidjali, da neće moći dugo mitom odapirat se čestim nasrtajem iztočnih vladika, zato poslaše u studenom dvojicu odlične braće u Beč, naime fra Franu Gracića i fra Juru Zlokovića, uputivši ih papinskomu poklisaru, da bi se on zauzeo kod bečke vlade i dobavio im potvrdu starih povlastica, osobito pako onih, koje se odnose na slobodu vjere i neovisnosti od grčkih arhijereja. Ako im nebi mogla cesarska vlada želje izpuniti, morali su moliti nuncija, da izravno piše papi, da ih preporuči francezkomu dvoru. Pet mjeseci ova dva izaslanika ostaše u Beču, pak se i vrate ne opravivši ništa, nu potrošivši 262$^1/_2$ groša.[15] Zaisto je i ovaj put papin poklisar sve činio, da im želju izpuni, al njegovo nastojanje nije postiglo željenog uspjeha, a uzrok tomu valja tražiti u oladnjelih odnošajih izmedju bečkog i carigradskog drora, a da se obrati na francezku vladu, nisu dopuštali drugi politički obziri, dok to sama austrijska vlada ne napomene.

I ove godine muhamedanci su do gole duše perutali franjevce. Buduć se poturčio fra Ludovik Napuljac, vješt biljar i ljekarnik, u svojoj sedamdesetoj godini, Turci njime navedeni uzeše od kreševskog samostana 609 groša, kojemu u pomoć priteče sutjeski sa 40, a fojnički sa 60 groša. — Sutjeska braća osim toga štetovaše 168 groša radi Javorja, pa i više bi izgubili, da i muhamedanci

[12] Ondje.
[13] Ondje.
[14] Vjeroplodničin arhiv, te ljetopisi u Kreševu i Sutjeskoj.
[15] Ondje.

u Varešu ne biše s njihove strane. — Ponajteže ipak osjetiše ovu godinu kreševski katolici. Sarajevski muhamedanci Maljan i Izpizović nedomak varoša Kreševa otvoriše kavanu, ter su silom kršćane u nju ugonili, a ženskinjam pravili su toliko neprilika, da nisu mogle više ići ni u crkvu. U kolovozu dodje Kul-Ćehaja iz Sarajeva, poveza i odtjera ih u Fojnicu, a treći dan opet pušća na slobodu. Sad oba postanu još objestniji, pa kada ih Kul Ćehaja na novo oglobi, oni podusaju sarajevske, visočke, travničke i fojničke Turke, ter svi podpišu žestoku tužbu na Kreševljake, osvadjajuć njih, da su posjekli njihovu vrbu, koju je bio usadio njekakov šeh, te bila tako čudotvorna, da tkogod bi bolestan pod njom klanjao, zdrav bi se kući vratio. Iz sama Sarajeva bilo je na tužbi pet stotin podpisa. Ovlikoj sili morade i vezir popustiti: baci u tamnicu dvanaest prvienaca katoličkih i uze varošu 3220 groša globe, što se odavno nije upamtilo.[16]

Premda su bosanski izaslanici već se bili razbijenih dlana vratili iz Beča, papin poklisar Garampi trudio se je i godine 1780 kod bečkog dvora, da bi se zauzeo za naše franjevce kod Porte. Napokon pokuca i na vratima carice Marije Terezije, a ova odgovori takodjer, da će bit mučno šta izposlovati za njih, pošto nisu uključeni u skorašnjem miru. Radje neka se obrate na francezkog poslanika u Carigradu, kojeg će podupirati i njezin poklisar, koliko mu bude moguće. Sv. stolica, obavieššćena o nesnosnom progonstvu bosanskog svećenstva i o pogibelji za pravovjerje, stvar je uzela u svoje ruke, te je najprije Vjeroplodnica, a zatim sam papa Pio VI. izravno se obratio na grofa de Vergennes, ministra vanjskih poslova u Parizu (Versailles), da bi francezka vlada izradila bosanskim franjevcem potvrdu starih povlastica. Rečeni ministar obeća to, nu primjeti, da bosanski katolici ne spadaju pod pokroviteljstvo njegova kralja, pak s toga da bi austrijska vlada mogla tu više pomoći.[17]. Ako je francezka vlada njekako preko volje obećavala i radila, tim je gorljivije trudio se austrijski poslanik grof Herbert, koji posredovanjem englezkog poklisara i kapudan-paše (ministar mornarice) dobi bosanskim franjevcem povoljan ferman,

[16] Kreševski ljetopis.
[17] Vjeroplodničin arhiv sv. VII.

*

sultan ih uze pod svoju carsku zaštitu, a zabrani grčkim vladikam i drugim mogućnikom, da ih uznemiruju.[18] Opisat se neda veselje, koje zavlada cielom Bosnom radi ovoga fermana; Herbert bude imenovan dobrotvorom reda, a vladi bečkoj i sv. stolici zahvaljeno je bilo posebnim pismom. Zanimivo je svakako, da su ovaj put usluge izkazivale franjevcem ne samo Austrija i Francezka, već i Englezka, premda se nije moglo očekivati, da će ovaj ferman više koristiti od tolikih drugih, koje su bosanski jenjičari, pa i sami carski činovnici znali obaći, a da nikako ne ovrše.

I doisto uzprkos ovoj sultanovoj naredbi počinjena su i ove godine mloga nasilja. Fojnički kadija nasukao se je na kreševski samostan i po peti put potvori gvardijana, da je crkvu, a ne pojatu, načinio, pri čemu isti štetova 348 groša. Buduć je Kreševo bilo i onda naseljeno skoro samim katolicima, mrtvi su bili sprovadjani u crkvu i na groblje s križem, a zato fratrima uzeše 1300 groša globe. Osim toga biše osvadjeni, da su vjenčali njeku djevojku, koja se je htjela potučriti, pak im uzeše 50 groša. Napokon rečeni kadija diže mullina čohadara na kreševski samostan poradi križa pred kreševskom crkvom, a kada ga fratri ukloniše, poče na suhu tražit 350 groša. Pošto gvardijan nije imao novaca, i otišao mulli, da mu olakša, mulla ga zatvori i uzme 400 groša.[19] Samo jedna parba izpade franjevcem po želji. Domaći spahije nisu htjele nikako, da samostanske zemlje upisuju na samostane, već na pojedine osobe, da ih tako mogu češće globiti i uznemirivati. Odnesavši veziru džulus, gvardijani mu se i zato potuže, pokazavši fetvu travničkog muftije, na što vezir izdade liepu bujruntiju; al ni to nebi badava, pošto sami sutjeski samostan u tu svrhu potroši 450 groša.[20] Jednom riečju plaćali su franjevci neprestano, bili našasti krivi ili pravi, za to se nije pitalo.

Neizcrpivi su bili muhamedanci u kovanju vazda novih i težkih potvora. Tako već u siečnju godine 1781 potvoriše sutjeskoga gvardijana, da u samostanu skriva hajduke, te mu uzeše 308 groša. Buduć pako poginuo Sinanović iz Fojnice, oboriše krivicu na peto-

---

[18] Vjeroplod. arhiv sv. VII. i domaći ljetopisi.
[19] Kreševski ljetopis.
[20] Ondje.

ricu kršćana, udare im po 520 štapa, nu kada se ujamčiše za njih i njeki domaći Turci, onda jednog objese, drugog malo živa puste, a ostala trojica skapaše u vezirevoj tamnici.[21]

Pa ni grčki vladike nisu se dali ušutkati novim fermanom. Hercegovački mitropolit Ananija htjede uzeti od tamošnjih župnika i katolika svoj harač, te pisa gvardijanima u Kreševu i Fojnici sliedeći list: „Ananije biskup . . . : poštovanim i pošteno rodjenim redovnikom, koi se nahodite u manastiru kreševskomu i fojničkomu, budite zdravo na mnoga ljeta. Po tome pišemo vam, da znate kako je nami dao čestiti car ferman i berat što se god naodi u mome maksupu (eparhiji), što mi je car dao. Prvo kapelani i redovnici, da nehode brez moga izuma (dozvole) i zapovidi. Drugo koi se naodi u mome maksupu i viruje u Isusa Isukrsta, da mi dade miriju carevu, jere mi plaćamo i dajemo caru miriju u njegovu haznu (blagajnu), a vi šaljete vaše redovnike i kapelane po mome maksupu, te mi batale miriju carevu, i ja sam se mlogo puta javljao, da sa mnom (se) vidite i dajete carevu miriju za sve amo krstjane i kapelane vaše. A vi nećete, da se pokorite carevu fermanu i beratu, nego volite davati Turcima nego meni, ema ako mislite, da Turci meni nedaju, daju taman polovinu i tursko je drugo, dok vašu davu činimo, jere njima se nije kesa (sic), ma meni nebi drago bilo, jere svi verujemo u Isusa Isukrsta, kako sam i gor reko, ma meni bit nemore, da se vas prodjemo, jere miriju caru za vas dajemo i plaćamo, nije li bo bolje, što Turcima dajete, da meni od moga polu ili tretinu dajete, da se s Turcima negonimo, nego vam sad pišem, kako sam mislio u Travnik veziru, nego da nerečete, kako lani, kad smo bili murafa (prili se) prid vezirom, nego ako ćete, da se negonimo, kako smo se gonili dosada s Turcima, pošaljite jednoga čovika vašega do mene, da se dogovorimo, što more bolje bit za vas, jere ako nećete, tako mi Isusa Isukrsta, hoću poći u Travnik, te ćemo prid vezirom suditi (se), već batalite miriju carevu, ter ću dignuti kapidžibašu careva na vas, te ću s njime kupiti miriju carevu, jere niste vi muhti caru i njegovu fermanu, veće papi rimskomu. Nego odpišite mi čas prije, što mislite, odgovorite mi, da prama tome i ja znam, šta ću učiniti i da ste

[21] Domaći ljetopisi.

zdravo 1781 miseca Aprila 8 u Mostaru.“[22] Ovo pismo doslovce saobćismo, da doznaju čitatelji, kojim su duhom disali grčki vladike, i kojim su se sredstvima služili, da skuče pod svoju vlast, ili bolje u svoj tobolac franjevce i katolike. Turci, već od naravi popašni na tudju muku, sumnjičavi prama svakom, još su trebovali, da ih ovake narodne pijavice nahuškaju te da do gole duše otmu franjevcem sve, a pod izlikom, da su obtuženi i okrivljeni, te novcem od pedipse odkupljeni. Pravda u Turskoj uviek je bila na prodaju, te da se što prisudi i po najboljih dokazih, valjalo je, da zlato pritegne na sudčevoj vagi. Nu srećom ni franjevci nisu bili plašivice niti lakomice. Krvavo stečeni novac razsipno su trošili u obranu sv. vjere i svojih jednovjernika. Ovi su pako uvidjali njihovu nesebičnost, ter je i najveća sirota pružala svoj prilog fratru, da njime odkupljuje sebe i povjereni mu narod. Skoro je nevjerojatan iznos, koji ovdje bilježimo; nu valja pomislit, da je bosanski franjevac bio sve katolikom, a ovi da su djetinjskom privrženošću tim se više uz njeg priljubljivali, čim su njegva težje kušnje odasvuda stigivale. Nevolje i progoni radjaju odpor, te se i ovaj put divimo skladu svećenstva i naroda, u kojem odsjevaju najuzvišenija čuvstva i najplemenitije krieposti, kakve samo nalazimo za najburnijih crkvenih doba. — Na ovu tobožnju okružnicu odgovoriše franjevci, da ne daju ni probijene pare, a njemu da ostaje prosto uteći se k veziru. U isto vrieme oprediele trojicu, koji će se na sudu parbiti, do čega ipak ne dodje, pošto se vladika ne usudi više sreće pokušati. Al tim odvažnije nasrnu na župnike po Hercegovini i Duvnu, da ga svuda turske oblasti s tražbinom ne odbiše, dapače Turci javno pohvališe katolike za dobro ponašanje u svakom pogledu.[23] Ovdje nam je spomenuti, da ima u fojničkom arhivu jedna kadijska prijava iz Županjca, kako je hercegovački mitropolit onamo dolazio s njekoliko oružničkih konjanika, objesio njekakva fra Ivana, mnoge Turke i katolike zlostavio i oplenio. Manjka tomu godina, nu svakako je dokaz, da su znali ovi zatočnici pravoslavja i druge nepodobštine činiti, samo da se natrpaju novca, prije nego ih fanariotski sinod iz Bosne odazove.

---

[22] Sutjeski ljetopisi.
[23] Ondje.

Sada (1782) nastade strašna kuga po svoj Bosni i Hercegovini, koju i danas narod zove „velikom kugom", od koje samo sliedeće godine pomrie 20 hiljada katolika, drugih pak vjera preko 100 hiljada.[24] — I premda se je tada svak bio sobom zabavio, bosanski franjevci potražiše novi obilatiji ferman, da sa sebe skinu razne danjke, koje su im bili naprtili njihovi gospodari, i budući je apoštolski vikar u Carigradu porad slavjanske narodnosti ljudi potražio jednog svećenika, provincijal Okić posla fra Grgu Olovčića, naloživši mu, da nastoji dobiti i pogodnji ferman.[25]

Ovaj inače vriedni redovnik ne mogadiaše milosti izprositi, već ta sreća pripade drugomu franjevcu. Fra Joso Tomić, rodom iz Kreševa, ode g. 1783 u sv zemlju, a odtale vrativ se, dodje u Carigrad, te posjeti dubrovačkog konzula Jurja Zurića, i zamoli ga, da on izposluje dotični ferman. Ovaj se odazove želji te mu podje za rukom dobiti novi ferman, a u njeg uvrstiti sve milosti, koje su Bošnjaci želili. Zanimiv je troškovnik, podastrt definitoriju po istome Tomiću, te glasi doslovno:

Beglukči efendiji	2000	groša,
njegovu pisaru, što je varao (sic) i obijao kojekuda	100	„
njegovu čohadaru i haznadaru	30	„
za četiri legalizirana pripisa	25	„
za kajik	6	„
za prinos pisama u Bosnu	2	„
dobre ruke slugama, kad me ogrnuše kaftanom .	8	„
U sve dakle . . .	2171	groš.

Na dalje, isti preporuči definitoriju, da spomenutomu Zuriću izprosi od sv. stolice naslov rimskoga grofa i papinskog viteza, a ovaj predlog usvoji državno starješinstvo, ter molbom od 15. siečnja 1784 obrati se radi toga na Vjeroplodnicu, što ista veoma rado učini. Budić je rečeni definitorij bio veoma iznenadjen okretnošću Tomićevom i sadržajem novog fermana, kojim su potvrdjene bile sve dosadanje povlastice i preimućtva bosanskih franjevaca, osobito pako naglašena neovisnost njihova od grčkih vladika, to je definitorij zamolio Vjeroplodnicu, da Tomiću podieli kakov naslov, pri-

[24] Kreševski ljetopis.
[25] Vjeroplodničin arhiv sv. VII.

mjeren njegovu tvudu i zaslugi za katoličku stvar. Sv. stolica uze u obzir i ovu preporuku, pa ga imenova generalnim eksdefinitorom, što je svakako najveća čast u redu franjevačkom. Koji dan kasnije, morajuć predložiti novog biskupa, predloži i Tomića uz fra Petra Alovića i fra Ivu Skočibušića, kano vriedna toga dostojanstva.[26]

Veselje radi fermana dobivena i osigurane vjerske slobode pomuti smrt biskupa fra Marka Dobretića, koji preminu u Fojnici dne 8. siečnja 1784 naglom smrću u 77 godini zaslužna i mukotrpna života. O njemu napisa suvremenik Benić u svom ljetopisu sliedeću osmrtnicu: „Ovi biskup dosta dobrih stvari naredi po župama i liepo vlada svojim pukom, s fratrima je u miru doživio, ko sinove pazio i sv. stolu puno ih priporučivo. Ovi biskup bio je dvaput provincialom i uvik redovnički život provodio, dapače i kada je biskup posto vrlo se priprostito odivo i sveudilj tuniku (vunenu košulju) redovničku po goloj koži i u vrieme vizite jest imao, i habit (franjevačku haljinu) svedjer ponizan jest oblačio; jednom ričju pravi redovnik i u biskupatu bio."[27] U oporuci ostavio je svakomu samostanu po 23 dukata, da mu se izgovore mrtački sv. časovi, očita 20 tihih sv. misa, a jedna svečano izpjeva. Osim toga i provincija izgovori mu broj misa, propisan za izslužene provincijale, pošto je i on za pokojnu braću sv. mise govorio.[28] Ovaj vrli muž odlikovao se je i učenošću, te je napisao jedno djelce o svojoj porodici, držeć se domaće predaje, i drugo oveće djelo o moralnom bogoslovju u narodnom jeziku, namienjeno osobito svietovnjemu svećenstvu u Bosni i Dalmaciji.

Cesar Josip II. budno je pratio sve dogodjaje u Bosni, želeć ovamo proširiti svoju vlast, pak je valjda stajao u svezi s njekimi franjevci, računajuć, da će samo po njima dobiti privrženost bosanskog naroda; s toga čim doču, da je umro biskup Dobretić, upotriebi sav svoj upliv kod sv. stolice, da ga zamieni njegov miljenik fra Augustin Botos-Okić, bivši provincijal. U tome ga poduprie i general reda, hvaleć ga kao točna i revna u svakoj službi. Sv. stolica veoma zabrinuta cesarovim ponašanjem prama katoličkoj

[26] Vjeroplodničin arhiv sv. VII.
[27] Benićev ljetopis.
[28] Državni arhiv.

crkvi i svećenstvu, kojemu je on bio stegnuo slobodu i djelovanje, a izticao svoje nepouzdanje prama glavaru kršćanstva, požurila se je, da udovolji želji Josipovoj, a koliko je to godilo njegovim namjerama, doznajemo iz okolnosti, što je cesarski poklisar, stožernik Herzen, ustmeno i pismeno zahvalio se papi i Vjeroplodničinu tajniku za naimenovanje Okića apoštolskim vikarom u Bosni.[29] Očevidno je dakle, da je Josip II. veliku važnost na to polagao i da su državni ciljevi na to ga nutkali, a franjevcem na čast i ovo služi, jer se vidi, da nisu nigda prestajali raditi za oslobodjenje svoje domovine, te su stajali u njekom pouzdanom odnošaju s bečkom vladom i ovog doba, kada nije bilo toliko izgleda ostvarenju njihove želje. Na brzu ruku obavi se izbor, a naš Okić bi posvećen u Rimu, u franjevačkoj crkvi Araceli, pod naslovom trapezunskog biskupa, dakle na mjestu bosanskih najmilijih uspomena, kano da je htjeo crpiti s groba predposliednje kraljice i njezinu želju da katolička vjera zauzme svoje staro uplivno mjesto u Bosni. Njemu je doisto bilo obećati ovom prilikom cesarskomu poklisaru, a zatim samomu cesaru, da će s braćom s onu stranu Save podupirati svog zaštitnika u izvedenju po Bosnu spasonosnih namjera. U isto doba morao je i car Josip dati mu zamamnih obećanja za njega i njegovu braću u Bosni, te se je on vratio kući veoma obradovan carskom naklonošću.

Sve je to imalo biti poznato i redovničkomu starješinstvu, te se isto okoristi prijaznošću cesarovom i uplivom novoga biskupa kod bečkog dvora. A pošto su oskudievali pomladkom, zamoli pismom od 18. travnja r. g. cara Josipa II., da primi o svom trošku u svoje zemlje njekoliko bosanskih klerika, navadjajuć za uzrok tomu, što su im klerici odasvuda izključeni, a u državi ne imaju sgode, da ih zvanju shodno naobraze. Cesar Josip već je dotle bio razpršio bogate redove i samostane, preuzeo crkvene zaklade i pokidao biskupska sjemeništa, te odredio, da budu samo tri središtna, naime u Beču, Budimu i Zagrebu, pa je razpolagao samovoljno s ogromnim crkvenim imetkom. Kada mu stiže ova molba, podkriepljena od Okića, on nije bio u neprilici, kako da udovolji Bošnjakom, već preko ugarskog namjestničkog vieća obznanio dja-

[29] Vjeroplodničin arhiv sv. VII.

kovačkog biskupa, da je u tu svrhu odredio jednu zakladu, opredjeljenu za sv. zemlju, koja je iznosila svotu od 107.700 forinti, da od četiripostotnih kamata odhranjuje se mladje svećenstvo, i to u obćem zagrebačkom sjemeništu; buduć pako molitelji su odmah izjavili, da ne mogu ove godine više od sedmorice klerika poslati, to im je bilo naredjeno, da tih sedam za 1. studenog onamo pošalju, u buduće pako da se glede broja i drugih poslova sporazume s ravnateljem sjemeništa, kog je isti dan (10. siečnja 1785) uputilo rečeno namjestničko vieće.[30] — Ovu zakladu kasnije poveća grof Nitzky, dodavši od svoga 12.000 forintih. Ovo je bila svakako znamenita milost, koju su zaslužili svojim političkim ponašanjem bosanski franjevci, a kasnije ovo dobročinstvo uzvraćali su svakovrstnimi uslugami, pa i vriednostima, ter se je od tog doba još većma na vidik iznosila odanost prama caru dobrotvorcu i ugarskoj vladi.

Ovog istog ljeta sutjeska braća svoju crkvu pokriše i unutra koješta poljepšaše, a u samostanu knjižnicu na novo smjestiše. Svima pako bijaše glavna briga, da se novi ferman u što više prepisa po svoj Bosni razturi, kako bi njime u ruci suzbili haračije i druge pobirače državnih danjaka.[31] Medjutim ni ovaj ferman nije im mlogo koristio, kao što su se nadali.

Još većma se Turci osiliše, kada naglo umrie (dne 18. veljače 1785) Abdul-paša Teftedarović, jer nasta pravo bezvladje, tako, da su sada počeli i puteve zasjedati i neizrecive zaprieke stavljati franjevcem. U isto skoro doba (dne 27. ožujka r. g.) umrie i sutjeski ljetopisac fra Bono Benić, muž u svakom pogledu osobiti, koji je sva tri samostana gospodarski unapriedio, s Turcima se parbio, bosansku provinciju kod sudova zastupao, najveće u njoj službe obnašao i njezine dogodjaje pomnjivo bilježio. Poznat je bio i u Rimu, te mu je bila ponudjena i biskupska čast, a pred smrt bio je naimenovan apoštolskim povjerenikom i posjetiteljem. Uz fra Filipa Laštrića ovaj je redovnik bio poduminta provincije, i pošto je onaj umro lani, Benić se je osjećao njekako osirоćenim, te da mu je brže poći za prijateljem na bolji sviet. Njegovu smrt gorko opla-

[30] Njekoliko priloga itd. str. 25.
[31] Sutjeski ljetopis.

kaše braća, izvržena vanjskim i nutrnjim neprilikama, i tim više su ga žalili, što nisu imali više nijednoga toli obzirna i hrabra predvodioca.

Od njekog doba počela se je uvidjat potreba, da se ojača ugled starješinstva i bolje se ujedine duhovi, koje su počeli uznemirivat mjestni obziri. U tu svrhu sv. stolica službu apoštolskog povjerenika i posjetitelja povjeri spomenutomu Beniću, a u slučaju, da on ne htjedne ili nemogne, takim naimenova fra Stiepu Trogrančića iz Fojnice, muža veoma vriedna i razborita. Kad su stigla pisma iz Rima, Benić je već bio se preselio, ter biše uručena Trogrančiću. On odmah odabere dva pomoćnika, da obadjù svu braću širom Bosne i Hercegovine, ter prouče obće potrebe i doznaju sviuh mnenje, šta bi trebovalo popravit u državi, a kad to obavi, zapisnik o cielom djelovanju posla na Vjeroplodnicu i dodade svoje primjetbe. Iz odluka sv. stolice i zapisnika velike državne skupštine, držane tom prigodom, doznajemo, da reforme namjeravane nisu se ticale nutrnjega života redovničkoga i stege, jer proti tomu nisu bile iznešene nikakve tužbe, već se je samo namjeravalo usredotočit svu vlast u rukuh definitorija; pak s toga oduzeto je pravo glasa svim bivšim provincijalom, novčana milostinja svih trijuh samostana predana definitoriju i dozvoljeno mu, da po miloj volji razpolaže svom braćom, neobzirajuć se na postojbinu ili nadležnost njihovu. Uz to obećano je, sve pomaknuti na višji naslov, koji pohvalno punih 25 godina budu služit u duhovnoj pastvi.[32]

Medjutim u g. 1785 izmjenila su se tri vezira, u proljeće pako g. 1786 došao je i četvrti, po imenu Smail-paša. Svaki od njih redovito je primio svoj džulus, a ovi zadnji znao je i dvaput uzeti jedne iste godine. Inih neprilika ne spominju ljetopisi kroz spomenuta dva ljeta.

Tim žalostnija bila je g. 1786 radi prisilna iziskavanja harača, uzprkos jasnom slovu carskih zabrana. Imenito se u tom iztače njeki Smail haračija. Ovaj, buduć po običaju one dobe zakupio bosanske harače, nije mlogo hajao za fermane, koje su franjevci imali pri rukama, već izvadi pozivnicu proti svoj trojici gvardijana, da ih može na redoviti sud pritegnuti. Najprije ode

[32] Državni arhiv i zapisnik.

u Visoko, tu prizva sutjeskoga gvardijana fra Marka Tablu, te svezavši mu ruke naopako, stjera ga pješice do Bukova, a odtale dopusti mu, da jaši do Fojnice. Stigavši onamo, sveza i ondašnjega gvardijana i onako u habitu svuče na Rupnovac, ter oba uzbacivši na konje, potjera u Kreševo. I ovdje počini veliku zorbu, ter sputivši i trećega, odvede ih na sud pred kadiju. Za vrieme razprave usudi se sutjeski gvardijan spomenuti, da imadu carev ferman, kojim su oslobodjeni od svih državnih danjaka, nu svoju smionost preskupo plati, jer ga haračija baci niz skaline, a sluge mu dočekaše, grdno izprebijaše i s konjima u pojati svezaše, nit pustiše i kakva na slobodu, dok ne položiše 1200 groša; da je pako i na tome prošlo, zasluga je rečenog Tomića, koji je poznavao ćud tursku, bio primljen kod prvinaca i tu stvar kod prijatelja izravnao.[33]

Nu za čas odvrnimo pogled od ovih nutrnjih nevolja, s kojih su očajali bosanski franjevci i katolici, upirući oči u austrijskog vladara, puna muževne snage i zamašnih osnova. Cesar Josip II. uz neodoljivu težnju, da u duhu novije filozofije preustroji svoju veliku državu, donio je na priestolje i želju, da povrati sve pokrajine, koje su njegda podpadale žezlu njegovih predšastnika ili su ih bar svojatali. Medju ostalimi bijaše i Bosna, na koju je bacao požudno oko, ter je najprije u tu svrhu sklopio ugovor (1782) s ruskom caricom Katarinom II., da će ujedinjenimi silami očistiti Evropu od Turčina, a zatim je mirnim putem od Porte potražio desnu obalu Save i jedan dio Bosne, što mu je Turska odlučno zaniekala. Buduć da nije mogao dobiti ni drugih ustupaka, revno je usavršivao vojsku, te kada sultan (1787) zatvori u Jedikulu ruskoga poslanika i tim navjesti Rusiji rat, Josip, vjeran ugovoru, stade na stranu rusku i odluči se na rat, rekavši: „Neću vratiti mača u korice, dok ne vratim mojoj kući, što joj je oteto“; pri tom ciljajuć osobito na ove zemlje. Silna i sjajno opremljena vojska zače se kretati te se razporeda uzduž ciele austrijsko-turske granice.

Ipak rat bi navješten istom 8. veljače 1788, a odmah cesarevi ljudi zadjoše Bosnom i Hercegovinom, da dižu narod na oružje za krst i slobodu. Pošto su dotle franjevci već bili pripravili narod na to, za čas osnovaše se dobrovoljačke čete i prešavši Savu, pri-

---

[33] Kreševski ljetopis.

ključe se hrvatskoj vojsci. Sve je kršteno uzplamtilo željom, da strese težki turski jaram i jednoč progleda očima, te je bilo nade, da će i ovaj put, kano i pred sto godina, uzmaknuti Turčin, a Bosna poput Slavonije dopasti rukuh habsburžke porodice. Sam je car pregledao vojsku, smještenu prama Bosni, a onda istom pridružio se glavnomu zapovied niku maršalu grofu Franji Lacyu. Čarkanja počeše na cieloj liniji, ali glavni boj vodio se je oko Dubice, pak s toga Bošnjaci ga i prozvaše „dubičkim ratom“, te i danas spominjaju dobu i broje godine, „kada je na Dubici top pukò“. Knez Liechtenstein stao je naime pucati iz topova na ovu tvrdju i bio joj razklimao zidine, ter je htjeo i jurišati na nju, kada stiže osam hiljada Turaka u pomoć i u malo da ne uloviše vojsku i vojvodu. Sad nastade cieli niz nesreća za kršćansku vojsku, a ujedno i bolesti su harale, tomu pako svemu bijaše uzrokom bojna osnova grofa Lacya. Uvidi to i cesar, te ga svrgnu s vrhovnog vojskovodstva, a prama Bosni postavi maršala Gedeona Laudona, proslavljena u pruskome ratu. Ovaj već dne 26. kolovoza osvoji Dubicu, zatim Novi, te poluči i druge liepe uspjehe. Sliedeće godine bi mu predana ciela bojna uprava, zauze Biograd i Turkom zadade velike poraze.

Koliko su bosanski franjevci sudjelovali u ovom ratu, ne dá se točno označiti, pošto su naši ljetopisci bili udaljeni od ratnog pozorišta i nisu smjeli pisati o takovih zgoda. Nješto malo nalazimo pobilježeno u Vjeroplodničinu arhivu, što dovoljno razsvietljuje njihove političke ciljeve. Spominje se naime fra Jerko Pavlović, rodom iz Tuzle, da je čete kupio i proti Turkom narod bunio, te je težkom mukom jednoč iz njihovih ruku pobjegao. Na preporuku vojnog zapovieduičtva u Petrovaradinu postane župnik u Niemcih (Slavoniji), te nakon sedam godina župnikovanja vrati se u domovinu, dobivši nagrade 200 forinti, pak umrie u Fojnici dne 24. prosinca 1808.[34] Cesarska vlada još hvali fra Marka Šimića, župnika u Ivanjskoj, što je davao izvješća o kretanju i sili turske vojske, koje je slao generalu Gvozdanoviću i drugim vojnim oblastima,[35] pak bio je kašnje predložen i za biskupa radi ovih političkih

---

[34] Protocollum induitionis u Sutjeskoj.
[35] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.

usluga, kao što ćemo drugdje viditi. Zaista da nisu oni sami podupirali austrijsko ratovanje u Bosni, tà još je bio biskupom ljubimac Josipa II., fra Augustin Okić, a uz to još je živa bila uspomena kod bosanskih franjevaca na onu veliku zakladu, koju im podieli veledusni njemački cesar, s namjerom, da ih čim užje sebi pripoji.

Za ovih ratnih godina kako je bilo franjevcem u Bosni, mogli bi sami pogoditi. I preveć je bilo poznato, komu su pripadale franjevačke simpatije za ove duge borbe, te nisu mogli ni sakriti, što su njeki odvažniji činili, da se ustroje bosanske dobrovoljačke čete, koje bi uz austrijsku vojsku napadale na Tursku Što su pako iz potaje činili franjevci za cesara, a proti svojim gospodarom, sami su Turci naslućivali. Da pako čim manje udare u oči, ove godine (1788) nisu držali nigdje svoje skupštine, te su izbjegivali svaki sastanak.

Medjutim Turci su nemilice iskali i globili franjevce, jer bi svaki ćoso tražio koji 5, koji 10, a koji 20 groša podpore, tako su na hiljade iztrošili. Osim toga pade i jedna žrtva. Fra Josip Valentić, župnik u Bišću, bi osvadjen, da potajno obći s kršćanskom vojskom, ter 20. ožujka 1788 popanu ga Turci i odvedu k jezeru kod sela Kralje, te svukavši ubiju ga iz pušaka, mrtvo pako tielo raznesu najprije na noževe, a tada pobacaju komade u vodu, koje skupiše katolici i sahraniše u groblju sv. Lucije.[36] — Još je čemernija bila godina sliedeća (1789). Odmah u siečnju udare Turci u potvore. Pošto je fra Jozo Tomić još lani otišao priko Save i u Cerniku umro, rekoše: „Vallah je fra Jozo hadžija (hodočastnik) zato otišao u Kaure, da podtakne bečkog cesara, da udari na Bosnu.“ Dok za ovo ušutkaše, ode franjevcima 120 groša. Ovom prilikom posluži se i stari njihov protivnik Smail haračija, glasajući, da fratri štede harač za cesara. I ova ih kleveta stade 740 groša. Bilo je i drugih nasrtaja, „buduć svaki balija bijaše vezir, paša, zabit, kadija, mullah i svetčev sin“, kako to sgodno opaža kreševski ljetopisac. Dapače htjeli su, da i fratri vojuju na cesara, da ih Bećir-paša ne rieši te dužnosti.[37]

---

[36] Matice župe Bihać.
[37] Fojnički arhiv.

Premda je Laudon predobio Biograd i Smederevo, te zauzeo svu Srbiju do Timoka, ipak su cesaru Josipu dolazile mloge druge tužne viesti sa svih krajeva carevine, ter on ogorčen preseli se dne 20. veljače 1790, a s njime pokopaše i nadu u oslobodjenje Bosne. I opet odoše u vjetar toliki napori, prinešeni na žrtvenik nesretne domovine. Josipu nasliedi brat Leopold II, te vidivši narode nezadovoljne, vojsku uništenu, a Tursku poduprtu od Englezke i Hollandije, dapače i Pruske, da ovaj put ne propadne, odluči se na mir, i tim napusti bratove osnove. Dok se je u Beču o tomu odlučivalo, muhamedanci su bosanski uznemirivali franjevce, tako, da „nije bilo dana gotov, veli kreševski ljetopisac, da nismo što kadiji, što eminu, što seoskim ćosama davali.“ Baše Stambolčić i Salanović dočekali su na razbojničku kreševskoga gvardijana i oteli mu 128 groša.[38]

Napokon poče se raditi o miru (g. 1791) ozbiljno, te se zaključi u Šistovu dne 4. kolovoza, u kojem austrijski punomoćnici ustupe Turskoj sve zemlje i gradove osvojene, obećaju, da neće cesar više pomagati Rusiju proti sultanu i zadovoljavaju se slobodnom plovitbom i trgovinom po osmanskoj carevini. Naknada šteta učinjena podanikom austrijskim i izmjena sužanja tomu su nadodani. Nas zanima članak prvi i dvanaesti, jer u onom podjeljeno je podpuno pomilovanje svim Crnogorcem, Bošnjakom, Srbom, Moldavcem i Vlahom, koji su bili upleteni u rat proti Turskoj, a ovim posljednjim člankom zajamčena je kršćanom sloboda vjere.[39] Da se je pri tome ciljalo i na Bošnjake, neima sumnje, a u koliko se je poboljšalo i tim stanje bosanskih katolika, imat ćemo priliku uvjerit se iz dalnjeg pripoviedanja naših tužnih uspomena.

Kako svi, tako su i bosanski muhamedanci bili veoma zadovoljni svršetkom ove vojne, a franjevci težkim srcem morali su kititi i obdarivati pobjedonosne njihove barjake.[40]

Jedva što minu pogibelj turskoga razsula, nadviše se nad bosanske katolike i franjevce nove i tamne oblačine. Kako je tada u Bosni bilo, živo nam crta spomenica, koju upravi državni definitorij

---

[38] Kreševski ljetopis.
[39] Zinkeisen, Geschichte des osmanischen Reiches VI., s. 828.
[40] Kreševski ljetopis.

dne 28. kolovoza 1792 na Vjeroplodnicu, tu zaštitnicu svoju, koja je u svako doba ih podupirala, da bi im izposlovala novi ferman, pošto su se okolnosti promienile i nove potrebe nastale. U toj spomenici najprije spominju, kakvom su mukom dobili posliednji ferman, a što su i to postigli, zahvaljuju zauzetnosti papinskog nuncija u Beču i toploj preporuci ovoga sv. sbora, zatim ponješto i sebi pripisuju, buduć su potrošili i zadnji novčić, što su imali. Ovomu fermanu, kako oni dalje pišu, začudili su se svi Turci, nu krivnjom jednog javnog zakupnika (valjda Smail-haračije) pobunili su se muhamedanci sarajevski, travnički i banjalučki, pak su stali vezat fratre konjima za repove i bose goniti po najljućoj zimi pred sudove, zatvarat ih u najgore tamnice, gdje se najveći zločinci drže, i nebi ih pustili, dok silni novac nebi im izplatili. Spomenuti zakupnik nesretno je dokončao, a Turci su hiljadu izlika i potvora izmislili, da pobiju ferman, te su javno govorili, da ne more vriediti, dok im ga oni ne odobre. Pak im je i pošlo za rukom, oduzet mu svaku vriednost, pošto činovničtvo sastoji iz razne smjese narodnosti, što ih pod nebom ima, a uz njih pristaju i sami hrišćani, židovi i cigani, svi samovoljni i lukavi, ne poznajući Boga ni svoga gospodara, i pošto sudske službe prodaju se onim, koji više novca ponude, dapače preprodaju se u petu i šestu ruku, a to sve biva u okružjih trijuh franjevačkih samostana. Izvrgnuti popašnosti ovih izjelica, bivali su svaki dan uznemirivani i zlostavljani, kojim se pridružuju nesamo hrišćani, nego i njeki zločesti katolici, njihovi sluge i razbojnici. Ovo žalostno stanje bosanski otci uzporedjuju sa progonom i tlačenjem Izraelaca u Egiptu, jer se i ovdje ide na to, da se mudro potlače i izkoriene, pa kao što su im iza oslobodjenja Ugarske dielom uništili, dielom opustošili više od dvadeset samostana, tako i sada traže, da razore ova tri, koji su im ostali u srcu Bosne. Sarajevo i Travnik prilikuju Tunisu i Alžiru, a Turke kopnenim gusarom, pošto su oni u Sarajevu veoma zli i presilni, a u Travniku je sielo carigradskih zakupnika, koji se igraju s franjevci i katolici, te svakim danom izmišljaju nova nasilja i potvore, te sve čine, da ih ukažu svietu kao zlikovce i veleizdajnike, a tim da ih stjeraju na prosjački štap ili okuju u gvoždje. Ovom zlobom obuzeti, ne daju franjevcem ni dan ni noć mira, navaljaju napose i u družtvu, da se ne mogu ni izraziti, kojim

i kad dobro učine, gorji i grabežljiviji postaju. Pripoviedaju nadalje, što su pretrpili za posliednjeg rata, kako su se branili od turske sile novcem, darovima, pa i kamenjem, bdijući dan i noć, da ih nebi zapalili, pa kažu, da su i tada na oprezu bili, pak zato ili im je tražit pomoći ili se kojekuda razbjegnuti. Budué su bosanski Turci o svome trošku vojevali, sada su tražili odštetit se, a uz put izkoliti i svoj bies, kad više ne mogu naškoditi Austriji. Već dotle kušali su višeput zapaliti sva tri samostana, nu opaženi od stražara, pobjegli su. Viećali su višekrat i o tomu, da sve kršćane pokolju, pa i to su smetnuli s uma, bojeć se katoličkog odpora i uništenja svojih posjeda. Ovo grozno stanje još je groznijim bivalo, što Portini činovnici nisu imali nikakva ugleda medju narodom, te jedva da im je pet ili šest kotara podčinjeno kako treba, ostali, a osobito gradovi, ne vide ih, kȍ da nisu ni živi. Ovako izjarmljeni cielu svoju zloću pokazuju nad samostanima, ter ako se hoće i najmanja daska na krov prišiti, treba ju srebrom pritegnuti, a uz to tamnicu i okove ogrizti. U toj stisci nalazeći se, a buduć već opao krov na fojničkom samostanu, bili su se utekli k veziru, da im dozvoli prokrit ga, nu on uzkrati, rekavši: „Nesamo da vam toga ne dopuštam, već kad bih mogao, i druga bi dva razorio; i to je rekao poslje nego je kroz tri godine više od dvadeset kesa (10.000 groša) njihovih izjeo. Iz toga oni pravom zaključuju, da ih nižje drži i većma ih mrzi nego li Židove i Cigane, dapače kano svoje krvne neprijatelje. Završujući ovaj krvali list, mole Vjeroplodnicu, da bi ista na ime papino sklonula bečki dvor, da im ovaj izprosi drugi ferman, kojemu bi morali bosanski muhamedanci nješto više poštovanja i važnosti davati. Ako bi se rečena vlada na to odvažila, žele, da im se javi, neka bi oni poslali jednog franjevca u Beč, a drugog u Carigrad, da stvar pospješi, premda ni sami unapried ne znaju, odkle će im dati putne troškove i podmitit nezasitljive stambolske kapije, buduć su i brez toga do vrata se zadužili. Napokon mole, da se bar njekoliko klerika primi u Italiju, a pošto su se tomu protivili mlogi talijanski vladajući knezovi, da bi se Vjeroplodnica za njih zauzela i dozvolu im izposlovala kod istih dvorova.[41] Silna doista nužda usilovala je bosanske otce,

[41] Starine knj. XVIII., str. 102—4.

da su se ovako gorko izjadali Vjeroplodnici, te pošto je spis izradjen na skupštini i podpisan od svih članova starješinstva, ne ima sumnje, da je vjerno, nu prosto i površno crtao žalostne njihove odnošaje. A koliko su bili zazorni Turkom i njihovoj vladi, doznajemo takodjer iz lista biskupa Okića, pisana dne 20. listopada r. g., u kojem obavješćuje Vjeroplodnicu, da je posjetio četiri obstojeće crkve, naime onu u Sutjeskoj, Varešu, Kreševu i Fojnici, pak da nije smio ići dalje, da nebi on i redovnici zlo prošli te ih potvorili, da kupi vojsku za izdati cesaru bosanske gradove.[42] Možebit da je i Vjeroplodnica posumnjala o istinitosti njegove izprike, te ga ukorila s nemara u vršenju pastirske službe; pak zato mlogi redovnici i župnici izdadoše mu (dne 28. ožujka 1793) pismenu svjedočbu, kako mu je nemoguće posjećivat župe, razsijane po Bosni i Hercegovini u ono pogibljivo po njih doba.[43]

Ni drugoga (1793) ljeta nije se ni za dlaku poboljšao franjevački položaj. Osim drugih omanjih globa, kreševski emin i kadija uzeše onomu manastiru znamenitu svotu, iznesavši potvoru, da su nabavili zvono. Fratri, da ih omekšaju, poslaše im čast, a oni rekoše, da su našli kokošiju glavu u pilavu, stvar veoma protivnu dinu, te ih opet oglobe. Pa i sarajevski mullah htjede štogod skučiti, ter zabrani fratrima kupovat grožđje, a dok opet dopusti, ode samu kreševskom samostanu 320 groša (oko 80 dukata).[44] Da nije krivalo ni drugim, vidimo od tuda, što je sami sutjeski manastir ovoga ljeta štetovao 1900 groša, dakle preko 500 dukata u zlatu.[45]

Još je i sada na granici austrijskoj i mletačkoj stajala turska vojska, a budući su tuda katolici bili u većini, to je i ovu godinu Okić probavio u Kreševu.[46] Ovo se je u Rimu pripisivalo i sada više njegovoj plašivosti nego li navedenim zapriekama, ter se je počelo raditi, da mu se dade vrstan pomoćnik sa značajem biskupskim. Makarski kanonik Ivan Josip Lučić-Pavlović preporuči u tu svrhu prijatelja fra Grgu Ilijića, odlična u ono doba muža, hvaleć ga radi njegove učenosti, izkustva i gorljivosti; u slučaju pako da

[42] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[43] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[44] Kreševski ljetopis.
[45] Sutjeski ljetopis.
[46] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.

bi on odklonio tu čast, tada je predložio fra Luku Dropuljića, redovnika sveta i vrstna, te bude li uslišan, zavjetovao se je, širiti u Bosni pobožnost prama presv. Srcu Isusovu. Medjutim dočuje i biskup Okić, da mu se traži pomoćnik, a pošto je uvidio, da ga i sile tjelesne sve to više ostavljaju, imenito pošto su ga noge tako bolile, da nije mogao više ustati na nje, to se on obrati na bečku vladu, da ona posreduje kod sv. stolice, kako bi mu nastupnik i područnik bio mila njemu osoba i u tu svrhu preporuči svog tajnika fra Franju Miloševića, iztaknuvši njegove vrline i zasluge. Ovu prijavu i molbu upotrebi cesarska kancelarija, da se i opet umješa u naimenovanje bosanskog vikara, te mimoišavši ovaj put Miloševića. preporuči fra Marka Šimića, radi znamenitih zasluga, učinjenih cesarskoj vladi za posljednjega rata s Turskom, a uz to se tako odlikovao razboritošću, pobožnošću i izglednim životom, da zaslužuje svaki obzir. Ipak izrazi želju, da se u papinoj pečatnici izostavi svaki spomen austrijskog posredovanja.[47] Vjeroplodnica ne mogadijaše na prosto mimoići ovake preporuke, te naloži rečenomu Lučiću, da se razpita za Šimića, a ovaj odvrati, da je u stvari sve istina, da je sada župnikom u Jajcu, al boluje na noguh, te ne želi nikako primiti toga dostojanstva, već ostati do smrti prostim redovnikom.[48] Budući ovako Šimić odklonio biskupsku čast, cesar Leopold naloži svomu poslaniku u Rimu, stožerniku Herzenu, da sada radi za Miloševića, očevidno za to, da izkaže zadnju ljubav miljeniku svoga brata.[49] Vjeroplodnica ne htje mu želje izpuniti, a da ne uvriedi preporučitelja, odgodi izbor do povoljniijh okolnosti.

Dok su ovako tražili u Beču i Rimu pomoćnika boležljivomu Okiću, bosanski su franjevci podnašali bjede i nevolje kao i do sada. Uz redovite džuluse bilo je i omanjih globa. Kreševska braća dadoše 840 groša za to, što je obtužen liečnik fra Tomo Dafinić, da je dao njekomu Ivanu Peliću otrovan melem. Dalje dadoše 360 groša pod izlikom, da su oni uzrok, što hajduci Turke kolju, robe i pale, a 100 groša, da smiju ključiti grožđje.[50] U isto doba su-

[47] Ondje.
[48] Ondje.
[49] Ondje.
[50] Kreševski ljetopis.

tjeski franjevci štetovaše 800 groša,[51] dočim u Fojnici nije nitko tada vodio dnevnika nit bilježio ogromne svote, koje je onaj samostan i više nego drugi morao čas po čas davati, da odkloni svaku nepriliku i potvoru, koja bi zadesila ondješnju braću.

Kraj svega toga trebovalo je misliti, kako će se na novo pokriti samostan i crkva u Fojnici, pošto je krov bio već strunuo i bojat se bilo, da se i zidovi ne razaspu, jer su bili mjestimice popustili. Uzalud su moljakali vezire i druge uplivnije sultanove činovnike: oni su gulili i otimali, a nisu ni mislili dati im dozvolu. Pa s toga bi poslan fra Mato Ivekić u Carigrad, čovjek vješt turskomu jeziku i ponašanju, da on tamo izprosi, što se nije moglo dobiti redovitim putem.[52]

I ljeta 1795 bilo je potvora, a svaka se svršila plienitbom franjevačkih samostana. Pod izlikom, da su popravljali crkvu, izkopali blago, dobavljali groždje i jednu poturčenicu preko granice primetnuli, bi uzeto kreševskim fratrima preko 2200 groša, dakle okolo 600 dukata u zlatu; a sutjeskim ništa manje od 2503$^{1}/_{2}$ groša.[53] Sama ova svota dovoljno nam svjedoči, kako su težke globe tištile tada franjevce; a još postaju vidnije, kada uzmemo u obzir sliedeću okolnost. Baš ove godine p o v i š e n e su bile misne pristojbe, te je bilo opredieljeno za tihu sv. misu marjaš (četvrtina groša = 10 para), za prosto pjevanu groš, za vjenčanje vižlin (poldrug groš), a za cieli ukop sa svečanom misom takodjer vižlin, godišnja pako podpora braći za odjeću i obuću dignuta bila na 20 groša.[54] Po tomu sva obskrba braće jednog samostana jedva da bi premahivala svotu od 200 groša, dočim toga desetero i više odkidali su turski činovnici od ovih biednih samostana.

Sliedeće (1796) godine sv. stolica naimenova Okiću pomoćnika i to fra Grgu Ilijića, koji je dotle bio ušao u volju i bečkoj vladi i rimskim kurijama, te je i on u Dalmaciji bio posvećen za biskupa od Ruspe. Vraćajuć se s posvetbe odpoče pastirski pohod i djelenje sv. potvrde, a došav u Skoplje, udari na veliku muku. Videći ga Turci. našalju Sali-bega Ljubunčića, koji doleti u župski

[51] Sutjeski ljetopis.
[52] Bilježke u fojničkom arhivu.
[53] Domaći ljetopisi.
[54] Državni arhiv.

stan, počme ga psovati i potvarati, da je tu crkvu načinio i puk bunio. Uzalud su ga molili i mitili, biskup morade obnoć pobjeći.[55] Nu to je bio samo početak njegove gorke službe, te samo neznatni dio ostalih franjevačkih nevolja. Upravo se čudimo bezobraznosti bosanskih sudaca, kojom su tlačili i globili franjevce. Tako visočki kadija potvori sutjesku braću, da su vjenčali njekakvu Turkinju, da drže Niemce u manastiru i da su definitori, vraćajuć se iz Kreševa, pod drvetom na Bukvi (brieg medju Visokim i Sutjeskom) ručali i Bogu se molili. Pa i za ovako lude izmišljotine ili nedužne čine oni štetovaše 1378 groša.[56] I oni u Kreševu sčekaše tri potvore, ter izdrobiše 1227 groša.[57] Ovo franjevcem toliko dozlogrdi, da su se utekli k veziru, da ih on iznimi izpod kadijske oblasti i drugih nižjih državnih činovnika, te da ih odsele on glavom sudi, kada ih tko obtuži; što vezir i učini, izdavši u tu svrhu svoju bujruntiju i uzmavši moliteljima 1086 groša.[58] Pa i brez potvora znali su kadije do gole kože guliti kršćane i franjevce, uzimajuć sudbene pristojbe po miloj volji, usljed čega nadje se prinukanim sami sultan, da stavi granicu njihovoj lakomosti, te fermanom odredi, da za ilame i osude ne uzimaju više od 20, za podpis 12, za uvrstbu u zapisnik 8, za muraselu (dozvolu) 5, a slugama njegovim 5 para, posve pako dokinu dozvole za ukop, buduć su s toga mlogo trpili kršćani i franjevci, te ih kadikad sudci upravo cienili,[59] ne dopuštajuć ukopati mrtca, dok mu nebi dali, što bi tražio. Po svoj prilici, da su franjevci i ovaj ferman izprosili, nu sigurno je, da su se na ovo gorko tnžili na višjemu mjestu, kako to stoji u fermanu.

Medjutim je i sada glavna im bila briga, da preprieče podpuno razsulo fojničkog samostana i crkve, te da poprave sagnjile im drvene krovove. Poslie dvie godine vrati se i spomenuti Ivekić, donesavši ferman sultana Selima III. na Husan-Medin-pašu, kako su bosanski franjevci pod žaštitom kršćanskih velevlasti i oslobodjeni od svih državnih danjaka, te da im je slobodno popravljati

[55] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[56] Sutjeski ljetopis.
[57] Kreševski ljetopisi.
[58] Ondje.
[59] Fojnički arhiv.

svoje sgrade, svagdje obavljat svoje duhovne poslove, a da zato nikomu ne moraju davati noćišta, novca ili hrane. Isti sultan potvrdi sva ova preimućtva, zabrani činovnicima globit ih, za krvarinu zatvarat, kad koji franjevac umre, pripis uzimat i grčkim vladikam ikakvu vlast nad njima vršiti.[60] Ova ipak toli jasna sultanova izjava i naredba ne bi kao što treba uvažena od bosanskih činovnika, te se je i na dalje priečilo preduzimat i kakav popravak rečenih sgrada. Napokon odvaži se fra Ivo Mirčeta, rodom Dalmatin, a tada samostanski podravnatelj (vikar), te potrošiv 1000 groša, izvadi vezirevu privolju, a po ovoj izadje sultanov ferman, gdje dozvoli popravit nesamo krov, nego i zidove crkvene, pošto su tečajem vremena i kišama na šest mjesta pokvareni, al u starom obliku, ne povećavajuć nit razširujuć, te da se za to ni od koga ni probijena para ne uzme.[61] Uzprkos i ovoj naredbi franjevci su morali nemilice trošiti, a novca ne žaliti, ako su htjeli, da im posao izadje za rukom. Najprije vezir, a za tim mulla i kadija premjeriše obe sgrade u visinu i širinu, te dopuste odpočeti popravke. Sada je trebovalo na ruku uzeti i domaće muhamedance, te osim posebnih darova zovnuti ih na gostbu onaj dan, kada su htjeli počet rušiti stari krov. U vrieme urečeno dodju svi osim kadije, a ovaj poruči, da je njegovo, oporiti prvu dasku s krova. Uzalud su ga do njeke dobe čekali, po njeg poručivali i molili ga, da dodje, on ne htje doći, dok mu ne dadoše samo za to 1000 groša. Upravo smiešno opisuju nam očevidci ovaj prizor, gdje su gladni muhamedanci zievali i srdili se, dok se ne nakani doći kadija i svojom rukom dok ne opori prvu dasku.[62] Ovo se obavi dne 31. svibnja 1798, a cieli posao dovrši se dne 30. listopada iste godine. Potanji opis ovovremene gradnje crpimo iz spomenice Mirčetine, koju on zazida poviš crkvenih vrata, te koja bi izvadjena pri rušenju stare crkve godine 1884. Odtale doznajemo, da su tom prilikom izmienili skoro sve crkvene zidove, načinili u vrhu crkve pjevalište (kor), iznačinjali nove žrtvenike i kradom povisili crkvu za dva aršina (lakta). Silan trošak snadje radi toga onaj samostan:

---

60 Fojnički arhiv.
61 Ferman br. 47.
62 Kristićević, Enchiridion p. 167.

osim ostaloga živeža (sira, masla, žita, vina i rakije) poklali su ovog ljeta radnicima oko crkve i manastira 35 volova, 40 krmaka i 700 sitne stoke, a u novcu potrošili oko 6000 groša. Cielu gradnju rukovodio je isti Mirčeta, a mužko i žensko neopisivim oduševljenjem radilo je, da se čim prije izvedu svi popravci; ovo pako dosegnu svoj vrhunac, kada su s briega Banje k crkvi prenosili svod i stupove od crkvenih vrata u četiri sata noći, pri čemu su žene svietlile, a ljudi medju sobom nosili ogromno kamenje, i pošto su na mjesto položili, svi su od milinja zaplakali. Providnost božja na osobiti način bdila je nad ovim plemenitim poduzećem, jer nitko se u tolikoj vrevi ne osakati nit koji radnik umrie od kuge, koja je tog ljeta i u istoj Fojnici pustošila.[63]

U isto vrieme ovi isti franjevci imali su veliku uzgonu s Alibašom Zrnićem, handžijom (gostioničarom) u Bilalevcu, komu je ženom bila kršćanka i od njega pobjegla. Fratri za to biše više puta tuženi, te štetovaše ukupno oko 8000 groša, dokle se gvardijan s njime ne pobrati.[64] Već je ovo dovoljno, da nam osvietli tužni položaj franjevaca, kada su rad jedne potvore više davali, nego li za cielu dogradnju dvijuh velikih sgrada.

Dočim su ovi popravci na vrat na nos bili izvadjani, ciela je Evropa stajala iznenadjena radi francezkih dogodjaja, glasovi pako o nasilju, počinjenu na papi Piju VI., tužno su odjeknuli i u srcu bosanskih katolika, koji su bili vični dobivat iz Rima utjehe i podpore. Usljed toga i dovršena prvog pastirskog pohoda, biskup Ilijić poslao je u Rim svoga tajnika fra Stjepu Markovića, da vidi, šta je u stvari i da podnese izvješće o bosanskoj crkvi, nu našao je Vjeroplodničin zavod i sgradu zapečaćenu po Francezih, te se je morao kući vratit, ne dobivši nikakve podpore za dvojicu biskupa, koji su tada u Bosni bili zaduženi do vrata.[65] Medjutim statistika bosanskih katolika došla je njekako u pismohranu ovoga sv. sbora, a po tome bile su u Bosni i Hercegovini sliedeće župe sa niže stavljenim stanovničtvom:

---

[63] Fojnički arhiv.
[64] Kristićević p. 51—52.
[65] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.

1.	Posušje	katoličkih	duša	1826,
2.	Ružići	„	„	1780,
3.	Ljubuški	„	„	1124,
4.	Brotnjo	„	„	4257,
5.	Blato	„	„	3526,
6.	Mostar	„	„	2186,
7.	Duvno	„	„	3640,
8.	Roškopolje	„	„	1214,
9.	Livno	„	„	6870,
10.	Kupris	„	„	1674,
11.	Rama	„	„	1957,
12.	Skoplje	„	„	2463.
13.	Travnik	„	„	5315,
14.	Fojnica	„	„	1535,
15.	Sutjeska	„	„	2105,
16.	Žepče	„	„	1562,
17.	Komušina	„	„	3073,
18.	Velika (Plehan)	„	„	4489,
19.	Podvučjak	„	„	2294,
20.	Biela	„	„	6545,
21.	Zovik	„	„	2469,
22.	Tuzla	„	„	3468,
23.	Vareš	„	„	2170,
24.	Sarajevo	„	„	508,
25.	Jajce	„	„	2732,
26.	Stari Majdan	„	„	1246,
27.	Volar	„	„	743,
28.	Ivanjska	„	„	3675,
29.	Banjaluka	„	„	1019,
30.	Kotor	„	„	1890,
31.	Dobretići	„	„	1383,
32.	Kreševo	„	„	2742,
		ukupno	. . .	83.480.

Neimamo drugih podataka, koji su pratili ovo izvješće, nu zaisto nisu ništa za nas nova sadržavali, pak s toga nećemo ni mi ništa mu dodavati, i ovo tim radje izostavljamo, pošto nam pozornost svu oduzimaju politički zamršaji u blizini Bosne i nove supro-

tivštine po franjevce u samoj domovini. — Kao što crkveno-politički dogadjaji u Italiji nisu bili povoljni franjevcem u Bosni, isto su ih tako uznemirivali i oni u susjedstvu. Francezka republika, posegnuvši za Egiptom, razjarila i Tursku, kao što je dosele uznemirila ostale evropske velevlasti. Zatim nezadovoljstvo u Srbiji, promjena vlade u Dalmaciji, ter samovolja skadarskog paše Bušatlije u Albaniji, zatekle su osmansku carevinu posve nepripravnu. Sve se je bilo pomelo i uzrujalo, štogod Muhamedov zakon sliedi, a bosanskim Muhamedancem bilo je naredjeno, da pokore skadarskog odmetnika. Sami vezir predvodio je domaće čete i ubrao s njimi liepe uspjehe, a pri povratku izašli su mu na susret gvardijani, darovavši ga sa 400 groša.[66] U tih okolnostih, bi reć, sipale su potvore, izvadjana bila svakojaka nasilja i uzimane su bile globe, da im kraja ni broja nije bilo, veziri pako odazivani su bili čas po čas, a svaki je htjeo svoj džulus pobrati.[67]

Pak da nam bude crnja slika ove dobe, nastale su i nutrnje crkvene razmirice. Biskup Ilijić bijaše izposlovao sebi naslov apoštolskoga vikara još za života svoga predšastnika, a svojim opunomoćenim zastupnikom za sve cerkvene i vremenite poslove imenovao spomenutog Ivana Josipa Lučića. Biskup Okić, za postelju prikovan još od g. 1792, smatrao je to poniženjem, te u gorkosti završi svoj život dne 1. lipnja 1799, ostavivši svoj spomen u rečenoj zakladi, kojom se medjutim za njegovo doba ne okoristiše bosanski franjevci, pošto je odmah s početka dvanaest klerika u Zagrebu smještenih prešlo u svietovno stanje i nigda se više ne vratilo u domovinu, pak to i politički zamršaji prepriečilo, da se više i ne šalju u cesarske zemlje.

* * *

Evo u kakovih okolnostih zateče franjevce konac XVIII. vieka. S dvora potlačeni i proganjani muhamedanskim stanovničtvom, a izsisani vladinimi činovnici, bili su i unutra ožalošćeni nerazumivim postupkom novoga apoštolskoga vikara i biskupa fra Grge Ilijića, rodom Varešanina. Ovako su oni tužni koracili u drugo

[66] Domaći ljetopisi.
[67] Ondje.

stoljeće, ozbiljno zabrinuti za svoj obstanak, a ovu bojazan povećavali su politički zapletaji u susjedstvu, od kojih su strahovali, da u svoj vrtlog ne povuku i ovu težko izkušanu zemlju, dosljedno i katolike, lišene papine zaštite. Vjeroplodnica bila je izgubila svoje velike dohodke, kojimi je uzdržavala i bosanskog vikara, te se preselila u Padovu, da tu uzdrži svezu sa katoličkimi vjerovjestnici.

Već iz poredanih dogodjaja i navoda biva nam jasno, da su i u drugoj polovici osamnaestoga stoljeća franjevci gorljivo vršili svoju zadaću kao pastiri puka nesamo za vrieme spomenutih progona, već i za dobe najvećeg pomora, koji spominju domaći ljetopisi, te da su po izjavi biskupa Dragićevića „neumrlu hvalu zaslužili.“ Marljivi o. Laštrić priprosto, ali veoma živahno opisuje njihove trude u svome djelu „Od uza me“, namienjeno dušobrižnomu svećenstvu bosanskomu, te ga ovako nagovara: „Znam ja, poštovani kapelani i misionari bosanski, trude vaše i uztrpljenje. Znam, da su vaše ovčice rastrkane po daleku. Šta radi za služiti njih podpuno malo počivanja imate, nego ste najviše u obtrkivanju i hodu po selije. Znam, da na mlogo mista pribivališta vaših ovčica jesu pomišana s nevirničkim, kroz koje vam valja putovati sve sa strahom, niti brez pogibeli. Znam, da vam se ne zna mlogo puta dan ni noć, konak ni postelja, ručak ni večera, nego valja, da ste zadovoljni onako, kako se gdi nadje kod siromaha. Znam, da crkava neimajući, valja vam tražiti zgrada i pojata, ili načinjati kolibice pod dubjem, te kabanicom pokrivši misu govoriti. Znam, da vaše ovčice, budući kako rekosmo, po daleku rastrkane, inačije ljudi težaci i siromasi, nemogu k vama doći u druge dneve, nego najviše u svetkovine: onda vam je krstit, vjenčat i upisat jedno i drugo; onda vam je ispovidat i pričešćivati; onda nad nelagodnim Boga moliti i blagoslivljati.“ Radi toga izradio im je vrlo kratke, nu jezgrovite besjede za nedjelje i blagdane, te im u ovom djelu predade za svagdanju uporabu.[68]

Ovomu trudu oko duhovnog napredka odgovarala je i ćudorednost katoličkoga puka i njegova odanost prama franjevačkomu redu, pak za to je i mogao fra Paskal de Varisio, general franjevačkoga reda (dne 15. kolovoza 1798) pisati Vjeroplodnici: „Kamo

[68] Laštrić-Oćevac „Od uza me“, rič III., izd. II., g. 1796, str. 6.

sreće, da bi i u ostalih stranah svieta ovake kršćane imala crkva, ko što ih ima u Bosni, na kojih obično zrcali se prostost i nevinost ponašanja, a ujedno i najveća viernost osobito prama redovnikom one (bosanske) države, koje kao jedine pastire i otce svojih duša smatraju i poštuju.“[69]

Sdvoranje lice bosanske države ostalo je nepromienjeno iza g. 1758, te se je ona i sada sterala po svoj današnjoj Bosni i Hercegovini, izuzev trebinjski kotar, trpeć neprestano radi oskudice svećenstva. Na čelu ciele redovničke pokrajine stajala su tri samostana: u Fojnici, Kreševu i Sutjeskoj, dočikajuć sve udarce težke sudbine i odklonjajuć sve nepogode, koje su snalazile pojedine franjevce ili katoličko stanovništvo. Ova tri kukavna zakloništa bila su sve ufanje njihovo, a dotični gvardijani bili su javne osobe, koje su pred vezirom i drugimi Turci odgovarali za svaku potvoru, tražbu ili druge poslove, dočim su provincijali, pa i biskupi mirno vršili svoje dužnosti. Dosljedno samostani su bili one pećine, o kojih se je razbijao turski bies i zloba. U ovih okolnostih župe su se slabo mložile, a viernici držeć se svog patrijarhalnog zadružnog života, stajali su uzko spojeni sa svojim svećenstvom. Ova sloga puka i svećenstva — franjevaca — bila je neoborivi bedem svakom nasrtaju, te je ljubav prama vjeri prinosila toli ogromne novčane žrtve, da se očuva crkvena neovisnost i njeka sloboda vjere.

Da je ova očuvana u svoj svojoj čistoći, zahvalit je poslje Boga i duševnoj naobrazbi franjevaca, te smo se i u ovom razdobju susretali s umnimi i prosvietljenimi muževi, koji su mogli i u kršćanskih državah igrati znamenitu ulogu, kao što su bili: Benić, Laštrić, Dobretić i Ivekić, znameniti rad svoje učenosti, razboritosti, okretnosti i požrtvovnosti. Priznat nam je ipak, da nisu mogli se odlikovat u znanostih, pošto su skoro ciele ove dobe bile zatvorene na sve strane granice, zabranjen Bošnjakom boravak u Italiji, s vrlo malom iznimkom, a ni zaklada cara Josipa II. nije im bila od koristi, pošto je brzo nastao tursko-austrijski rat, produžena neprijateljstva i prvi pokušaj s klerici zlo izpao, buduć se nisu vratili više u domovinu. Istina, godine 1796 bilo jih je njekoliko u Velikoj, te odavle bili premješteni u Požegu, a njekoliko u Za-

---

[69] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.

greb, te na oba mjesta pohadjali javne učione, dapače još im otvoren bio Pečuh i Sabarija,[70] da i tamo idju, ali su mlogi i od ovih Bosne se i reda zaboravili.

I ovog nesretnog doba bilo je pisaca i to:

1. Fra Filip Laštrić,

nastavio je tiskat i to: *a)* „Od uza me", t. j. istomačenje nauka krstjanskoga; kratka pripovidanja nediljna i svetčana, Mletci 1765. — Drugo izdanje Mletci 1796. — *b)* „Nediljnik dvostruk", Mletci 1766. — *c)* „Svetnjak", Mletci 1766. — Napokon d) Epitome etc., preštampao u Ankoni 1776.

2. Fra Marko Dobretić, biskup,

izdade: „Kratko skuplienje ćudoredne ili moralne bogoslovice", u Ankoni 1782.

3. Fra Grgo Ilijić, biskup,

tiska: *a)* „Kratko nadometnutje u knjižice ‚Od uza me', t. j. 14 razlikih . . . govorenja", Mletci 1796. — *b)* „Vrhu kraljestva Marijina" od Aleks. Borgie. Dubrovnik 1799. — *c)* „Epistolae pastorales, Patavii 1800.

4. Fra Vico Vicić,

ostavi u rukopisu: „Pisme razlike", tiska ih Jukić u Splitu 1844.

Pa i nutrnja redovnička stega bila je dosta stroga i uzorna. Redovnički duh bio je proniknuo sve odnošaje njihova života. Zemlje su istina držali, nu samo s izričnom dozvolom sv. stolice, koju su i onda, kao i danas, ponavljali svake dvanaeste godine. Novcem smjeli su baratat samo gvardijani, kano punomoćnici sv. stolice, a župnici, kano njihovi zamjenici. Uz to ovi se nisu smatrali neovisni uživaoci župskih prihoda, već što bi im preticalo preko nuždnog uzdržanja, morali su slati u svoje samostane. Dočim je ovako brižno se pazilo na redovničku zajednicu hrane i novca, strogo se je naredjivalo starješinam, da potrebitim stvarma obskrbe i podložnike. Buduć su bili usilovani hodati u svjetovnjem odielu, zapoviedalo se je, da ono bude ubožno, prama njihovu

[70] Državni registar ad a. 1796.

stanju. Bdilo se je veoma, da župnici strogo ne iziskuju svoju godižbinu od puka, nu mogli su pobirat nješto i u novcu, da mogu izplaćivat harače, danjke i globe, te odkupljivat svoju i svojih viernika slobodu. Ostali redovnici samo su mogli u putu nosit štogod novca, da mogu plaćat razbojnikom napojnicu i smirivat druge potrebe. Kad bi se župnik dizao sa župe, ponio bi svoje najnuždnije stvari, ostale pokretnosti prihvatio bi gvardijan ili njegov zamjenik, te odnio u samostan, te nebi se smjeli vratit, da pokupe svoje podužice. Dapače naloženo je bilo izpoviednicima, da ne odriešuju one, koji što novca imadu kod sebe ili drugoga; u slučaju prevare, da se za njeg mrtva ne govore sv. mise; ova pako točka imala se je štiti o Božiću i Duhovih.[71]

Imenito je stroga bila stega u samostanih. Šutnja pod objedom morala se je držati i kada se je desio koji svjetovnjak s braćom, a taj nebi smio biti na ručku, ako nije bio osobiti dobročinitelj. Molenje sv. časova i pobožna razmatranja obavljana su od ciele redovničke obitelji, a čitanje asketičnih knjiga, kao i sv. pisma, bila su jedina zabava njihova.[72]

Ove pisane zakone znali su mlogi sobom pooštriti drugimi djeli kršćanske i redovničke samozataje, te su obilovali samostani ovimi živimi primjeri evangjeoske savršenosti, a medju ovimi pohvalit nam je fra Matu Ižanovića, župnika u Banjaluci († 16. siečnja 1766), fra Marka Miletića († 26. ožujka 1785), fra Matu Momčinovića († 17. travnja 1758), fra Filipa Laštrića-Oćevca († 19. travnja 1783), fra Matu Lašvanina († 27. rujna 1779), fra Filipa Šeremeta († 22. rujna 1780), fra Petra Gjevrića-Vicića († 21. prosinca 1785), a osobito fra Šimu Filipovića iz Seone, koji oko godine 1780 dozvolom starješinstva ode u Italiju, da tu u kojem pokorničkom samostanu umrli život dovrši, te preminu sveto u Ripa-Transone dne 9. svibnja 1802 tako, da je već sv. stolica zametnula razpravu o njegovu uvrštenju u broj blaženih, čega dugo nećemo čekati.

---

[71] Državni arhiv, okružnice.

[72] Estratto degli statuti e consuetudini della provincia di Bosna ... disposti per ordini nelle Congregazioni provinciali. Archiv. Propagand. vol. VIII.

Kraj ovih dušobrižnih i redovničkih dužnosti, nisu zaboravljali ni na domovinu i njezino oslobodjenje iz šapa osmanskog polumjeseca. Oni, pošto su mlade dane proveli u najnaobraženijih zapadnih državah, uvidjali su svu razliku izmedju slobodna, i potištenih naroda, te su iz svega srca želili viditi svoj narod pod uljudjenom i kršćanskom vladom; pa dočim su znali s jedne strane, da im je birati izmedju dva susjeda, Mletčića i rimskoga cesara, a s druge strane pojimali razliku izmedju samoljubne mletačke republike, koja je Dalmaciju pustošila i zanemiravala, te plemenitih austrijskih vladara, koji su ove polovice stoljeća promicali škole, obrt i trgovinu u svojih državah, nećemo našim franjevcem zamjeriti, što su neprestano gledali s onu stranu Save i nazirali sreću domovine pod habsburžkim dvoglavim orlom. Kao što prošlog, tako i ovog stoljeća oni su se spustili do toga, da su izvješćivali austrijske generale o svakoj ratnoj kretnji, sili, broju i položaju Turaka, čete kupili i predvodili, cesarsku vladu na boj nukali i velike zasluge stekli za onu monarhiju. Nadom oslobodjenja i austrijskog zaposjednuća bi reć pitali su svoje suvjernike, te pošto nije to bilo sakriveno ni od Turaka, ovi su obično nazivali austrijskog vladara pred katolici: „vaš car“.

Ostale, kao društvene, kulturne i slične odnošaje nećemo crtati, pošto su nam i onako poznati. Težnja za samostalnošću izrodila se je bila u bratoubijstvo i promašila sredstva, koja tomu vode. Samo kada bi zaprietila vanjska pogibelj turskomu carstvu, tada bi opet plahnuli i bosanski muhamedanci ratnim oduševljenjem; a čim bi prestala svaka opasnost, mjesto da se obore na tudjina, svoj bi gnjev izkalili na kršćanih, a najradje na franjevcih, te su ovi bili prinukani gledati preko granice i gojiti ciljeve posve različite od plemstva bosanskoga, koje je još u svojoj ruci držalo gradove i skoro neovisno upravljalo blizu svimi kotari Bosne i Hercegovine. Kamo sreće, da je ono ne u Bošnjaku, već u Osmanliji naziralo tudjina i dušmanina, te da je imalo toliko plemenitosti, da kršćanom pruži mir, obeća jednakost i slobodu, danas bi posve drugo lice bilo zajedničke nam domovine.

XXII.

Nutrnji zapletaji.

(1800—1812.)

Stupajuć franjevci u XIX. viek, njeka je sumornost i neizvjestnost ovladala bila svom Evropom, pa i Bosnom. Pa i u tako mutnoj vodi Turci su lovili, što su gorje znali. Potvore su i dalje se izmišljale, a globe za njih uzimale, te je g. 1800 štetovao sami sutjeski samostan za klevetu, da se je htjela poturčit njeka žena iz Miljačića, 2000 groša, drugih pako 800 za druge izmišljotine.

Biskup Ilijić postavši samostalan, kao da se je posve bio otudjio svomu redu, jer izmolivši r. g. od cesara Franje II. podporu od 150 dukata, da djake smjesti u Padovi radi bogoslovnih nauka, onamo u proljeće g. 1801 posla petericu iz Makarske, naime: Stjepana i Ivana Pavloviće, Josipa pl. Čabornića, Stjepana Božkovića i Petra Piotti, a iz Bosne samo Grgu Alačevića.[1] Očevidno je, da ga je na ovo naveo spomenuti kanonik Pavlovič-Lučić, u namjeri, da podigne svietovnje svećenstvo, a u kut potisne domaće franjevce. Mi nećemo ovdje razglabati o shodnosti ovog poduzeća u ono doba, nu primjetit nam je, da je i sv. stolica negodovanjem primila ovu viest, a biskup Ilijić pravdao se je, da nije mogao naći u Bosni mladićâ za svećeničkog zvanja.[2] Ovaj pokus ostao je medjutim bezuspješan, jer makarski klerici nisu htjeli doći poslije u Bosnu, već u svoju domovinu,[3] izučivši nauke na račun i štetu

---

[1] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[2] Ondje.
[3] Ondje.

bosanske misije. U isto skoro doba primljeno je i 24 bosanskih mladića u samostane po Ugarskoj, al ih je ostalo toliko i u Bosni, da su bili primorani prestati primati u red, dok se s ovimi ne providi.[4]

Ovog vremena brez prestanka dolazile su tužbe na Vjeroplodnicu od strane biskupove i franjevačke, jedni proti drugim, a pošto se je Ilijić stao tužiti na svoje poremećeno zdravlje i tražiti sebi pomoćnika, sv. stolica upotrebi tu okolnost, da Bosni dade još jednog biskupa, koji bi u duhu ljubavi izmirio obe stranke i uzpostavio slogu, potrebitu svakoj, a navlastito ovoj i onako potlačenoj crkvi, ter mimoišavši od Bošnjaka predloženoga fra Matu Ivekića, naimenova fra Augustina Miletića, učitelja bogoslovja u Padovi, daulijskim biskupom i pomoćnikom apoštolskoga vikara u Bosni i Hercegovini, sa pravom nasljedstva.[5] Da je baš Miletiću zapala ova čast, uzrokom je bilo, što je tu sve dotle (1803) boravio vjeroplodnički sbor, a njegov podpredstojnik, stožernik Borgia, imao priliku nesamo ga upoznati, već s njime drugovati i divit se njegovim vrlinama, pak s toga saobćujuć mu ovu viest, čestitao je više sebi i Bosni, nego li novomu odabraniku.[6] Kao što je kardinal Borgia, isto su tako svi krugovi bili obradovani promaknućem Miletićevim, te ju neopisivo veselje zavladalo cielom Padovom pa orila se slava umnomu kardinalu i povišenomu Bošnjaku, da je upravo milinje čitati izjave crkvenih prvaka u tome za nas znamenitom dogodjaju.[7] Dapače koliko visoko svećenstvo, toliko plemstvo i narod poželiše, da se njegova posvetba obavi u onom gradu, obećajuć sve učiniti, da se čim dostojnije obavi. Jedini, koji nije dielio te obće radosti, bijaše skromni naš Miletić, te je trebovalo tješit ga i bodrit, da posve duhom ne klone. A kad mu prijatelj fra Filip Mostarac još uzkrati ljubav, da se vrati u Bosnu i bude mu desna ruka, on dade ostavku, al mu nebi primljena, već morade dne 12. lipnja 1803 primiti posvetbu. Vjeroplodnica imala je izdati novomu biskupu mloge naputke, pak s toga Miletić morade počekat punu godinu dana u inozemstvu, dok je mogao dobit dozvolu, poći na

[4] Ondje.
[5] Ondje i u državnom arhivu.
[6] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[7] Ondje, prepisi u fojničkom arhivu.

svoje mjesto. Medjutim za njegov izbor doču i cesar Franjo II., i pošto je tada pomišljao na osvojenje Bosne, pozva ga o svom trošku u Beč, da ga razpita o Bosni i njezinom stanju s mlogoga gledišta. Nu slabo se je pomogao, jer je Miletić u ranoj mladosti Bosnu ostavio i sve dotle u tudjini boravio. Tiem više radio je novi biskup za svoju crkvu. On podastrie cesaru dvie molbe te u jednoj ga zamoli, da njegov poslanik idje na ruku bosanskim franjevcem, nebi li izprosili dozvolu, pokrpat svoje samostane, kada u tu svrhu skucaju štogod novca; drugom pako potraži, da se primi šest bosanskih klerika u Neustadt u Kranjskoj.[8] Slab je po svoj prilici bio uspjeh ovog moljakanja, nu i to nam posvjedočuje, kojim je duhom bio zadahnut novi nadpastir.

Dok se je ovako medju sobom trlo svećenstvo i novi se biskup stavljao na čelo viernika ovih pokrajina, dotle su nove smutnje porodile se u srcu Hercegovine, koje u svoj vrtlog povukoše i bosanske franjevce. Godine naime 1802, kako nam svjedoče ulomci njekog suvremenog ljetopisa, zavadiše se Ali-aga Dadić mostarski, i Ali-aga Voljavica blagajski ajani, te ovaj udari na Mostar, osvoji stranu od Carine, grad i topove, imajuć uza se najveće zulumčare (tlačitelje). Dadić, videći, da im ne more ništa učiniti, stade se miriti s Voljavicom i sklonu Voljavicu, da razpusti svoje opako društvo, koje je fratrim i kršćanima dosta muke zadalo. Sada udari Dadić na grad i osvoji ga, a Voljavica jedva živu glavu iznese. Odmah za tim stane ukidat zulume (tlačenje) i zle običaje, pošto je bilo mlogo Turaka, koji su hodali po selih, pa od kršćana otimali životinju, sir, maslo, žito i ostala. Što bi vriedilo 10 groša, davali bi jedva pol groša, vola i kravu od 50 kupovali bi tobože za 5 ili 10 groša, češće put i badava. Ove sve on ponizi i natjera mloge, da su prihvatili motike i kosiriće, ter se tako hranili. On je istina težke danjke uzimao, al drugim nije dao guliti raje, te se je više u nju uzdao nego li u Turke. Bio je veliki protivnik i Osmanlijama, pa višeput zatjerao i pašaliju s mešćeme (kotarskog ureda), psujuć vieru i zakon onomu, koji je došao, i onomu, koji ga je poslao.[9]

---

[8] Ondje i životopis biskupa Miletića, izdan po meni. Zagreb 1883.
[9] Izvornik u o fra Marka Kalamuta u Fojnici.

Tako bijaše tada u Hercegovini; a kako je bilo u Bosni, vidit ćemo iz sliedećih. U srpnju g. 1804 Miletić prekorači bosansku granicu, a tužno stanje naroda živo se kosnu nježnoga srca njegova. Svuda je vidio žalost i nevolju, a u Fojnici zateče vezireva izvidioca, kog je bilo dobavilo njeko hrišćansko momče, tužeć gvardijana, da su istoga paščad izjela tri ovna, pak s toga on štetova 30 groša, iliti 15 talira.[10] Bosna je inače bila mirna, vezir pako Bećir-paša vojevao je u Srbiji. Pošto su prošle dvie godine bile nerodne, a svakojaki nameti izsisali bosansku raju, to je mlogo siromaši od glada pomrlo i u obće vrlo kukavno kršćani izgledali, da je to sve novomu biskupu suze na oči nagonilo.[11] U to mu stigne od vrhovne uprave reda punomoć, da razvidi i poravna razmirice medju biskupom Ilijićem i franjevačkim starješinstvom; pak zato sve sile uloži, da povrati medju njih mir i slogu. Njegovoj nepristranosti, obzirnosti i ljubeznjivosti podje za rukom obnoviti sporazumak u svih pitanjih i prepirkah.[12]

Sada Miletić posveti sve svoje nastojanje boljku bosanske provincije, koja je tada najviše trpila sa nestašice svećenstva; jer pošto je nastalo silno političko i narodnostno komešanje u cieloj Evropi, pa i u susjednih državah, nebrojeni se ogriešiše o zakone domovine, te poplaviše Bosnu; — a pošto su bili obično katolici, to se je pomnožavao broj viernika, nu ne franjevaca, budać su mlogi zaostali u Italiji i Ugarskoj, a puk je, ko što veli Miletić, bio kano ovce, neimajuće pastira. To je usilovalo i provincijala Ivekića, da bude župnikom u Dôcu kod Travnika, da tako podmiri bar jednu župu, na štetu dakako svoje težke i velike službe.[13] Novi biskup s toga stade kucati na sve strane, nebi li mu otvorili i kojeg još klerika u zavode primili. Ne znamo, u koliko je bio sretan, ali doisto je pokazao i tim svoju ljubav i odanost reda, kojemu je pripadao.

Učiniv što se je dalo, odvaži se na pastirski pohod po Bosni i Hercegovini, a najprije zadje Krajinom. Upravo gorko jadikuje

---

[10] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[11] Ondje.
[12] Ondje.
[13] Ondje.

nad žalostnim položajem svoga puka, te premda su katolici bili razsijani po gorama i šumama, ipak bi se okupljali oko novog apoštola pod vedrim nebom, na kojem groblju, da čuju rieči istine i života.[14]

U to nadodje i godina 1806, nesretna po obe posestrimske zemlje. Mostarski ajan Dadić podiže vojsku na Crnugoru, pa povede sa sobom i raju, a pred katolicima fra Nikola Ilića. I ovaj se put mostarski muhamedanci izhodaše po siromaškim selima pljačkajuć i otimajuć, a Crnogorce jedva i vidiše. Nješto težja zadaća bijaše povjerena njihovoj braći u Bosni. Ljuti progoni i grozna tlačenja pobunila su već bila Srbe, a kada g. 1804 srbske dahije pomoriše najuglednije knezove one pokrajine, ustane najprije Šumadija pod Gjorgjem Petrovićem, prozvanim obično Kara-Gjorgjem, koji je njeko vrieme i hajdukovao. Imajuć na čelu ovog junačkog vodju, Srbi natjeraše Turke u škripac, a vlada carigradska naredi sada (1806) Bošnjakom, da skrše ove hrabre borce. Vezir Sunaj-paša diže silnu vojsku i ljuto se je hrvao cieloga ljeta. Dok je on vojevao, njegov namjestnik, njeki beg iz Duvna (Teskeredžić?) posluži se ovom zgodom, da sebi što skuči, te počme zahtievati od fratara veliku globu, jer da je fojnički samostan iz nova načinjen. Gvardijan ovoga manastira ne htje dati ni pare mita, već uzmavši sa sobom dva katolika, ode k veziru u logor i predstavi mu cielu stvar, a ovaj izda naredbu svomu zamjeniku, da u njih s mirom stoji, dok se on ne povrati. Uzprkos i ovoj zabrani sami sutjeski samostan, dade 400 groša ovomu silniku, a fojnički zaisto i više.[15] Ovaj isti beg bio je valjda uzrokom, te je duvanjski župnik fra Jozo Ivić bio tužen, da je iz turskog groblja vadio tursku djecu, pa ju tada krstio i prenosio u kršćansko groblje. Premda je tužba sama po sebi bila nevjerojatna, ipak sa župom zajedno štetova 3000 groša, svotu za ono doba veoma veliku.[16] — Uzalud su ove godine (1806) franjevci bili dobavili ferman, da ne plaćaju ništa činovnikom za popravu kuća i ograda, buduć su ovi i na dalje tražili i iziskivali silne iznose, te su oni bili primorani dobaviti i sliede-

---

[14] Ondje.
[15] Sutjeski ljetopis.
[16] Fojnički arhiv.

*

ćeg ljeta sličnu naredbu.[17] — Iz istog doba imamo izvješće biskupa Ilijića o stanju katoličke crkve u Bosni i Hercegovini, po kojem je bilo u ovome vikarijatu:

katoličkih župa . . .	35,
„ kuća . . .	12835,
„ duša . . .	114391,
redovničkih svećenika .	79,
svietovnih „ .	9,
redovničke braće . . .	11,
franjevačkih novaka . .	10,
„ mladića .	20.

Nusuprot hrišćani su imali:

župa	374,
crkvica	50,
samostana	12.

Isti biskup Ilijić javlja na dalje o svojih nevoljah: kako mora na 2 sata iza podne misu govoriti, penjat se po planinama, spavat na kostretnom pokrovcu u klieti te svim oskudievati prigodom svoga pastirskoga pohoda. Hvali se, da je razširio u bosanskom puku pobožnost prama presv. Srcu Isusovu, te kako je obilate oproste izprosio svim, koji budu ovu nabožnost ovršavali.[18]

Ovog njekako doba sbio se je na Kupresu veoma neugodan slučaj, koji povuče sa sobom veoma neugodne posljedice za onaj puk. Katolici na Božić stojeć kod sv. mise u njekakvoj pojati, čuju na jednoč, da se je sgrada zapalila i svi polete na polje. U toj pobulogi biše pogažene dvie djevojke, dvie snaše i dva momčuljka, pa zato Turci uzmu im 4600 forinti, usljed čega mlogi moradoše sve razprodati, pak se razseliti.[19]

Hrvući se ovako sa svimi tegobami svoje velike službe, koje se danas jedva dadu i zamisliti, živili su u skrajnjem siromaštvu. Upravo je grozno, kako tužno nariče Miletić za svojim prvašnjim stanjem, te poredeć sa tadanjim, veli, da je bio daleko sretniji u samostanu, nego li je sada pod mitrom. Medjutim hvali se s bra-

[17] Ondje.
[18] Vjeroplodničin arhiv.
[19] Ondje.

ćom franjevcima, jer da mu ova ne daje potrebità za život, morao bi ili prosit ili za kakav zanat prionuti.[20] I tako su morali franjevci svojom milostinjom nesamo sebe uzdržavati i braniti slobodu sv. vjere kod lakomih Turaka, već još i s biskupima lomit i zadnji zalogaj hljeba, dočim bi trebalo, da ovi njima daju podporu.

Dok su franjevci i njihovi biskupi ovako kukavno životarili, razmahao se je bio ustanak srbski i crnogorski. Turci, ustravljeni njihovom ratobornošću, drhtali su od sama glasa, da se njihove čete približuju bosanskoj granici. Podigavši silnu vojsku, da suzbiju ove hrabre ustaše, pokupe od raje oružje. Pošto je tada u Travnik stigao i francezki konzul, pomisliše, da će im i silni Napoleon u pomoć priteći. Mjesto da ublaže kršćanom i onako nesnosno stanje, oni u svojoj mržnji protiva raji prevrše svaku mjeru. Svakovrstna nasilja, ratni nameti, skupoća hrane i sveudiljni prohodi jenjičarskih četa stjerali su bili kršćane na prosjački štap. Da nije takim prilikama ni franjevcem praštano, možemo i sami nagadjati. Jednoč uvrati se njekoliko muhamedanaca u Sutjesku, ter izazvavši u dvorište gvardijana, s golim nožima nasrnu na njega. On videć se u nevolji, stane im se umiljavat i dočepav se vrata, umakne u samostan. Turci se sad nadjoše u škripcu: manastir utvrdjen za ovakih pohodjana, mogao je odoliti mlogim napadajem, dočim su oni bili obkoljeni oda svuda visokim zidom i malo je trebovalo franjevcem, da ih tu poubijaju; pak s toga i oni nagnu bježati glavom brez obzira.

Nesretnije prodje tramošnički župnik fra Lovro Milanović, putujući u župu Dubrave dne 3. veljače 1807, jer bi ubijen iz puške od Muje Arnauta, subaše Osman-bega, kapetana Gradačevića, kraj sela Turića. Na tužbu katolika ne htje ništa gospodar mu učiniti, osim što ga odpusti iź službe. Ipak se nije nanosio glave, budué ga ubi njeki ciganin iz kubure na mjestu.[21] Župa Tramošnica dugo je iza toga ostala brez svećenika, dok nije sami kapetan obećao štitit mu život.[22] Grob ovoga franjevca narod svih vjera

---

[20] Ondje.

[21] Obširniji opis u djelu: „Stanje redodržave Bosne Srebrene", napisao fra Martin Nedić, Djakovo 1884, str. 107—8.

[22] Ondje.

veoma časti, a katolici štuju ga kao mučenika; pošto je iz mržnje prama vjeri ubijen.

Srbija je medjutim izgledala kao kakvo taborište (logor), te je ove godine pošlo za rukom različitim vojvodama različita mjesta zauzeti, te poslaše svoje uhode i u Bosnu, da nagovaraju kršteni narod na obći ustanak, ne bi li im pošlo za rukom, da skinu s vrata svog tlačitelja. Dapače Kara-Gjorgje bio prešao Drinu i pružio ruku bosanskoj braći. Franjevci premda su duhom stajali na strani srbskih oslobodioca, uvidjali su ipak, da im nije moguće bilo pridružiti se njima, dok su oda svuda opasani gvozdenim lancem velikih gradova, naseljenih muhamedanskim stanovničtvom, a bili dosta udaljeni od pobunjene države. Pa i broj muhamedanaca, kao i njihova moć odvraćala je franjevce od te zamamne, ali nepostizive namisli, pak s toga su savjetovali katolikom, da se mudro i obzirno vladaju, a oružja ne spopadaju, dok tomu ne dodje bolja hora. Osim toga i zima je bila preveć oštra (1807—8, poskapala mnoga marva i hrana poskupila.[23] — Nu tiem radje ustaše bosanski hrišćani, te pošto ni oni ne mogoše oslonut se na srbske čete, zasnovaše hajdučke sborove, pak stanu na sve strane ubijati ljude, a djecu otimati, da ih ubiju ili ucjenu za nje uzmu. Da se ovim trag zamete, digoše se silni panduri, te stadoše svuda vješat krive i prave, medju ostalimi dva katolika iz Borovice, druga dva na kolac nabiše, četvoricu pako u Visokom pogubiše.[24] Potvora je bilo i ove godine, a franjevci svaku platiše globom, nu svote bijahu znatno manje od onih prvašnjih godina.

Ovom obćom pobulogom posluže se i mlogi muhamedanci, te se odvrgoše u hajduke i stanu kojekakva zločinstva izvadjati. Medju ostalimi izadjoše na zao glas tri bega i brata Fetića, koji su stanovali na Usori, kraj sela Žabljaka. Ovi počmu (1809) puteve zasjedati, kršćanske žene skvrniti, otimati i ubijati, te u svom biesu više puta udariše i na sutjeski samostan, al biše svaki put oštro dočekani i odbijeni. Ipak visočki kadija potvori fratre, da im idju na ruku, te ovi mlogo za to pretrpiše. Njihova nedjela dozlogrdiše

---

[23] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[24] Ondje.

i turskoj oblasti, te ih s topovi obkoli i pogubi, a kuće do temelja razori.[25] Osim ovih napadaja i drugih je bilo, i to od prvih bega, nu pravda se nije obazirala na tužbe progonjenih franjevaca.

Njegdje početkom ove iste (1809) godine snadje nova kušnja naše franjevce od strane domaćih po vjeri. Svietovnji svećenici po Dalmaciji podgovoriše ono malo popova, koji su se nalazili po Duvnu i Hercegovini, da rade o tomu, kako bi se duhovna pastva oduzela franjevcem i predala svietovnjemu svećenstvu. Ovim podje za rukom naći dvanaest seoskih knezova, koji podpisaše takovu molbenicu, upravljenu na Vjeroplodnicu. Istu napisaše u talijanskom jeziku, a onim seoskim starješinam dadoše zamamljive naslove Conti (grofovi). Sv. sbor za širenje vjere držao je, da su molitelji članovi visokog bosanskog plemstva, a pošto je i sám tu želju gojio, da i ovdje zavede svietovnji kler, upita oba biskupa, Ilijića i Miletića za savjet, da li tomu koraku prijaju domaće okolnosti. I jedan i drugi upozoriše Vjeroplodnicu, da se tu krije varka, podpisani Conti da su prosti seoski knezovi, a da nije shodno sada franjevce odstraniti, kada najveću potrebu imaju od njih biskupi, koji se uzdržavaju od samostanskih dohodaka, ter bi inače bili usilovani ili prosit, ili kakav zanat provodit, ili od glada pomrieti; osim toga, da oni sada odkupljuju slobodu vjere, a puk još se tomu protivi, pak da nije moguće franjevcem nositi tolike terete, ako bi jim se oduzele župe.[26] Ovo su oni tim toplije zagovarali, pošto i ono malo popova bilo je slabo upućeno u bogoslovje, te još lani Ilijić bio odlučio, da neće više rediti popa glagoljaša.[27]

Medjutim zadesi fojnički samostan i opet nova bieda. Ali-baša Kučuk tuži gvardijana, da je njegov štenac sa Selakovića došao na brdo Križ i pojeo mu ovcu. Pošto su se tada bavili vezirevi izaslanici u Fojnici, dobavi preko njih vezirevu naredbu i drža gvardijana osam dana u zatvoru, te najposlje morade dati pašalijama 300, a Kučuku 10 groša za ovcu.[28] Premda je tužba sama sobom bila nevjerojatna, ipak na suhu platiše ovcu, a toga trijestero

---

[25] Sutjeski ljetopis.
[26] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[27] Ondje.
[28] Kristićević-Euchiridion p. 53.

ljudma, koji su tobožnju pravdu krojili. — Uz to su turski čopori povlačili se Bosnom, a najradje napadali na franjevačka prebivališta, te uzimali sve, što su nalazili.

Ove biede baštinilo je i ljeto 1811, a iz dana u dan sve to većma propadalo je katoličko stanovničtvo, tako, da je mogao Miletić pisati, da „će bosanska misija brzo svršiti, ako joj se Bog ne smiluje.[29] Istina, mložtvo doseljenika od svake narodnosti i države dolazilo je tada u Bosnu, al su obično to bili ljudi veoma pokvareni i brezbožni, te su služili samo na sramotu katoličkoj vjeri, a na sablazan cielomu bosanskomu pučanstvu. Mlogi bi se odmah izturčili i Turkinjama ženili, a koji bi u vjeri i ostali, oni bi se uz mogućnije begove prislonuli, žene otimali i kod kadije vjenčavali, prezirući zakon božji i crkveni. Koliko su ovi tobožnji katolici jada zadavali svojim biskupom i dušobrižnikom, dajuć zle primjere, rušeć svećenički ugled i napadajuć oružanom rukom na svoje pastire, ne dá se tako lahko opisati,[30] te će još dugo pučka predaja pripoviedati nam biede i nevolje, koje su snalazile župnike zarad ovih prebjeglica. — Ovomu nadodje još jedna nezgoda. Buduć je granica bila na sve strane zatvorena od više godina, te samo kriomice se prelazilo, nije se moglo nabavljati crkveno ruho i posudje, a usljed toga nastala velika oskudica i neprilika: ruho se bilo već poderalo, posudje polomilo, a knjige liturgične nisu već ništa vriedile za uporabu. Srećom ovimi stvarmi još su obilovali samostani, te su oni uz neznatnu odštetu ovake stvari dielili dozvolom sv. stolice.[31] Biskup Miletić uz to se pobrinu, da se domaći krojači i zlatari (kujundžije) ovake stvari nauče praviti, ter slične predmete počeše osobito u Fojnici izradjivati, a svuda se još mogu naći po županh kaleži, odlikujuć se čvrstoćom kovine.

---

[29] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.

[30] Ondje.

[31] Ondje.

XXIII.

Franjevci za posljednjeg jenjičarskog brezvladja.

(1813—1835.)

Bosanski i hercegovački muhamedanci nesamo da se nisu zadnjih vremena odrekli svojih težnja za samostalnošću svoje domovine, već su tu namjeru dosliedno gojili i svaku priliku upotriebili, da iznesu na vidik svoje nezadovoljstvo s Portinom politikom. Oni su za sve budno pratili razvoj rusko-turskih ratova od godine 1806—7, te onog od godine 1809—12, u kojem je znamenitu ulogu imao Bošnjak-aga, kao zapovjednik Rušćuka, oba poduzeta za oslobodjenje slavenskih pokrajina, te ako i nisu imali velika uspjeha za ove, ipak su odkrivale težke rane na tielu turske carevine. Nezadovoljsvo s tako slabom vladom u Carigradu jednako su dielili bosanski kao i hercegovački muhamedanci, nu ovi od naravi živahniji i ratoborniji ovaj put stupiše na čelo nezadovoljnikom, tim više, pošto su uvidili, da Porta nije u stanju savladati ni srbskog ustanka, u kojem su seljaci sudjelovali brez ikakve vanjske pomoći. Nada sve izkazaše se Mostarani sa svojim ajanom Dadićem, o čijem samosilju već smo nješto natucnuli. On se je oko godine 1809 bio zavadio s Gavran-kapetanom počiteljskim i pomoćju raje predobio ga, a tiem povisio svoj ugled u Hercegovini. To nisu mogli ravnodušno gledati carski veziri, već su ga višeput prijavili Porti, kao smutljivca i buntovnika. Najposlje bude izaslan Sulejman-paša, da digne nizam (redovitu vojsku), nu Dadić ne pusti ga u Mostar, već se morade vratit s Nevesinja natrag. Čuvši to car Mahmud II., posla svog Tornačiju, da nizami Turke, a vezir

svog muselima, da nizami kršćane. Medjutim na prieko umrie Ajan, po svoj prilici usmrćen nagovorom turske vlade, te oba punomoćnika udju u Mostar, ukinu bašaluk, Turkom uzeše oružje i toliki strah zadadoše, da se nitko ne smjede ni živ pokazati. Na to stadoše hvatati zlikovce, mloge od njih podaviše, Memiš-agi Dadiću uzeše 14 kesa blaga i napokon ga udaviše, okrenuvši mu sve imanje u begluk (državno dobro). Druga dva sina umrvšeg Dadića pobjegoše u Skoplje k Sulejman-pašiću, a pošto biše odbijeni, odoše u Imotski te se predadoše francezkim oblastima. Mostarani ne htješe dugo trpiti ove stroge poglavice, već poruče po bjegunce, koji vrativ se i sakupiv oko sebe nezadovoljnike, protjeraju vladine ljude iz Mostara i oni pobjegnu u Travnik. Ova nova uvrieda, nanešena carskomu i vezirskomu punomoćniku, silno razjari vezira Ibrahim-pašu te na novo pošalje Sulejman-pašu s vojskom na Mostarane. Adž-aga Dadić čuvši za to, pozva Voljavicu, blagajskog ajana, te zakrče klance i puteve, imenito bijaše dosta vojske u Brotnju u Creinu dvoru. Kad su čuli, da je paša stigao u Ljubuški i vidio se u škripcu, obrate se na franjevce, da im oni s rajom podju u pomoć, imenito pisaše mostarskomu župniku fra Miji Nikoliću, blatskomu fra Filipu Letiću i brotnjanskomu fra Jaki Jeličiću, da dignu od kuće po čovjeka i odu na medju protiva paši. Do malo dana poruče, da se digne svaki, koji može pušku ponietu. U isto doba i Sulejman-paša potraži franjevačku pomoć, da savlada ustaše, te zovne k sebi ljubuškoga župnika fra Franu Kraljevića, pak mu naredi, da piše od njegove strane svim hercegovačkim župnikom, da zabrane puku ići proti carskoj vojsci, a dva puta pisa oštru bujruntiju na fratre i katolike, da mu dodju u Ljubuški naoružani, drugčije da će bit poharani i poubijani, a najposlje posla istoga ljubuškoga župnika po franjevce. Ovi premda nisu se mogli nadati nikakvoj polakšici svoga tužnoga stanja, sve kad bi ustaše pobiedili, ipak ne htješe, uzprkos svim prietnjama, poslušati pašu nit puku šta o tome govoriše. Pritrpiše medjutim dosta muke od Mostarana, a osobito od ajanovih sluga. Dok su ovako jedni i drugi tražili od franjevaca podporu, Mostarani zakrčiše puteve iz Ljubuškoga u Mostar, i pošto nebi moguće provesti vojsku, paša sa sramotom vrnu se u Bosnu. Pri povratku pašini četenici biše iz-

grdjeni i orobljeni, a njeki i poubijani. Prisilivši ovako pašu na uzmak i Mostarani se vrate svojim kućama, te Dadić zadrža grad, a Voljavici dadoše kuće u Crnici, prije se izmirivši medju sobom.

Nu za malo je trajao ovaj domaći mir. Voljavica sakupi oko sebe sve same pijance i zločince, te stane s njima piti i buku praviti, da nije moguće bilo ženskadiji na dvor pomolit se, a uz to snovao je, kako bi Adž-agi Dadiću naškodio. Uzalud su ga opominjali triezniji ljudi, da se toga prodje; on ne htje o tome ni čuti. A kada Dadić potraži danjke, Voljavica usilova mostarskog župnika, da piše drugim franjevcima, neka zabrane puku išta davati, inače, da će i njemu isto morati dati. Iza toga buknu očita svadja izmedju oba poglavara te dodje do okršaja. U pomoć Dadiću dodjoše Drežnjani i Bielopoljani, te u mrkli mrak udarivši jedni s prieda, drugi od otraga, zametnu se tako žestoka bitka, da se je od česta pucanja vidilo kao u danu. Napokon Voljavica uzmakne u Crnicu, a odtale preko Dubrovnika u Egipat. Bježeć udari na župske stanove u Mostaru i Čerigaju, te počini na oba mjesta velike štete. Sada se i Dadić izkrenu proti franjevcem. Čuvši, da ih je Voljavica k sebi zvao, strašnu viku počini na mostarskog župnika, govoreči: „Vi ste fratri služili se s Voljavicom, ter zabranjujete kupiti carevu miriju (danjke), a ti si i knjige pisao, da meni raja ništa ne dá, pa ni istih jaja. Znaš li, da ću vas sve povješat?“ Uzalud mu se je izpričavao, da je bio silom natjeran, a da oni nisu ništa puku govorili, sa svim tim strpa ga u tamnicu i zaiska mu 30 dukata i konja. Tako isto htjede oglobiti i župnike u Blatu i Brotnju, nu prijatelji za njih skočiše te prodje sve na 12 cekina.

U to vrieme promieni se i vezir, a dodje na Bosnu Silihtar Ali-paša, daleko gorji od prvoga, te odmah poče kupit vojsku proti Srbom, poslavši u Mostar Imšir-pašu, da digne Mostarane i pohvata Dadiće. Ovaj, od naravi blag, udje mirno u onaj buntovni grad, prizovne k sebi franjevce i naredi, da mu pomognu hvatati buntovnike ili mu bar jave, gdje se nalaze, inaće da će njihove glave za zločinačke otići, a imanje da će im u begluk se okrenuti. I novi muselim Kajtaz to isto prikriči, prieteć, da će sve povješat o kućnih vratih, a zatim porobit i popalit, koji budu sakrit kojeg buntovnika. Adž-aga Dadić pobježe u Metkoviće, pa odtale stane raz-

pirivat bunu i naredjivat raji, da ne sluša muselima, već stoji pripravna, udarit na muselima, čim on dadne zlamenje ustanka. „Evo muke, brate", veli bezimeni ljetopisac, „svaki k sebi zove i svaki prieti; k sebi zovu, kad im muka dodje, da ih raja brani, a kako se malo smire, odmah su svi protiva raji i fratrima; onda biju, otimaju, kuće obijaju i robe, ciene i globe na svaki način, tako, da fratri ni drugi siromasi nisu u stanju, ni zalogaj kruha od njih s mirom izjest." Kraj svih prietnja muselimovih Dadić dodje u Iliće, te zametnuvši svadju, protjera Kajtaza, koji pobjegne težkom mukom u Stolac, što čuvši vezir, dobavi ga u Travnik ter mu odsječe glavu, buduć nije poubijao ili pohvatao Dadića sinove, kako mu je bilo naredjeno.

Posve je naravno, da su ovi odpori bili tumačeni u Travniku, kao i drugdje, da su napereni proti samoj turskoj vladi, a počem su bili upleteni u to katolici i hrišćani, franjevci su takodjer bili smatrani kao buntovnici, ne obziruć se na to, da su preko volje morali podpomagati silovite Mostarane. Godine 1812 tu se je bio desio i biskup Miletić poradi sv. potvrde, te su ga bili obletili Turci mostarski, da i on pristane uz njih. Nu on se je sretno izmaknuo, pobjegavši obnoć iz onoga grada.[1]

Ova uzpostava buntovničke vlasti, zatim uzgornost mostarskih muhamedanaca, koji su se sada (1813) vraćali pobjedonosni iz Srbije, zadadoše silu neprilika krštenomu narodu u Hercegovini. „Srditi i opaki," veli naš ljetopisac, „nebi dali sa sobom govoriti, nego bijahu počeli otimat od siromaha svaku stvar, prieteći i psujući: Ja sam bio na vojsci, ja sam se s Racima bio, a vi ste ovde zevak provodili. Ovliko sam potrošio, tko će mi platit, nego fratri i raja." — Uvidi napokon i Dadić, da će mu bit uzalud, opirat se veziru, pošto su već i srbski vodje morali se razbjeći kojekuda, a tim bile slobodne ruke Osmanliji, da ga skuči pod svoju vlast. Pak zato poče tražit, da ga vezir ostavi u miru, a on stade obećavat, vierno služiti sultanu. U tu svrhu prinuka vladiku i druge hrišćanske prvence, da pišu veziru od strane svojega naroda, kako ga sva raja želi, da joj bude i odsele glavar. Zatim obrati se i na franjevce, nu oni siti njegove samovolje, odprto re-

[1] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.

koše, da oni nisu voljni nit koga metnut ni skinut, već da će primit, koga im stariji pošalje, a grad primi. Medjutim vezir ne htjede o tome ni čuti, već odluči pokoriti Dadiće po što po to, ter naredi Mustaj-paši Sulejmanpašiću, priškorkom Ćori, da idje s vojskom na Mostar, a da mu podje u pomoć Omer-paša Stočanin, Ibrahim-paša Trebinjac i Derviš-paša sa Zahuma, sva tri promaknuta na pašinsko dostojanstvo, da se odvrate od Dadića. Mustaj-paša došavši u Županjac, odpoče pregovore s Mostaranima o predaji, a Derviš-paša ne čekajuć drugova, upade u Blagaj i tu se zatvori. Nu i Mostarani ne biše lieni, već ga obsjednu i prisile, da im uruči natrag ovu tvrdnjavu. Dogovori se razbiše i Mostarani razviše svu silu, da suzbiju na sve strane svoje neprijatelje, te zatvoriše sve klance, kroz koje je mogla doći vojska do Mostara. I ove pripreme zadadoše mlogo muke i žalosti katolikom, goneć ih gole i bose, gladne i žedne, brez oružja i streljiva u gorska ždriela. I iz gornje Bosne vezir odpremi jaku četu, a prid njome Srebrenicu-pašu, a ovaj opet potjera sve, kuda je prolazio, medju ostalimi i dva franjevca, naime fra Baru Tucakovića i fra Luku Vidovića. Za njim se natisnuše i Sarajlije listom, da oslobode Mostarce, ter stigavši spomenutog pašu u Goranim u Neretvi, s njime se potuku i pašu pogube, te se vrati njegovo družtvo kući, dosljedno i franjevci. Nakon duge i krvave borbe potisne vezireva vojska mostarske četenike i dne 21. travnja 1814 unidje u Mostar, a Dadići i opet žive glave iznesoše, nu malo kašnje na izdaji izginuše. Sad nasta ratni sud svima, koji su Dadiće pomagali, pak i franjevcima. Pašin ćehaja prizva tri obližnja župnika i upita ih, zašto su vojevali protiva caru, te naredi, da sve mužko od 7—80 godina sutradan dovedu pred pašu. Moremo sami zamislit strah, koji nasta medju katolici i franjevci, držeć, da će ih sve izsjeći. Plačem i moljakanjem umekšaše se i ona divlja srca te napokon iza težkih kušnja i prietnja bi oprošteno hudomu narodu, koji je usilovan laćao se oružja, da obrani gorje od gorjih.

Kroz to vrieme i vezir je držao na oku bosanske franjevce te potraži (1813) od samostana fojničkoga i kreševskoga pouzdane jamce, da ne drže strieliva i oružja kod sebe, veoma ih uznemiri, a onda oglobi. Sutjeski samostan pribojavajuć se te napasti, podkuči veziru i drugim udvoricam 2100 groša i očuva se. Učestaše

medjutim i koje kakve tužbe ter šest puta moradoše novcem se odkupiti. Vezir javno ukori franjevce, da šuruju sa Srbima i u malo da ne posječe sutjeskoga gvardijana.[2]

Dok je ovako svuda vrelo i kipilo, biskup Ilijić pade na smrtnu postelju i preminu dne 1. ožujka 1813, oplakan braćom radi svoga znanja, gorljivosti i odvažnosti, kojimi je pokrio sve ostale slabosti, a upravu vikarijata nasliedi Miletić.

Jedva da su bili savladani Mostarani, al se pobuniše i Sarajlije proti veziru Derendeli paši, pošto je počeo krnjiti njihove njeke sloboštine. Za obranu svojih povlastica Sarajlije spopadoše oružje i pozvaše vezira, de se podvrgne šerijatskomu sudu, a kad ovaj ne htje, već stade prikupljat vojsku, Sarajlije pohitiše, da ga na njegovu pragu opamete, i dočim je glavna njihova sila kretala drumom preko Kiseljaka i Busovače, druga jaka četa išla je kroz Visoko i Zenicu, ne bi li zašla za ledja veziru. Bojna osnova izpadne im za rukom. Pašin ćehaja poleti im u susret i sukobi se s njimi kod Divjaka, pol sata sjeverno od Viteza, i buduć su Krajišnici opomenuti usried boja ćehaju izdali, a četa od Zenice zašla mu za ledja, ni njemu druga ne preosta, nego pobjeć i donieti veziru glas, da su predobiveni, te obojica preko Vitovlja uteku u Jajce.[3]

Već iz ovih dogodjaja razabiremo, kako je nizko palo u očiuh Bošnjaka i Hercegovaca vezirsko dostojanstvo i ugled carigradske vlade, premda je bio tadanji vezir čovjek veoma strašan i okrutan, koji je odprije bio vodja Krdželija, ili ti bolje od 12.000 razbojnika, s kojimi je napadao nesamo na putnike, već i na gradove balkanskog poluotoka. Oružničtvo sastajalo je iz ljudi šutlivih svadljivih, koji bi hotimice po čaršiji sviet uznemirivali i stvari otimali, a došavši gdje, da prenoće, činili nasilja svakojaka.

Na ovaj način razmahao se je bio gradjanski rat i dosta nevolje uzrokovao kršćanskomu stanovničtvu, morajuć služit i pomagat obima strankama, te opet biti krivu kod obojih. Osim toga već lanjske godine kuga se je bila pojavila u Mostaru, a ove (1814) godine buknula i u Sarajevu, te se razširila svom Bosnom i tra-

---

[2] Sutjeski ljetopis.
[3] Kristićević op. cit. p. 89—91.

jala pune tri godine, zametavši mloge obitelji, opustivši sela i gradove i prepolovivši pučanstvo. Groznu ovu pošast pratio je i veliki glad, ter su tri najžešća bića u svoj svojoj strahoti harala ove biedne i od sebe pokrajine, naime kuga, glad i rat.

Franjevci kao da podvostručiše svoju okretnost i požrtvovnost prama svomu narodu, posrćuć za njim po šumam i planinama, kamo se je skrivao od kuge i gladi, te je nastojao izkazat i svoju harnost. Ovom prilikom mlogi darovaše dio svojih zemalja samostanom, a kad htjedoše franjevci to zavesti u javne knjige, Turci se uzprotiviše, govoreći, da se moraju upisati na osobe. Parba se diže u Travnik pred vezira, a ovaj ne htje priznati ni carevih fermana, jer jih tobože ne bijaše u njegovu zapisniku. Franjevci se dosjetiše, šta se traži, te mu dadoše 1250 groša, a on sutradan izjavi, da je našao zavedene fermane, al na kraju, i tako zemlje biše stalno privezane za samostane.

Još su žalostnije viesti prispjele u Rim godine 1815 o položaju franjevaca i katolika. Bosanski vezir toga je ljeta strašno oplienio narod, kuga je morila, a glad mučio, da su i njeki franjevci pobjegli bili u Dalmaciju. Kuga uz to proriedila i mloge redovnike, te su samostani i župe skoro zapuštene bile. Imali su dvaestak mladića za višje nauke, nu nisu ih imali kuda poslati.[4] U sličnoj biedi, pa i većoj, nalazili su se bosanski katolici. Ovladavši glad i skupoća, biskup Miletić i franjevci dielili su desnom i lievom, nu ne mogoše svoj braći priteći u pomoć, mlogi od njih izprodavaše zemlje, a najposlje i odjeću sa sebe, te ipak jedva tretina osta živa.[5]

Pa i ova božja pokaranja lakše su se snosila, nego silne nepravde, koje su bosanski muhamedanci neprestance činili siromašnoj raji, tolikom bezobzirnošću, da su baš tražili i trag im zamesti u ovoj zemlji. Biskup Miletić živo ocrta ove nevolje i nasilja u posebnoj spomenici, koju (g. 1816) uruči austrijskomu konzulu u Travniku, pukovniku Pauliću, a ovaj opet odpravi ju ministarstvu vanjskih poslova u Beč, da bi ono uznastojalo ublažiti nevolje svećenstva i naroda katoličkog u Bosni. Ove tužbe nadjoše odziva kod

---

[4] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[5] Kristićević op. cit. p. 92.

cesarskog dvora, te isti saobći ih najprije papinskomu nunciju, a zatim uputi carskog poslanika u Carigradu, baruna Stürmera, da uloži sve svoje sile, kako bi olakšao položaj ovostranih svojih jednovjeraca, a u isto doba izrazivao je bojazan, da se neće moći ništa postići, usljed uzgornosti i odpornosti bosanskih muhamedanaca, koji su premalo štovali svoga vladara, a još se manje obazirali na njegove naredbe. I konzul Paulić dobio je naputak, šta da čini sa svoje strane u tome poslu, te se je okoristio prvim posjetom kod novoga vezira Sulejman-paše, rodom Bošnjaka, i stade mu živo preporučivati franjevce njegovoj osobitoj zaštiti i obrani. Vezir mu reče od prilike ovo: „Vi vrlo dobro poznajete razliku, koja postoji medju katolici i grčko-iztočnjaci, a znadete i to, da se možemo pouzdano osloniti na viernost onih, a ni pošto ovih. Ja sam uviek bio zadovoljan ponašanjem ovdješnjih katoličkih svećenika. Tako vrle i vierne osobe zaista zaslužuju nesamo da budu preporučene, već i zaštićene. U slučaju, da proti mojoj izričnoj volji budu što uznemireni, nek se obrate na me oli na vas (konzula); i ja ću im odkrojit pravdu.“ Napokon zamoli konzula na prijateljsku, da to javi franjevcem i uvjeri ih o njegovoj naklonosti.[6] Mi ne znamo, da je i jedan carski namjestnik ovako liepo govorio o franjevcih i da je duboko sažaljivao nepravde, koje su im činili bosanski muhamedanci, a ovo nam je tim dragocienije priznanje, pošto je poteklo iz usta rodjena Bošnjaka, koji je franjevce od djetinstva spoznavao, te kao naobražen i pravedan čovjek ćutio se dužnim, toli pohvalno se o njima izraziti. Zaisto, da je više bilo uvidjavnosti u bosanskih muhamedanaca i nješto više savjestnosti, ne bi franjevačka prošlost crnim bojama ovjekovječila svoje patnje nit nedjela svojih gospodujućih jednoplemenika. — Iz ove iste izjave njekako tužno proviruje silno bezvladje i divlja samovolja, koja je tada trla siromašnu raju. Već ni carski namjestnik nije mogao zajamčiti franjevcem, da će moći odsele mirno živiti pod skutom njegovim.

Pa ni ovaj vezir nije mogao odoliti napasti, da štogod izmakne od franjevaca, te odmah zatim prizovne sva tri gvardijana

---

[6] Starine jug. akad. knjig. XVIII str. 104—105. — Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.

i reče im, da je stigla naredba, da i od njih pokupi harače, kao što i od drugih carskih podanika; a kad mu oni stadoše pokazivati svoje fermane, kojimi su oslobodjeni od svih državnih danjaka, odvrati, da su zastarjeli, već da njemu dadnu po hiljadu groša, pak da će im dati dobru bujruntiju i moliti carsku vladu, da ih posve rieši te dužnosti. Njima drugo ne preosta do novac položiti, premda bi daleko bolje učinili, da su i odprije harače plaćali, nego što su toliko blago trošili, izmičuć se od ovoga tereta.[7] Medjutim još je od gladi narod trpio, te je ove (1816) godine biskup dobavio oprost od posta petkom i subotom, na koji su se davno bili zavjetovati bosanski katolici, izmaknuv se kao po čudu od poturčenja u njekoliko slučajeva. Uz to još je nezadovoljstvo ključalo po Krajini i Hercegovini.

Porta nije mogla to ravnodušno gledati, već god. 1818 posla ovamo Derviš Mustaj-pašu, čovjeka žestoka, ali i pravedna, koji odmah izjavi, da će biti strog i neumoljiv, ali i nepristran prama svima. Vršeć strogu pravdu, steče vanredno poštovanje bosanskog naroda, dočim domaći jenjičari moradoše uvući rogove za vrieme njegova upravljanja. On je franjevcem takodjer bio naklon, al nije htjeo, da to bude badava, već je gledao, da skupo plate njegove milosti. Kad htjede župnik u Duvnu svoju kuću pokriti ševarom, a onaj u Rami daskom, paša im dozvoli, nu uze od njih 600 groša, dakle okolo 100 talira. Iza njegova paševanja morali su bit župski stanovi tiesne i kukavne kolibe, koje su se dale iz sela u selo privlačiti, pa ni take nisu se smjele popravljati brez vezirske bujruntije.[8]

Ovako plaćajuć za svaku malenkost, kreševski samostan ugreznuo je u dugove, te su već namjeravali posve ga zapustiti. Nu prije toga odluče pokucati na vratih vanjskih dobročinitelja, te jedan od braće zaputi se u Ugarsku i tamo potraži novčanu pomoć, da se duga izbave. Ugarsko višje i nižje svećenstvo darežljivim se ukaza prama ovim nesretnikom, imenito doprinesoše:

---

[7] Sutjeski ljetopis.
[8] Ondje.

Jegarski nadbiskup	300	forinti,
„ kaptol	200	„
„ kler	901	„
Gjurski „	356	„
Veliko-varadinski kler . . .	65	„
Munkački „ . . .	233	„
Njitranski „ . . .	400	„
Szatmarski „ . . .	100	„
Cistercitski opat	200	„

Ovom svotom[9] liepo se oporavi ona tužna obćina, te je mogla i na dalje uz druge dvie podnositi novčane terete, koje su im znali naprtiti činovnici, a izmisliti bosanski muhamedanci. — Glad je još i sada vladao te su mlogi od njega pomrli. Pa i zima se oteže sve do svibnja, tako da je dne 10. o. mj. snieg još zemlju pokrivao.

Ljeto 1818 bijaše i za franjevce doba odmora, pošto je sada zavladala tišina, kuga prestala a godina bolje rodila. Nu trebovalo je sada popravit štete, nanesene prošlih godina. Ponajtežje je bilo franjevcima, što su se mloge kršćanske sirote izturčile za gladnih godina te premda su sada želile vratit se u kršćanstvo, nisu smjele toga učiniti. S ovoga uzroka, a još više s kuge, katoličko pučanstvo zadnjih dvanaest godina bilo je spalo izpod polovine, jer dočim je 1806 brojilo 114.391 duša, sada ih nije bilo više od 50.928, što je svakako veliki nazadak za tako kratko vrieme[10] — Pa i ovo, što je ostalo, zadavalo je ozbiljne brige svojim dušobrižnikom. Useljivanje kojekakvih prebjeglica urodilo je velikim nazadkom u vjeri i ćudoredju, te se g. 1819 biskup Miletić gorko bieda Vjoroplodnici na nevaljalo življenje i nemar za svetotajstvi pokore i pričesti, te se tuži i na prezir crkvenih naredaba glede ženitbe. Mlogi, kako on pripovieda, nahodeć se u službi ili u kmetstvu razbludnih i silnih begova, otimali su ljepše djevojke i udovice, osobito sa sela, i pošto bi ih oskvrnuli, vjenčavali su kod kadije. Iza njekoliko godina ovako griešna i zloizgledna života dolazili su k župniku i tražili zakoniti liek, nu ni tada ne bi htjeli pustiti svoj plien nit dovoljno okajati svoje zabasanje, pak su i takovi se morali izmirit

[9] Ondje.
[10] Ondje.

s crkvom iz sažaljenja prama nedužnim žrtvama njihove samovolje, izpunivši glavnije pogodbe od crkve propisane. Ovi prekršioci crkvene stege i svakoga prava obično su od djetinstva u turskih kućah odhranjeni bili, ili su odrastli, ne čujuć nikakva evangeljskog nauka, a uz to bili siromašni ili pod kakvom crkvenom zapriekom, te bi se inače mučno oženili. Ovo glede domaćih katolika spomenuo je, a još težje tužbe navodi glede doseljenika. Ovi su se izkazivali obično za katolike, ali su širili u prostom bosanskom puku najgadnije brezvjerje, viku su dizali na svećenstvo, prezirali postove, tlačili nedjelje i svetkovine, a izsmjehivali svaku pobožnost. Ovomu izkvarenju nisu se mogli opriet dovoljno franjevci, buduć su župe bile veoma prostrane, sela i kuće na daleko razsijane, a njih bila maloća, te nesamo da su bili katolici slabo upućeni u kršćanskom nauku i življenju, već su čestoput umirali bez svetotajstva, jer nisu mogli župnici svuda doprieti.[11]

Svim tim neredom mogla je još najlakše doskočiti knjiga, u kojoj bi bile iztomačene istine sv. vjere, načela kršćanskoga nauka i dane upute za kršćanski život; a uz to kad bi se jasnim zakonom opredielile župničke dužnosti, kao i one, koje su dužni katolici vršiti, da duhovna pastva bude koristna po njih i crkvu. Pak s toga je biskup Miletić za vrieme trogodišnje kuge izradio taku knjigu, u koju je najprije stavio „početke slovstva“, to jest abecedu i prve vježbe za štivo, a zatim dodao obširno „iztomačenje nauka krstjanskoga“ u pitanjih i odgovorih, držeć se rimskoga katekizma i obziruči se na potrebe svojega puka, te izdade tu knjigu u Spljetu god. 1815, a pošto je preradio i razširio biskupijske „naredbe“ oba djela sada (1819) naknadno podvrže sudu sv. stolice, tim više pošto nije mogao s prvim izdanjem kasniti, ovo se sada razpačalo i osjetila se već potreba, da se na novo preštampa. Naša nije zadaća, da ovdje ocienjujemo vriednost ovih djela, nu moramo opaziti, da su laskavo se izrazili njihovi ocienitelji, a same knjige da su učinile veliki preokret u bosanskih katolicih, buduć se je zavela jednoličnost u molitvama i dala franjevcem pouzdana uputa za sve potrebe župske uprave.

---

[11] Ondje sv. X.

*

I kraj svih tih briga mislilo se je sveudilj na popravak crkava i samostana, kojim su krovovi bili prognjili. Prošle godine (1819) bivši posve opao krov crkvice vareške, župnik fra Pavao Kolanović zamoli vezira, da ju prikrije, a ovaj potraži 5000 groša, te jedva snizi na polovicu. Buduć je crkva s tom dozvolom bila prekrivena, sada (1820) vezir posla svoje ljude, da razgledaju gradnju i našavši kakve popravke, odmah ju zapale. Da se ovlika šteta ne učini, morade župnik opet dati 800 groša, premda su i drugi činovnici, kao mulla, visočki kadija i vareški naip dosta novca uzeli. Još je nuždno bilo popraviti krov na crkvi i samostanu u Sutjeskoj, te na crkvici u Podmilačju, al nisu mogli sada franjevci skupiti svega novca, što su ga ovaki popravci iziskivali. Pa i druga dva samostana vodila su istu brigu, nu nisu znali, kako će dobiti potrebite fermane. Pak zato biskup Miletić obrati se na Vjeroplodnicu, da ona izposluje carske dozvole i uvrsti u nje popravak svih pet crkava, da se mognu sve te sgrade popraviti, čim oni štogod novca prištede ili naprose.[12]

Oskudica svećenstva još se je živo osjećala, te deveterica bosanskih klerika na molbu Miletićevu bi primljena u Italiju, a ujedno biše ponovljene naredbe proti onim, koji bi brez velikih uzroka izostali u tudjini.[13] — Pošto je pako i ovom milošću bilo još slabo providjeno uzmložanju svećenstva, Miletić nastojao je, da steče naklonost ugarske vlade, te da se ne zatvore vrata ugarskih bogoslovnih zavoda bosanskoj braći. U tu svrhu često je slao kojekakve starine, našaste u Bosni, na ugarsko namjestničko vieće za kraljevski muzej, a napose poslao je koncem g. 1819 veoma dragocienu sbirku dragog kamenja, zanimivih starinskih novaca, te mu je ugarski palatin Josip službeno zahvalio, preporučivši mu i u napried onaj zavod njegovoj brizi i podpori.[14] Ovim je putem mlogo važnih starinarskih iz mineralogičkih predmeta otišlo iz Bosne, a po tome dobročinstva, koja su franjevci uživali u Ugarskoj, bila su djelom naknadjena, te i danas služe one stvari dokazom ugarskog veledušja i bosanske harnosti prama dobrotvorom.

---

[12] Ondje.
[13] Ondje.
[14] Državni arhiv.

Šteta bijaše i sada, a mi ćemo samo njeke spomenuti. Alaj-beg Tanković poće koješta iziskivati od sutjeskoga samostana, a kad mu fratri ne dadoše, tuži ih veziru, koji izasla mubašira, te premda nadje krivim Tankovića, ipak morade mu dati gvardijan 886 groša, a drugih 26 za bujruntiju. Na dalje, njeki Turčin potvori djevojku Mariju Batvić iz Vareša, da se je htjela poturčiti, te ju vezir dobavi u Travnik, silujuć ju, da se prevjeri, a kad ne može ju odvratiti, baci u tamnicu. Dimitriji Atanaskoviću, tumaču austrijskog konzulata, podje za rukom, izbavit ju i poslati preko Save.[15] Ovaj slučaj dovoljno osvietljuje onu dobu, kada je bilo dosta potvoriti, da hlepi tko za muhamedanstvom, pak da odmah priedje u njihovu vjeru. Koliko je ljepše ženskadije ovim sredstvom izturčeno, jedva se dade i naslućivati, kao što ne možemo pojmiti ni drugih bieda, koje su trle bosanske franjevce i katolike.

Godina 1821 bijaše nješto sretnija, jer je tada pokriven samostan i crkva u Sutjeskoj, te crkvica u Podmilačju, radi čega sutjeski gvardijan dade veziru 1250 talira, a jajački župnik fra Stjepo Marković 300 talira, nu ovaj metnuo je dvostruki krov, da se na dulje vremena osigura proti turskoj lakomosti.[16]

Sultan Mahmund II. neprestano je mislio na to, da svoju prostranu, ali u prosvjeti zaostalu državu podigne do one visine, na kojoj su bile kršćanske države u Evropi. On je dobro uvidjao, da njegova carevina iz dana u dan sve to većma propada, slabi i gubi sjaj, koji ju je njegda okružavao. Ostavljen samu sebi, nije odabrao tomu prilična sredstva: on je mislio, kada se rieši samovoljnih jenjičara, poprimi evropejsko odielo, zakone i običaje, preustroji vojsku po novoj vojničkoj taktici, a financije uredi po zapadnom kalupu, da je sve učinio. Nu dublje je trebovalo to pitanje proučiti, temeljitije preinake zavesti, pa i vjeru Muhamedovu Isukrstovom zamieniti, ako se je htjelo dati života truhlomu carstvu, koje su raztrovala sama načela muhamedanske nauke. To bi mu odtudjilo azijske narode, preveć opojene muhamedanstvom, nu zaisto evropejske bi pokrajine lahko na to sklonuo, imenito Bošnjake i Albaneze, koji se i tako živo sjećaju svoga kršćanskoga

[15] Sutjeski ljetopis.
[16] Ondje i u zapisniku župe jajačke.

poriekla, te su se ovom i drugimi prilikami izkazivali spremnimi nu povratak, čim to i političke okolnosti budu savjetovale. Sultan je doisto namjeravao dati kršćanom podpunu slobodu i ravnopravnost sa Turci, al se je varao, kada je držao, da će ovi tako lahko napustiti svoj gospodujući položaj, kao i u tome, da će se kršćani zadovoljiti obećanji ili polovičnimi ustupci. Ovi su u slabosti Turske nazirali bolju svoju budućnost, u premoći Rusije skoro svoje oslobodjenje, a načela francuzke revolucije uzimala sa mah i medju potlačenom rajom, osobito od kada nebrojeni bjegunci poplaviše tursku carevinu i u njoj nadjoše utočište, progonjeni od svojih domaćih vlada.

Pa i ove dosta neznatne želje sultanove nisu mogle naći odziva kod njegovih jednovjernika. Kao da je zla kob pratila Mahmuda II., jer baš ovog doba zasnovaše Grci razgranjenu zavjeru, da se rieše Turčina, na sve pako strane nadjoše iskrenih prijatelja toj osnovi, željnih da Grčkoj, radi starih njezinih uspomena, vrate i staru neovisnost. Ustanak najprije planu (1821) u Rumunjskoj, nu bi brzo savladan. Ozbiljniji buknu u Moreji, te za čas Atena i Tebe padoše u ruke „heteristom", odavle se pako razširi po Epiru, Tesaliji i grčkih otocih. Na glas o tome ustanku zače sjeća i robljenje kršćana po svuda, a da nije i u Bosni to se dogodilo, zahvalit nam je odvažnosti Dželaludin Ali-pašinoj. On je u strahu držao bosanske jenjičare, javno i potajno uhodio gradove, pa i u iste crkve dolazio.[17] Sarajlije nisu mogli trpiti tako vierna slugu svoga cara te su se često tužili jenjičarskomu agi u Carigradu na njega, koji mu težkom mukom izposlova višje mjesto u vojsci, samo da ode s Bosne. Imenovan seraskerom (vrhovnim vojnim zapovjednikom) u Grčkoj, morade Dželaludin Ali-paša ostaviti svoje mjesto, nu opazi, da su mu to Bošnjaci izposlovali, te uzmavši otrov, umrie u Travniku.

Smrću (1822) ovoga paše kao da se razriešiše ruke bosanskim bašama, ter s jedne strane počeše se opirati preinakam sultanovim, a s druge strane stadoše dodijavati franjevcem, tako, da su morali obnoć stražiti svoje samostane. Pogibelj za njihov život uvidio je i novi vezir Selim-paša, te im dade bujruntiju, da mogu

[17] Ami Bonè, La Turquie d'Europe f. IV., p. 374.

čuvati samostane, te ako bi koga ubili oko svoje ograde, da mu glavu odsieku i pošalju k veziru, a drugi Turci ni na kakov sud da ih za to ne privlače.[18]

Medjutim su još i g. 1824 kreševski franjevci bili u stisci, morajuć popravljat krov na samastanu, a neimajuć za to novca. Miletić ih preporuči novomu papi Leonu XII., zatim Vjeroplodnici, te pošto im papa dade 1000 talira, a rečeni sv. sbor nješto manju milostinju, biskup se pismeno za to zahvali.[19]

Ove godine želio je biskup i osobno otići u Rim, da izviesti sv. stolicu o stanju svoje crkve; nu starost, slabost i težke političke okolnosti smetnuše ga s te odluke, te posla svog tajnika fra Marijana Jakovljevića, a on osta medju svojim stadom kano „veoma potrebit, da Krstove ovce, nalazeće se medju biesnim i grabežljivim vukovima, očuva."[20] — Pa i drugčije nije prestajao ovaj vrli biskup radit o dobru svoga naroda, te razaslavši mloge mladiće na bogoslovne nauke u inostranstvo, još je želio, da koji od njih izuči iztočne jezike, kako bi franjevci imali medju sobom dobre poznavaoce turskog jezika, radi čitanja i sastavljanja službenih spisa, te radi obrane pred turskimi sudovi, gdje su se služili ovim državnim jezikom. Radi toga obrati se na glasovitoga poznavaoca jezika Josipa Mezzofanti-a, sveučilištnoga knjižničara i profesora u Bolonji, da bi poučavao dva bosanska mladića, naime fra Marijana Šunjića, kasnije velikog jezikoslovca, pa i biskupa, te fra Stjepana Matijevića. Riedki jezikoznanac radostno, kako on sam piše, prihvati ovu priliku, da i on što učini za dobro crkve u ovih stranah, a bibiskup i Vjeroplodnica zahvalili su mu. Već sliedeće (1825) godine Mezzofanti pohvali se bosanskimi učenci, pa se je nadao veliku plodu od svoga truda.[21]

Kao što biskup Miletić, isto je tako i Vjeroplodnica budnim okom pratila vjerske i crkvene odnošaje u Bosni. Pismom od 30. lipnja 1826 saobćujuć biskupu najnovije apoštolske naredbe, izdane proti slobodnim zidarima, upozori ga na pogibelji, koje priete

---

[18] Ondje.
[19] Vjeroplodničin arhiv sv. X.
[20] Ondje.
[21] Ondje.

družtvu od ove bezbožne sliedbe. Listom od 15. srpnja r. g. Vjeroplodnica upozori ga na njeke tužbe, prispjele o njekim nedostatcima pastirske službe po župah, nu ove oprovrže biskup načinom, koji svjedoči njegovu osobitu brižljivost i gorljivost. I sada se potuži na protuzakonite ženitbe turskih štićenika, i ujedno, da mu odilazi tajnik fra Gabro Barišić za aleksijskog biskupa u Albaniju, koji mu je olakšavao težki teret službe i osladjivao čemernu čašu svakojakih jada, što ga muče.[22]

U isto vrieme odvaži se sultan Mahmut, da mačem izkorieni silne jenjičare, i dne 16. lipnja (1826) ukinu ih na vieke. Dočim su Turci u Bugarskoj i Rumeliji primili mirno ovu naredbu, Bosna i Hercegovina uzkipi od biesa i žestine, bosanski pako muhamedanci izjaviše, da neimaju potrebe od sultana, da nose na sebi krst, ciljajuć na kajiše unakrst prisumićene kod novih vojnika, a u istinu mrzeći na ravnopravnost s kršćanima i na tiesno odielo, koje se je zavodilo. Znajući sultan za ovu opornost, posla u Bosnu Hadži-Mustaj-pašu sa šest punomoćnika, koji čim dodje u Travnik, stade kovat lance, a tvrdit i popravljat tamnice, gdje će zatvarat i mučit državne buntovnike. Ovo, a zatim glasovi o njegovu dosadanjem krvoločtvu, s kojeg je vlastitog sina živa izpekao radi male krivice, Bošnjake silno uznemiri te se počnu laćati oružja. Najprije ga u dvoru obkole, da se nije smio na bio dan pomoliti, a guste su gomile kamenja po travničkoj čaršiji ležale, da se oni kamenuju, koji bi se usudili zagovarati nove uredbe. Vezir, videć se u škripcu, u siečnju 1827. godine pobjegne preko Srbije u Carigrad i javi sultanu za bosansku pobunu. I najumjereniji muhamedanci moradoše popustiti ovoj bujici, a osobito poslje pošto Sarajlije kamenovaše Nakib-efendiju Šerifovića, ugledna rodom i umom, koji se je držao careve stranke i narod umirivao. Nastojalo se je, da se i katolici upletu u ovu oružanu bunu, ali franjevci ove odvratiše od toli štetna po njih koraka.[23] Al ni Mahmud II. nije bio čovjek, koji se je plašio zaprieka, već je bio odlučio izvest preokret u državi, makar ga to stajalo i života, ter naredi Abdul-Rahman-paši, da se spremi i ode u Bosnu, pa ukine jenjičare kako znade.[24]

[22] Ondje.
[23] Ondje.
[24] Sutjeski ljetopisi.

Dočim je ovako nezadovoljstvo prelazilo u oružani odpor, franjevci se nisu mogli nadati nikakvu dobru, koja mu drago stranka pobiedila, izkusivši već toliko puta jedne i druge protivnike. A počem nije bilo ni odkle ljudske pomoći, utekoše se božjoj zaštiti i zagovoru presv. Bogorodice. Oni se obradovaše, što je papa produljio sv. godinu na ciele dvie godine, a redovničko starješinstvo zamoli sv. stolicu, da se u Bosni uvede svetkovina „Gospe pomoćnice kršćana“, koja bi se slavila u nedjelju iza Brašančeva obredom drugoga razreda, te da onim dopusti obilne oproste, koji se taj dan izpovjede i pričeste, „buduć se pomoć bl. Djevice smatra osobito nuždnom koliko redovnicima, toliko i jadnim kršćanima ove pokrajine, da mogu hrabrije i priklonitije snositi nasilja i tlačenja tiranskog jarma, pod kojim stenju.[25] Ovu želju sa svoje strane poduprie i biskup Miletić, a dne 2. srpnja iste godine izadje papin odpis, al da se slavi traženi blagdan četvrte nedjelje listopada.[26] Mi danas neimamo pri ruci potanka opisa onodobnog stanja, ili bolje, bieda i patnja krštenog naroda, nu sama ova okolnost dovoljno svjedoči, da im je položaj bio nesnosan, a budućnost da im se je činila strahovitom. Osokoljeni ovom milošću sv. stolice i s pouzdanjem u svestranu zaštitu presv. Djevice išli su sada nješto sigurniji u susret zamašnim dogodjajem i nedoglednim posljedicam rečenog odpora.

Novi paša imao je doći iz Biograda, ter koncem siečnja god. 1827 prekorači bosansku granicu, a čuvši, da je sva Bosna na zlo ustala, odsjede u tvrdom Zvorniku. Odavle poruči po sedam sarajevskih poglavica, da mu izpričaju narodne želje i tegobe, te da s njima ugovori polakšicu, a dodjoše mu: Pinjo barjaktar, dva brata Tamiščije, dva Bakarije, Feiz-aga Tornačija i jenjičar-aga, koje odmah posječe brez okolišavanja. Ovu zgodu opjeva narod te pokaza i tiem vatreni zanos za samostalnošću.

Čuvši za ovo bosanska gospoda, imenito posavski kapetan, pohitiše, da se poklone novomu carskomu namjestniku te da izjave

---

[25] Imperciochè l' ajuto della B. Vergine rendesi particolarmente necessario si ai religiosi, chè ai poveri Cristiani di questa missione per sopportare . . . le angherie e le oppressioni del giogo tirannico, sotto cui gemono. Vjeropl. arh. sv. X.

[26] Državni arhiv.

svoju pokornost prama novomu redu stvari. Vidivši vezir, da je ovim prvim činom opametio buntovnike i utjerao im strah u kosti, krenu u Sarajevo, te pogubi sve one, koji su bili uzrok smrti Šerifovića. Ove prve utiske svoje strogosti upotrebi, da i po ostaloj Bosni i Hercegovini pedipsa odpornike, te razaslavši na sve strane svoje ljude, posmica mloge baše, pijance i zločince. Preko 300 muhamedanaca u samu Mostaru, a oko 200 u Travniku plati glavom, te su svi oveći gradovi izgledali kasapnicom (mesarnicom) ljudskom. Neopisivi trepet zavlada cielom Bosnom, a napose uzdrhtaše oni, koji su se ikad ogriešili kakvim nasiljem, usljed čega mlogi se sakriše u kršćanske kuće, dapače njeki se zakloniše u šume i planine, da izbjegnu pravdi. Nu paša ne htjede sustavit se, već naumi zatrt i trag zločincem, te potraži od svakog stanovnika po dva dobra jamca, da nije nigda bio nit hajduk, ni pijanac, ni drugi zločinac, te na novo mlogi izginuše, ne mogavši naći za se valjane jamce.[27]

Premda su kršćani, a osobito katolici, jeftino prošli, ipak njeke vezirske naredbe veoma ih uplašiše. Ponajprije svima u oči udari, što je strogo zapovjedio, da se odsele strogo razlikuju nošnjom kršćani od muhamedanaca, naredivši, da Turci nose crvenu ili zelenu odjeću i obuću, a kršćani crne masti, pak i istu kapu.[28] Usljed te naredbe kršćani na vrat na nos ovraniše odjeću, obuću i fesove, ter još je viditi traga ovoj zapoviedi po svoj Bosni. — Nu još većma uznemiriše se kršćani, kada čuše, da je vezir naredio Turcima, da čim prije poprave gradove, bolje oboružaju i provide hranom, što više mognu. Turci ovaj nalog tumačiše, kao da se namjerava iz nenada navaliti na raju i svu na hrpu izsjeći. Za ove čemerne glasove doznade i vezir, te pisa dne 16. veljače r. g. biskupu Miletiću, da je tomu njegovu koraku uzrok državna opreznost, a nikakva zla nakana protiva katolicima, pak s toga neka umiri svoj puk i uvjeri ga, da se ne kani ništa preduzeti proti mirnim i nedužnim carskim podanicima.[29]

---

[27] Sutjeski ljetopis.
[28] Ondje.
[29] Starine jug. akad. XVII, str. 105—6.

Jedva se ove bojazni razpršiše, kad eto ti nove biede za fojničke franjevce. Sali-haračija osvadi ih, da sebi kupe carske harače, a vezir odmah pošalje po gvardijana fra Ivu Skočibušića, s kojim podje i novi orientalista fra Marijan Šunjić, da mu pomogne svojim znanjem turskoga jezika. Punih 28 dana ovi odastaše u sarajevskoj tamnici, neprestano strahujuć od smrti, buduć bi paša svaki dan izveo iz istog zatvora 25—50 ljudi i odmah pred tamnicom posjekao. Ista bi nesreća i njih postigla, da se za njih ne zauze beg Babić i Ali-aga Stočević, kasnije vezir hercegovački, te sve miti na globi od 6500 groša.[30] S toga nije ni čudo, da je isti paša zabranio popravljat fojnički samostan, dok mu se ne da 800 talira.[31]

Već ova dva slučaja potvrdjuju viest sutjeskog ljetopisca, da je strogi Abdul-Rahman-paša od kasapa (mesara) postao kujundžija (zlatar). Videći naime Bošnjaci, da se vezireva žedja ne dá ni po tokom njihove krvi ugasiti, pokušaše novcem utišati njegovo krvoločtvo, te obasuv ga novcem, okrenuše na svoju stranu. Pošto im to podje za rukom, na novo stadoše provoditi svoje samosilje, te je mogao Miletić u Rim pisati: „Naša Babilonija uviek se u istom stanju nalazi."

Pa i u tako neizvjestnu položaju trebovalo je misliti na obnovu krova crkve i samostana u Fojnici, koji je danomice opadao. Franjevci, poznajući zanešenost bosanskih prvaka, koji su se i opet kod vezira upustili, nisu mogli ni misliti, da bi im neumoljivi vezir to dopustio ili im badava carski ferman dobavio; pak s toga obrate se na biskupa Miletića, a ovaj na Vjeroplodnicu, da bi im ona preko koje kršćanske vlade tu milost izposlovala, prije nego samostan s crkvom postane podpunom ruševinom. Ovaj revni crkveni sbor odgovori, da se ne uzda ništa postići, nu posla 500 talira u pomoć, ako bi kada popravke odpočeli.[32]

Kroz to vrieme stigoše u Carigrad tužbe proti Abdul-Rahmanpaši, kako je pobacio carske naredbe i dao se podmititi od bosanskih velikaša, te Porta pozva ga na račun, ne bi li se i ona okoristila njegovim blagom, u Bosnu pako posla 1828 Ali-Namik-pašu,

---

[30] Sutjeski ljetopis.
[31] Vjeroplodničin arhiv sv. X.
[32] Ondje

čovjeka blaga i razborita. Našavši zemlju uzrujanu, a neimajući dovoljno vojske, da pribavi ugled državnoj vlasti, morao je mirno sjediti i čekati razvoj ovoga pokreta. Već su njeki kapetani počeli bili zabranjivat katolikom ići k sv. misi.[33] Uz to bila je velika skupoća hrane, a to još većma ozlovolji siromašni narod. Uzprkos svemu tomu pučanstvo se je silno množilo useljivanjem, te je god. 1829 samih katolika u Bosni i Hercegovini bilo 115.969 duša.[34]

I god. 1830 još se je svejednako mislilo na fojnički samostan. U tu svrhu Vjeroplodnica obrati se na papinog državnog tajnika, ovaj na bečki dvor, a franjevci na ugarsku dvorsku kancelariju. Na tolike prošnje skloni se i bečka vlada te naredi svomu poslaniku u Carigradu, da dobavi franjevcem ferman, kojim bi se dozvolilo nesamo pokriti crkvu i samostan u Fojnici, već se i potvrdile sve stare povlastice. Porta nije mogla u to doba ništa uzkratiti ovoj prijateljskoj vlasti, nu odvrati, da joj treba za to izviešće njezina zastupnika — bosanskog vezira. Franjevci, upozoreni na ovu formalnost, počmu se udvoravati paši preko njegova sina, te potrošivši što u novcu što u darovih 4000 groša, izmole dosta povoljnu preporuku, premda je koješta izostavio, što su oni želili, da se umetne. Oni su naime tada tražili, da im se dadne podpuna sloboda vjere i obća dozvola, popravljat krovove na crkvama, a da se opet ukinu ženitbe pred kadijom, robota (begluČenje) nedjelom i svetkovinom, dosadna ukonačivanja i slična samosilja. Vidivši da su lukavo prevareni, potuže se i opet ugarskoj kancelariji. Njegdje polovicom ljeta stigoše dva fermana, u jednom, od kojih potvrdiše se franjevačka preimućtva, a u drugom, da se na novo pokrije fojnički samostan, zidovi pako crkve, da se poprave, budué su na šest mjesta od kiše i zime pokvarili se, nu u starom obliku, visini i duljini, te da se više ni komu ni para ne dá.[35] Pošto je drvo bilo još pred četiri godine pripravljeno, dadoše se naši na posao. Budué se je tu opet i paša, i mulla i kadija umješao, troškovom ne bijaše kraja ni broja, dapače su morali metnuti za nadzornika muhamedanca Ali-agu Gjiru, da se nebi što dodalo.

[33] Ondje.
[34] Ondje.
[35] Fojnički arhiv.

Jedva franjevci u to zagaziše, a već je ciela Bosna prekipila nezadovoljstvom, koje se pretvori u javnu bunu i odpor. U urečeni dan svrviše se u Travnik najugledniji bosanski prednjaci, uhvate vezira, svuku mu silom vojničko odielo, a navuku stara bašinske haljine, ter ga potjeraju, da diže vojsku po Bosni i da ih vodi čak u Carigrad, da tamo razcare sultana, koji se je po njihovu mnienju prevjerio, a novog, od njega boljeg na tahtu posade, koji će obnovit jenjičare i povratit osmanskomu carstvu sretnije doba i ugled. Vezir, videći se u neprilici, privolji na to sve, pa im rekne, da mu dadnu vremena, spremit se na put, oni da idju i čekaju ga u Busovači. Oni, ne sluteći nikakve prevare, odu u Busovaču, a on brže bolje pobjegne preko Skoplja u Spljet, a odatle u Carigrad, za njim se pako dadoše u bieg svi, koji su bili uz cara. Bosanski prvenci, videći se ovako prevareni, vrate se u Travnik te počmu viećat, koga da izaberu poglavarom ovoga ustanka. Svaki se je klonio toga vratolomna poduzeća, a najposlje ovu čast ponude Sulejman-pašićem Skopljakom, a kad i ovi odbiše, tada Sarajlije proglase ih narodnimi izdajicami, te dolete kao biesni za njima u Skoplje. Oni su to predvidjeli te na vrieme utekli njeki u Dalmaciju do rodbine Despotovića, drugi uprav u Carigrad umakli, a biesni ustaše porobe i razore im do temelja liepe i prostrane kuće.[36]

Premda je oštra zima nastala i nisu mogla bosanska gospoda naći sebi vodje, ipak nisu mislila, da odustanu od svoje nakane. Oni su držali, da su oni u prvom redu pozvani, da vode odlučnu rieč u muhamedanskom svietu sada, kada je sultan zaboravio se prorokova zakona i starih običaja; tim više, pošto su se i Grci bili izjarmili i u Egiptu-Misiru Ali Mehmed-paša počeo samostalno vladati. Žalostna je ovo u svakome pogledu bila obmana, nu ipak samo poduzeće odavalo je veliku srčanost, kao i plemensku mržnju protiva tudjini. Zanešeni tobože vierskom mišlju, snovali su poći u Carigrad, ne obziruć se na silne zaprieke i pogibelji, te su laskali sami sebi, da će tom prilikom proslaviti bosansko ime na bosforskom žalu.

Razbivši se ovako dogovori u Travniku, biše nastavljeni u Doljnjoj Tuzli, a novim vojvodom bi odabran Husein, kapetan gra-

dački, Tuzla-kapetan pako njegovim prvim doglavnikom, te izdadoše naredbu, da se odmah kupi vojska, a čim nastupi ožujak 1831, da se svaki na noge digne i podje proti Carigradu. Čim granu proljeće, krenuše oba nova poglavara na čelu ustaša put stare Srbije, razbiju tamo nješto redovitih četa, a Peć (Ipek) porobe i mlogo zla tu počine. Carski serasker u Bitolji (Monastiru) ne smjede se ogledati s Bošnjacima, već se posluži varkom, te na ime sultanovo ponudi Husain-kapetanu vezirstvo, ako vrati kući družinu i sám stane uvoditi nove carske uredbe, imenito, ako zavede novu vojsku. Husein, zamamljen ovim obećanjem, zaboravi se svog cilja i poduzeća, obraduje se novoj časti, vrne se natrag i njegdje u rujnu stigne u Sarajevo, a odtale u Travnik, ostavivši cara s mirom u Carigradu, te smatrajuć se već pravim vezirom, uzme od franjevaca i džulus.

Dokle su ovako Bošnjaci četovali, zadesi bosanske katolike golem gubitak. Biskup fra Augustin Miletić, čineć pastirski pohod po Livnu, težko oboli i nakon njekoliko dana preminu dne 18. srpnja r. g. u Vidoših, te bi ukopan u groblju Rapovine, nedaleko od Livna. Njegovu smrt oplakaše franjevci i katolici sve Bosne i Hercegovine, buduć je bio pastir po srcu Gospodnjem. Mi smo imali prilike višeput spomenuti ga tečajem njegova biskupovanja, te u različnih sgodah ogledat ga; samo nam je još spomenut iz njegova sukromnog života, da je to bio pravi i ponizni redovnik, koji je mrzio na svako obilje i novac, klonio se taštine, pokornički živio i nada sve ljubio mir i slogu.[37]

Odmah iza toga (dne 10. kolovoza) franjevački definitorij držao je svoju vanrednu skupštinu i predloži sv. stolici trojicu franjevaca za čast apoštolskog vikara, naime: fra Rafu Barišića, fra Miju Duića i fra Augustina Kujundžića, upravitelja obraćeničkog zavoda u Mletcih.[38] Vjeroplodnica htjede ovaj put mimoići bosanske predloge, te ponudi ovo mjesto fra Gabri Barišiću, Bošnjaku i aleksijskomu biskupu u Albaniji, a počem ovi ne htje primiti, naimenova rodjaka mu fra Rafu Barišića, muža veoma učena u filozofiji i bogo-

[37] Sutjeski arhiv. Životopis Miletića od Batinića godine 1883 u Zagrebu.
[38] Ondje.

slovju, koji je više godina na prvim zavodima reda ove struke predavao. Od ovoga imenovanja ni onda ne odstupi, kada je austrijski poslanik Lutzov stao preporučati fra Iliju Starčevića, premda je izjavila, da ne bi ništa imala proti njemu.[39] Zaisto su morali politički obziri savjetovat bečkoj vladi, da se umieša u ovaj izbor, te su njeke take usluge Starčevićeve sklonule ju, da ga preporuči toli vruće, drugčije ne bi mogli razumiti ovliku zauzetnost bečkoga poslanika na papinu dvoru.

Premda se je kroz ovo vrieme pojavila ovdje ondje kolera, te brzo kosila svoje žrtve, pa zato i bila prozvana krateljem; to je ipak više brige zadavala domaća buna. Novi tobožnji vezir još je izgledao carsko naimenovanje i pašinske tugove iz Carigrada, mlogi pako bosanski poglavice odprto mu izjaviše svoje nezadovoljstvo rad izdaje narodnih iteresa i slavohlepja, te počeše od njega odkrećati glavu. Iz dana u dan sve su to većma odtudjivali mu se pristaše, a Porta je kasnila i riešenje zavlačila, te vidiv se Husein prezrenim, savi mu se neizreciva tuga oko srca. Al da koliko toliko osveti se svojim protivnikom i pridigne svoj ugled, odluči pokoriti Ali-agu Rizvanbegovića, stolačkog upravitelja, koji mu bijaše uzkratio svaki posluh, pak zato naredi Firduzu, livanjskomu kapetanu, da digne vojsku ter ga živa ili mrtva ulovi. Ali-aga junački se odaprie, a Firduz, porobivši kukavnu raju, morade uzmaknuti iz Hercegovine. Glasovi o toj nedaći, zatim o silnoj carskoj vojsci, koja se je na njeg spremala, još ga većma raztužiše i ustraviše, ter u tolikoj stisci obrati se na starog prijatelja fra Iliju Starčevića, da mu on pomogne, što bude u njegovoj moći. U to ime posla istoga u Beč do cesara Franje II., neka bi mu izprosio od sultana oprost za sve pogrieške, i ako je moguće, vezirsko dostojanstvo, kako mu je i serasker obećao. Starčević, kao da se je nadao veliku dobru od pravednosti i dobrote Huseinove, te je živo zagovarao narodnu samoupravu u Bosni, a vruće preporučivao ovog „bosanskog viteza“ milosti cesarevoj, te je ovaj obećao uzet ga u svoju zaštitu i radit mu u prilog; dogodi li se pako, da ne mogne ništa za njega postići kod carigradske vlade, ponudi mu pribježište u svojoj državi i zadade mu vladarsku rieč, da ga neće nipošto

[39] Vjeroplodničin arhiv sv. X.

predati u ruke njegovih neprijatelja.[40] Ovo samo poslanstvo toliko osokoli Huseina Gradačevića, da je odmah počeo kupit vojsku protiva Stočeviću, na koju su imali poći i kršćani, dapače i franjevački samostani moradoše poslat u pomoć po dva vojnika. Alajbezi, begovi, age i spahije listom se digoše u ožujku 1832 i krenuše prama Stocu, da skrše najprije Ali-agu i Hercegovinu dobiju na svoju ruku, a zatim svi složno obore se na Osmanlije. Nu jedva Bošnjaci stupiše na hercegovačko zemljište, al već stiže viest, da ogromna carska vojska kreće se na Bosnu, a pred njome Rešid-Mehmed-paša. Ovaj prija nego krenu iz Bitolje (Manastira) pisa dne 16. veljače r. g. fojničkomu biskupu, kako je čuo za njegovu viernost prama sultanu i javlja mu, da će na skoro doći sa tri strane i s velikom vojskom, da pokori Husein-kapetana, pak mu naredi, da svjetuje svomu narodu, neka se pritrpe i zabavljaju mirno svojimi poslovi, a kad mi stignemo na bosansku granicu, onda ćemo dat njima naše naredbe.[41] Biskupa još nije bilo, a ovaj list bio je upravljen na Miletića, nu zaisto je bio uručen fojničkomu gvardijanu. Franjevci medjutim nit su imali čemu se veselit nit žaliti: njihovo stanje i položaj imali su ostat jadni i kukavni, pak s toga nepristrano su gledali svrhu novoga krvoprolića.

Kretanje sultanove vojske zabrinu bosanskoga poglavicu, te stane čekati na Starčevića, a zatim predlagati, da se odašalju poklisari pred Rešid-Mahmud-pašu, koji bi mu odnieli bogate darove i uvjerili ga o bosanskoj pokornosti, ne bi li tako vratili vojsku i od sebe odklonili posljedice krvava rata. Sarajlije ne htješe o tome ni čuti, već stanu grditi franjevce a njega javno psovati kao strašivicu i izdajicu. Husein razdražen, odluči odaprieti se, pa makar ga to i glave stajalo. Carski general iza ramazana krenu vojsku, a buduć je mlogo držao do bosanskih franjevaca, dva puta im pisa iza toga. Prvi list upravi na biskupa, gvardijana, župnike i sve crkvenjake kotara Fojnice i drugih mjesta, pisa ga pako u Sjenici dne 11. svibnja, javljajući im, da je sultan usilovan poniziti svog odmetnika i učiniti kraj bezvladju, s kojega trpi Bosna. Kaže dalje,

---

[40] Sutjeski ljetopis.
[41] Starine knj. XVI., str. 106.

da su ga na to sklonuli čovjekoljubni obziri i želja, da uzpostavi mir i sigurnost svojih podanika, carske pako čete da su već doprle do Priepolja i Višegrada, obarajuć sve zaprieke i kršeći svaki buntovnički odpor. A pošto cieli ustanak on pripisuje neznatnu broju pojedinaca, s toga ih otčinski opominje, da se drže na strani, a uz to da katolički narod ostane vjeran svomu zakonitomu vladaru, koji će opet njima potvrditi povlastice, dane od Mehmeda II. Drugi dopis istoga vezira izdan je u Ljubogošću, dva sata daleko od Sarajeva, te im saobći poraz bosanskih ustaša, zabranjujuć katolikom, ulazit u Sarajevo, dok oštro ne kazni onaj nemirni grad.[42] Dočim je ovako napredovala carska vojska, i Bošnjaci su sve učinili, da joj zaprieče put u srce ove zemlje. Alaj-beg Todorović zasječe joj klance kod Banjske sa 800 drugova, nu bi uhvaćen i u Carigrad odpravljen, a Banjska bi spaljena. I priepoljski muselim zakrči most na Limu, nu morade uzmaknuti pred ogromnom silom. I Husein-kapetan dočeka ga sa 20.000 vojske na Palama, blizu Sarajeva, al morade, napadnut s boka od Hercegovaca, okrenut ledja i pobjeći stranputicama u svoj Gradačac, gdje pokupivši svoje blago, zapalivši svoj dvorac na toliškom otoku i prevezavši preko Save svoja goveda, dne 2. srpnja priedje u Slavoniju i ode u Osiek, a zatim u Zemun. Na molbu cesarevu sultan mu oprosti pogriešku i zovnu ga k sebi. Pošto ni sada nije htjeo primite nove uredbe, bi odsudjen na progonstvo u Trapezunt, medjutim godinu dana kasnije umrie više od žalosti nego li od bolesti.

Novi carski namjestnik pohvata mloge prednjake i posla u Carigrad, ter stane bezobzirice uvodit nove zakone. Sultan pozva k sebi i Ali-agu Stočevića, učini ga pašom i odciepivši Hercegovinu od Bosne, naimenova ga doživotnim hercegovačkim vezirom, priključivši i njeke bosanske kotare novomu pašaluka, samo da tim onemogući svaki dalnji ustanak u Bosni.[43]

Ovom prilikom okoriste se i bosanski franjevci, ter umoliše vezira, da ukine časti (gostbe), koje su morali davati mulli, kadijam i drugim činovnicima. Dozvoli im na dalje podići još jedno krilo u sutjeskom samostanu. Uze i džulus, ali izdade u turskom

---

[42] Starine knj. XVII, str. 107—8.
[43] Ami Bouè, op. cit. III, p. 190.

i talijanskom jeziku priznanicu.[44] Čuvši, da je nedavno u Ratišu kod Seone ubijen bio fra Jozo Cigić, zelenički kapelan, steže obližnja turska sela i ljuto oglobi.[45]

U to stigne službeno imenovanje fra Rafi Barišiću, da je postao naslovni azotski biskup i apoštolski vikar u Bosni i Hercegovini, ter dne 30. rujna (1832) primi posvetbu u Djakovu od bosanskog biskupa Sučića. Odtale ode u Beč prikazat se cesaru, te preko Ugarske vrati se u Bosnu, gdje dne 5. prosinca zauze svoju službu. Na tome je putu iz svih sila nastojao, da izposluje za svoje redovničko svećenstvo u Austriji ili u Ugarskoj po jedan samostalan zavod, kojim bi Bošnjaci upravljali, da se više mladež ne potuca po tudjih samostanih. Cesar mu ništa ne obeća radi oštećenih zaklada i lošeg financijalnog stanja.[46]

Ni ovaj silom nametnuti mir ne mogadiaše dugo potrajati. God. 1883 počeše stigivati u Bosnu viesti o pobjedah i odmetničtvu Mehmed Alije, egipatskog vezira, osobito pošto sultan pozva i Bošnjake u pomoć i pred njima Mahmut-pašu, poslavši mjesto njega Daut-pašu, dosadanjeg bagdatskog vezira, koji mu se šest godina opirao i napokon predao se na milost svomu gospodaru. Bosanske čete, stupivši na misirsko zemljište, iznjeveriše se sultanu i priedju na stranu ustaša, te još jednoč dokazaše, koliko mrze nove uredbe i žele narodnu neovisnost.

Kraj svih ovih gradjanskih nemira našim je franjevcem još jednako pred očima lebdila misao, da redovničkoj mladeži osnuju posebne zavode, u kojih bi se uzimao dužni obzir na njihovo pastirsko zvanje, te da bi se obuka i stega nalazila u rukuh njihovih. Sada pokušaju opet obratit se na ugarsku vladu, a ujedno i na sv. stolicu. Buduć su izkusili, da niemi listovi malo hasne, spremiše u proljeće god. 1834 fra Iliju Starčevića i fra Marijana Šunjića, da najprije u Rimu, a zatim u Beču ove želje živo zagovaraju. Preporučne listove ponesoše od provincijala i biskupa, te je osobito zanimiva preporuka novoga apoštolskoga vikara, koji iskreno dokazuje, da je nedovoljna obuka, koju po samostanih crpe, jer se

[44] Fojnički arhiv.
[45] Sutjeski ljetopis.
[46] Vjeroplodničin arhiv sv. XI.

tu ne poučaju u pastirskih dužnostih, već samo u spekulativnih bogoslovnih znanostih, što je veoma nedovoljno za bosanske franjevce. Osim toga odučavaju se od domaće stege, a priučavaju tudjim običajem, pa i to odveć štetno upliva na kasniji život, uvodi se raznolikost i u obće to vodi do nesporazumaka. Na žalost morade se Starčević vrnuti brzo natrag, da preuzme službu generalnoga povjerenika i vizitatora, te osta sam Šunjić, koji jedva postiže, da Vjeroplodnica primi na svoj trošak 6 klerika, a 24 da prime talijanski samostani.[47] Predlog Barišićev, da koji Bošnjak bude primljen u ilirsko-loretski kolegij, a njeki u Urbonovo sjemenište u Rimu, ne bi uvažen, već samo bi uslišan treći, naime, da se rečeni broj mladića smjesti bar u misionarski zavod sv. Bartula na Teveru.[48] Težak bijaše svakako položaj bosanskih franjevaca: mladići su se bolnim srcem razstajali od domaćeg ognjišta i otiskivali se „preko mora". Došavši onamo bez znanja talijanskog jezika i našav se medju narodom posve drugim glede naobraženosti, ćudi i navika, a višeput i u nezdravih predjelih, kukavno su životarili, vehnuli, ginuli pod tudjim podnebjem, daleko od svojih i rodnoga kraja. Osim toga jednostrano su bili obučavani, pa i nehote odtudjivani svomu rodu i jeziku, te ako i jesu mlogi vraćali se iz tudjine, njeki su i ostajali. Napokon njihova mladenačka živahnost i nestašnost nije se uviek ljubavju susprezala od strane mjestnoga starješinstva, te su često na njih dolazile tužbe zarad malenkosti ili za pogrieške, koje bi Bošnjaci malim trudom popravili. I u krilu države s ove razlike odgoja nastajala su na oko neznatna trvenja medju talijanskim i ugarskim pitomcima, nu koja su štetno uplivala na redovničku stegu i slogu. Iz svega toga vidi se, kako je bio potrebit zasebni bosanski zavod, koji bi u svem i posve bi u rukuh bosanske braće, da se tim uklone svim neugodnostima.

Imali su uz to i drugih neprilika kod kuće. Daut-paša bio je povjerio sve svoje poslove svojim činovnicima i njekim uglednijim Bošnjacima, imenito Fazli-paši Šerifoviću, koji je obnašao službu Islam-zabita. Ovaj obtuži kreševske franjevce radi desetine i njekakva vrtla, uz koje stadoše kao svjedoci i katolici, a na-

---

[47] Sutjeski ljetopis i Vjeroplod. arhiv sv. IX.
[48] Ondje.

pose kreševski knez Ivan Vešara. Ne mogući kod kuće ništa opraviti, podju tri fratra, knez i njekoliko varošana u Sarajevo k veziru, koji cielu stvar predade njihovu protivniku Šerifoviću. Ovaj najprije zaiska 1500 groša, a kad se oni počeše s njime pogadjat, zatraži 7500 groša, Vešaru pako zatvori i sutradan zorom objesi. Videć to franjevci, uteku se k vezirevu nadliečniku Bartolu Cavalieru, a ovaj ode k veziru i potuži se na samovolju Šerifovića, vidivši pako, da to ne hasni, javno ga opsuje. U malo je falilo, da to smionstvo ne plati glavom, ter čas prije poturčiv se, odkloni svaku pogibelj po život. Franjevcem drugo ne preosta, do platit što se je tražilo i kući se vratit.[49]

Sličnih nepravda i nasilja bijaše brez broja, pak s toga još u proljeće ove (1834) godine došao je k papinu poslaniku u Beč jedan franjevački poklisar, da izposluje na novo austrijski konzulat za Bosnu, al da novi konzul bude dobar katolik. Nuncij poduprie mu molbu, al bečka vlada odgovori, da mu ne more želje izpunit, budući nigda nije ovde konzul bio, osim kada je Francezka imala svoga; bude li ga ipak stavit, bit će vojničkoga čina. Ovi isti izaslanik pripoviedao je, kako muhamedanci i grčko-iztočnjaci podtiču katolike na ustanak, da se svi složno obore na cara, tog odmetnika od turske vjere.[50] Za ovu istu stvar molio je i dalmatinski liečnik Marcocchi u svom izvješću, podastrtu vladi, pošto je bio umoljen od franjevaca i sam uvidio potrebu, ter uklopivši molbu tadanjega provincijala fra Mije Duića, pišuć doslovce: „Svi narodi (bolje, vjeroizpoviesti), osim muhamedanskog, a osobito kršćanski (katolički) najživljom napetošću traže konzula za Bosnu, koji bi bio obdaren znanjem, stalnošću i dostojanstvenim držanjem, kako bi u njem našli zaštitnika i nuždna branitelja od tolikih nepravda, što ih tlače. Trajnost ovoga najmoćnijeg sredstva u Bosni zaista bi dovoljno uplašila uzgorne Bošnjake, mlogo više nego li vlastita vlada, te bi se tim stavila jedna nenadvisiva zaprieka svedjernim nasiljem.[51]

---

[49] Kreševski ljetopis.
[50] Vjeroplodničin arhiv sv. XI.
[51] Starine knj. XVII., str. 108—10.

Nesposobnost ili nemarnost Daut-pašina učini, da su se sada (1835) Krajišnici bili pobunili proti novim uredbam. To doznade i Porta, ter odazva Daut-pašu, a mjesto njega posla Vehidži Mehmed-pašu. On je istom u rujnu službu nastupio, a već je našao gotov razpaljen ustanak. Ciela Krajina i zvorničko okružje, pa i njeka druga mjesta digla su se bila na oružje, te su se pobunjene čete kretale prama Sarajevu, robeć i paleć kršćanska sela, a ne štedeć ni begovskih odžaka, kojih su se gospodari podvrgli sultanovim naredbama. Nasuprot sada je Sarajevo bilo odano vladi, jer su ga na uzdi držali Fazli-paša Šerifović i Alaj-beg Babić. Čuvši za dolazak novoga vezira, ustaše predvodjeni Ali-pašom Vidaićem okrenu proti Travniku, vezir pako izidje im u susret do Vranduka, ter se sukobiše više Orahovačkog polja. Bitka se strašna zametnu i ustaše biše razbijeni. Vodja se dade u bieg, nu vezir ga uhvati u Bieljini i posla u Carigrad.[52]

Ni ovi okršaji nisu mogli mimoići katolika, jer koji nisu nastradali od ustaške poplavi, ti su opet za svojimi gospodari nosili hranu i streljivo, te s njima zajedno trpili sve ratne biede i nevolje. Šume na novo oživiše od hajdučkih četa, ovaj put najviše Turaka odbi se u gore, bojeć se većemu zlu, te dne 30. svibnja 1835 poginu u planini Kopilu fra Petar Čuić, zajedno sa svojim pratiocem Baltićem. Druga nasilja nisu ni zabilježena perom, već urezana u srca bosanskih katolika.

* * *

Ovom (1835) godinom navršili su bosanski i hercegovački franjevci šest stotina godina boravka u ovih krajevih, a ja završujem pokušani nacrt njihova blagotvornog djelovanja i mučeničkog življenja.

Ne mogu ipak odložiti pera, a da u kratko ne orišem tadanje političko stanje, ne spomenem crkvene i kulturne odnošaje, te napokon da ne ocrtam položaj franjevaca i katolika, u kojem ih ostavljam, a kako nam ga opisuju suvremeni spomenici.

---

[52] Sutjeski ljetopis.

Bosna je, kako već spomenusmo, bila odieljena od Hercegovine 1832. godine, da se obdari Ali-paša Stočević, te je i ova postala posebnim pašalukom; al dočim je Bosna imala 24 kadiluka (sudbena kotara), Hercegovina nije imala više od 12 kadiluka, od kojih su njeki ležali na bosanskom zemljištu, kao Čajnica, Foča i Goražda, njeki pako u Staroj Srbiji, kao Priepolje i Plievlje. Upravni kotari bili su obično užji, nego li sudbeni, pa zato i brojniji. Pogranični upravni kotari zvali su se kapetanije, kojim su upravljali nasliedni kapetani, uzeti iz najodličnijih mjestnih porodica, te je svaki imao prilično utvrdjen grad, od kojeg je ime nosio. Osim ovih još je mullaluk, današnje okružje Sarajevsko, s kotarima Visoko, Fojnica i Rogatica, a sarajevski mullah (vrhovni sudac) upravljao je njime, ovisno od vezira. U većih gradovih stojali su muftije, tumačitelji zakona, te nadzirali sudbenost. Zadnjih godina, pošto su mlogi kapetani pogubljeni, ili prognani, ili izumrli, dolazili su mjesto njih muselimi ili ajani, a Vehidži-Mehmed-paša skoro sve kapetane mače, te nadomjesti ajanima, u koje se je mogao pouzdati. Jedini vezir i mullah bili su naimenovani Portom, ostali svi sudbeni i upravni činovnici od ove dvojice, ali položivši prije svotu, koju bi s njima uglavili, pa i to samo na jednu godinu. Koji bi htjeli dalje ostat, na novo bi morali službu svoju kupiti.

Pa kao što nižji činovnici, tako su i sami veziri morali svoje mjesto skupo platiti vladi. Vezir je bio glavar vojni i gradjanski, a uza se imao je Kiajabeya, često puta s pašinskim naslovom, koji je bio njegov namjestnik; zatim Deftedara (blagajnika), Divanefendiju (protustavnika), Selam-agu (obrednika), Silihtara (mačonošu), bajraktara (zastavnika) i Kavaz-bašu (glavara oružnika). Sva njihova straža sastojala je sada iz kavasa (pašalija), koji su su bili plaćeni, a brojili su obično 4—500 ljudi. Ostalu su vojsku sačinjavali jenjičari (baše), upisani ponajviše od mile volje i sastojeći od najuhoritijih muhamedanaca, te spahije, koji su zato imali posebne timare (sela) od kojih su desetinu uzimali i njeku gruntovnicu vodili.

Već iz ovoga se vidi, koliku su samostalnost i samoupravu uživali Bošnjaci, pošto je politička uprava bila u njihovih rukuh, a vezir nije imao toliko snage, da bi ih mogao na uzdi držati. Odtud je i bivalo, da su mogli Bošnjaci uzkratiti u svako doba

posluh, te višekrat ne pošli ni u rat, kad bi im bio nepoćudan. S toga nije se ni čudit, da su carski fermani i vezirske bujruntije, izdane franjevcem, bile mrtvo slovo kod domaćih činovnika. Buduć su pako i oni kupili novcem svoje službe i čestoput se zadužili u to ime, posve je razumivo, da su oni gledali oguliti kršćane, da se čim prije odštete, pa i dobiju štogod, prije nego izteče rok, za koji su dobili ono mjesto.

Državni danjci sastojali su od poreza (vergije) i harača (glavarine). Porta bi označila, koliko svaki pašaluk mora dati poreza; to bi vezir razdielio na kotare, kotari na sela, a seljaci razvrgli bi medju se u obćoj skupšini. Često bi kotari listom prosvjedovali kod vezira na velik porez, a tako i sela kod muselima; nu ako bi primili onu svotu, i brinuli bi se seoski i gradski Kodžibaše, da se brez carskog troška pokupe i prvom predstojniku uruče. Za harače bio je drugi postupak, jer su oni uzimani samo od kršćana, i to na svaku mužku glavu, koja je navršila 15 godina. Pošto nisu Turci vodili nikakvih matica, pa ni rodjenih, izmislili su jednu mjeru: pridvostručivši konopčić, omotali bi oko vrata mladiću, o kojem bi se sumnjalo, da li ima propisanu dobu, a zatim oba kraja stavili bi mu u zube i pokušali premetnut preko glave; ako bi se dalo prebaciti, bio je za harača; inače bio jo oprošten; buduć da je glava djetinja obično veća dvaput od obsega vrata, a u odrastlih protivno. Nu počem su harači davani često i pod zakup, haračije su tada svojevoljno postupali, te g. 1834 naplatili i od djece u bešici (kolievci). Oni bi uz to veoma nesmiljeno iztjerivali svoje dohodke, te su višeput kršćani bili prisiljeni prodavati nesamo zemlje i pokućtvo, već i odjeću sa sebe, da izplate ovim nezasitljivim izjelicam.[53]

Dočim su ovako glavni carski namjestnici bili brez moći i ugleda, rastla je sila bogatijih begova, ter su slobodno vješali, otimali i druge nepravde činili kršćanima. U njih su se ogledali i siromašniji muhamedanci, pa upisavši se u baše (jenjičare), bili su nepovriedivi, te su mogli izvadjati svakojaka nasilja proti krštenim

---

[53] Crte o turskoj upravi crpio sam iz Turkom naklona djela francezkog spisatelja Ami Bouè, La Turquie d'Europe III., koji je svu evropsku Tursku, pa i Bosnu dva- do triputa proputovao.

suplemenikom. Mi ćemo spomenuti samo jedan slučaj. Dne 9. ožujka 1834 podje Mahmut-beg, dervenski kapetan, u lov i povede sobom njekoliko katolika župe dubičke. Tu ga napadne jedna hajdučka četa, te poginuše tom prilikom dva katolika, Mijo Bačić i Ilija Mihaljević. Četiri dana kasnije dignu se Turci, da osvete poraz i pogubiše 18 katolika; na to nasta silno krvoprolića, da nije praštano ženama i nejakoj djeci, te su mloge majke žive u vodu skakale. Koji ostaše, pobjegoše u gore i uzmložaše razbojničke čete, koje su plienile i ubijale mirne stanovnike.[54]

Da naša slika o tadašnjem položaju katolika i franjevaca bude podpunija, mi ćemo se poslužiti obširnom spomenicom biskupa Barišića, koju on upravi na cesara Ferdinanda g. 1837, koja vierno crta biedno stanje cieloga onoga razdobja. „Sudci“, doslovce piše biskup, „i ostali muhamedanci po miloj volji, a iz nezasitljive lakomosti pliene nedužne kršćane, silno ih globe brez krivice i svjedoka, čudnim i nedostojnim načinom osvadjaju, povlače na sudove, trpaju u tamne zatvore, a da im ne pruže ni korice kruha, da život uzdrže. Ovo čine tom namjerom, da nam otmu kakvu stvar, koju imamo, a osobito, da nam izmaknu novce, ako smo koje zaslužili. Naša je krivica, veledušni cesare, išta zakonito posjedovati, neimamo nikakva vlastničtva naših stvari, buduć smo prečesto izvrženi grabežu i otimačini naših dobara, a to ne samo od strane prostih muhamedanaca, nego i od istih sudaca i gospodara zemjišta, pak zato često služe se kakvom izlikom, da opravdaju svoja nasilja, buduć drže, da je sve, što imamo, njihovo. Čim opaze, da je koji kršćanin trgovinom, poljodjelstvom ili kojim drugim poštenim zanatom stao osrednje živkariti, odmah kuju nove izmišljotine, kojim bi ga osudili i oplienili. Ako kupimo oveću kuću ili ju sagradimo, već se mogućniji Turci na nas izkrenu i na otimačinu podtaknu, odkud biva, da moramo naše novce kriti, kao da smo ukrali, kuće nizke i tamne graditi, premda bi mogli bar njeki i bolje imati; a s toga naša trgovina silno nazaduje. Ako dobra konja, vola, kravu (oprosti čestiti care), dapaće i umiljato štene

[54] Starine knj. XVII., str. 108—10. — Zapisnik mrtvih župe dubičke. Od tadanjih hajduka glasoviti su bili Kiko i Zelić, koje naš Martić bajno opjeva, a ujedno ovjekovječi i spomennti slučaj „krvne slave Gospojine male“.

iii mačku kod kuće imamo, sve se to brez kazne otima, dočim naša djeca plaču, te obično ništa nam se ne plaća ili premalenom cienom nadoknadi. Jadne naše sreće!“ Pobliže iztaknuvši, kako su nesigurni za imetak, kako su pristrani sudovi, te da se ne uvažuju svjedočbe kršćana proti Turkom, a za to riedko se koji kršćanin i utiče za uvriede i nasilja, sliedi i veli: „Zemlje gospodari smatraju svoje kmete marvom, a tako i sve ostale kršćane sebi podložne; više njima nego sebi radimo, a te radnje nisu osnovane na ugovoru, koji činimo, kad u njihove kuće i na njihove zemlje prelazimo, pa zato su nesnosna tlačenja, nedjeljama i svetkovinama bivamo natjerivani na težačke poslove, a da nam se ne dopušća ni misu slušati, po gotovu druga bogoštovna djela obaviti. — Nismo dali nikakva povoda sumnjičenju i bunama, koje od davno ovu našu nesretnu domovinu u crno zavijaju, mi, koji smo uviek mir ljubili, sasvim tim sve su se nepovoljne posljedice na nas oborile; naše jadne i nizke kuće postale su vojnički logori, naše žene i djeca s njima su izmješane ili pod vedrim nebom oštromu zraku izvržena. Neprestano služimo vojnicima, pretežke namete plaćamo za njihovo uzdržanje, s kojih tolika zla trpimo. Štogod zapne za oko ovim vojakom, koji se nazivlju sultanovom djecom, sve se nosi iz naših kuća...... Naše kukavne kuće, izpražnjene od vojnika, postaju krčme i svratišta ostalih Turaka. Njih većina ne zadovoljavaju se onim jelom i pićem, koje kod kuće imamo, već nas gone u susjedstvo.... da im tražimo ljepše jestbine i pribranija pića, a medjutim našu djecu i žene na polje izgone. Janjad, telad, kokoši i piliće ubijaju sobom ili nas netjeraju, da to učinimo, ter peku i žderu, a ostanke odnose.... Ako li pako prije nego na vrata banu ovi neprijazni gosti, sakrijemo našu marvu i perad, tada poput biesnih i gladnih vukova razlete se na sve strane, živinske glasove izvadjaju, to jest kvocaju, riču, zviždju, dok se sakrivena žrtva sama ne prokaže.... U jutru polazeći išću novaca ili kakve druge darove za to, kako sami vele, što su nas mogli i poklati.... S naših nas konja sbacuju i stjeraju, kad nas putem susretnu, te ako ne sjašimo, potvore i psovke rigaju na nas, a čestoput i biju nas; ne možemo se opravdat nikakvom nezgodom, nit pogibljivim putem, nit staračkom dobom; dapače usred rieke ovu okrutno počast moramo im izkazivati. Siluju nas višekrat, da za-

kupimo njihove dohodke, kao pšenicu, kukuruz i ostalo žito, kad su ove stvari posve jeftine ili nama nepotrebite. Pošto hoće, po to prodaju.... Svaki Turčin ima na nas podpuno pravo, a kad pogine koji kršćanin od turske ruke, običaju reći: Jedan pas manje. — Što se tiče vršenja vjere i naših svećenika, isto nas tako napunjava grozom. Sve načine traže, svu lukavost upotrebljuju, da naše misnike u što upletu i tada novčanom globom kazne, ništa ne propušćaju, da preprieće obavljanje Božje službe. Nesamo da nije prosto u našoj domovini dizati crkve, nego nam nije dozvoljeno ni ono malo crkava, koje su odolile njihovu biesu, popraviti, a da silni novac ne dadnemo. Zabranjeno nam je i župske kuće graditi brez dozvole sudaca, koje bi drage volje podizali, da nam nije mlogo blago davati.... I kuće naših župnika prave su krčme postale za grabežljive Turke, te štogod hoće, mora im se naći i dati. Bezposlenjaci, vucalice, razbojnici, pijanci, sluge i gospoda pomljivo razpituju, gdje stanuju naši misnici, da ih većma ogorče... Veći dio muhamedanaca ne dolaze nam kao gosti, već kao hajduci i razbojnici, išću, što znadu da neima u kući, marvu kolju, skupocjenije stvari nose, kadikad ne štede ni svetog posudja, koja ili svetogrdno onesvete ili sebi uzmu. Višeput moraju platit svećenici, da ovi neprijazni gosti izadju iz kuće, (a ovi) darove uviek iziskuju, bolje konje župnikom svedjer otimaju, dajuć im malo ili ništa za vjih. Kad Turci podju u koji župski stan, župnici često pobjegnu na druga tajna, u tu svrhu načinjena vrata, da se spase od udaraca i hiljadu drugih pogrda, kojim su izvrženi, na što cieiu kuću orobe.... Sudci, zvani kadije, vjenčaju katolike, kadgod k njima dodju, pa makar bili u drugom koljenu rodstva ili u drugoj zaprieci.... dapače makar imali i zakonitu ženu, a tiem veliku pokvarenost u naš vjerozakon uvode: na dalje daju povod zločestim kršćanom, da otimlju djevojke i udovice, a silom ugrabljene silom i vjenčaju za otimače i višežence, uvodeć medju nas grdno izopačenje. Isti sudci siluju naše svećenike, da rodoskvrne, svetogrdne i protunaravne rečene ženitbe odobre."[55]

[55] Starine knj. XVII, str. 110—16, gdje je saobćena ciela spomenica, pisana dne 25. studenog 1837 na ime svih bosanskih katolika.

Da ovi navodi nisu prosti retorički izrazi nit pretjerane tužaljke, potvrdjuje i drugi suvremeni očevidac, zadarski liečnik Marcocchi, kojeg je g. 1834 izaslala bila dalmatinska vlada, da prouči njeku pošastnu bolest u Bosni. Evo samo njekih ulomaka njegova političkog izvješća: Opisavši nemoć i slabost onodobnog vezira napram nemirnim i samovoljnim bosanskim muhamedancem, te spomenuvši uzgornost i njegovih činovnika, o istih doslovce piše: „Njegovi (vezirevi) podčinjenici, koji upravljaju stanovničtvom pokrajine, pliene imanja podanika nečuvenom nepravdom, uzimaju danjke, a neće da ih uruče blagajni. Tužbe oštećenika nisu saslušane, te im uzrokuju još veće nesreće. Radi nemoći i od straha, da ne bude ubijen od bosanskog samosilja, ne usudjuje se vezir kazniti neposlušnike, a medjutim zločinstva se mlože, nasilja se svuda izvadjaju, dapače višeput nedužni glavom plaćaju. Svaki je narod manje progonjen od kršćanskoga (katoličkoga). Sami kršćanski redovnici, ako hoće, da podignu bogomolju za obavljat presv. misnu žrtvu, da naprave odnosne župske stanove ili ih nješto razšire radi njihove tjesnoće, morajn skupom cienom prije dobaviti dozvolu i na novo platiti po volji mjestnih državnih poglavara. Ako s pijanstva ili drugog uzroka koji Turčin bude žrtva svojih izgreda na javnome putu ili na kojem mu drago drugom mjestu, najokrutnijom ohološću progone se sami kršćani one okolice, obarajuć uz to krivicu na mjestnoga župnika, radi čega bivaju zatvoreni redovnici i kršćani, zatim bijeni i primorani, da polože znatne svote novaca, ako hoće, da budu pušćani na slobodu. Ako li pako podje za rukom prepredenoj zloći muslomanskoj, opasat kršćane krivicom, premda posve pravedne, ne mine ih smrt i mučenje. Kada kršćani nose iz vlastitih sela u obližnje gradove hranu na prodaju, da odtale podmire kućne potrebe, otimaju im se silom stvari iz ruku, te jedva se polovina prave vriednosti plaća ili se posve na silu prisvoji.... Kuće župnika i njihovih župljana jesu tolike gostione za bosanske Otomance. Iziskuju po miloj volji i na silu noćište, jela, hranu i novce. — Žene o boku svojih muževa nisu sigurne od sile turske, a djevojke bivaja odtrgnute iz krila svojih roditelja, da služe bludnim požudama muslomana. Nebrojni drugi dogodjaji dali bi se navesti o sadanjih kršćanskih nevoljah, koji bi doisto mogli napuniti

cielu knjigu."[56] — Evo u kakovih žalostnih družtvenih prilikah raztajemo se s našimi franjevci, a da se ovo biedno stanje i dalje nastavilo, svjedokom je navedena biskupova spomenica. Ovo tlačenje može se uzporediti s najokrutnijimi progoni, koje su igda katolici izkusili, a u mlogom je žalostnije od svih, koje nam spominje crkvena povjest prvih viekova.

Uzprkos svim ovim nevoljama franjevačka bosanska država izgleda dobro uredjena. Premda se ovog razdobja nije nikuda proširila, unutra se je ipak usavršivala. Samostanska stega nije se slabila, te su mlogi redovnici u samostanih u podpunom siromaštvu živili. Ubožni stanovi i odjeća još su bili obilježje franjevačko. Kako su po samostanih često pohadjali crkvu i tu se molili, svjedokom je državna naredba g. 1802, kojom se zapovieda iza ručka i večere ići u crkvu, večernju, povečerje i jutrenju posebno govoriti, te razmatranja činiti; po blagdanih pako u zoru jutrenju pjevati.

Kao što je bio uzoran život redovnika, isto je tako očuvao se nepokvaren i život puka, kraj svih smutnja, koje uzrokovaše novi doseljenici. I oni napokon poprimiše dobre običaje i pobožnost starosjedioca, te već u trećem desetku ovoga vieka sve su to riedje bivale otimačine, mješovite ženitbe i prevjerenja, hvaleć gorljivosti biskupa Miletića i njegovih suposlenika.

Pa i kulturni odnošaji franjevaca nisu se pogoršali, pošto su mlogi ovoga doba izvrstnim uspjehom bogoslovne nauke izučavali ili i svršili. Medju ovimi spomenut nam je fra Lovru Karaula, fra Marijana Šunjića, fra Angjela Šunjića, fra Antu Knezovića i fra Marka Kalamuta, a medju onimi, koji su tog doba temelj postavljali kasnijemu književnomu djelovanju: fra Grgu Martića, fra Martina Nedića, fra Blaža Josića i fra Bonu Perišića. — Starobosanica istina ustupala je mjesto u maticama i privatnom životu latinici, nu državno starješinstvo budno je pazilo, da se nepreboravi ovo narodno pismo, te je isto okružnicom od 24. lipnja 1800. godine naredilo svim učiteljem, da uče mladež särmski čitati, „budući bi velika sramota bila, domaćeg, rodnog slavenskog jezika našim

[56] Ondje str. 108—10.

pitomcem slova ne znati."[57] A sliedeće godine provincijal fra Luka Dropuljić obznanjuje, da će prigodom vizite izpitivat mladež, „znadu li pisat särmski".[58]

Pisaca je razmjerno bilo malo, a ti bijahu:

1. Fra Augustin Miletić,

daulijski biskup i apoštolski vikar u Bosni i Hercegovini, koji napisa *a)* Početak slovstva i nauka karstjanskoga. Split 1815. Preštampano u Rimu 1828, te opet po hercegovačkom biskupu Kraljeviću u Rimu 1867. *b)* Naredbe i uprave biskupa namistnika apoštolski, Split 1817, drugo izdanje u Rimu 1828, tiskom Vjeroplodničinim.

2. Fra Stiepo Marijanović,

izvrstan poznavaoc klasičke književnosti, izdade: *a)* Grammatica latino-illyrica. Spalati 1822. — *b*) Syntaxis Venetiis 1823. — *c)* Systema litterarium pro directione scholarum Prov. Bosnensis. Budae 1835. — *d)* Bukvar latinskih i iliričkih slovah, u Budimu 1835.

3. Fra Marijan Šunjić,

proslavi se upravo ciceronskom latinštinom, davši na svietlost: Augusto Austriae Regique Apost. Francisco I. et nobili Pannonie genti a Provincia Bosnae Argentinae grati animi testificatio, exhibita xenii adinstor a. 1834, Budae 1833. — Dotle je bio sastavio i klasično djelce Vita illmi. d. Augustini Milletich, a posveti ga kardinalu Fransoniu, nadstojniku Vjeroplodnice.

O kakvom drugom poljoprivrednom, obrtnom ili trgovačkom napredku ne može bit ni govora.

Pa u tih tužnih okolnostih nalazila se je Bosna i Hercegovina godine 1835, a s njimi i domaći franjevci, te i katolici, a ove nevolje još užje spojiše jedno uz druge, oboje pako ogrijavaše nada u bolja vremena i naklonost austrijskih vladara. I sada su oni divnu snagu crpili iz svoje vjere i nabožnih osjećaja, odlučivši sve to kršćanskom resignacijom i stalnošću trpiti. Mi ih ostavljamo u groznjoj kušnji, vierne katoličkoj crkvi, al pripravne i na veće žrtve.

---

[57] Nam pudor magnus foret vernaculea, nativae Slavae linguae nostros alumnos litteras ignorare. Državni arhiv.

[58] Ondje.

Bosanski provincijali.

1517—1836.

I. (1517) fra Anto Jezerak,
II. (1520) „ Blaž Kovačić, kasnije biskup,
III. (1523) „ Stiepo Kuč(ič)ić,
IV. (1526) „ Tomo Skoroević,
V. (1529) „ Mato (Anto?) Matković,
VI. (1532) „ Franjo Ramanović,
VII. (1535) „ Dane Vladmirović, kasnije biskup,
VIII. (1538) „ Petar Zlatarić,
IX. (1541) „ Grgo Bukovac,
X. (1544) „ Pavao Konjičanin,
XI. (1547) „ Augustin Vasiljević,
XII. (1550) „ Ivo Mostaranin,
XIII. (1553) „ Šimo Kamengradjanin,
XIV. (1556) „ Ilija Ivković,
XV. (1559) „ Petar Runović,
XVI. (1562) „ Jakov Tuzlak,
XVII. (1565) „ Marijan Olovčanin,
„ Andrija Jurišić, vikar iza smrti rečenog,
XVIII. (1568) „ Martin Kosović,
XIX. (1571) „ Anto Matković, kasnije biskup,
XX. (1574) „ Grgo Marinović,
XXI. (1577) „ Grgo Kačić,
„ Emerik Ivanin Dernišanin, vikar,
XXII. (1581) „ Mato Konjičanin,
XXIII. (1584) „ Marijan Haljinić,
XXIV. (1587) „ Franjo Baličević, iza toga biskup,
XXV. (1590) „ Petar od Gradovrha, Soljanin, kasnije sofijski biskup,
XXVI. (1593) „ Marijan Haljinić, po drugi put,
XXVII. (1596) „ Grgo Masnović,
XXVIII. (1599) „ Anto Milanković, kasnije generalni definitor,
XXIX. (1602) „ Stiepo Zlatarić,

XXX. (1605) fra Jakov iz Slapnice,
XXXI. (1608) „ Ilija Čakalović,
XXXII. (1611) „ Marijan Bilavić,
XXXIII. (1614) „ Grgo Masnović, po drugi put,
XXXIV. (1617) „ Tomo Ivković,
XXXV. (1620) „ Luka Kačić,
XXXVI. (7623) „ Marijan Olovčić,
XXXVII. (1626) „ Tomo Ivković, opet, onda biskup,
XXXVIII. (1629) „ Andrija Kamengradjanin,
XXXIX. (1632) „ Martin iz Bergule,
XL. (1635) „ Nikola Brajković,
XLI. (1638) „ Marijan Maravić, kasnije biskup,
XLII. (1641) „ Martin Ramljak,
XLIII. (1644) „ Frano Gašparović-Lipanović,
XLIV. (1647) „ Mijo Bogetić,
XLV. (1649) „ Mato Benlić-Beljić, kasnije biskup,
XLVI. (1652) „ Filip Lendić,
XLVII. (1655) „ Juro Dulgjerović,
XLVIII. (1658) „ Franjo Ogramić,
XLIX. (1662) „ Franjo Miletić,
L. (1666) „ Juro Sabić,
„ Tomo Juračić, vikar,
LI. (1669) „ Grgo Kovačević,
LII. (1672) „ Anto Travničanin,
LIII. (1675) „ Marko Vasiljevčanin,
LIV. (1678) „ Grgo Kovačević, po drugi put,
LV. (1681) „ Andrija Šipračić,
LVI. (1684) „ Anto Vladimirović, umro prve godine,
LVII. (1685) „ Mijo Radnić,
LVIII. (1690) „ Gabro Stanić,
LIX (1693) „ Pavao Kačić,
LX. (1696) „ Frano Budalić,
LXI. (1699) „ Frano Travničanin,
LXII. (1702) „ Grgo Gabrić,
LXIII. (1705) „ Marko Bulaić,
LXIV. (1708) „ Andrija Ećimović,
LXV. (1711) „ Petar Pastirević,
LXVI. (1714) „ Petar Lašvanin,
LXVII. (1717) „ Filip Šurković,
LXVIII. (1720) „ Andrija iz Kutjeva,
LXIX. (1723) „ Augustin Tuzlak,
LXX. (1726) „ Pavao Nikolić,
„ Šimo Tomašević, vikar,
LXXI. (1729) „ Petar Karapaudža,
LXXII. (1732) „ Anto Marković,

LXXIII.	(1735)	fra	Luka Karagić,
LXXIV.	(1738)	„	Ivan Sriemac,
LXXV.	(1741)	„	Filip Laštrić-Oćevac,
LXXVI.	(1745)	„	Franjo Ivanović,
LXXVII.	(1748)	„	Petar Bajanin,
LXXVIII.	(1751)	„	Josip Janković,
LXXIX.	(1755)	„	Anto Bačić,
LXXX.	(1757)	„	Marko Dobretić,
LXXXI.	(1762)	„	Franjo Bogdanović,
LXXXII.	(1765)	„	Bono Benić,
LXXXIII.	(1768)	„	Marko Dobretić, opet, kasnije biskup,
LXXXIV.	(1771)	„	Petar Alović,
LXXXV.	(1774)	„	Bono Benić, po drugi put,
LXXXVI.	(1777)	„	Ivo Skočibušič,
LXXXVII.	(1780)	„	Augustin Botos Okić, kasnije biskup,
LXXXVIII.	(1783)	„	Grgo Ilijić,
LXXXIX.	(1786)	„	Ivo Skočibušić, po drugi put,
XC.	(1790)	„	Grgo Ilijić, kasnije biskup,
XCI.	(1796)	„	Mato Iveka,
XCII.	(1799)	„	Luka Dropuljić,
XCIII.	(1802)	„	Augustin Pejčinović,
XCIV.	(1805)	„	Mato Iveka, po drugi put,
XCV.	(1808)	„	Franjo Milošević,
		„	Petar Filipović, vikar,
XCVI.	(1811)	„	Dominik Franjić,
XCVII.	(1814)	„	Angjeo Franjić,
XCVIII.	(1817)	„	Petar Kordić,
XCIX.	(1820)	„	Dominik Franjić, po drugi put,
C.	(1823)	„	Marko Ostojić,
CI.	(1826)	„	Petar Kordić, po drugi put,
CII.	(1829)	„	Ivo Kljaić,
CIII.	(1832)	„	Mijo Duić,
CIV.	(1835)	„	Andrija Kujundžić.

Izkaz glavnijih mjesta i osoba.

(Rimski broj pokazuje svezak, arapski pako stranu dotičnog svezka.)

*

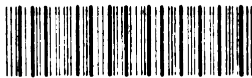
M

N

O

P

b89018413393a

89018413393
b89018413393a